

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

7-9

ANUL XVII

1964

C U P R I N S U L

JUSTINIAN Patriarhul României: Umanism evanghelic și responsabilitate creștină ...	419
--	-----

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

Dr. NICOLAE MLADIN, Mitropolitul Ardealului: Biserica și lumea în rapidă transformare ...	422
---	-----

S T U D I I

Prof. MARIO RUFFINI: Controversa asupra purcederii Duhului Sfânt în scrierile lui Raimondo Lullo. (Traducere de: Prof. dr. Iuliu Rațiu) ..	442
Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA: Douăzeci de ani de la descoperirea manuscriselor biblice de la Marea Moartă ...	457
Prof. SAVAS AGURIDES: Petru și Ioan în Evanghelia a patra ..	467
VIRGIL MOLIN: „Popa Tunsul din Sad“, paroh în Sinnicolaul Mare (1772—1782) ...	473
MIRCEA TELEGUȚ: Crucea ca element decorativ în arhitectura populară bănățeană ...	496

ÎNDRUMĂRI OMILETICE

Sl. VASILE CEL MARE: Omilia XV despre credință ..	488
Arhim. LEV GILLET: Semnificația cinstirii sfintei cruci ...	493

PROBLEME LITURGICE

Dr. TIBERIU BREDICEANU: Cântarea bisericească de strană ...	496
Prof. IOVA FIRCA: Despre unele binecuvântări din cuprinsul sfintei liturgii ...	498

A N I V E R S Ă R I

Redacția: Fereastră deschisă spre zările viitorului ...	505
---	-----

C O M E M O R Ă R I

Pr. EMANUEL COPACIANU: Mănăstirea Curtea de Argeș ...	508
Prof. VICTOR BRATULESCU: Inițiale, formule, monograme și elemente decorative pe lespezile mormintului din mănăstirea lui Neagoe ...	521
PETRE Ș. NASTUREL ȘI MATEI CAZACU: Date noi despre Neagoe Basarab și ctitoria sa de la Curtea de Argeș ...	529

p. 1

MITROPOLIA BANATULUI

7-9

ANUL XVII 1967

p. 28 469-D

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

Apare cu binecuvîntarea și sub îndrumarea I. P. S. Sale D. D.
Dr. NICOLAE CORNEANU, Arhiepiscop și Mitropolit

Redacția și Administrația : Arhiepiscopia Ortodoxă Română,
Timișoara I, Bulv. Victoriei nr. 7.

Umanism evanghelic și responsabilitate creștină*

Indatorirea de a restabili unitatea creștină care însușește nișcarea ecumenică, constituie o trăsătură importantă a creștinismului contemporan. Consiliul Mondial al Bisericilor ca for organizator și instrument al acestei îndatoriri, se străduiește să promoveze un dialog interbisericesc ținând la apropierea și unitatea de credință a tuturor creștinilor.

Datorită experienței sale din trecut, Consiliul Mondial al Bisericilor este conștient nu numai de complexitatea și de dificultățile unui dialog ecumenic, ci și de faptul că strădania pentru înfăptuirea unității creștine, departe de a fi despărțită de slujirea Bisericii pentru binele omenirii, nu-și poate realiza scopul fără a aduce un serviciu comun pe seama lumii. Mișcarea ecumenică este confruntată nu numai cu problema raporturilor interbisericești, ci și cu slujirea Bisericilor în folosul lumii, așa cum sa statornicit la cea de a treia întrunire a Consiliului Mondial al Bisericilor ținută la New Delhi (1961).

Cele două probleme, fundamental înrudite, formează baza celui „ecumenism integral” care țineste la unitatea creștină prin și pentru slujirea omenirii.

Fiindcă Biserica are de împlinit dragostea lui Dumnezeu pentru întreaga omenire, pînă la sfîrșit „peretele despărțitor” dintre iudei și neamuri, dintre Biserică și lume, dintre Har și Fire, tebuie dărîmat pentru totdeauna. În Hristos creația a devenit o comunitate ecumenică, un trup universal în mod virtual. (Efeseni 36). Biserica are, de asemenea, o dimensiune ecumenică prin raportul ei ontologic cu lumea, prin responsabilitatea ei față de lume, prin colaborarea ei vie și dinamică cu societatea omenească.

Potrivit gîndirii ortodoxe, responsabilitatea pentru unitatea creștină este legată de responsabilitatea față de lume. La sfînta

*) Articol apărut în revista *The Ecumenical Review*, Geneva, vol. XIX, n. 2, aprilie 1967, pp. 157—160. Traducerea românească aparține P.C. Prot. Petru Sălăgeanu, consilier administrativ al Episcopiei Aradului.

liturghie Biserica Ortodoxă se roagă „pentru pacea a toată lumea, pentru bunăstarea sfintelor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor“. Prin întruparea lui Hristos și prin lucrarea lui de răscumpărare, Dumnezeu și-a dovedit dragostea Sa pentru omenire așa încît „tot cel ce crede în El să nu moară, ci să aibă viață veșnică“ (Ioan 3,16).

Este evident că destinul lumii este strîns legat de destinul unei păci durabile și indivizibile, cît și de un număr de valori implicate în această pace. Lupta pentru pace a devenit astăzi o mărturisire a lui Dumnezeu-Creatorul, Răscumpărătorul și Mîngietorul, anume: Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt.

Aceste strădanii oglindesc, în chip practic, cele mai de seamă mijloace de a ne dovedi mărturisirea activă a credinței creștine. Lucrînd prin Consiliul Mondial al Bisericilor împotriva unui război distrugător, Creștinătatea își mărturisește credința în nemărginita valoare a lumii, creată și răscumpărată de Dumnezeu ca obiect al planului divin de desăvîrșire și ca mijloc de a dezvălui adîncurile de nepătruns ale lui Dumnezeu.

O furtună sălbatică, un joc orb al naturii, poate ruina cele mai frumoase cîmpii și cei mai măjestoși codri, poate distruge cele mai nobile înfăptuiri ale spiritului omenesc, poate pricinui moartea celor mai nevinovate făpturi omenești. Armele nucleare desigur că pot face toate acestea. Ele sînt arme condamnabile create de om, pentru distrugerea omului. Este de neconceput să se permită omului care este coroana tuturor făpturilor pămîntestilor ale lui Dumnezeu, ca să devină săvîrșitorul unor asemenea acțiuni inumane. Cei ce-și ridică ochii la cer nu pot fi unelte ale distrugerii pămîntului.

A lucra pentru cauza unei păci drepte însemnează a te dedica binelui tuturor oamenilor deopotrivă. Potrivit gîndirii creștine dreptatea, ca temelie a păcii, este o garanție a binelui și prosperității tuturor. Bisericile trebuie să sprijinească dreptatea împotriva nedreptății, binele împotriva răului, deoarece bunăvoința lui Dumnezeu pentru pacea lumii guvernată prin dreptate, poate fi obținută numai prin colaborarea tuturor popoarelor, închinată împlinirii dreptății (Matei 7, 21, I Corinteni 15, 38).

Pacea cheamă la egalitate între oameni și între națiuni și egalitatea se întemeiază pe dreptate care, la rîndul ei, izvorăște din libertate. Pacea în libertate este singura pace care asigură demnitatea omenească. De aceea Consiliul Mondial al Bisericilor se străduiește pentru o pace care promovează libertatea națiunilor și a oamenilor. Astfel, libertatea creștină este o libertate pentru viață nu o libertate împotriva vieții. Este o afirmare neîncetată a dorinței firii de a exista, de a se ridica la cel mai înalt nivel, o dorință înnăscută în ființele umane.

Libertatea asigură continua puțință de a alege între diferitele căi de afirmare de sine a existenței, fără a prejudicia viața altor

oameii. De aceea Consiliul Mondial al Bisericilor susține acțiunile de eliberare a națiunilor și indivizilor de orice robie și este apărătorul libertății oricărei națiuni și oricărui individ, atâta timp cât nu-și folosesc libertatea spre a lipsi alte națiuni sau alți indivizi de libertatea lor proprie.

Ca și creștini este de datoria noastră să repetăm sfatul Apostolului: „Trăiți ca oameni liberi, dar nu ca și când libertatea voastră va fi un adăpost spre a face fapte rele, ci ca niște robi ai lui Dumnezeu“ (I Petru, 2, 16).

Consiliul Mondial al Bisericilor se străduiește să întărească angajarea creștină în problemele lumii contemporane, să iconomisească „conștiința ecumenică“ în așa fel încât unitatea Bisericii și sluirea față de lume să fie una, să adâncească umanismul evanghelic cu scopul de a atinge și înțelege, în lumina lui, perspectiva umanismului care înaintează către forme din ce în ce mai desăvârșite.

Evanghelia implică un dinamism umanist, nu împiedicat sau atenuat de interese confesionale locale sau de o vedere „triumfalistă“ strict religioasă, de o interpretare tradițională statică sau de interese unilaterale.

Consiliul Mondial al Bisericilor în toate ramurile activității sale și cu deosebire prin mijlocirea Comisiei Afacerilor Internaționale a Bisericilor trebuie să-și exprime hotărârea de a întări slujirea creștinătății în perspectiva sa panumană și dinamică, spre a realiza un mai deplin umanism în zilele ce vor să vină.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

BISERICA ȘI LUMEA IN RAPIDĂ TRANSFORMARE

de: dr. NICOLAE MLADIN, Mitropolitul Ardealului

E un fapt, recunoscut de toți, că omenirea se află într-o epocă de rapidă transformare, de progrese uluitoare. Evidente sînt întii progresele științei și tehnicii, care își pun pecetea asupra tuturor sectoarelor vieții omenești. Știința pătrunde tot mai adînc în cunoașterea lumii, descoperind noi legi, noi energii nebănuite, tehnica, pe baza științei, pune la dispoziția omului unelte, care îl ajută să stăpînească tot mai deplin forțele naturii, să pună în slujba sa aceste forțe. Progresul științific-tehnic oferă posibilitatea realizării unei vieți îmbelșugate și luminate pentru toate popoarele și a deschis drumul omului în cosmos.

Tot evidente sînt și progresele realizate pe plan social. Lupta dintre nou și vechi, cu tendința de a făuri o societate nouă, în care să fie desființată exploatarea omului de către om și societatea să se bazeze pe principiile libertății, egalității, frăției, dreptății sociale, colaborării și păcii între popoare, e o realitate pretutindeni. Formele trecutului sînt depășite și înlocuite cu noi forme de organizare socială, cu un nou ethos social.

Biserica nu poate sta pasivă în mijlocul acestor transformări. Ea însăși este asaltată de valurile progreselor rapide culturale și sociale. Deși dogmele sînt aceleași, cultul este același, disciplina bisericească e aceeași, totuși viața bisericească e pe cale de înnoire. Adevărul creștin este veșnic, dar el trebuie să fie izvor de viață nouă pentru fiecare epocă istorică, el trebuie să satisfacă setea după o viață avansată a oamenilor, a credincioșilor din vremea noastră. Fiind veșnic, adevărul creștin e mereu nou, e mereu contemporan, nicidecum rămas în urmă, depășit. Pentru aceasta însă, cei ce reprezintă adevărul creștin, cei ce reprezintă Biserica, trebuie să fie pătrunși adînc de duhul lui Hristos — care e veșnic viu — și de spiritul înnoitor al vremii. Iisus Hristos ne cheamă să colaborăm cu El, să colaborăm cu oamenii de pretutindeni, nu numai pentru vestirea Evangheliei, ci și pentru a sprijini lupta popoarelor pentru o viață nouă în dragoste, dreptate și pace. Poate că nicidecum în istorie n-a fost chemată Biserica la o acțiune de o asemenea amploare și profunzime. E chemarea lui Hristos

la viața creștină, la verificarea ei în realitatea socială, e chemarea veacului la înnoirea omului și a societății.

În cele ce urmează însă, nu ne vom opri la aceste vaste perspective, ci ne vom limita la țările în curs de dezvoltare, care cuprind două treimi din populația lumii și care sînt într-un proces de neconținută transformare. Aceste țări au fost ținute secole de-a-rîndul de către colonialiștii „creștini” în stare de înapoiere economică și culturală. Ele și-au cucerit independența, însă au de luptat cu mari greutăți. Nu e numai problema orînduirii sociale, ci și a foametei, a subdezvoltării, a ajungerii din urmă într-un timp scurt istoric a popoarelor dezvoltate, a consolidării independenței și rolului pe care-l au în viața internațională. În toate aceste probleme Biserica trebuie să-și spună cuvîntul, să se angajeze și să-și arate prezența prin fapte, nu numai prin cuvinte.

Așadar, *intii problema foamei și subdezvoltării*. Cercetările pe plan mondial au arătat „că aproape două treimi din omenire trăiește într-o stare de foame permanentă” — „foamea totală, adevărată inanitie”, dar mai ales „foame parțială, foame zisă ocultă” rezultat al subnutriției, al „carenței anumitor elemente nutritive” din alimentație. (Cf. Josue de Castro : *Geografia foamei*. București 1965, p. 17, 22, 28). Foamea este legată de starea de subdezvoltare economică a țărilor respective. „Foamea și subdezvoltarea, sînt unul și același lucru” (p. 31): „foamea nu este decît o expresie — cea mai neagră și cea mai tragică — a subdezvoltării economice, expresie care nu va dispărea decît odată cu această slabă dezvoltare și cu pauperismul generalizat pe care-l determină” (p. 284).

Iar țările „subdezvoltate” sînt țările, care sînt sau au fost sub stăpînire colonială : Subdezvoltarea, foamea e o „moștenire a colonialismului” (p. 259). În consecință, lichidarea foamei cere dezvoltarea acestor țări, care și-au cucerit independența și eliberarea celor ce mai sînt colonii, spre a le da posibilitatea să-și dezvolte viața economică-culturală. (cf. R. P. Noël Drogat : *Les pays de la faim* — Paris, 1965 ; *Reviste și ziare* din 1965 și 1966).

Lichidarea subdezvoltării nu e o problemă, ce interesează numai țările în curs de dezvoltare, ci e o problemă de interes internațional, căci ea are urmări și asupra economiei mondiale. Din această privință problema dezvoltării acestor țări a fost pusă, nu numai de țările respective, ci și în cadrele Organizației Națiunilor Unite, care a declarat deceniul 1960—1970 drept „deceniu al dezvoltării”. O cotitură în această direcție a realizat Conferința O.N.U. pentru comerț și dezvoltare de la Geneva (martie-iunie 1964), la care au participat 119 state. Această conferință a arătat căile de dezvoltare economică a țărilor în curs de dezvoltare, delegația țării noastre făcînd mai multe propuneri, care au fost adoptate.

În general se recunoaște că singura cale de progres este calea industrializării rapide și a reformelor agrare, care să promoveze folosirea mijloacelor agrotehnice avansate.

Dar, pe lângă eforturile fiecărei țări de dezvoltare a industriei și agriculturii, e nevoie și de relații economice cu celelalte țări, de relații comerciale bazate pe principiile suveranității, independenței, egalității, avantajului reciproc. Pe linia aceasta Conferința O.N.U. pentru comerț și dezvoltare a făcut recomandări pentru cooperare financiară și tehnică, livrarea de echipament industrial pe credit, transmiterea de cunoștințe și procedee tehnice, formarea de cadre, îmbunătățirea comerțului invizibil (turismul) etc. De asemenea fondurile, ce ar fi eliberate prin dezarmare generală, ar putea servi la accelerarea dezvoltării țărilor în curs de dezvoltare.

Se condamnă totodată, decalajul ce se menține și crește între prețul produselor agricole, exportate de țările în curs de dezvoltare și prețul produselor industriale, importate de aceste țări. Acest decalaj adâncește prăpastia între țările dezvoltate și cele pe cale de dezvoltare. Comerțul trebuie să fie în avantajul acestor țări „subdezvoltate” nu în dezavantajul lor.

Nu intrăm în amănunte — Ne limităm să prezentăm concluzia oamenilor de știință și a forurilor internaționale, că lichidarea subdezvoltării și a foamei este posibilă într-un timp scurt, că țările în curs de dezvoltare pot ajunge din urmă în circa 20 de ani țările dezvoltate.

Cu toate aceste concluzii, aderenții neomaltusianismului susțin că lumea este amenințată de foame din pricina „exploziei demografice”, adică a înmulțirii populației globului într-un ritm care depășește ritmul de dezvoltare al economiei, respectiv al agriculturii, și înmulțirea populației e mai mare tocmai în țările subdezvoltate. Soluția ar fi planificarea nașterilor, sterilizarea popoarelor subdezvoltate, ca să se împuțineze sau să dispară, nimicirea a sute de milioane de oameni prin război atomic. Ei exprimă, astfel, dorința cercurilor imperialiste de a domina lumea întreagă, fie prin nimicirea de popoare întregi, fie prin menținerea lor într-o stare înapoiată.

E adevărat că în deceniul 1950—1960 populația pământului a crescut într-un ritm rapid. Dacă se menține acest ritm se prevede că de la 3 miliarde, cât era populația în 1960, se va ajunge la 6—7 miliarde în anul 2000. (La fiecare 24 ore apar pe lume cel puțin 70 000 noi născuți). Sporul cel mai mare de populație va fi în regiunile puțin dezvoltate (America Latină, Africa, Asia), astfel că în anul 2000 aceste regiuni (care în 1960 reprezentau 71 la sută din omenire) — ar cuprinde peste 81 la sută din populația lumii. Spre a furniza tuturor oamenilor o alimentație satisfăcătoare e nevoie ca pînă la anul 2000 să se tripleze producția mondială de alimente. Problema e : poate omenirea să realizeze

acest progres al producției sau nu? Răspunsul, care ține seama de realități și de posibilitățile existente, este pozitiv, adică infirmă afirmațiile neomaltuzianiste. (cf. Dr. Otto Rühle: *Brot für sechs Milliarden. Die Menschheit an der Schwelle des dritten Jahrtausends: Probleme, Prognosen, Perspektiven.* Berlin, R.D.G. 1965; Reviste și ziare 1965 și 1966).

Adevărul e că producția alimentară crește mai repede decât populația și că există pe pământ posibilități de hrănire a unei populații mult superioare celei prevăzute pentru anul 2000. Astfel, după statistica O.N.U. față de anii de dinainte de războiul al doilea mondial populația a sporit pînă în 1960 cu 37 la sută, pe cînd producția alimentară cu 49 la sută. Dacă totuși există regiuni subalimentate, aceasta se datorește repartizării inegale și nedrepte a bogățiilor pămîntului, produsă de starea înapoiată în care au fost ținute fostele colonii și de neocolonialism, care continuă exploatarea economică a popoarelor în curs de dezvoltare. Astfel, în timp ce 29 la sută din populația globului (S.U.A., Europa și Australia) dispunea în 1964 de 57 la sută din produsele agricole, 50 la sută din populație (Asia, Africa, America de Sud) poseda numai 25 la sută din aceste produse.

După calculele specialiștilor dacă s-ar folosi în toate țările numai mijloacele actuale ale tehnicii, pămîntul ar putea hrăni nu 7 miliarde de oameni, ci cca 30 miliarde. Dar progresele rapide ale tehnicii duc la realizări mult mai mari. Ne limităm să enumerăm cîteva posibilități existente:

1. *Extinderea terenurilor cultivate.* În prezent sînt cultivate numai 10—15 la sută din terenurile disponibile. Rămîn neatinsc mari suprafețe, mai ales în zonele tropicale, ecuatoriale și subpolare. Pot fi cultivate — prin mijloace avansate și terenuri considerate sterile, terenurile întelenite, unele pășuni. Prin îndiguiri și desecări și prin defrișarea pădurilor se dobîndesc de asemenea noi terenuri. În felul acesta suprafața cultivabilă poate fi dublată, chiar triplată.

2. A doua posibilitate este *mărirea producției solului* prin mecanizarea agriculturii, combaterea dăunătorilor, irigații și folosirea îngrășămintelor. În cea mai mare parte a lumii astăzi pămîntul e cultivat cu mijloace înapoiate, care dau rezultate slabe. Statistica (în 1965) arată că: 70 la sută din familiile, ocupate în agricultură, posedă numai o sapă sau un plug de lemn: alte 27 la sută ară cu plugul de fier tras de animale; numai 3 la sută lucrează cu tractorul. Generalizarea mecanizării agriculturii oferă posibilități uriașe de creștere a producției. La fel folosirea îngrășămintelor chimice ar trebui să crească. Extinderea irigațiilor de asemenea va da producții agricole mărite. În caz că apa dulce e insuficientă pentru a satisface nevoile industriei și agriculturii se prevede desalinizarea apei de mare, ceea ce se și realizează în instalații cu energie atomică. Energia atomică însă poate aduce

și alte servicii agriculturii, prin folosirea izotopilor radioactivi și la executarea irigațiilor de mari proporții, terasamentelor etc. Combaterea dăunătorilor apără culturile pe câmp și produsele depozitate, salvând cantități uriașe de produse agricole.

3. A treia posibilitate este *valorificarea bogățiilor mărilor și oceanelor*, care încă sînt slab exploatare. Mările și oceanele ascund în ele nu numai pește, ci și plante bogate în proteine, cum sînt algele (chlorella dă 6 tone substanțe grase pe hectar) — care pot fi cultivate și folosite în alimentație. (Mările conțin și enorme cantități de metale).

4. A patra posibilitate, ca un mijloc de ultimă necesitate este producerea de *alimente sintetice*. După părerea unor savanți chimiști și biologii ar fi în stare să asigure hrana populației globului terestru numai cu alimente sintetice.

Concluzia este că pămîntul oferă suficiente posibilități a căror folosire poate oferi un trai bun nu unei populații de 4—7 miliarde de oameni, ci unei populații de 30 miliarde și poate chiar mai mult. Suprapopulația e o noțiune relativă. „Trei indivizi constituie o suprapopulație în mijlocul unui pustiu, dar dacă reușim să-l irigăm, 3 000 de oameni sînt prea puțin spre a-l putea cultiva” scrie Josué de Castro. Totul depinde de mijloacele folosite pentru fertilizarea pămîntului. „Folosind resursele potențiale ale tehnicii și tehnologiei moderne, sărăcia fizică poate fi depășită și înlocuită cu abundență.” (Scott Nearing).

Pentru a realiza bunăstarea întregii omeniri, prin exploatarea rațională a bogățiilor pămîntului, e nevoie:

a) de pace și colaborare între popoare, ca prin eforturi unite să se realizeze această operă uriașă, ce interesează întreaga omenire;

b) de o nouă structură socială, care să înlăture nedreptatea, și să zidească dreptatea, care dă fiecăruia cele de trebuință după munca sa și realizează o repartitie justă a venitului național;

c) de dezarmare generală și totală, ca toate fondurile și forțele umane să fie folosite în scopuri pașnice, în scopuri productive;

d) de desființarea colonialismului prin eliberarea popoarelor înrobite și de înlăturarea decalajului dintre țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare, ajutîndu-se industrializarea lor rapidă și multilaterală ca astfel ele să ajungă la nivelul țărilor dezvoltate și să se lichideze foametea și subnutriția, să se realizeze o comunitate mondială de popoare egale, libere, care cooperează pentru progresul multilateral al omenirii întregi.

Întrebarea este: pot sta *creștinii* pasivi în fața sutelor de milioane de înfometați din țările în curs de dezvoltare? Pot accepta ei teoriile neomaltusianiste sau teoria istoricului englez A. J. Tonybee că „oameni săraci și oameni bogați, țări sărace și țări bogate, au existat de cînd lumea și așa trebuie să fie

și de acum înainte" ? Sau ei își dau seama de datoria creștină de a înlătura foamea și acționează în acest sens ?

Sub chipul acestor sute de milioane, bîntuite de foame, trăind în mizerie, este însuși Iisus Hristos cel ce flămînzește, cel ce trăiește în mizerie, care ne spune : „ceea ce faceți acestor frați ai mei ... mie îmi faceți." Lui Iisus Hristos îi e foame de dragoste noastră, prin care acționăm ca să potolim foamea celui flămînd. Dacă luptăm împotriva foamei, El ne va spune : „flămînd am fost și mi-ați dat să mănînc." Dacă lăsăm, pe „săracul Lazăr" în mizerie, nu vom scăpa de condamnarea aspră : „Flămînd am fost și nu mi-ați dat să mănînc". Care inimă cu adevărat creștină poate sta nesimțitoare la această chemare a lui Iisus de a-L elibera pe El de foame prin eliberarea atîtor frați ai noștri de acest flagel ? — Chemarea ce ne-o adresează Hristos este prea puternică spre a nu angaja orice conștiință creștină. Cuvintele profesorului american Scott Nearing (1965) trebuie să includă și pe creștini : „Nici un om de bună credință nu poate avea conștiința împăcată pînă cînd acest stigmat (foamea) nu va fi înlăturat din istoria contemporană."

E adevărat : există creștini, care sînt rasiști, colonialiști, neomaltusianiști și care pentru interese materiale nu urmează chemarea lui Iisus. Ei s-au pus astfel sub osînda Domnului și sub osînda istoriei, sub osînda popoarelor. Noi, aici, vom prezenta însă cîteva din atitudinile creștine pozitive în problema foamei și subdezvoltării. Desigur, s-ar putea arăta activitatea Bisericilor locale din regiunile respective, ca și activitatea fiecărei Biserici din țările dezvoltate. Ne oprim însă numai la cîteva manifestări creștine internaționale, care exprimă voința și lucrarea Bisericilor creștine (ortodoxe și protestante), în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor și Conferinței Creștine pentru pace.

A treia adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ținută la New-Delhi (India, 19. XI.—5. XII. 1961) tocmai ca să se arate solidaritatea cu popoarele în curs de dezvoltare, s-a ocupat de „probleme ale țărilor noi și pe cale de dezvoltare" și în Mesajul adresat tuturor Bisericilor membre ale Consiliului și parohiilor lor, cheamă pe creștini „să se străduiască împreună pentru o comunitate între națiuni și pentru pace în dreptate și libertate între ele pentru ca pricinile atîtor mizerii contemporane să poată fi înlăturate." Biserica nu trebuie să se izoleze de acțiunile sociale, ea trebuie să între în relații cu mișcările de înnoire a lumii. (Pr. Al. Ionescu : *Lucrările celei de a treia Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, rev. B.O.R., nr. 3—4, 1962). În acest sens, la sesiunea Comitetului Central al C.E.B. (Enugu-Nigeria, ianuarie 1965) s-a afirmat că o Biserică creștină care sprijinește menținerea unei orînduiri nedrepte, împotriva du-se „la împlinirea aspirațiilor oamenilor ce caută să ajungă la o justiție socială și economică și la o mai bună distribuție a

resurselor pământului, reneagă pe Domnul și e în opoziție cu Evanghelia." De aici necesitatea de a sprijini eforturile popoarelor în curs de dezvoltare pentru progres social și economic. Pentru ajutorarea refugiaților din Africa și alte ajutoare, Comitetul face apel către toate Bisericile membre ca să contribuie la adunarea unui fond de 10 milioane dolari. Comitetul de lucru al Comisiei Bisericeilor pentru afacerile internaționale (Geneva, iulie 1965) a chemat pe creștini să sprijinească dezvoltarea popoarelor noi prin comerț internațional avantajos pentru ele, prin reducerea barierelor vamale, finanțare etc.

Conferința Creștină pentru Pace — la prima Adunare mondială creștină (Praga, iunie 1961) — în „Mesajul către toți creștinii”, pledează pentru „o nouă ordine (a lumii), în care să poată prospera și popoarele din Asia, Africa și America Latină”. Popoarele dezvoltate trebuie să ajute „la ridicarea standardului de viață a popoarelor lipsite de cele trebuitoare. Rezolvarea grelelor probleme în așa numitele țări slab dezvoltate o vedem numai pe calea unei cooperări prietenești între toate statele.” De asemenea reducerea cheltuielilor pentru înarmări ar elibera „mijloace economice prin care foamea și marea mizerie umană... vor putea fi înlăturate și va putea fi dat popoarelor dreptul la toate bunurile pământului”. Mesajul accentuează că trebuie evitată orice tărăgănare, că „e necesară acțiunea rapidă”. (A. C. Rădulescu: Adunarea Mondială creștină pentru pace de la Praga, rev. B.O.R., nr. 7—8/1961).

La a 2-a Conferință pancreștină pentru pace (Praga, iunie-iulie 1964) problema aceasta e prezentă în referatul general, în mai multe coreferate, în discuțiile unei comisii speciale și în hotărârile finale. (cf. *Mein Bund ist Leben und Frieden*. Mal. 2, 5 — Praga 1965). De remarcat este coreferatul lui Emilio Castro: „Foamea și independența economică”, prin care se face o analiză a situației din America Latină, cu concluzii de valoare generală. El arată temeiurile creștine pentru o acțiune împotriva foamei și subdezvoltării: 1) în fața lui Dumnezeu „există o singură omenire”, cu care s-a identificat Iisus Hristos; Dumnezeu vrea binele tuturor oamenilor.

2. Dumnezeu a dat pământul în folosința tuturor oamenilor, care să se bucure de roadele muncii lor într-o dreptate și dragoste frățească. Aceasta atrage după sine nu numai obligația de a iubi pe aproapele ca individ, ci și de a contribui la bunăstarea omenirii întregi. El arată cauzele subdezvoltării: dependența de monopolurile străine, monocultura, decalajul dintre prețul produselor agricole (exportate de țările în curs de dezvoltare) și prețul produselor industriale (importate de aceste țări).

Daniile nu rezolvă problema, afirmă pe bună dreptate Emilio Castro. Rezolvarea e posibilă numai prin stabilirea de relații economice internaționale pe bază de independență și egalitate, un

comerț internațional echitabil — și prin o ordine socială dreaptă, care să asigure o repartitie echitabilă a bunurilor. „Independența economică (a poporului) înseamnă recunoașterea demnității fiecărui popor, căci dă posibilitate tuturor țărilor să-și poarte răspunderile, să-și făurească planurile (de dezvoltare) și să conviețuiască cu alte popoare ca egale între egali“. Pe plan extern, „lupta împotriva foamei este o luptă pentru dreptate socială“. Sînt amintite și : ajutorul tehnic internațional fără condiții economice și politice, de preferință sub egida ONU, dezarmarea generală și totală, care ar elibera fonduri necesare dezvoltării economice.

Aceleași soluții generale le preconizează și prof. Yosio Inoue în coreferatul : „Lupta pentru pace și independență în Asia“. El spune : „Sarcina de a birui foamea și rapida creștere a populației poate fi împlinită numai prin democratizarea dinlăuntru și prin independență economică“ și relații de libertate și egalitate între popoare.

Referatul Comisiei : „Pacea și statele noi“ recunoaște vina creștinilor pentru starea de subdezvoltare a popoarelor noi (pentru că ele au fost ținute în înapoiere economică și culturală de către colonialiștii „creștini“) și cheamă la sprijinirea acțiunilor prevăzute de Conferința O.N.U. pentru Comerț și dezvoltare (industrializarea țărilor noi, comerț echitabil, pregătire de cadre, ajutor financiar fără condiții politice sau militare, dezarmarea generală și totală etc.). Chemarea aceasta, a doua Conferință pancreștină pentru pace o adresează tuturor prin Mesajul către Biserici și creștini și prin Chemarea către guverne, parlamente și personalități marcante.

Problema a fost discutată și în sesiunile diferitelor Comisii, ce au avut loc în 1965, în deosebi în sesiunea Comisiei pentru probleme economice și ale țărilor noi (Cf. I. T. : Răspunderea creștină pentru pace, „Telegraful Român“, 15. V. 1965. R : Pentru dezarmare și pace. — „T. R.“ 15. VII. 1965).

Din datele prezentate, rezultă următoarele : creștinii consideră că foamea și subdezvoltarea nu pot fi înlăturate numai prin dăni, prin ajutoare (deși sînt folosite și acestea); ei își dau seama că ridicarea popoarelor noi la o viață mai bună, posibilă numai prin relații economice, comerciale etc. între popoare, temeinicite pe principiile suveranității și independenței, egalității, avantajului reciproc și colaborării și prin restructurarea societății în sensul desființării inegalității sociale, care împarte pe oameni în bogați și săraci, și stabilirii dreptății sociale, prin care toți cei ce muncesc se pot bucura de bunurile materiale și spirituale produse de popor. De aici chemarea și obligația ca creștinii să sprijinească transpunerea în practică a hotărîrilor Conferinței O.N.U. pentru comerț și dezvoltare și lupta popoarelor pentru un nou

sistem social, pentru o „lume nouă” care să înlăture exploatarea și să promoveze dreptatea, munca, progresul multilateral și pacea.

Țara noastră — care în două decenii — s-a ridicat la nivelul țărilor dezvoltate — a sprijinit și sprijinește dezvoltarea țărilor în curs de dezvoltare.

Biserica noastră, sprijinind munca poporului pentru viața cea nouă și inițiativele pentru dezvoltarea țărilor noi, participând la acțiunile Consiliului Ecumenic al Bisericilor și ale Conferinței Creștine pentru pace, și prin alte manifestări își dă contribuția sa la rezolvarea acestei probleme. Ea lucrează în acest sens din convingerea că împlinește porunca Mântuitorului: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși”, că tot ceea ce face în această privință face lui Iisus Hristos însuși, care s-a identificat și se identifică cu cei flămânzi și suferinzi, că ea lucrează în duhul Evangheliei dragostei, vieții, dreptății și păcii.

În al doilea rând, ce *alte probleme* se pun creștinilor din țările în curs de dezvoltare și care sînt căile de rezolvare a acestor probleme, atitudinea Bisericii față de ele.

Străine de specificul național și de condițiile locale, conduse din afară și de către străini, aceste „biserici misionare” apăreau ca „un corp străin” în sinul indigenilor. Raporturile dintre creștinii albi și indigeni adesea purtau pecete colonialistă și rasistă. S-au creat spre ex. biserici separate pentru albi și pentru negri, și unde s-a îngăduit intrarea negrilor în biserici la un loc cu albi, negri erau plasați în locurile din spate și tratați nu ca niște frați, ci ca niște creștini de mîna a doua, ținuți sub tutelă. Întreg personalul de conducere al bisericilor era străin, băștinașii fiind puși în slujbe inferioare.

În plus o piatră de scandală a fost și este fărâmițarea în o mulțime de Biserici și de secte. Creștinismul n-a apărut unitar, ci împărțit în catolici și protestanți, în diferite denominațiuni protestante, care erau în conflict unele cu altele. Fărâmițarea aceasta slujea tot interesele stăpînirii coloniale, pentru că diviza pe băștinași în tabere adverse și slăbea unitatea lor în fața colonialiștilor. Ea pune la îndoială însuși adevărul învățaturii de credință creștină.

Toate acestea explică de ce în activitatea misiunilor catolice și protestante „succesul cantitativ este mic, cel calitativ este slab”, și de ce băștinașii au rezerve față de creștinism. Mai mult decît atît: Mișcarea de eliberare națională a acestor popoare a adus un reviriment al religiilor naționale, care se înnoiesc și tind spre expansiune, ca religii anticolonialiste și conforme cu tradițiile și cultura popoarelor eliberate. Ele sînt religii ale băștinașilor, pe cînd creștinismul adus din afară, apare ca religia unor străini asupritori. Eliberarea de sub stăpînirea colonialistă și fructificarea valorilor culturale proprii, se resfrînge pe plan religios prin tendința de întărire a religiilor băștinașe și de slăbire,

dacă nu chiar eliminare, a creștinismului. Se pune deci, într-un fel nou, și problema raportului creștinilor cu celelalte religii.

Aceste situații — consecințe ale trecutului colonialist au adus și aduc transformări însemnate în viața bisericilor tinere din țările în curs de dezvoltare. Ele s-au „indigenizat” și se indigenizează neconținut, cu toate că procesul acesta nu a fost acceptat de „Bisericile mame” decât sub constrângerea împrejurărilor, cu oscilări și întârzieri.”

Un popor, care și-a cucerit independența, pretinde în mod firesc ca această independență să nu fie știrbită nici pe plan bisericesc, ca și Bisericile să fie independente de ori ce tutelă străină. (G. Götting : Sternstunde Afrikas, Erlebnisse u. Begegnungen, Berlin 1962, p. 150, 161—162 ; N. Mladin : Catholicism și colonialism, în „Ortodoxia” nr. 2 — 1960, p. 322 ; R.G.G., vol. IV, 1930, col. 1709).

„Tinerele Biserici” totodată simt mai intens nevoia unității. În general, creștinii sînt în minoritate. Fărămițarea în mai multe biserici face ca influența lor să fie foarte mică. De aceea aceste biserici se asociază, constituind mai multe denominațiuni o unitate în fiecare țară și tinzînd spre Federalizare între unitățile din mai multe țări, între unitățile unui continent. Desigur că aceasta reprezintă un pas înainte, deși procesul unificării este numai în curs de realizare. Totuși ea nu înlătură deplin divizarea dintre creștini. Ținta este o singură Biserică creștină, care să cuprindă pe toți creștinii de diferite confesiuni.

Important, de asemenea, este faptul că „tinerele Biserici” sînt alături de popor, de lupta lui pentru libertate, pace și progres social. Ele au sprijinit și sprijinesc mișcarea de eliberare a popoarelor coloniale și munca de consolidare a independenței cucerite prin luptă și de făurire a vieții celei noi. Creștinii băștinași sînt legați de patria lor, de poporul lor și participă activ la marile transformări ce au loc în țara lor. Ei se declară pentru pace, împotriva războiului, pentru egalitate, împotriva discriminărilor rasiale, pentru libertate, împotriva asupririi, pentru colaborare între popoare, împotriva imperialismului.

În felul acesta se tinde spre lichidarea urmărilor bisericesti ale colonialismului, spre restructurarea Bisericilor creștine, după noile condiții istorice. Totuși „decolonizarea” Bisericilor nu este deplină : Vaticanul conduce bisericile catolice din țările în curs de dezvoltare pe linia neocolonialismului ; denominațiunile protestante în multe locuri se mențin separate și legătura cu bisericile-mamă europene sau americane poate sluji scopuri neocolonialiste. Incadrarea Bisericilor indigene în Consiliul Ecumenic și participarea lor la Conferința Creștină pentru Pace reprezintă un pas înainte spre unitate, spre independență și progres.

Biserica Ortodoxă s-a aflat și se află în alte raporturi față de colonialism decât Bisericile occidentale. Țările ortodoxe n-au

avut colonii. Dimpotrivă, Bisericele ortodoxe au trăit în țări, care au suferit secole sub stăpînirea otomană. Abia în sec. XIX-lea românii, sîrbii, bulgarii, grecii, albanezii au putut să-și cucerească independența. Biserica Ortodoxă a sprijinit lupta aceasta pentru independență. Alte regiuni, cu credincioși ortodocși ca : Egiptul, Palestina, Siria, Ciprul etc. au ajuns sub dominația colonialistă engleză sau franceză. Această dominație însemna, nu numai exploatarea popoarelor, ci și promovarea prozelitismului catolic și protestant. Biserica Ortodoxă din aceste regiuni s-a aflat în situația de a se apăra de atacurile îndreptate împotriva existenței ei. În astfel de condiții Biserica Ortodoxă s-a identificat cu lupta popoarelor pentru libertate, împotriva stăpînitorilor colonialiști. Eliberarea poporului era condiția eliberării Bisericii Ortodoxe însăși. Apărarea Ortodoxiei făcea parte din însăși lupta de eliberare a poporului. De acea clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe au luptat alături de popor pentru independență, în Siria și Egipt împreună cu arabii mahomedani, în Cipru împreună cu turcii mahomedani : Arhiepiscopul Makarios, care a fost în fruntea mișcării de eliberare a ciprioților a suferit prigoană și exil. Ales Președinte al Republicii Cipru, a declarat că va duce „o politică externă corespunzătoare principiilor, în care avem încredere și pentru care vom lupta prin toate mijloacele : principiile libertății tuturor oamenilor și lichidării colonialismului” (15. XII. 1960). Republica Cipru a votat la O.N.U. (1960), împotriva colonialismului, pentru Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale.

Patriarhul Antiohiei (Siria) Teodosie VI de asemenea s-a pronunțat în 1958 pentru mișcarea de eliberare a popoarelor, în 1959, împotriva imperialismului, pentru egalitatea și libertatea popoarelor și pentru relații de înțelegere și prietenie reciprocă între popoare. În comunicatul dat de P. F. Patriarh Hristofor II al Alexandriei și întregii Africi și de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și întregii Rusii (29. XI. 1960) se spune că „creștinii nu pot să se împace cu înrobirea și asuprirea omului, în orice forme exterioare s-ar ascunde, și condamnă colonialismul, oriunde se practică și sub ori ce formă se manifestă el.” Prea Fericitul Patriarh Justinian, exprimînd voința Bisericii Ortodoxe Române, în telegrama adresată celei de-a XV-a sesiuni a Organizației Națiunilor Unite (1960), după ce arată misiunea O.N.U. de a înlătura războaiele din viața omenirii, scrie : „O altă datorie sfîntă, care revine Organizației Națiunilor Unite este aceea de a șterge rușinoasa pată care mai dăinuiește pe fruntea epocii noastre, abolind pentru totdeauna blestemata robie colonială și zdrobind lanțurile, care au încătușat și mai încătușează încă atîtea popoare din Africa și Asia. Mulți dintre reprezentanții Statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite sînt sau se declară a fi creștini. Pe umerii lor apasă o grea răspundere : aceea de a

dovedi prin fapte că creștinismul autentic nu poate avea nimic comun cu colonialismul înrobitor și de a nu lăsa ca popoarele înrobite să ajungă a identifica pe dușmanii libertății lor naționale cu închinătorii lui Hristos. Impasul în care se va găsi creștinismul în rindurile milioanele de oameni din fostele colonii ale statelor europene se va datora în primul rind conducătorilor de state creștini care nu trăiesc și nu se conduc după învățătura credinței pe care o mărturisesc și al cărei profund umanism îl trădează. Prea Fericirea Sa face apel „în numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al Nostru personal „către“ reprezentanții statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite — și în deosebi către cei ce se închină aceluiaș Hristos-Dumnezeu... să nu trădeze mesajul divin al Evangheliei creștine, ci să aducă contribuția lor la înfăptuirea celor mai nobile cerințe ale umanității contemporane, care sînt totodată și idealurile sfinte ale creștinismului”. E cuprinsă aici atitudinea tuturor Bisericilor Ortodoxe în problema colonialismului. Biserica Ortodoxă — în numele creștinismului autentic — condamnă colonialismul, susține eliberarea popoarelor coloniale, sprijinește dezvoltarea și întărirea noilor state, care și-au cucerit în ultimii ani independența.

În consecință, poziția Bisericii Ortodoxe în problema colonialismului și a statelor în curs de dezvoltare, nu se explică numai prin condițiile istorice, în care s-a aflat ea în epoca modernă, ci mai ales prin temeinicirea pe adevărata învățătură de credință creștină. Ortodoxia a păstrat și păstrează fără schimbare Adevărul divin, descoperit în Iisus Hristos, propovăduit de Sf. Apostoli și transmis de Biserica primară, de Sf. Părinți. În problema colonialismului, Biserica Ortodoxă aplică principiile moral-sociale, cuprinse în Sf. Scriptură și în Tradiția primelor veacuri a Bisericii creștine. Conform acestor principii, toți oamenii sînt egali și frați întru credință. Egalitatea și înfrățirea se bazează pe faptul că toți avem același Tată ceresc și același strămoș pămîntesc. Iisus Hristos ne-a descoperit pe Dumnezeu-Tatăl. El ne-a învățat că avem un Tată în cer, că noi toți sîntem fiii Lui. Fiecare om, ca fiu al Tatălui, poartă pecetea Tatălui, este chip al lui Dumnezeu și chemat să se străduiască să ajungă la asemănare cu Dumnezeu. De aici rezultă că, întrucît fiecare om e chip al lui Dumnezeu și chemat la asemănare cu El, toți oamenii sînt egali. Cu toate deosebirile rasiale, naționale, de sex, de starea socială etc. oamenii sînt egali, pentru că în esență ei sînt la fel. De aceea Dumnezeu Tatăl îi iubește pe toți și peste toți revarsă binefacerile iubirii Sale părintești. De aceea Iisus Hristos n-a venit numai pentru unii sau alții, ci pentru mîntuirea tuturor. De aceea toți sînt destinați, în Iisus Hristos, la aceeași mîntuire, la aceeași viață, la aceeași desăvîrșire. Deci, oamenii sînt egali și prin ceea ce sînt chip al lui Dumnezeu, fii ai lui Dumnezeu, și prin chemarea

și posibilitățile pe care le au de a se dezvolta și de a crește spre desăvârșire, spre asemănarea cu Dumnezeu, cu Iisus Hristos.

Dar ei sînt nu numai egali, ci și frați întreolaltă. Aceasta e concluzia firească din cele spuse mai sus. Dacă toți oamenii au același Tată ceresc, căruia i se adresează: „Tatăl nostru“, dacă toți sînt fiii Lui, însemnează că toți sînt frați, ca niște fii iubiți ai Tatălui. Sînt „frați în Domnul“.

Aceeași concluzie despre egalitatea și frățietatea oamenilor rezultă și din învățătura că întreg neamul omenesc descinde din acelaș strămoș. După Sf. Scriptură la începutul omenirii stă cea dintîi pereche de oameni, Adam și Eva. Toți sîntem urmașii lui Adam, toți sîntem fiii lui. Omenirea e ca un copac uriaș, care a răsărit din coapsa lui Adam. Toți purtăm chipul lui Adam. De aceea Sf. Ap. Pavel zice că „Dumnezeu a făcut dintr-un singe tot neamul omenesc, ca să locuiască peste toată suprafața pămîntului“. (F. Ap. 17,26). Toți oamenii au aceeași structură spirituală și biologică. În esență toți sînt egali. Deosebiri existente între oameni sînt neesențiale, se referă la particularități, care nuanțează, dar nu distrug natura umană, aceeași peste tot și la toți.

Fiind toți fiii lui Adam, sîntem totodată egali și frați întreolaltă. În Iisus Hristos egalitatea și frățietatea aceasta este înnoită și adîncită, prin faptul că omenirea adamică este eliberată de păcatul strămoșesc și restabilită în starea primordială pe calea chemării ei divine.

Pornind de la aceste principii, creștinismul condamnă rasismul, care împarte pe oameni în rase superioare și rase inferioare, făcînd între ele deosebire de esență, care nu poate fi înlăturată niciodată. Creștinismul condamnă și colonialismul, care de fapt se bazează pe rasism, pe ideea superiorității rasei albe (germanice, nord-americane etc.), asupra celorlalte rase. În realitate deosebirea dintre stadiul de dezvoltare economic-social al albilor și negrilor, spre ex. nu se datorește vreunei superiorități sau inferiorități ființiale, care n-ar putea fi desființate, ci numai condițiilor deosebite, în care s-au dezvoltat. În noile condiții istorice ale epocii noastre și negrul se dovedește la fel de capabil de a-și făuri o viață mai bună, ca și albul. Căile progresului social, spiritual și economic, sînt deopotrivă deschise și accesibile tuturor oamenilor, tuturor popoarelor, oricărei rase ar aparține și în orice stadiu de dezvoltare istorică s-ar afla.

A susține rasismul și colonialismul însemnează a susține teze necreștine. Creștinismul afirmînd egalitatea de esență între oameni și frățietatea lor, neagă inegalitatea de esență dintre oameni, recunoscînd inegalitatea lor în elemente neesențiale, și deci cheamă la luptă pentru lichidarea colonialismului, pentru înlăturarea subjugării coloniale, pentru instaurarea egalității și frățietății între toți oamenii, între toate popoarele. Totodată creș-

tinismul afirmă libertatea, ca o însușire legată de ființa omului. Omul, fiind chip al lui Dumnezeu, este o ființă rațională și liberă. El nu acționează în chip instinctiv ci ca o făptură rațională și volițională, care cugetă, deliberează și alege soluția, ce i se pare mai bună. Libertatea este inerentă spiritului uman. De aceea ea este un bun necesar și o condiție indispensabilă pentru dezvoltarea omului. Omul nu se dezvoltă în mod automat, ci prin un efort personal, conștient și liber. Dezvoltarea capacităților lui și creșterea spre desăvârșire este condiționată de libertate și împiedicată de starea de înrobire, care înlătură libertatea. Acest lucru e valabil nu numai pentru indivizi, ci și pentru popoare. Robia înăbușe forțele creatoare ale individului și ale poporului, libertatea oferă climatul necesar de dezvoltare a acestor forțe creatoare.

Se-nțelege că libertatea nu trebuie confundată cu anarhia. Anarhia este lipsă de rânduială, lipsă de orientare și de limită. Libertatea se încadrează în imperativele conviețuirii sociale, în imperativele solidarității umane. Cel ce prin liberă deciziune viețuiește în conformitate cu Binele dobândește libertatea morală, adică e eliberat de robia păcatului și pășește pe calea virtuții. A fi liber cu adevărat înseamnă a sluji, a te dăruii binelui tuturor, scopurilor înalte ale vieții, ale omenirii. La astfel de libertate ne cheamă Iisus Hristos: libertatea în iubire, care nu face răul, ci face binele. Căci iubirea este legea de bază a vieții umane, căreia trebuie să-i slujească, și de care trebuie să fie însuflețită și rațiunea și voința liberă, omul întreg. Aceasta rezultă și din principiul egalității și frățietății.

Dumnezeu este iubire. Omul — chip al lui Dumnezeu — este iubire. Ca fiii ai aceluiași Tată ceresc, care e iubire și ca frați în-treolaltă, oamenii trebuie să se iubească unul pe altul, să fie uniți prin iubire. Legea de viață a omului — frate este iubirea. Deci între oameni, între popoare, trebuie să stăpânească legea iubirii. Iubirea cuprinde în ea și dreptatea, căci cuprinde toate poruncile, toate virtuțile, dar e mai mult decât dreptatea. Dreptatea cere fiecăruia să-și facă datoria și dă fiecăruia ce i se cuvine. Iubirea lucrează cu dreptate, dar aduce și generozitatea inimii, căldura prieteniei, bucuria înfrățirii. Iubirea respectă egalitatea și o promovează, căci ea e comuniune de la om la om, de la egal la egal. Cei ce se iubesc se simt egali și frați. Iubirea respectă libertatea și o întărește, căci ea izvorește din deciziune liberă — nu din constrângere, se menține prin deciziune liberă și dăruiește libertatea morală, identificându-se cu binele.

Concepția creștină deci, ne spune că toți oamenii sînt egali, liberi și frați, care trebuie să se iubească unii pe alții, că omenirea e o mare familie de popoare libere și egale, care trebuie să trăiască în iubire și frățietate, conlucrînd la realizarea unei vieți fericite pentru toți cei ce viețuiesc pe pămînt. Este ceea ce devine realitate, între altele, prin desființarea colonialismului, prin eli-

berarea popoarelor coloniale și transformarea lor din popoare înrobite în popoare libere și egale cu celelalte popoare, chemate să se dezvolte și să aducă partea lor de contribuție la progresul culturii și civilizației umane. De aceea Biserica Ortodoxă combate colonialismul, sprijinește lupta pentru eliberare a popoarelor coloniale și strădania de dezvoltare rapidă a țărilor eliberate.

Conducându-se după învățătura autentic creștină și după rânduiala Bisericii primare, Biserica Ortodoxă, nu numai că sprijinește lupta de eliberare a popoarelor coloniale și consolidarea independenței și progresul popoarelor slab dezvoltate, ci ea înșiși fiind organizată în Biserici naționale autocefale, a promovat și promovează constituirea de Biserici Ortodoxe autocefale locale, în regiunile unde există ortodocși.

În primele veacuri creștine și după aceea Biserica ortodoxă a lucrat între popoare prin puterea cuvântului și a vieții duhovnicești, respectând limba și independența fiecărui popor. Așa s-au format noi Biserici ortodoxe în Asia, Africa ș. a.

În alte regiuni prezența creștinilor ortodocși între băștinași a atras atenția asupra Bisericii ortodoxe. Așa au apărut comunități africane ortodoxe probabil sub influența comunităților grecești ortodoxe din Africa. Preotul african Theodoros Namkyama oferă — într-un articol (Rev. „Die Zeichen der Zeit“, nr. 8—9, Berlin 1962, p. 326—329), câteva indicații asupra tinerei Biserici Ortodoxe din Uganda și Kenya (cu centrul în Kampala), care întreține și o misiune în Africa, școli și spitale. Ea depinde din 1923 de Patriarhul Alexandriei și al întregii Africi. Ea însă a fost și este ajutată de Patriarhul ecumenic al Constantinopolului, de Biserica Ortodoxă Greacă și de credincioși din diferite țări europene. E de remarcat faptul că „africanii ortodocși din Răsăritul continentului au fost întotdeauna liberi de orice tutelă a albilor și tocmai de aceea au putut obține o situație puternică între cei de aceeași culoare cu ei“. Preotul T. Nankyama își exprimă credința că Biserica africană va aduce o contribuție la făurirea Africii noi. (Cf. și O. Căciulă : Comunitate creștină înfloritoare în mijlocul Africii — rev. „Mitropolia Olteniei“ nr. 9—12/1959).

Tinerele Biserici catolice și protestante din Africa s-au născut și au stat pînă de curînd sub tutela Bisericii din metropole. Tînăra Biserică africană ortodoxă a fost de la început independentă, fără să fie sub tutela unei Biserici. Apariția Bisericii africane ortodoxe se datorește numai influenței spirituale a preoților și credincioșilor ortodocși, veniți pe acele meleaguri.

Conform principiului organizării în Biserici ortodoxe naționale autocefale, Biserica Ortodoxă admite și sprijinește formarea de Biserici locale autocefale în regiunile cu transformări sociale rapide, cu limbă proprie, cu conducere proprie, legate de poporul în sinul căruia se găsesc.

E nevoie ca tinerele Biserici ortodoxe din aceste regiuni să fie ajutate de întreaga Biserică Ortodoxă ca să se consolideze, respectându-li-se independența, și să fie tratate ca niște Biserici surori. (spre ex. Biserica Ort. Română susține studenți din acele Biserici la Institutul Teologic Universitar din București, etc.). Biserica Ortodoxă trebuie să dea atenție mai mare acestor Biserici „de culoare”, pentru că desfășurarea vieții bisericești arată că singura cale cu adevărat creștină și roditoare este calea ortodoxă, a organizării în Biserici locale autocefale, pe care sînt constrînse s-o accepte și catolicismul și protestantismul, catolicismul acordînd autonomie largă tinerelor Biserici (legate direct de Vatican și nu de Bisericile din metropole), care totuși nu e suficientă, căci nu e autocefalie, protestantismul unificînd diferite denominațiuni în Consilii Naționale bisericești.

Totodată Biserica Ortodoxă sprijinește lupta popoarelor coloniale pentru eliberare, combate colonialismul, neocolonialismul și rasismul, este alături de țările în curs de dezvoltare în efortul lor de consolidare a independenței și de progres și susține acțiunea de ajutorare a acestor țări de către țările mai dezvoltate. Biserica Ortodoxă își spune cuvîntul în Consiliul Mondial al Bisericilor, la întruniri interconfesionale, în Mesaje către O.N.U., către popoare, către clerul și dreptcredincioșii creștini.

O contribuție pentru dezvoltarea țărilor cu transformări sociale rapide este și lupta pentru pace, pentru colaborare între popoare, pentru dezarmare generală și totală. Imensele fonduri, ce se cheltuiesc pentru înarmare, prin dezarmare ar putea fi folosite și pentru ajutorarea popoarelor eliberate, ceea ce le-ar ridica într-un timp scurt la nivelul popoarelor dezvoltate. Biserica Ortodoxă sprijinește pacea și dezarmarea generală și totală și înfrățirea și într-ajutorarea între popoare.

Pe linia aceasta a înlăturării colonialismului, rasismului și neocolonialismului, a progresului țărilor în curs de dezvoltare, a dezarmării și păcii, Biserica Ortodoxă cheamă pe toți creștinii la acțiune comună. Aceasta se arată în conlucrarea Bisericii Ortodoxe în Conferința creștină pentru pace, în Consiliul Mondial al Bisericilor și în alte acțiuni creștine comune.

Desigur Ortodoxia nu pierde din vedere idealul realizării unității bisericești, dar pînă atunci ea promovează unitatea tuturor creștinilor din toate țările, — inclusiv din țările în curs de dezvoltare — pentru pace și progres, slujind astfel omenirii și împlinind misiunea ce o are de la Domnul nostru Iisus Hristos, „Domnul păcii” și izvorul vieții, ce tinde spre desăvîrșire, spre plenitudine. De aici și înlăturarea rivalităților dintre Biserici și întărirea frățietății și colaborării dintre ele.

În sfîrșit, Biserica Ortodoxă promovează și trebuie să promoveze o atitudine de înțelegere și prețuire față de celelalte religii, cărora le aparține masa cea mare a credincioșilor din

regiunile cu transformări sociale rapide. Pornind de la cuvîntul Sf. Ap. Pavel că neamurile „din fire fac ale legii” (Rom. 2, 14) și de la învățătura Sf. Iustin Martirul și Filozoful despre lucrarea Logosului în sinul popoarelor, Biserica Ortodoxă n-a căzut în greșeala făcută de unii creștini occidentali de a vedea în celelalte religii numai „bezna” față de „lumina” creștinismului, ci întotdeauna a prețuit valorile pozitive existente în acele religii, raza de lumină resfrîntă din Lumina cea veșnică a Logosului divin. Atitudinea aceasta de respect reciproc între creștini și credincioșii altor religii duce la apropiere și conlucrare. S-a realizat o unificare a eforturilor pe planul luptei pentru pace și pentru o viață mai bună. Aceasta s-a manifestat și în cadrul Mișcării Mondiale pentru pace, la Congresele mondiale pentru pace. Ce exemplu frumos a dat — ca să amintesc numai unul — delegația țărilor arabe, care a participat la Adunarea Mondială pentru pace de la Helsinki (22—29 iunie 1955), în care delegații „musulmani și creștini au convenit, dintr-un spirit de frățescă înțelegere, să accepte drept conducător al lor pe I.P.S. Sa Mitropolitul (Nifon Saba al Heliopolei) din Zahlê — (Liban), avînd alături și pe șeicul musulman din Transiordania” ! (Pr. N. Cazacu : Oaspeți arabi și brazilieni la Patriarhia Română, în „B.O.R.” nr. 6-1955, p. 527—528).

În țara noastră, Republica Socialistă România, s-a stabilit un climat de colaborare frățescă în cauza păcii și slujirii poporului, nu numai între Bisericile creștine, ci și cu celelalte culte, mozaic și mahomedan, în așa fel încît toate cultele acționează în comun pentru pace și progres, împotriva colonialismului și pentru eliberarea popoarelor din colonii, pentru propășirea țărilor în curs de dezvoltare și pentru înfrățirea și colaborarea dintre popoare.

În toate problemele creștinilor din regimul cu transformări sociale rapide, Biserica Ortodoxă susține soluțiile bazate pe învățătura autentic creștină, pe adevărul divin revelat în Iisus Hristos, propovăduit de Sf. Apostoli și transmis nouă de Biserica primară, Biserica Sf. Părinți. Această învățătură condamnă orice fel de discriminări rasiale sau naționale și postulează egalitatea, libertatea, frățietatea, tuturor popoarelor, care unite în marea familie a omenirii făuresc prin muncă o viață îmbelșugată și luminată pe pămînt. Mărturisind această învățătură de credință că toți cei ce viețuim pe pămînt sîntem fii ai lui Dumnezeu și frați, uniți prin legătura dragostei și păcii, chemați a participa la plenitudinea vieții, și aplicînd această învățătură în împrejurările vieții actuale, prin combaterea colonialismului sub toate formele lui, prin sprijinirea popoarelor în curs de dezvoltare, prin promovarea de Biserici locale autocefale, legate de dreapta credință și de năzuințele poporului, prin participarea la unitatea creștinilor și la unitatea aderenților tuturor religiilor în acțiunea pentru dezarmare și pace, pentru o viață mai bună pe pămînt, Biserica Orto-

doxă răspunde imperativelor istoriei, cerințelor popoarelor și face în lume lucrarea lui Hristos, care este lucrare păcii și a iubirii între oameni și între popoare.

In concluzie

Biserica este în pas cu marile transformări din lume. Ea ține seamă de progresele științei și tehnicii și de mersul înainte al popoarelor spre o societate bazată pe muncă, libertate, egalitate, solidaritate, dreptate socială, pace și colaborare. Multe Biserici creștine sînt într-un proces de înnoire, care le îndrumază pe calea sprijinirii năzuințelor superioare ale omenirii. Bisericile ortodoxe și Biserica noastră —, legate de popor, sînt și astăzi un factor activ și pe plan inter-bisericesc ecumenic. Multe Biserici protestante pășesc pe aceeași cale a slujirii omenirii contemporane. Înмănunchiate în Consiliul Ecumenic al Bisericilor și în Conferința Creștină pentru Pace și în alte organizații creștine, Biserici Ortodoxe și Biserici Protestante sînt alături de lupta pentru libertate, dreptate socială și pace a popoarelor. Vaticanul însă, sub haina unui „aggiornamento“, unei „actualizări“, continuă vechea linie a tendinței de a domina asupra celorlalte Biserici creștine și a sprijinirii orînduirilor sociale învechite, depășite, cu afirmarea unor neînsemnate reforme, care în fond nu schimbă nimic.

În ce privește țările în curs de dezvoltare, Bisericile sînt chemate să ajute la înlăturarea subdezvoltării, a foamei, la consolidarea independenței lor și la dezvoltarea lor într-un ritm rapid că astfel să ajungă din urmă în două decenii țările avansate. Aceasta nu e numai un act de restituție, de „căintă“ reparatorie pentru exploatarea la care colonialiștii „creștini“ au supus fostele colonii, menținîndu-le în stare de înapoiere economică și culturală, ci și un act de dragoste creștină, de solidaritate umană. Sprijinirea popoarelor în curs de dezvoltare se realizează de către Bisericile locale și prin Consiliul Ecumenic al Bisericilor și Conferința Creștină pentru Pace. În primul rînd, Bisericile, care erau dependente de „Bisericile-mame“, fiind un fel de „colonii ecleziastice“, pășesc pe calea independenței, a „indigenizării“. Numai o Biserică națională autocefală este legată de popor și nu servește unor interese străine, neocolonialiste. Acesta e principiul de organizare a Bisericilor Ortodoxe, aplicat și în Bisericile de „culoare“. Organizarea papo-centristă a Bisericii romano-catolice e în contradicție cu necesitatea Bisericilor catolice indigene de a fi independente și dă posibilitate Vaticanului să manevreze acele Biserici în sens neocolonialist. Se vedește astfel că Vaticanul e în opoziție cu mersul înainte al istoriei.

Pe plan internațional, Bisericile Ortodoxe sprijinesc Bisericile Ortodoxe din țările în curs de dezvoltare și susțin acțiunile

de ajutorare a acestor țări. La fel Consiliul Ecumenic al Bisericii (cf. hotărârea de la Enugu) și Conferința Creștină pentru Pace sînt alături de Bisericile indigene și de popoarele noi și acordă sprijin moral, material și cultural acestor popoare.

Totuși mai sînt multe de făcut. Decalajul dintre țările avansate și a țărilor în curs de dezvoltare nu s-a micșorat, ci dimpotrivă a crescut. Iisus Hristos cheamă Bisericile la o acțiune și mai intensă — pentru ca și popoarele noi „viață să aibă, cît mai multă viață”, pentru ca belșugul și lumina să se reverse pe toată suprafața pămîntului.

BIBLIOGRAFIE

- Prea Fericitul Patriarh Justinian: *Apostolat social* vol. IV, *Pilde și indemnuri în lupta pentru pace* — București 1952.
- Prea Fericitul Patriarh Justinian: *Apostolat Social* vol. V. *Pentru Pacea a toată lumea. Pilde și indemnuri pentru cler*. București 1955.
- Prea Fericitul Patriarh Justinian: *Apostolat social* vol. VII... *Să prețuim săbiile în pluguri. Pilde și indemnuri pentru cler*. București 1961.
- Prea Fericitul Patriarh Justinian: *Apostolat Social* vol. VIII „*Uniți în cuget*”, București 1966.
- I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei: *Scurte însemnări din călătoria noastră în China* — în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei” nr. 5—7/1957.
- P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanu, vicar patriarhal: *Ortodoxia în Extremul Orient* — în rev. „Ortodoxia” nr. 1/1951.
- Un colectiv — *Istoria Bisericească universală* — vol. II, București 1956.
- J. Arnault: *Procesul colonialismului*, trad. Buc. 1960.
- N. Mladin: *Catolicism și colonialism* — în rev. „Ortodoxia” nr. 2/1960; *Principii morale anticolonialiste* — în rev. „Mitropolia Ardealului” — nr. 1—2/1962; *Atitudini teologice contradictorii în problema colonialismului* — în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei” nr. 3—4/1962; *Morala Creștină și progresul social*, în „Mitropolia Moldovei”, nr. 5—6/1959; *Morala creștină și patriotismul* — în „Mitropolia Banatului”, nr. 7—8/1964. Referatul „Biserica și societatea” (1966).
- J. Nehru: *Autobiografie* trad. București 1957.
- Philaret, f. arhiep. de Cernigov: *Geschichte der Kirche Russlands* — vol. I și II trad. Frankfurt a. M. 1872.
- G. Schnürer: *Katholische Kirche und Kultur in der Barockzeit*. Paderborn 1937.
- R. Allier: *La psychologie de la conversion chez les peuples non-civilisés*, vol. I și II, Paris 1925.
- Witte, I. Richter s. a. *Mission* în R.G.G. vol. IV, Tübingen 1930.
- L. A. Veit: *Die Kirche im Zeitalter des Individualismus*, vol. I și II Freiburg i. Br. 1931 și 1933.
- Horst Stefan und H. Leube: *Die Neuzeit* — Tübingen 1931.
- E. Stanley Jones: *Der Christus der indischen Landstrasse. Jesu Nachfolge in Indien* — Berlin 1928³⁾.
- Walter Freytag: *Die junge Christenheit im Umbruch des Ostens. Vom Gehorsam des Glaubens unter den Völkern* — Berlin 1938.
- *Christus — die Hoffnung der Welt* — Evanston, august 1954 — Hrg. H. Grüber u. G. Brennecke, Berlin-Leipzig 1955.

- Monique Lafon: *Nouvelle litteraires nationales* — în rev. „La nouvelle critique”, 8—9/1960.
- *Neo-Delhi 1961* — Hrg. W. A. Wissert Hooft. Stuttgart 1962.
- Th. Nankyama: *Orthodoxie im Herzen Afrikas* în rev. „Die Zeichen der Zeit”, nr. 8—9/1962.
- Chirapurat Itty: *Religionen im Aufbruch. Asiatische Kirchen vor schweren Aufgaben*, în rev. „D. Z. d. Z.”, nr. 11/1962.
- Christian Bäeta: *Afrikas Kirchen im Kampf um neue Ordnungen*, în rev. „D.Z.d.Z.”, nr. 11/1962.
- Gerald Götting: *Sternstunde Afrikas. Erlebnisse und Begegnungen* — Berlin, 1962.
- Ol. Căciulă: *Comunitate creștină înfloritoare în mijlocul Africei* — în rev. „Mitropolia Olteniei” nr. 9—12/1959 p. 627.
- I. Ionescu: *Alegerea P. F. Teodosie al VI-lea, Noul Patriarh al Alexandriei și întregului Orient* — în rev. „Mitropolia Olteniei” nr. 9—12/1959, p. 628—629.
- Pr. N. Cazacu: *Oaspeți arabi și brazilieni, la Patriarhia română*, în „B.O.R.” nr. 6/1955.
- A doua Adunare Mondială pentru pace de la Praga* — în „B.O.R.” nr. 7—8/1964.
- Informationsbulletin der Christlichen Friedenskonferenz* — XI/1964, II—XII 1965.

CONTROVERSA ASUPRA PURCEDERII DUHULUI SFINT IN SCRIERILE LUI RAIMONDO LULLO

de: Prof. MARIO RUFFINI-TORINO

În secolul XIII, întreg Occidentul — Biserica, teologii, statele, diplomații, scriitorii — au fost preocupați peste măsură de problema împărțirii Bisericii. Pentru ca această problemă să devină și mai acută, în a doua jumătate a secolului, și-au dat contribuția visurile ambițioase ale regelui de Napoli, Carol de Anjou, mort în 1285, asupra imperiului de Constantinopol, visuri care se concretizau zi de zi și deveneau periculoase după cucerirea Siciliei și a Italiei meridionale, înfăptuită cu ajutorul papilor Urban al IV-lea și Clement al IV-lea.

În mod evident aceste ambiții au dat un impuls însemnat mișcării în favoarea apropierii Bisericilor. Când în 1273 imperiul se văzu amenințat serios, împăratul Mihail al VIII-lea Paleologul se decise și în anul următor, 1274, trimise la conciliul întrunit pentru a doua oră la Lyon, în Franța, o delegație.¹⁾

Dar jocul de șah al lui Carol de Anjou în politica Mediteranei schimbă complet situația și moartea lui Mihail al VIII-lea Paleologul în 1282, duse la o răsturnare totală a atitudinii Bizanțului.²⁾

Toate acestea n-au rămas necunoscute pentru Raimondo Lullo. Renumitul călugăr franciscan, născut în insula Majorca, unde el auzi glasul lui Dumnezeu chemându-l la sine, după un trai în bogăție desmățată și ca stăpînitor nepopular, discutasese adesea, în diferite scrieri ale sale, despre Bisericile, pentru el, disidente ale Orientului și despre problemele teologice, care stau la obârșia dezbinării. Îl preocupa mai presus de toate pacea religioasă între Biserica romană și între cea greacă. Nu putea să

¹⁾ Ch. I. Hefele — H. Leclercq, *Histoire des Conciles*, t. VI, p. I, Paris, 1914, pp. 173 și 178; G. Pachymero, *De Michaelae Palaeologo*, in P. G. t. CXLIII, col. 850; a se vedea și P. Vernet, *Dictionnaire de Théologie Catholique*, art. *Lyon* (II-a Concile oecumenique) Paris, 1926, vol. I, partea I, col. 1378 sq.

²⁾ Grumel, art. *Lyon* (Le II-e Concile de Lyon et la reunion de l'Eglise grecque), în citatul *Dictionnaire de Théologie Catholique*, col. 1396 sq.; W. Norden, *Das Papsttum und Byzanz*, Berlin, 1903, pp. 597 sq.

fie altfel la un om de acțiune ca el, cu mentalitate de cruciat, cu preocupările de apostolat, cu ideea precisă și statornică că dezbinările dintre Bisericele lui Hristos, ar fi socotite ca sminteală în acțiunea sa de convertire a musulmanilor și a tătarilor, pe care se năzuia să-i aducă la creștinism. Desigur el nu putea pierde din vedere poziția privilegiată a Bizanțului și interesul strategic pe care îl avea orașul pentru orice cruciadă s-ar fi putut întreprinde.³⁾

Acestea sînt motivele cele mai însemnate care l-au îndemnat pe Lullo să lărgească cercul preocupărilor sale, să nu le mai limiteze doar la apostolatul pe lîngă musulmani, ci să insereze în programul său complex de cruciadă și cu misiunea de curerire spirituală a lumii grecești.

Să vedem deci felul în care el privea problema unirii dintre Bizanț și Roma, sau — mai precis — care era după dînsul divergența de căpetenie care provocă despărțirea între cele două Biserici și care ar fi metoda propusă de el pentru a o înlătura și a rezolva în mod definitiv contrastul. Cercetarea directă a scrierilor lui Raimondo Lullo se impune spre a-i cunoaște poziția exactă și a ne îngădui să ne pronunțăm cu precizie obiectivă asupra valorii dogmatice și a interesului istoric al întreprinderii sale în această problemă, în perspectiva generală a teologiei și a istoriei religioase din epoca sa. Toate acestea, firește, din punctul meu de vedere de studios aparținînd de Biserica romană, care dorește să arate fraților săi ortodocși un moment din istoria Bisericii sale, în cadrul general al unei mai bune cunoașteri reciproce.

Cauza fundamentală a rupturii dintre Roma și Bizanț, după Lullo este controversa asupra purcederii Duhului Sfînt, fără îndoială una din cele mai anevoioase probleme ale teologiei referitor la taina Sfintei Treimi.

Speculația trinitară din Occident nu se mulțumea cu formula purcederii Duhului Sfînt „din Tatăl prin Fiul”, deși comună Părinților latini și greci înainte de despărțirea celor două Biserici. Grecii o înțelegeau în sensul că purcederea Duhului Sfînt, adică obîrșia sa ca ipoteză sau persoană și deci lucrarea sa de sfințire în lume, se înfăptuiește prin mijlocirea Fiului, fără participarea activă din partea persoanei a doua a Sfintei Treimi. Latini, dimpotrivă, susțineau, că Duhul Sfînt purcede din Tatăl și din Fiul în mod activ și că El este termenul unei spirății comune primelor două persoane ale Treimii și prin urmare își datorează și Fiului originea de ordin ipostatic sau personal.

Această precizare fu socotită în scurtă vreme dogmă ținînd de depozitul revelațiunii. În 1053 papa Leon al IX-lea cuprinse purcederea Duhului Sfînt de la Tatăl și de la Fiul în formula de

³⁾ Kamar, *Raymond Lull, Son projet de acquisitione Terrae Sanctae*, Paris, 1956, pp. 103—110.

credință trimisă patriarhului Petru al Antiohiei.⁴⁾ În 1098 conciliul din Bari, prezidat de papa Urban al II-lea, poftea pe greci la discutarea punctului controversat și din acest prilej Anselm, episcop de Canterbury, aflat în exil, scrisese opusculul „*De processione Spiritus Sancti*”, care apoi oferă lui Alexandru de Ales, scriitorilor scolastici ai veacului XIII și teologilor de pe urmă, aproape toate dovezile demonstrațiilor lor antigrecești.⁵⁾

Al patrulea sinod de la Lateran din 1212 afirma din nou în mod solemn purcederea Duhului Sfânt de la Tatăl și de la Fiul,⁶⁾ așa că atunci când în 1274 sinodul din Lyon se declară la fel și aruncă anatema împotriva celor ce ar nega-o, declarația nu constituie o definiție dogmatică propriu-zisă, în ciuda unei explicite declarații formale în sensul acesta,⁷⁾ ci doar propunerea asupra a ceea ce fusese deja definit ca dogmă de credință, pe care grecii trebuia s-o accepte ca o condiție a unirii celor două Biserici. *

Asupra acestui subiect s-au scris atâtea lucrări, încât ele formează o literatură imensă asupra controverselor, deci e de prisos să se mai stăruie asupra controverselor, deci e de prisos să se mai stăruie asupra lui.

Între aceste două poziții atât de categoric opuse, să vedem care este atitudinea luată de Raimondo Lullo, așa cum o putem noi afla în scrierile sale.

*

Lullo înțelege să rezolve problema după metoda sa particulară, cum apare din scrierile sale, fie cele consacrate purcederii Duhului Sfânt, cât și acelea în care dezbate în mod general poziția Bisericii grecești, sistemele religioase ale saraminilor sau ale păgînilor. Procedul său este dialectic, elaborat de mai multă vreme în meditațiile sale filozofice asupra atributelor divine.

După cum se știe, Lullo în mod obișnuit pune în scenă, într-un peisaj plin de flori, din care se ridică un Arbore al științei,

⁴⁾ H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum et definitionum*, nr. 39.

⁵⁾ Sanctus Anselmus, *De processione Spiritus Sancti contra Graecos*, in P. L. t. CLVIII col. 280—326.

⁶⁾ Hefele-Leclercq, o. c. V, partea a II-a, Paris, 1913, pp. 1324 și 1328.

⁷⁾ Fidei ac devota professione fatemur, quod Spiritus Sanctus aeternaliter ex Patre et Filio, non tamquam ex duobus principiis, sed tamquam ex uno principio, non duobus spirationibus, sed unica spiratione procedit Nos huiusmodi erroribus viam praecludere cupientes, hoc sacro approbante concilio, damnamus et reprobamus omnes qui negere praesumpserint aeternaliter Spiritum Sanctum ex Patre et Filio procedere: sive etiam temerario ausu asserere, quod Spiritus Sanctus ex Patre et Filio, tamquam ex duobus principiis, et non tamquam ex uno procedat — in Denzinger, o. c., nr. 58. Mărturisirea acestui articol, spune Bonaventura, urmînd pe Anselm, este a Bisericii latinilor și rezultă dintr-o cauză triplă: adevărul credinței, iminența primejdiei, autoritatea Bisericii. Credința a dictat articolul, era de temut că va fi negat, iar grecii căzuseră în eroare, Biserica avea autoritatea și, în consecință, datoria de a rosti definiția fără zăbavă. Cf. Bonaventura, I, Sentent, dist. XI, a. I, quast. I; Anselm *De processione Spiritus Sancti*, c. XXII.

cîteva personaje care vorbesc în jurul unei fîntîni, reprezentînd uneori Biserica latină sau pe cea greacă, ori pe musulmani sau chiar și pe necredincioși,⁸⁾ firește personajul latin nefiind altul decît însuși Lullo, care își exprimă gîndul, formulîndu-și argumentările după metoda sa personală.

În tratatul *Liber de Sancto Spiritu*,⁹⁾ care este din aceeași epocă cu opera sa pedagogică *Doctrina pueril*, în care tangențial tratează și despre purcederea Duhului Sfint,¹⁰⁾ Lullo pune față în față pe un latin și pe un grec, (păstrăm terminologia lulliană), care se întîlnesc lingă Arborele științei, în tovărășia unei femei frumoase, care simbolizează inteligența și a unui sarasin, care urmează să meargă la Constantinopol spre a fi botezat și care, ca mărturie, asistă la discuție. Arborele științei are zece flori în care sînt imprimate litere de aur și de argint. Mirîndu-se, latinul și grecul o întreabă pe femeie ce înseamnă acelea. Ea răspunde că florile sînt simboluri și înfățișează atributele dumnezeiești (dignitates), condițiile de ființare sau însușirile lui Dumnezeu în gradul cel mai înalt, în măsura existenței Sale infinit de perfecte. Aceste atribute sau demnități sînt zece :

1. diferențierea (distincțiunea) cea mai explicită a persoanelor divine (maior distinctio);
2. cel mai desăvîrșit acord a persoanelor divine (maior concordantia);
3. cea mai perfectă unitate a esenței divine (maior unitas);
4. cea mai înaltă perfecțiune a persoanelor divine (maior perfectio);

⁸⁾ Simbolul Arborelui apare adesea în operele lui Lullo (Arbor scientiae, Arbor Philosophiae desideratae, Arbore de Filosofia de Amor). La fel de des este simbolul fîntîni în jurul căreia se adună cei ce discută ca să-și expună argumentele proprii. Cf. J. H. Probst, *Caractère et origine des idées du bien-heureux Raymond Lulle*. Toulouse, 1912, pp. 46—52. Una din cele mai obișnuite forme de expresiune ale lui Lullo este dialogul, pe care-l variază în așa fel că învățătura lui este plăcută. Din acest punct de vedere teologul și filozoful majorchinez prezintă în scrierile sale o lectură mai puțin obositoare și mai interesantă decît ceilalți scriitori ai secolului XIII.

⁹⁾ *Liber de Spiritu Sancto*, scris la Majorca înainte de 1277, publicat de I. Salzinger. *Raymundi Lulli Opera*, II, Maienz, 1733, pp. 1—10 : cf. Littré, *Histoire littéraire de la France*, XXIX, Paris, 1885, pp. 100—102 și n. 8; Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'ordine francescano*, I, Auaracchi, 1906, p. 378.

¹⁰⁾ În capitolul 72 din *Doctrina pueril*, scrisă de Majorca către 1275, Lullo scria (dau traducerea franceză din catalană a lui R. Sugranyes de Franch) „Les Grécs sont chrétiens, mais il pèchent contre la Trinité Sainte de notre Seigneur en disent que le Saint-Esprit procède seulement du Père. Mais ceux-ci ont des coutumes très nobles et ils sont si près de la foi catholique qu'il serait facile de les attirer à l'Eglise romaine si quelqu'un apprenait leur langue et leur philosophie et s'il avait assez de dévouement pour ne pas hésiter devant la mort pour honorer Dieu, et s'en allait parmi eux prêcher l'excellente vertu qu'a la Fils divin en donnant procession au Saint-Esprit”, cf. R. Sugranyes de Franch, *Raymond Lulle, docteur des missions*, Schöneck-Beckenfried, 1954, p. 95.

5. cea mai mare putere de lucrare a persoanelor divine (maior opus);

6. cea mai mare mărire a lui Dumnezeu (maior gloria);

7. proprietatea perfectă ce îngăduie credincioșilor merite mai mari în deprinderea credinței (maius meritum);

8. cea mai riguroasă demonstrabilitate a lui Dumnezeu prin mijlocirea cauzalității (maior demonstratio);

9. tot ce armonizează și unește adevăr și viață creștinească în cultul lui Dumnezeu printre credincioși (maior vita);

10. orice sublim ce se poate afirma în cinstea lui Dumnezeu, fiind vorba de Ființa primă (maior praedicatio).

După Lullo doctrina referitor la purcederea Duhului Sfint, care tinde să afirme și să proslăvească toate acele „dignitates” ale ființării divine, răspunde la adevăr și din contră, părerea ce nu acordă acelor „summum”-ul este falsă.¹¹⁾ Aceasta este metoda complexă a lui Lullo, scrisă într-o latinească scolastică, nu totdeauna posibilă de redat cu exactitate într-o limbă modernă, expusă în „*Liber de Sancto Spiritu*”.

Această metodă se regăsește și în *Liber de XIV articulis sacrosanctae romanae Ecclesiae*,¹²⁾ lucrare scrisă ca și precedenta, înainte de 1277, pe timpul sinodului de la Lyon. În tratatul acesta de apologetică generală, în partea a doua și a treia, Lullo tratează simultan despre producerea Fiului și despre purcederea Duhului Sfint în taina treimică. Procedul este asemănător cu cel urmat de *Liber de Sancto Spiritu*, cu variații în formulele verbale, adesea străine de terminologia scolastică, atunci în uz în teologie și cu proceduri silogistice care foarte puțin aveau de-a face cu logica aristotelică a școlilor.

În opera aceasta „dignitates” divine, invocate ca un început de demonstrație, se ridică la patrusprezece. Lullo le înșiră și le studiază pentru a stabili că în Dumnezeu există în mod necesar o viață tainică, care se manifestă prin producerea unei persoane pe calea conceperii intelectuale și o alta, pe cale de iubire și de spirație ipostatică: „Dividitur în 14 dignitates, per quas volumus probare quod conveniat divinam pluralitatem de necessario esse per generationem et processionem”. În continuare făurește silogisme în serie, deduse din chiar cele 14 „dignitates” spre a stabili care să fie felul particular al originii ipostatice ce se potrivește Fiului și Duhului Sfint. Evident acele „dignitates” în majoritatea lor, sub un alt nume sînt condițiile lui Dumnezeu, deja arătate în *Liber de Sancto Spiritu*. Ele sînt: bunătatea, socotită în raport cu cunoașterea intelectuală și cu purcederea de iubire (de boni-

¹¹⁾ *Liber de Sancto Spiritu*, ed. Salzinger, pp. 6—10.

¹²⁾ *Liber de XIV articulis sacrosanctae romanae ecclesiae*, ed. Salzinger, II, 1722: cf. C. Ottaviano, *L'ars compendiosa de Raymond Lulle*, Paris, 1930, p. 34, n. 13.

tate, generatione et processione), apoi în aceeași lumină, mărirea, veșnicia, atotputernicia, înțelepciunea, iubirea, virtutea, adevărul, slava, perfecțiunea, dreptatea, infinitul, simplitatea, noblețea.¹³⁾

Cam la 20 de ani după „*Liber de XIV articulis sacrosanctae romanae ecclesiae*” Lullo reia, într-o măsură mai amplă, același subiect, într-una din cărțile sale cele mai cunoscute, renumitul *Liber de quinque Sapientibus* din 1295.¹⁴⁾ și aci cîțiva bărbați înțelepți se află în discuție în jurul Arborelui adevărului: un latin, un grec, un nestorian, un monofizit, cărora li se atașează pe urmă un sarasin. Sint reprezentate deci toate confesiunile religioase. Discuția se deschide, cum e firesc, cu : *Disputatio latini et graeci*.¹⁵⁾ În fața politeței latinului, care-i însuși Lullo, teologul grec expune mai întii credința comună a celor două Biserici despre unitatea și treimea lui Dumnezeu.¹⁶⁾ Discuția asupra Duhului Sfânt se întetește pe loc, iar teologul grec înfățișează probleme și obiecțiuni cărora le răspunde latinul.

Din nou toată demonstrația lui Lullo este în funcțiune de „dignitates”, deoarece Lullo nu vrea să citeze tecte din ale Părinților Bisericii „auctoritates”, pe care fiecare îi tălmăcește în felul său : „*Volo probare istum punctum per decem rationes tantum : ad probationem quam volo dare, possent applicari multae auctoritates ; verum quia nulla vera auctoritas potest esse contraria necessariae rationi et auctoritates possunt diversimode exponi, et de ipsis haberi diversae opiniones. Nolumus in hoc tractatu mentionem facere de auctoritatibus quoad necessarias probationes : cum propter expositionem earum et diversas opiniones verba multiplicentur inter illos qui disputant per ipsos et exinde generetur confusio in intellectu*”.¹⁷⁾

*

Prin urmare, există în scrierile lui Raimondo Lullo o metodă constantă și unică de argumentare teologică, pentru a arăta că Duhul Sfânt purcede nu numai din Tatăl ci și din Fiul printr-o „spirație” activă pe care o are în comun cu prima persoană în Dumnezeu.

Este evident că felul acesta de a proceda nu-i decît aplicarea la problema purcederii Duhului Sfânt, a metodei generale, pe

¹³⁾ *Liber de XIV articulis*, pp. 91—99.

¹⁴⁾ *Liber de quinque sapientibus*, scris la Napoli în 1295, ed. Salzinger, II, 1722.

¹⁵⁾ *Ibid.*, Pars I, pp. 1—18.

¹⁶⁾ Anselm adoptase deja metoda aceasta. Porni de la datele comune atît grecilor cît și latinilor, ca să demonstreze apoi purcederea Duhului Sfânt „ab utroque”. Cf. J. Bainvel, art. *Saint Anselm*, în Dict. de Théol. Cath. t. I, p. 2, col. 1337, 5.

¹⁷⁾ *Liber de quinque sapientibus*, p. 1.

care majorezează o aplicase în „Grand Art”¹⁸⁾ și care este cheia de boltă a sintezei lulliene precum și a școlii sale întregi. Este necesar, prin urmare, să amintim, chiar și numai în linii mari, acest sistem logic de o structură complexă.

Principiile acestei sinteze originale pot fi catalogate în absolute și în relative. Principiile absolute sînt atributele lui Dumnezeu, pe care, cu un termen întrebuintat deja de Bonaventura în „*Questio disputata de mysterio Trinitatis*”, Lullo le numește „*dignitates divinae*”, proprietăți sau însușiri absolute, în număr de șasesprezece: bunătate, măreție, veșnicie, înțelepciune, putere, voință, virtute, adevăr, slavă, etc.¹⁹⁾ Aceste perfecțiuni nu trebuie considerate ca idei simple sau noțiuni fără temeii. Ele dimpotrivă sînt realități pozitive, rațiuni reale (*rationes reales*), așa precum chiar pe timpul lui Raimondo Lullo le socoteau marii scolastici ca Petru de Trabibus și Petru Olivi (207), și care în mod obiectiv sînt în Dumnezeu, potrivit cu conținutul lor formal și în nesfîrșita lor plinătate. Spiritul uman le descoperă înălțîndu-se de la ceea ce este creat și contingent, la cauza primă printr-un act numit de Lullo „*ascensus intellectus*” și care nu este altceva decît metoda inductivă ce purcede de la efect la cauză „*de effectu ad summam causam*”.²¹⁾

Aceste „*dignitates*” sînt perfecțiuni intrinsece ale lui Dumnezeu și țin de însăși natura Sa. Mai mult, ele constituie principii de activitate și ar fi în veci inoperante („*essent otiosae*”) dacă s-ar săvîrși vreo lucrare imanentă în Dumnezeu (ad intra), pentru producerea Fiului și „*spirațiunea*” Duhului Sfînt și dacă nu ar da socoteală de tot ceea ce Dumnezeu operează în afară de sine (ad extra), mai ales de tainele și adevărurile descoperirii creștine. Este sarcina filozofului creștin cînd depășește datele simțurilor și ale experienței fizice, să producă dovezi despre „*dignitates*” divine și de a îndeplini astfel ceea ce Lullo numește „*descensus intellectus*” și, cu alte cuvinte, metoda deductivă.²²⁾

Alături de aceste principii absolute, care sînt atributele lui Dumnezeu, mai există și principii relative, pe care Lullo le preci-

¹⁸⁾ Amintim doar: *Ars compendiosa inveniendi veritatem*, scrisă înainte de 1277, ed. Salzinger, I, 1721 și *Ars generalis ultima*, sau *Ars magna*, din 1308, publicată la Veneția în 1480, cf. C. Ottaviano, o. c., p. 33, n. 7 și p. 63, n. 108.

¹⁹⁾ Cf. E. Longpré, art. *Raymond Lullo*, în *Dict. de Théol. Cath.*, t. IX, p. I, col. 1118.

²⁰⁾ Asupra acestor doi autori a se vedea E. Longpré, *La philosophie du Bienheureux Duns Scot.*, în *Etudes franciscaines*, Paris, 1924, pp. 244-47.

²¹⁾ *Compendium artis demonstrativae*, ed. Salzinger, t. III, 1722, pp. 74-79.

²²⁾ Cf. O. Keicher, *Raymundus Lullus und seine Stellung zur arabischen Philosophie*, în: *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*, t. VII fasc. 4-5, Münster, 1909, pp. 72-95. A se vedea și: Probst, o. c., pp. 56-62; P. Mendiá, *El bienaventurado Maestro Ramon Lull vindicado de la nota de racionalismo*, în *Miscellanea Lulliana*, I, Maiorics, 1955, p. 115, n. 23.

zează în număr de nouă: concordanță, deosebire, contrarietate, început, mijloc, scop, majoritate, egalitate, minoritate. Aceste principii sînt legile fundamentale ale gîndirii și au o valoare obiectivă pentru că determină raporturile ființelor, ale perfecțiunilor și ale „dignitates”-urilor între ele. În termeni lullieni, asigură în Dumnezeu egalitatea atributelor sau demnităților în activitatea lor fie immanentă, fie exterioară (ad extra)²³ și îngăduie să se stabilească contribuția lor care este de aceeași mărime în toată lucrarea divină.

Aceste principii absolute și relative formează baza a ceea ce ilustrul catalan numește demonstrarea prin comparație sau echivalența actelor acelor „dignitates divinae”²⁴) „demonstratio per aequiparantiam”.²⁵)

De aci rezultă că metoda generală din „*Grand Art*” este o simplă metodă deductivă ce pornește de la atributele divine și are tendințe optimiste în care cele nouă principii relative ale lui Lullo intervin în toate argumentele pentru păstrarea echilibrului. Lullo folosește și unele reguli practice care pot fi reduse la următoarele principii: 1. trebuie reținut ca adevăr ceea ce descoperă acel „maximum” de armonie între Dumnezeu și între ceea ce-i făptură și simbolismul cel mai înalt; 2. trebuie să se atribuie lui Dumnezeu ceea ce este desăvîrșit „în superlativo gradu”,²⁶) care este deja „marea propoziție” enunțată de Riccardo di San Vittore²⁷); 3. trebuie să se aplice la întregă activitatea exterioară a lui Dumnezeu axioma celebră a Fericitului Augustin, acceptată de toți scolastici, că ceea ce se arată rațiunii ca lucrul cel mai bun, vine de la Dumnezeu „quidquid tibi vera ratione melius occurrerit, scias fecisse Deum”.

Dacă aceste norme sînt respectate cu exactitate, orice argumentare teologică sau filozofică ce pornește de la „dignitates divinae” constituie, potrivit cu terminologia lui Lullo, o demonstrație necesară („per rationes necessarias”), în înțelesul tradițional al lui Anselm și al lui Riccardo di San Vittore.²⁸) Lullo nu vrea să dovedească articolele de credință prin mijlocirea cauzalității, pentru că Dumnezeu nu are cauză deasupra Sa, dar le dovedește în așa fel ca inteligența să nu poată nega în mod rațional argumentele, astfel încît toate obiecțiunile împotriva credinței să poată fi dezlegate, iar necredincioșii să nu le poată nega.²⁹)

²³ Longpré, *Raymond Lulle*, col. 1119.

²⁴ *Ibid.*, col. 1119.

²⁵ *Liber de novo modo demonstrandi*, ed. Salzinger, t. IV, *Pars prima*.

²⁶ B. Mendia, *o. c.*, p. 110.

²⁷ *De Trinitate*, l. I, c. 20, în Migne, P. L., t. 196, col. 900.

²⁸ *De libero arbitrio*, l. III, c. 5, în Migne, P. L., t. 32, col. 1277.

²⁹ Longpré, *Raymond Lulle*, col. 1123; B. Mendia, *En torno a las razones necesarias de la Apologetica Lulliana*, în: *Verdad y Vita*, Madrid, 1950, pp. 41—117.

Să încercăm a înțelege, cu examinarea vreunui raționament, cum aplică în concret Raimondo Lullo metoda sa spre a arăta purcederea Duhului Sfânt, deși nu este ușor a urmări pe marele logician în toate raționamentele sale subtile, cu atât mai virtuos cu cât această problemă teologică este una dintre cele mai dificile ale dogmaticii.

*

Înainte de a prezenta pe scurt argumentele lui Lullo în favoarea purcederii Duhului Sfânt ab utroque, trebuie să amintim încă o dată că acest articol de credință, după teologul nostru, nu se poate stabili în mod rațional decât pornind de la „*dignitates divinae*”, fiindcă el refuză să facă apel la „*auctoritates*”. Principiul fundamental al oricărei argumentări este deci acela pe care-l formulase deja în „*Liber de Sancto Spiritu*”. Înainte de toate trebuie să precizăm, potrivit cu simbolismul florilor de pe Arborele științei, deosebirea absolută dintre persoanele Treimii și, în locul al doilea, cel mai strâns acord între ele. Când e vorba despre simplitatea și despre unitatea divină, preferința este a se da credinței, care dă importanță principală Treimii. Același lucru este valabil pentru toate celelalte atribute ale lui Dumnezeu, după metoda și regula din „*Art*”, pentru că Lullo crede, că „*majoritas*”, care implică cel mai înalt grad de noblete, trebuie să fie afirmată de virtuțile și de însușirile divine, deoarece „*majoritas*” este noblete de perfecțiune, pe când „*minoritas*” este privațiune și imperfecțiune, după cele ce Lullo arătase în „*Ars compendiosa invenienti veritatem*”, și după legile care simbolizează pe cei cinci Arbori din „*Liber gentilis et trium Sapientium*”.

³⁰⁾ În *Liber de convenientia fidei et intellectus in obiecto*, Lullo scria: „Aliqui dicunt quod non sit bonum quod fide possit probari . . . Unde ad hoc respondemus sic: Iterum B. Augustinus fecit librum ad probandum divinam Trinitatem, supposito merito fidei, contra quam fidem ipse non fuit, quia erat sanctus. Iterum Thomas de Aquino fecit unum librum contra gentiles qui requirant rationes quia nolunt dimittere credere pro credere, sed credere pro intelligere. Ipse autem in faciendo librum et rationes contra gentiles, non intendebat destruere fidem, quis fuit vir sapiens et catholicus. Iterum doctores Sacrae Scripturae conantur, quantum possunt, deducere rationes ad probandum divinam Trinitatem et incarnationem, etc. habentes sanam mentem et intentionem ad exaltandam sacram fidem. Et ideo ego, qui sum verus catholicus, non intendo probare articulos contra fidem sed mediante fide; cum sine ipsa non possum probare, nam articuli sunt per superius et meus intellectus est per inferius et fides est habitus cum quo intellectus ascendit supra vires suas. Non autem dico quod probem articulos fidei per causas, quia Deus non habet causas supra se, sed per talem modum quod intellectus non potest rationabiliter negare illes rationes et possunt solvi omnes objectiones contra ipsam factae et infideles non possunt destruere tales rationes vel positiones: talis est ista probatio, sive dicatur demonstratio, sive persuasio, vel quocumque alio modo possit divi, hoc non curo, quia propter nostrum affirmare cel negare nihil mutatur in re”, ed. Salzinger, t. IV, 1729, p. 1.

Cel dintii argument spre a dovedi purcederea Duhului Sfint „*ab utroque*”, este următorul: dacă Fiul, în mod efectiv dă origine Duhului Sfint pe cale de „spirațiune”, suflare activă, între cele două persoane există o deosebire bazată pe respectivele însușiri ipostatice, deoarece una, Fiul, este început, iar cealaltă, Duhul Sfint, este termen. Însă deosebirea cea mai înaltă care se afirmă între persoana care dă origine și cea care o primește, lipsește, dacă Duhul Sfint nu purcede din Fiul. Prin urmare, trebuie să se admită în mod necesar purcederea Duhului Sfint din Fiul și, bineînțeles, din Tatăl, în virtutea principiului „*ex maiori distinctione*”.

Al doilea argument este asemănător cu cel de mai înainte, dar se sprijină pe o altă considerațiune „*ex maiori concordantia*”. Lullo spune, că cu cât o persoană e mai deosebită, distinctă, de alta în misterul Treimii, trebuie să se raporteze în măsură mai mare și să se potrivească cu ea. Or, dacă Fiul dă origine Duhului Sfint și, în consecință, dacă cele două persoane — a Cuvîntului și a Duhului Sfint — sînt distincte în gradul cel mai înalt, așa cum a fost precizat cu primul argument, urmează că, în ipoteză că Duhul Sfint nu purcede din Fiul, aceste două persoane nu numai că nu ar fi distincte în gradul cel mai înalt, dar nu ar avea nici o relațiune comună care să le unească una cu alta, nici un punct *imediat*, întrucît sînt persoane și nu s-ar lega una de alta decît într-un fel „*mijlocit*” avînd ca intermediar pe Tatăl. De aici ar urma, pe de-o parte, o mai mare intimitate și o legătură mai strînsă între Tatăl și Fiul, deoarece Fiul vine din Tatăl printr-o zămislire intelectuală și între Tatăl și Duhul Sfint, fiindcă El coboară din Tatăl prin suflare (spirațiune). Pe de altă parte, o mai mică intimitate și legătură între Fiul și Duhul Sfint, pentru că această persoană din urmă, nu ar purcede de la a doua treimică. Dar aceasta nu este cu puțință, deoarece în Dumnezeu persoanele divine sînt în mod egal nobile și nu poate fi nimic mai

³¹⁾ „*Prima conditio floris est quos affirmetur et eligatur magis distinctio divinarum personarum. Tertia est de simplicitate et unitate Dei: nam illa fides per quam Deo possunt attribui major simplicitas et unitas, debet eligi supra illam quae Deo non attribuit tantam simplicitatem et unitatem, et hoc idem de aliis floribus secundum ordinem et regulam et artem: cum majoritas, videlicet major nobilitas, debeat affirmari et Deo attribui secundum virtutes et proprietates divinas, et secundum quod majoritas simul convenit cum esse in nobilitate et perfectione, et minoritas, quae est oppositum majoritatis, simul convenit cum privatione et imperfectione, secundum Artem compendiosam inveniendi veritatem et secundum conditiones quinque Arborum quae sunt in Libro Gentilis et trium Sapientium*”, *Liber de Sancto Spiritu*, p. 1.

³²⁾ „*Si Filius Sancto Spiritui dat provessionem, inter Sanctum Spiritum et Filium est distinctio per personalem proprietatem et per personalem operationem Sancti Spiritus et Filii: quae distinctio non esset si Sanctus Spiritus non procederet a Filio*...”: *ibid*, p. 6.

înalt într-una ca să nu fie și în celelalte.³³⁾ Iată un alt motiv hotărâtor pentru Lallo, ce să admită purcederea Duhului Sfânt și din a doua persoană a Treimii.

La aceeași concluzie se poate ajunge plecând de la unitatea și simplitatea dumnezeiască, „ex maiori unitate divinae essentiae”. Dacă Duhul Sfânt nu ar purcede din Fiul, dacă aceste două persoane ar fi, ca să zicem așa, despărțite din lipsa de relație personală, ele nu ar avea nici un punct comun „non haberent in quo”, prin care să afirme aceeași esență identică, una și simplă, aceeași bunătate, aceeași eternitate, etc.³⁴⁾ Acest al treilea argument este, pentru Lullo, o rațiune în plus pentru a susține purcederea „ab utroque”.

Al patrulea motiv se referă la o considerație analogă „ex maiori perfectione”. Este o perfecțiune în Tatăl a naște pe Fiul și a sufla pe Duhul Sfânt și a le împărtași lor în mod egal bunătatea, infinitatea și celelalte atribute ale esenței divine. Dacă nu se admite ca Duhul Sfânt să-și aibă originea și de la Fiul, trebuie să se admită că Fiul nu posedă toate perfecțiunile care sînt în Tatăl, ceea ce nu se poate accepta, de vreme ce trebuie să se admită totdeauna că aceste perfecțiuni sînt mereu prezente „in supremo gradu” în toate cele trei persoane ale Treimii.³⁵⁾ Este vorba despre același argument pe care Lullo îl înfățișează în alți termeni, cînd argumentează „ex summa totalitate”. În natura lui Dumnezeu și în persoanele Sale, se află întregimea ființării și a perfecțiunilor ei, mult deasupra peste culmea perfecțiunilor create. Duhul Sfânt deci nu se poate să nu primească toate aceste per-

³³⁾ „Quanto magis quaelibet persona est distincta ab alia, tanto plus potest concordare cum alia, quia Filio dante esse Sancto Spiritui, procedente Sancto Spiritu ab eo per modum processionis, una persona distinguitur ab alia ... Si quae libet personarum non esset tam distincta ab alia, non posset tante concordantia inter personas: cum autem major concordantia debeat affirmari, idcirco probatur quod Sanctus Spiritus procedat a Filio. Praeterea si Sanctus Spiritus non procederet a Filio, non esset aliquid in quo Sanctus Spiritus et Filius concordarent, quia concordarent per alium, videlicet per Patrem et esset major concordantia in Patre et Filio, quorum concordantia est simul per generationem, et similiter in Patre et Sancto Spiritu, qui invicem concordant per processionem, quam inter Filium et Spiritum Sanctum. Hoc autem est impossibile et contra aequalem nobilitatem personarum”. Ibid. p. 6.

³⁴⁾ „Si Sanctus Spiritus non procederet a Filio, Sanctus Spiritus et Filius non haberent in quo ad invicem concordarent ut essent una simplex essentia in bonitate, aeternitate etc., cum autem necessario conveniat quod Sanctus Spiritus et Filius habeant aliquam relationem et proprietatem per quam conveniant ut sint simplex essentia, idcirco demonstratur Sanctum Spiritum procedere a Filio, cum major unitas et simplicitas sit eligenda”. Ibid. p. 7.

³⁵⁾ „Est necessarium quod totum significetur in essentia et tribus personis, ut significetur quod divina totalitas sit suprema in perfectione supra totalitatem creaturarum; et ideo totus Spiritus Sanctus recipit processionem a toto Patre et a toto Filio. Si vero Sanctus Spiritus non procederet nisi solum a Patre, praedicta totalitas non esset adeo demonstrabilis, neo adeo suprema supra totalitatem creaturarum, ex qua totalitate creata non potest sequi perfectio quae sequitur ex totalitate increata”. Ibid., p. 8.

fecțiuni prin purcederea „a toto Patre et a toto Filio”, în ipoteza că Duhul Sfint nu ar proveni și de la Fiul, nu ar fi nici evident, nici ușor de dovedit, că în Dumnezeu se află întreaga totalitate conceptibilă și sub toate aspectele.³⁶⁾

Am rezumat pe scurt câteva aspecte ale argumentației lui Lullo în problema purcederii Duhului Sfint, pe care teologul majorchez le dezvoltă în nenumăratele sale scrieri, alături de atâtea altele similare, concepute totdeauna în funcție de demnitățile divine.

Sînt oare toate dovezi originale, în întregime, meritul pentru ele fiind numai al lui Lullo? Evident, că nu, dacă le examinăm în sine și în principiile lor, după ce le vom fi despuiat de formulele complicate pe care Lullo le folosește în tulburătoarea sa frazeologie. După despărțirea Bisericii teologia apuseană a încercat o explicație teologică și rațională a purcederii Duhului Sfint „ab utroque”. Anselm deschisese calea cu tratatul său celebru și, după studiile lui H. Probst se știe cit de mare influență a avut metoda sa asupra atitudinilor speculative ale lui Lullo, inspirîndu-i ideea de a proceda dialectic, cu mijlocirea rațiunilor necesare.³⁷⁾ În demonstrarea tezei despre purcederea Duhului Sfint „ab utroque”, Bonaventura procedează cu șase argumente asemănătoare celor ale lui Lullo. După părerea sa, trei din argumentele invocate sînt adevărate demonstrații „ratione ostensiva”, pe cînd celelalte trei duc la absurd („rationi ducenti ad impossibile”), dacă e respinsă teza purcederii „ab utroque”.³⁸⁾

³⁶⁾ Est perfectio in Patre generante Filium et ante processionem Sancto Spiritui, quem Filium et Spiritum Sanctum Pater facit sibi aequales in infinitate, bonitate, aeternitate et perfectione caeterarum virtutum. Si vero Sanctus Spiritus non procederet a Filio, non haberet perfectionem, quae est inter Filium et Sanctum Spiritum”. Ibid, p. 7.

³⁷⁾ Probst, *o. c.*, pp. 272—277.

³⁸⁾ Spune Bonaventura: „a) Arguitur rationes ostensiva sic: Spiritus Sanctus secundum omnes fideles procedit ut donum, sicut ex multis locis Scripturae probatur: et iterum omnes tam Graeci quam latini dicunt Spiritum Sanctum a Filio nobis donari. Ergo omnes concedunt procedere ab utroque, cum non detur nisi a quo procedit; b) item, Spiritus Sanctus secundum omnes, et sicut supra ostensum est (Dist. X. a. 1, 1.2), procedit ut amor. Sed amare non tantum et Patris, sed etiam Filii, unde et per omnia Filius, sicut et Pater. Ergo si a Patre amante amor procedit, eadem ratione a Filio; c) Spiritus Sanctus secundum omnes procedit ut nexus. Sed perfectior nexus est qui ab extremo utroque procedit, quam qui ab altero. Ergo si Spiritus Sanctus est nexus perfectissimus, non solum a Patre procedit, sed etiam a Filio; d) Item hoc idem ostenditur ratione ducente ad impossibile sic: Omnis distinctio personarum in divinis attenditur secundum relationem et originem. Ergo si Spiritus Sanctus non procedit a Filio, nec e converso nulle est ibi mutua relatio, ergo nec distinctio; e) Item, maior germanitas et inter duos, quando unus procedit ab altero, et ambo a tertio, quam si unus nihil habeat ab altero. Haec est per se nota. Ergo si Spiritus Sanctus non este a Filio, nec e converso, non est perfecta unio, ergo nec summa nec perfecta beatitudo”. S. Bonaventura, *Liber I Sententiarum*, dist. XI, art. unicus, q. I, in *Opera omnia*, Quaracchi, 1883, t. I, p. 210.

Dovezile propuse sintetic de Bonaventura au fost reluate de cel mai mare din învățăceii lui, Matteo di Acquasparta, în tratatul „*De processione Spiritus Sancti*“, compus fără îndoială cu puțin înainte de consiliul din Lyon de la 1274.³⁹⁾ Și el pleacă de la „*dignitates divinae*“ spre a găsi argumentele necesare în dovedirea tezei⁴⁰⁾ care se impune credinței păstrind acordul cel mai mare între persoanele divine „*maior et perfectior connectio*“ și cea mai desăvârșită unitate (*maior assimilatio*). Prin urmare este exactă afirmația, că Raimondo Lullo, în ciuda disonanțelor verbale și a formulelor speciale, particulare, se menține pe făgașul tradiției teologice apusene, ceea ce ne îngăduie să-i fixăm, în mod obiectiv locul lui în problema purcederii Duhului Sfânt.

Este cazul să se pună întrebarea, dacă Lullo a avut cunoștință despre argumentul celebru al lui Fotie asupra acestei probleme, care mai ține și azi despărțită creștinătatea? Este un fapt neîndoios că în scrierile sale numele renumitului patriarh de Constantinopol nu apare niciodată. Dar trebuie să răspundem fără șovăire, că el a cunoscut la perfecție obiecțiunile și dificultățile opuse de Fotie, precum și argumentele subtile aduse de el. Lungile pasaje din „*Liber de quinque Sapientibus*“ ne dau dovada indiscutabilă și evidentă, dacă nu ne oprim la formulele și la capriciile stilului lullian. E de puțină însemnătate dacă cunoștința aceasta i-a venit indirect sau în urma unei conversații cu vreun grec cunoscut din călătoriile sale în Orient. Esențialul este, că în mod obiectiv el a fost bine informat.⁴¹⁾ Grecii pe urma lui Fotie, opuneau latinilor, că nu este nimic comun între cele două persoane din Treime, cu riscul de a le confunda,⁴²⁾ și această primă dovadă, pe care în lucrarea pomenită grecul o opune latinului, adică lui Lullo: „*Ergo duae Personae in illa Persona sunt confusae ex duabus*“. Un al doilea argument pus în gura grecului împotriva latinilor este, că o persoană, întrucât e persoană, este incomunicabilă,⁴³⁾ și înseamnă că a admite contrariul este egal cu împărțirea acestei persoane.⁴⁵⁾

³⁹⁾ Opera lui Matteo d'Acquasparta împotriva grecilor, redactată probabil la Paris în 1273-74, cu prilejul pregătirilor pentru sinodul al II-lea de la Lyon, ar putea fi socotită ca un comentariu al dascălului său, Bonaventura. Așa crede și V. Doucet, *Fr. Matthaei ab Aquasparta Quaestiones disputatae de Gratia*, Quaracchi 1935, p. CVIII, n. 22. Despre Mateo di Acquasparta se poate vedea articolul ce-i dedică Longpré în *Dict. de Théol. Cath.*, t. X, col. 375-89.

⁴⁰⁾ *Fr. Matthaei ab Aquasparta, Quaestiones disputatae selectae*, t. I, *Quaestiones de fide et de cognitione*, Quaracchi, 1903, *Appendix*, pp. 445—52.

⁴¹⁾ Nici Bonaventura și nici Matteo di Acquasparta nu par să fi avut cunoștință precisă despre obiecțiunile lui Fotie.

⁴²⁾ Iau de la Th. de Regnon, *Études de théologie positive sur la Sainte Trinité*, III, *Théories grecques des processions divines*, Paris, fără an, p. 272.

⁴³⁾ *Liber de quinque Sapientibus*, app. I, p. 43.

⁴⁴⁾ Th. de Regnon, *o. c.*, pp. 273—274.

⁴⁵⁾ *Liber de quinque Sapientibus*, app. I, p. 43.

Nu este cazul să expunem răspunsurile lui Lullo la aceste două obiecțiuni și la celelalte două care li se conexează. Ar fi, ca să folosim un termen al lui P. de Regnon, să intrăm într-un dedal, ceea ce nu interesează.⁴⁶⁾ Ne e deajuns să consemnăm că Lullo, în fond de acord cu latinii, nu poată să nu combată principiile de bază ale lui Fotie, făcând distincție între proprietățile constitutive ale unei persoane (paternitatea și filiațiunea) și între proprietățile neconstitutive care atîrnă de natură (suflare activă).⁴⁷⁾

Ni se pare, că acuma se poate ajunge la o concluzie.

*

Nu-i de mică însemnătate meritul lui Lullo, că în atîtea lucrări se poate spune, că în cursul vieții sale întregi, a dat atîta importanță problemei despre purcederea Duhului Sfint din Tatăl și din Fiul, apreciată de el ca unul din punctele cardinale pentru readucerea creștinismului de unitatea atît de mult dorită de el și atît de discutată. Dar ceea ce-l onorează și este un merit pe care istoricii i-l recunosc este faptul, că în orice clipă a îndelungatei sale teologisirii, s-a arătat întotdeauna foarte respectuos față de valorile creștine ale Bisericii răsăritene.

Am văzut că în ultimă analiză Raimondo Lullo s-a menținut în curentul tradițional al speculației apusene: metoda sa deductivă și optimistă, care pornește de la „*dignitates divinae*”, pe care el le stabilește în „*Grand Art*” și le aplică la tema purcederii Duhului Sfint, precum încercarea lui de a susține tema cu dovezile necesare, se reduce la Anselm și la Riccardo di San Vittore, în timp ce argumentările sale se citesc, în fond, în operele celor înăi buii maeștri ai veacului său, Bonaventură și Matteo d'Acquasparta, pe lângă că s-a mai încercat să se descopere influențe din Eneadele lui Plotinus.⁴⁸⁾ Deși Lullo apare mai aproape de neoplatonism decît de aristotelism, nu pare ca vreun text să poată corobora această influență afirmată: Lullo este pur și simplu omul tradiției latine.

În timp ce trebuie să-i recunoaștem obiectivitatea constantă față de sistemele religioase ale Orientului,⁴⁹⁾ și în special o cunoaștere mai obiectivă a argumentelor lui Fotie, în comparație cu scolasticii parizieni, în mod onest nu se poate să nu relevăm, ca pe un cusur al lui, atitudinea sa sever dialectică. El a eliminat în mod voluntar toate dovezile scripturale și tradiționale cu acuza, cum s-a văzut deja, că și unele și altele interpretau „auctorita-

⁴⁶⁾ Th. Regnon, *o. c.*, p. 278.

⁴⁷⁾ Id. *ibid.*, pp. 274—76.

⁴⁸⁾ Probst, *o. c.*, p. 223.

⁴⁹⁾ C. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografică*, t. I, p. 377.

tes", în favoarea sa, ceea ce nu era în întregime inexact.⁵⁰⁾ Dar sub acest raport, de exemplu, el este mult inferior lui Matteo d'Acquasparta. Această atitudine a sa îl plasa și într-o poziție falsă față de Răsărit și făcea inoperantă dialectica sa. De fapt Răsăritul a urmat de preferință metoda pozitivă și, în loc de a îngrămădi argumentele necesare, s-a ținut strâns de textele scripturistice și de Sfinții Părinți ai Bisericii grecești, de hotărârile sinoadelor ecumenice. În felul acesta opera dialectică a lui Lullo nu și-a atins scopul. Mai mult decât un dialog între cele două părți, polemica sa a fost un lung și inutil monolog.

La stînjenirea operei sale de a-și atinge scopul prestabilit, au contribuit și condițiile istorice, politice și religioase ale timpului său, care au făcut să dea greș și telurile sinodului din Lyon.

Totuși, în ciuda metehnelor sale și a vicisitudinilor istorice, iubirea ce a nutrit față de Biserica răsăritului și față de reunirea creștinătății întregi, nu se poate să nu i-o recunoaștem.

⁵⁰⁾ Duns Scotus este de aceeași părere. De fapt el scrie: „In ista quaestione dicuntur graeci discordare a latinis, ut videntur auctoritates Damasceni sonare. Sed de ista discordia dicit Linconiensis in notula quadam super finem Epistolae de Trisagio, quod sententia Graecorum est, quod Spiritus Sanctus est Spiritus Filii, sed non procedens a Filio, sed a solo Patre per Filium tamen. Et videtur haec sententia contraria nostrae, quia dicimus Spiritum Sanctum a Patre et Filio procedentem. Sed forte si duo sapientes, unus Graecus et alter latinus, uterque verus amator veritatis et non propriae dictionis, unde propria est, de hac visa contrarietate disquirerent. Pateret utique tandem ipsam contrarietatem non esse veraciter realem, sicut est vocalis, alioquin vel ipsi Graeci vel nos Latini sumus vere haeretici. Sed quis audet hunc auctorem, Joannem scilicet Damascenum et Beatos, scilicet Basilium, Gregorium Theologum, Gregorium Nazianzenum, Cyrillum et similes Patres Graecos arguere haereticos? Quis iterum argueret B. Hieronymum, Augustinum et Ambrosium, Hilarium et consimiles latinos? Verisimile igitur est, quod non subest dictis verbis contrariis contrariorum Sanctorum sententia discors. Multipliciter enim dicitur sicut hoc huius, sic hoc ex illo vel ab illo, quaque multipliciter forte intellecta et distincta, pateret contrariorum verborum non discors sententia. Quidquid sit de eis, ex quo Ecclesia Catholica declaravit hoc esse tenendum, sicut de substantia fidei, sicut patet Extra de sui. Trinit. et fide Catholica, cap. Firmiter tenendum est, quod Spiritus Sanctus procedat ab otroque". Joannis Duns Scoti, *Liber I. Sententiarum*, dist. VIII, q. III. in *Opera omnia*, Parisiis, 1893, t. IX, p. 825.

DOUĂZECI DE ANI DE LA DESCOPERIREA MANUSCRISELOR BIBLICE DE LA MAREA MOARTĂ

de : Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

Manuscrisele de la Marea Moartă, descoperite în februarie 1947 la Qumran, nu departe de Ierihon, sînt o comoară, nu prin vechimea lor considerabilă ci pentru importanța lor deosebită. După cum este bine știut ele au ajuns la lumina zilei nu în urma unor îndelungate cercetări și săpături arheologice ci din întîmplare. Căutîndu-se comori, s-a dat de-o comoară, nu însă din aur și argint, ci de niște simple vase de lut, în care erau împachetate, în pînză și piele, manuscrise : ¹⁾

Un sul conținînd textul ebraic al cărții lui Isaia, cu toate cele 66 capitole ale ei. El e însemnat de arheologi cu inițialele 1 Q Isa. Materialul era atît de uscat încît la desfacerea sulului s-au sfărîmat unele părți. Desfășurat, sulul are o lungime de 7 m 34 cm. Pentru a se obține această lungime s-au cusut laolaltă 17 piei.

Textul e împărțit în coloane, dintre care unele mai late, de 16 cm, altele mai înguste de abia 8 cm. De toate sînt 54 coloane.

¹⁾ Cele mai multe din manuscrise se găsesc la Universitatea ebraică din Ierusalim. Ele au fost procurate în partea cea mai mare de profesorul universitar Eliezer Sukenic, titularul catedrei de arheologie. Sumele necesare pentru plata manuscriselor au fost oferite cu multă bunăvoință de președintele Universității ebraice Dr. Iehuda Magnes.

Cîteva din manuscrise sînt la Mănăstirea Sf. Marcu din Ierusalim. Ele formează probabil proprietatea starețului, arhiepiscopul sirian ortodox Mar Atanasie Samuel.

Multe manuscrise au fost cumpărate personal de regretatul profesor Sukenic.

Primele descoperiri din peșterile de la Qumran au fost publicate într-un răstimp scurt și au fost împărțite în mod convenit lumii științifice, dar specialiștii au nevoie de textele documentelor, însoțite de fotografii clare, cu ajutorul cărora să poată valorifica transcrierea. Așa cum stau lucrurile în prezent multe proiecte importante de cercetare au fost ținute în loc.

O bună parte din acest material a fost zăvorât într-unul din safeurile muzeului Rockefeller din Ierusalim, nimeni neavînd acces la documentele acestui tezaur documentar, spre a-l putea studia fără a plăti în prealabil o importantă sumă de bani. Și mai îngrijorător e faptul că nu toate aceste piese au putut fi răscumpărate de la beduini.

Împărțirea în capitole lipsește, în schimb are o împărțire după sens. Sfirșitul unui astfel de aliniat e indicat printr-un spațiu liber. Probabil această împărțire s-a făcut cu scop liturgic.

Textul e cel mai cunoscut din actualele Biblii ebraice. Aceasta se poate vedea din ultima ediție a textului lui R. Kittel, editat de Kahle în 1952, unde s-au luat în considerare variantele din manuscrisul de la Marea Moartă.

Arheologul Amusin datează manuscrisul din veacul al II-lea î.d.H.

Descoperirea conține încă un al doilea sul cu texte din diferitele părți ale cărții lui Isaia : fragmente din cap. 10, 13, 19—30 și de la 35 până la sfârșit. Manuscrisul e prost conservat. Pe alocuri pielea, pe care e scris e ruptă, deși manuscrisul pare mai nou decât cel din sulul nr. 1.

Textul nu prea are deosebiri esențiale față de textul ebraic editat de teologii creștini, în Biblia ebraică.

Un alt sul (I. Q. p. Hab) aduce comentarul cărții lui Avacum. Constă din 13 coloane. Desfășurat, are o lungime de 1,60 cm și o lățime de 13—15 cm. Se comentează numai primele două capitole ale cărții, nu și al treilea din câte constă scrierea lui Avacum. Sulul e deteriorat. E ros de vreme și mâncat de viermi. Literele sînt mari și uniforme.

Luînd în considerare cîteva texte se poate stabili contingența între manuscrite și cartea profetului ca și valoarea comentariului.

Astfel referindu-ne la Av. 1, 5, constatăm că în locul cuvintelor „bagoim” — peste popoare, apare în manuscris „peste trădători”. Din punct de vedere filologic e o deosebire de seamă însă nu și din punct de vedere al ideii. E vorba aici despre condamnarea popoarelor decadente, care tradează relațiile de filiațiune care trebuie să existe între om și Dumnezeu. Dumnezeu apare în 1,5 ca vorbitor și vestește pedepsirea celor răi. În multe pasagii ale Vechiului Testament, necredința față de Dumnezeu se descrie sub forma unui adulter. Manuscrisul de la Qumran introduce o glosă explicativă în text, ca și cînd ar zice : „păcătoșii sînt niște trădători”. De fapt în textul ebraic citim : goim (păgîni) și nu godim (străini). Autorul comentariului se orientează după LXX care are : catafrontai.

Un paralelism între texte ar constitui Av. 2, 5. Referindu-se la acest loc arheologul I. D. Amusin²⁾ afirmă că „există o divergență extrem de semnificativă față de textul masoretic tradițional. Astfel, în comentariu se citează un text confuz și neclar din punct de vedere gramatical din cartea lui Avacum (2, 5), care în traducerea sinodală a Bibliei sună în felul următor : „Omul cel tru-faș, precum vinul care fierbe, nu se liniștește, își deschide gura

²⁾ la pag. 95 din lucrarea sa : *Manuscritele de la Marea Moartă*, ed. rom. București, 1961.

ca iadul și nu se satură ca moartea". În loc de „vinul care fierbe” sau „se schimbă” (hayya jin boged), în comentariul de la Qumran citim: „bogăția trădează” (hon jibgod).

„Bogăția trădează” e un paralelism la „vinul care fierbe”. Vinul care fierbe își modifică structura din timp în timp, tot așa e și bogăția, este un bun variabil. Această schimbare este înlesnită în mare măsură de asemănarea grafică a cuvintelor „hwn” (bogăție) hjjn (vin), deoarece în manuscrisele de la Qumran semnele „vav” și „iod” sînt foarte slab diferențiate. Era suficient ca în cuvîntul hwn să se schimbe litera „vav” cu litera „iod” pentru ca din condamnarea bogăției să nu rămînă nici o urmă.³⁾

Un exemplu despre modul cum se comenta în vechime un text ne-ar putea servi 2, 3: „Căci vedenia aparține încă timpului și către sfîrșit, nu este mincinoasă. Dacă întîrzie, nădăjduște-o, că va veni venind nu va întîrzia”.

Manuscrisul de la Marea Moartă redă așa textul 2,3: „Căci vedenia este pentru un timp fixat. Ea zăbovește în ce privește clipa, dar nu va înșela. Deși ea întîrzie, totuși așteapt-o, pentru că ea se va împlini, ea nu va înșela”.

Textul se referă la faptul că momentul final poate fi prelungit, dincolo de ceea ce profeții au prezis, pentru că Dumnezeu se mișcă pe o cale tainică în împlinirea minunilor sale. Chiar dacă momentul final va fi mult așteptat va veni la vremea sa, precum Dumnezeu a hotărît în înțelepciunea sa cea nepătrunsă.

Un sul important este cel intitulat: Statutul comunității (1.Q.S.). Acesta conține legi și prescripții ale unei comunități religioase, cu îndemnuri în duhul Scripturii. El a căpătat numirea de Statutul comunității, pentru că în text obvine frecvent cuvîntul serek (srk) care înseamnă statut, normă, regulament. Alții îi zic Regulamentul comunității sau Manualul de disciplină. Pentru însemnarea lui se folosește inițiala IQS (I=peștera întîia, Q=Qumran, S=serek Statut).

Sulul are o lungime de 2 m și o lățime de 25 cm. Constă din 11 coloane scrise. Coloanele I—II conțin îndatoririle membrilor comunității, ordinea primirii în comunitate, noviciatul, scopul comunității, coloanele III—IV Învățătura comunității. Coloanele V—IX conțin reguli privind viața internă a comunității, sancțiuni. Coloanele X—XI conțin o sinteză a regulilor premergătoare, care rămîn în vigoare pînă la venirea lui Mesia. Încheierea o formează un imn după asemănarea psalmilor.

De nu puțină importanță este sulul care poate fi intitulat Geneza apocrifă. Sulul conține textul unor capitole din Geneză. Se susținea, la început, că-i vorba despre cartea cunoscută nouă pînă acum cu numele de Cartea lui Enoh.

³⁾ Amusin, o. c., p. 95.

Pentru că în primele coloane descifrate s-a găsit numele lui Lamah i s-a dat denumirea de Cartea lui Lamah. Sulul acesta redă fragmente din Geneză și îndeosebi din capitolele 5,28—15,4. Manuscrisul e în limba aramaică (populară) iar textul e mai bogat decât al Genezei, prin noul material pe care-l conține. Abundă informațiile de natură topografică și toponimică a Palestinei.

Această apocrifă se află în posesiunea muzeului din Ierusalim. Azi textul e, în parte, publicat sub numele de: *Apocrifă Genezei din pustiul Iuda*.

Apocrifă constă din 22 coloane. Iată de scurt conținutul.

Nașterea lui Noe, viața lui Avraam, cu coborîrea în Egipt, Sara, cu descrierea aspectului ei fizic și a înțelepciunii cu care era înzestrată. (Aici descrierea devine atît de amănunțită încît se înfățișează: privirea, părul, ochii, nasul, pieptul, brațele, degetele, picioarele.) Conflictul lui Avraam cu faraonul egiptean pentru răpirea Sarei, o rugăciune a lui Avraam de a ieși onorabil din cursa întinsă de faraon, cearta dintre slujitorii lui Avraam și oamenii lui Lot, războiul lui Avraam cu cei cinci regi din răsărit.

Alcătuirea apocrifei ar cădea în ultimul veac precreștin, deși unii arheologi consideră că originalul scrierii e mult mai vechi, și că încă în sec. al III-lea înainte de Hristos s-ar fi scris în limba ebraică, iar ceea ce posedăm noi e o traducere aramaică după originalul ebraic⁴⁾.

Sulul, să-i zicem al șaselea, aduce din nou textul cărții lui Isaia.

Al 7-lea sul este Războiul dintre fiii luminei și fiii întunericii. Această titlatură i s-a dat avîndu-se în vedere cuprinsul. El are o lungime de 2,91 m. și o lățime de 16 cm. Manuscrisul conține însemnate învățături dogmatice: Originea omului, rolul său în lume, păcatul. La baza lucrării stă doctrina dualistă: întuneric-lumină. O trăsătură a sulului este caracterul eshatologic. Conform indicațiilor din manuscris oamenii se împart în două categorii: unii sînt fii ai luminii, oamenii virtuoși, alții fii ai întunericului (cei decăzuți din punct de vedere moral, bețivii, avarii, tiranii, exploataatorii).

Vorbitorul e plin de dragoste, bunăvoință și înțelepciune. Ia atitudinea unui părinte către copii, a unui pedagog către discipolii săi.

Manuscrisul mai are preocupări militare. Strategie, tactică, arme, echipament, drapele sînt înfățișate cu mult interes, pentru că autorul anticipează un război apropiat. Viitorul război între fiii luminei și forțele întunericului va dura 40 de ani. Războiul va sfîrși, după lupte îndelungate și grele, cu victoria fiilor luminei.

⁴⁾ P. Winter, *Das aramäische Genesis Apokryphen*, „Theol. Literatur Zeitung“, nr. 4, 1957, p. 260.

În partea ultimă a sulului sînt cîntări și rugăciuni care aveau să fie cîntate de preoți înaintea bătăliilor, în cursul luptelor și după victorie ⁵⁾).

Sulul al 8-lea: Psalmi de mulțumire sau Cartea imnelor (Hadajot=I.Q.H.), este alcătuit din trei piei conținînd imnuri.

Sukenic, care le-a studiat și publicat, îl numește: Cartea imnurilor. Alții b.o. Bardtke le zice Cîntările de laudă de la Qumran. Ambele numiri se potrivesc căci ele cîntă cîntece de laudă sau de mulțumire, după asemănarea psalmilor.

Totalul manuscrisului însumă 18 coloane, de mărimi diferite.

Manuscrisul conține peste 20 de psalmi. Columnele încep de obicei cu invocarea: „Mulțumescu-ți Ție Doamne...” Autorul mulțumește lui Dumnezeu pentru izbăvirea din nenorocire. Columna I conține o descriere a lui Dumnezeu în termeni biblici: Aici la 1—9 Dumnezeu este înfățișat ca fiind „izvorul puterii”. Măreț în a sfătui și fără de sfîrșit e înțelepciunea sa, binevoitor și îndelung răbdător, drept în toate acțiunile sale...”

De la v. 9 la 35 se descrie Dumnezeu în calitate de creator: „Tu ai dat ființa duhurilor... ai întins ceriul, ai urzit vînturile și ai așezat sus stelele. Pămîntul, marea și uscatul sînt lucrarea înțelepciunii Tale. Ai urzit pe om...”

Versurile 35 la 39 constituie o exortatie în care obiectul atenției devine cea mai nobilă făptură a Creatorului: „Ascultați voi înțelepților, înmulțiți prudența și dreptatea și îndepărtați nelegiuirile. Ajutați pe cel sărac și mizer. Imputinați minia..., propovăduiți adevărul...” ⁶⁾).

Coloana a II-a îl înfățișează pe cel drept luptînd împotriva răului. Lupta nu este ușoară. Se cere cutezanță și răbdare. În strădania lui dreptul este luminat și întărit de Dumnezeu („Tu Doamne vei zdrobi coapsele vrăjmașilor mei”) (2,5), Privirea ta veghează asupra sufletului meu (2,31) și m-ai mîntuit de brațele celor puternici (2,34—35).

Coloana a III-a (v. 1—28) descrie patimile Dreptului, care s-a făcut ca o cetate asediată și care era în dureri ca o femeie care naște (3,7).

De la v. 19—39 avem o cîntare de mulțumire pentru că Dumnezeu l-a ridicat pe culmile fericirii fără de sfîrșit.

Coloana IV-a înfățișează antagonismul dintre omul drept și dintre cei răi prin contraste evidente.

În coloana a V-a e introdus cel drept vorbind. Dreptul îi mulțumește lui Dumnezeu că l-a judecat dar pieirii nu l-a dat (5—6); „în gura leilor am ajuns (5,9), cu venin de viperă am fost stropit (5,10), dar din toate m-a mîntuit Dumnezeu”.

⁵⁾ Amusin, o. c., p. 112.

⁶⁾ Bardtke, *Die Loblieder v. Qumran*, în „Theol. Literatur Zeitung”, nr. 3, din 1956, p. 153.

De la v. 20 începînd, textul are un caracter social. Obiectul manuscrisului sînt orfanii, săracii.

Obiectul coloanei a VI-a e adevărul, dreptatea, minciunea și crimele de tot felul. În para focului veșnic vor arde fiii întinericului, dar fiii luminei vor fi ca o floare cu înfățișare frumoasă, cu miros plăcut și umbră deasă.

În coloana a VII-a dreptul se identifică cu omul virtuos: „S-a stins lumina ochilor mei la vederea atîtor fărădelegi și urechile s-au tocit de ascultarea atîtor crime” (7,2—3). Pașii Dreptului vor băători „Căile păcii ca război să nu mai fie” (7,15).

Coloana a VIII-a—XI-a tratează teme variate.

Coloana a XII-a arată cum sporește puterea aceluia care cu adevărat dorește desăvîrșirea în bine. Sînt destul de mari bucuriile celui care mărturisește pe „Dumnezeul cunoștinței depline”

În coloana XIII-ea și a XIV-a Dreptul e numit slugă a Domnului, în calitatea lui de slujitor luminat și întărit de sus. El simte brațul atotputernic al lui Dumnezeu și nu are altă poftă decît „să nu păcătuiască” (14,7).

Coloana XV-a constituie un angajament al Dreptului de a-și lăsa luminată ființa sa de sfintele povești: „Departă de mine ceea ce tu ai urgisit” (15,11) căci tu ești izvorul vieții (15,22) și nu e avuție mai presus de adevărul tău (15,23).

Coloana a XVI-a pornește de la afirmarea că opera lui Dumnezeu e „universul întreg”. El iubește pe om și se îndură de cel care își face din împlinirea poruncilor sale o sacră datorie, porunci împărtășite oamenilor prin Moise, cum completează coloana a XVII, 12.

Coloana a XVIII-a identifică pe Dumnezeu cu lumina: „Lumina ta e fără de sfîrșit, căci la tine este — totdeauna — lumina (18,3).

Manuscrisul conține multe idei mesianice. Se vorbește despre nașterea lui Mesia, se anticipează patimile sale și se indică înalta sa menire. Mai conține și alte probleme, precum despre originea lumii, soarta omului și a lumii etc.

Pe lîngă aceste descoperiri făcute în prima peșteră de la Qumran, în 1947, s-au mai produs și altele. Acestea datorită arheologilor G. Lankester Harding și Pr. Roland de Vaux ș. a. Aceștia vizitînd peștera Nr. 1 în care s-au găsit manuscrisele de pînă atunci, aceștia constatară că peștera a mai fost răvășită după anii 1947. Ca urmare a acelei răvășiri se mai iviră fragmente din cartea profetului Danil, ajunse în posesiunea Mănăstirii Sf. Marcu din Ierusalim. Arheologii mai descoperiră fragmente dintr-un comentariu la profetul Mihea și Sofonie, un fragment dintr-un comentariu la psalmul 110, fragmente din Geneză, Exod, Levitic (pasagii din cap. 19 și 20), Deuteronom (cap. 31,1), Judecători, Samuil, Isaia, Ezechiel și Psalmi.

În afară de acestea s-au mai descoperit fragmente din cărțile apocrife: Cartea Jubileelor, cartea lui Noe, Testamentul celor 12 patriarhi și Testamentul lui Levi.

Din cărțile Vechiului Testament s-au găsit în peștera primă părți din *Geneză* (1Q 1,18—21; 3,11—14; 22,13—15; 23,17—19; 24,22—24).

Din *Exod* (1Q2): 16,12—16; 19,24—20,1; 20,25—21,1. Din *Levitic* (1Q3): 11,10; 19,30—34; 20,20—24; 21,24—22,6; 23,4—8. Din *Numeri*: 1,48—50; 36,7. *Deuteronom* (1Q4): 1,22—25; 4,47—49; 8,18; 9,27; 11,23—30; 13,1—4; 4—6. La *Deuteronom* mai există fragmente notate cu (1Q5): *Deut.* 1,9—13; 8,8—9,10; 11,30; 15,14; 17,16; 21,8; 24,10—16; 25,13—18; 28,44—48; 29,9—11, 12,21; 30,19—31,6; 31,7—10; 12 și u. 32,17—21; 21 și u. 22—29; 33,12—17; 18 ș.u. 21—23; 24.

Pentateuhul mai e reprezentat cu fragmentele filacterice 1Q13: *Deut.* 5,23—27; 10,17 ș. u.; 10,21—11,1; 11,8—12; 12. Ex. 13,2—3; 7—9.

Dintre profeții canonului rabinic sînt reprezentați în 1Q: Cartea Judecătorilor în 1Q6 cu *Jud.* 6,20—22; 8,1; 9,1—4; 4—6; 28—31; 40,43; 48 ș. u.; cărțile lui *Samuil* în 1Q7 cu 1 Sam. 18,17. Comentarii fragmentare s-au găsit și la alte cărți. Astfel la *Isaia*, *Osea*, *Naum*, *Sofonie* și la psalmii 37,57 și 68; 2 Sam. 20,6—10; 21,16—18; 29,9—12. Din *Isaia* sînt fragmente mai mari în 1Q8⁷⁾.

Din partea a 3-a a canonului sînt părți în două exemplare din *Psaltire*.

După 1947 s-au mai făcut descoperiri de manuscrise în regiunea Chirbet Qumran. Aici într-o peșteră și în alte multe peșteri s-au găsit după 1952, manuscrise care poartă numărul peșterilor respective de Peștera a doua 2Q, spre deosebire de peștera 1Q. cea din 1947, 3Q, 4Q, 5Q, 6Q, 7Q—10Q. În 1956 s-a descoperit a 11-a peșteră 11Q. Descoperiri s-au făcut la Qumran și în 1958. Pînă acum s-au explorat două sute de peșteri și s-au găsit 270 de cărți⁸⁾.

Textele de la Qumran sînt scrise de obicei pe piele sau pe papirus. Numai două suluri fac o abatere căci sînt scrise pe foișoare de aramă, de unde numirea de *Sulurile de aramă*. Acestea au fost descoperite în 1952 de un grup de arheologi care au lucrat sub directivele lui P. von Vaux, în peștera 3Q. Peștera nu e departe de 1Q. Ele se află azi depozitate într-un dulap de sticlă la muzeul din Ierusalim⁹⁾.

⁷⁾ R. Meyer, *Die Fragmente der Höhle I*, „Theol. Lit. Zeitung“, 1957, p. 22—24.

⁸⁾ Karl Georg Kuhn, *Bericht über neue Qumranfunde und über die Öffnung der Kupferrolle*, „Theol. Literatur Zeit.“, nr. 9, 1956, p. 541.

⁹⁾ Kuhn, o. c., p. 542.

Sulurile măsurate împreună au o lungime de 2,40 m și o lățime de cca 30 cm. Un rînd are cam 20—25 de consoane. Totalul ar însuma 4 000 de litere. Între timp arama s-a oxidat încît unele consoane sînt greu de descifrat. Manuscrisul ar data din ultimul veac înainte de Hristos. Manuscrisul conține reguli în uz pentru comunitatea eseilor. Sulurile conțin un inventar al averii pe care o posedă comunitatea¹⁰⁾, cu indicarea locurilor unde să se ascundă comorile de aur și argint. Unul din textele descifrate — în 1956 — indică: „în cisterna care-i sub perete, în partea de răsărit este o deschizătură în stîncă: 600 de plăci de argint” (adică să se ascundă ...) ¹¹⁾.

Lumină/deplină se va face în problema acestor suluri abia după publicarea textului întreg.

Două fragmente care conțin material asemănător cu cel din Statutul Comunității poartă numirea de Textul celor două coloane. Arheologii îl însemnează cu inițialele 1QSa. A fost aflat în prima peșteră de la Qumran. Documentele acestea conțin dispoziții privind tineretul comunității: și se fixează drepturile după vîrstă: căsătoria după 20 ani, drepturi depline după 25 de ani, începutul adevăratului serviciu militar după 30 de ani.

Fragmentele conțin mult material eshatologic și mesianic.

Ciudat este faptul că aceste documente admit copii și femei între membrii comunității, ceea ce constituie o contrazicere evidentă cu Statutul și cu spiritul Comunității.

Unele dintre manuscrise pot fi numite scrieri apocaliptice, altele didactice, astronomice apoi juridice etc.

Celor apocaliptice aparțin: a) *Cartea lui Noe*, b) *Cartea Enoh*, c) *Cartea misterelelor*, d) *Adausuri la Daniel*, *Cuvintele pe care Mihael le-a spus îngerilor*, *Apocalipsa Jubileelor*, *Cuvintele lui Nabunai, regele din Asur și Babel*.

La scrierile didactice aparțin descoperirile din peștera 4-a. În acestea se fericesc cei care împlinesc voia lui Dumnezeu și se rostesc amenințări și blestemuri împotriva celor păcătoși ¹²⁾.

Scrierile astronomice și astrologice erau în slujba preoților și serveau pentru încadrarea în timp a sărbătorilor și pentru repartizarea îndatoririlor preoțești din prilejul anului nou, a începutului lunilor, de ziua sabatului, peste săptămîină și din prilejul sărbătorilor.

În aceste manuscrise apare un dublu calendar: unul solar cu 364 de zile, altul care se orienta după lună avînd 354 de zile.

O astfel de scriere este intitulată: *Cuvintele instructorului* ¹³⁾.

¹⁰⁾ Kuhn, o. c., p. 543.

¹¹⁾ Kuhn, o. c., p. 544.

¹²⁾ Eissfeldt, *Einleitung in das A. T.*, 1964, p. 906.

¹³⁾ Eissfeldt, o. c., p. 906.

În capitolul scrieri juridice se încadrează Statutul comunității, diferitele norme ale membrilor comunității, dispozițiile privind sancționarea abaterilor săvârșite de membri.

După cum vedem printre manuscrise figurează (cu excepția cărții Ester) toate cărțile Vechiului Testament, 38 din cele 39 cărți.

Din cele constatate pînă acum se poate deduce că vasele în care erau adăpostite manuscrisele s-au fabricat în vremea domniei lui Irod cel Mare 37 î.d.Hr.—4 d.Hr.

Examinîndu-se pînzele în care au fost pachetate manuscrisele, ele au fost supuse unei analize chimice. În scopul cercetării o parte au fost arse. Examenul pe baza cantității radioactive de carbon 14 a dat o vechime de 2000 ani pînzeturilor. Metoda radio-carbonului (C. 14) a fost descoperită de americanul W. F. Libby din Chicago și colaboratorii săi. Ea se întemeiază pe constatarea că prin contactul pe care-l au cu atmosfera, plantele și animalele absorb o oarecare cantitate de „carbon 14”, care este un element radioactiv natural. Acest carbon 14 rămîne în organism un oarecare timp, imputîndu-se treptat-treptat, dar în mod regulat. Stabilindu-se prin cercetările de la laborator cantitatea de radio-carbon eliminată din resturile de plante sau animale supuse analizei, se poate deduce vîrsta acestora¹⁴). Încă nu s-a putut stabili o dată fixă. Arheologii variază. Unii atribuie manuscriselor o vechime mai mică cu 200 de ani, alții mai mare cu 200 ani. Ei se plimbă între intervalul de timp dintre anii veacului III înainte de Hristos și veacul II d.Hr.

Pentru Vechiul Testament manuscrisele de la Marea Moartă sînt de-o însemnătate epocală. Ele sînt cu 900—1000 ani mai vechi decît manuscrisele cunoscute pînă în 1947 la cărțile Vechiului Testament. Cele mai vechi manuscrise ale Vechiului Testament cunoscute pînă în 1947 datează din 895 d.Hr. Este așa-numitul Codex Cairensis (Codul din Cairo), de cuprins profetic, apoi Codex Petropolitanus (Codul din Leningrad) din 916 d.Hr., tot de cuprins profetic, Codul din Alep (Siria) din sec. 10 d.Hr. (la întreg Vechiul Testament), Codex Leningradensis din 1008 la întreg Vechiul Testament.

Manuscrisele de la Marea Moartă au o vechime de 2000 de ani. Manuscrisele dau prilejul să se cunoască starea textului biblic în epoca respectivă și să se constate că există o identitate între manuscris și textele biblice cuprinse în tipăriturile de azi: „Luminile pe care le aruncă ele asupra textelor și realităților istorice biblice sînt pe de-a ntregul favorabile poziției tradiționale a Sfintei noastre Biserici, față de acestea. Ele nu vatămă, ci con-

¹⁴) S. Verzan, „*Studii Teologice*”, nr. 1—2, 1960, p. 58.

solidează, nu infirmă, ci confirmă, nu slăbesc ci întăresc această poziție¹⁵⁾.

Manuscrisele de la Marea Moartă deschid un nou period în cercetarea Orientului antic, depășesc cunoștințele noastre privitoare la istoria textelor sfinte, aducând contribuții prețioase la studiul limbii ebraice și confirmă autenticitatea textului original.

Descoperirile de la Marea Moartă prezintă o importanță nu numai pentru studiul Vechiului Testament ci adevărata lor importanță este tocmai pentru studiul Noului Testament. Datorită faptului că aceste manuscrise datează din ultimele două secole înainte de ivirea Creștinismului, ele dau o imagine valoroasă a cadrului istoric în care a apărut Mintuitorul și Biserica creștină.

¹⁵⁾ Sub titlul, *Lumina de la Răsărit* (Studii, Teologice, An. X, 1958, p. 134) părintele Dr. Gr. T. Marcu scrie un luminos articol la zece ani de la descoperirea manuscriselor străvechi din depresiunea Mării Moarte. De atunci s-au produs o mulțime de studii în românește și în alte biserici ortodoxe, datorită lui A. T. Negoită, Pr. Dr. V. Godeanu, M. Iancu, Emilian Popescu, Arhid. V. Anania, M. Ion Săbăduș, Sabin Verzan, I.P.S. Mitropolit Tit Simedrea ș.a.

În rusește scrie Episcopul Mihail al Smolenscului, la greci V. Vellas și Markos Siotis din Atena, G. Aguridis din Salonic, Atanasie Hastupis ș.a., la bulgari N. St. Schiwaroff.

PETRU ȘI IOAN ÎN EVANGHELIA A PATRA *)

de : Prof. SAVAS AGURIDES

S-a remarcat de multă vreme că Evanghelia a patra prezintă pe Petru și pe Ioan ca uniți printr-o strinsă legătură de prietenie și că totodată Evanghelia îi separă pe unul de altul. Acest scurt articol își propune să demonstreze, prin exegeza pasajelor din Evanghelia a patra, care se referă la acest lucru, că această relație între cei doi mari Apostoli ai lui Iisus constituie una din temele Evangheliei a patra, și că aceasta pune în lumină scopul în care a fost scrisă Evanghelia. O apreciere judicioasă a acestor pasaje din Evanghelia a patra ne face să presupunem că autorul ei sau multiplicatorii ei luptau împotriva prestigiului de autoritate al lui Petru printre cititorii cărora se adresa această Evanghelie, întemeindu-se pe poziția superioară a „ucenicului iubit” de Iisus. Astfel pare probabil că unul din scopurile autorului era să rectifice pentru cititorii săi unele interpretări inexacte ale situației lui Petru în Biserică, — interpretări care se întemeiau poate pe texte din tradiția sinoptică, ca de exemplu Matei XVI, 18.

Trecem direct la texte.

Ioan I, 35 ș.u. (35—43). — Acest pasaj cuprinde chemarea celor dintâi ucenici. Împotriva celor ce se spun în sinoptici, textul din Ioan implică ideea că Petru nu a fost nici primul discipol care a urmat pe Iisus și nici unul dintre primii; acesta era ucenicul care nu a fost numit. Informația detaliată asemănătoare unei folosiri a timpului pe care o dă evanghelistul în acest context arată fără nici o posibilitate de îndoială cine era discipolul pe care nu-l numește. Dacă aceasta este intenția evanghelistului, atunci „protos” sau „proton” din v. 41 arată că Petru nu a venit la Iisus direct, ci prin fratele său.

De altfel, textul pare să sublinieze un alt lucru : că „ucenicul iubit” era împreună cu Andrei, martor la „martiria” Botezătorului asupra lui Iisus. Acest lucru era foarte semnificativ nu numai pentru ucenicii lui Ioan Botezătorul din Efes, ci în chip egal și

*) Articolul a fost publicat în Revista Exarhatului Patriarhatului Rus pentru Europa Occidentală, Paris, an. XIV (1966), nr. 53, ianuarie-martie, p. 30—34, de unde a fost tradus de Ion V. Paraschiv.

pentru Biserică în general, așa cum o arată predica din primele timpuri și tradiția sinoptică. Unde, de asemenea, se constată importanța „ucenicului iubit”.

De asemenea este foarte semnificativ că, atunci când un ucenic atât de important este lăsat în anonimat, același pasaj asupra stringerii celor dintii ucenici în jurul lui Iisus vorbește de schimbarea numelui lui Simon Chefa. Eu nu cred că această excepție între cei dintii ucenici este accidentală sau măgulitoare pentru Petru. Este un comentariu asupra caracterului lui Petru și o prefigurare a schimbării sale.

Ioan, cap. 13. — Din timpurile cele mai vechi, multe interpretări au fost înclinate să explice spălarea picioarelor ucenicilor de către Iisus. Mie mi se pare că punctul de vedere just este cel care leagă scena aceasta : cu relațiile care existau între Apostoli înainte și după moartea lui Iisus și cu tendințele, din unele medii ale Bisericii primare, de a face distincții între Apostoli și de a recunoaște pe unul sau pe altul dintre ei ca superior celorlalți. Există o învățătură paralelă la sinoptici (Marcu 9, 33 și 10, 35 ș.u.; Matei 10, 24 ; 23, 8 ș.u.). Această învățătură prezintă garanție nu numai pentru că Iisus a trebuit să facă față unei astfel de probleme, ci mai ales pentru că această problemă capătă o mare acuitate în Biserică. Mi se pare că în scena spălării picioarelor din Evanghelia după Ioan refuzul lui Petru de a se lăsa să i se spele picioarele nu are ca scop să vădească umilinta care-l distinge de ceilalți Apostoli ; pare mai degrabă să arate dificultatea pe care o avea Petru în a înțelege semnificația acestei acțiuni a lui Iisus. Rezistența sa la acțiunea de a-i fi spălate picioarele de către Iisus și acceptarea finală cu inimă largă par a prefigura lepădarea sa de Iisus și restaurarea sa în slujirea apostolească.

În scena care urmează, cea a descoperirii trădătorului, Petru nu îndrăznește să întrebe pe Iisus direct : cine este acest trădător ; el apelează la mijlocirea „ucenicului iubit” care era culcat alături de Iisus și înclinat către El. Acestuia singur Iisus îi dezvăluie cine este trădătorul. Nu se spune dacă „ucenicul iubit” a încredințat secretul lui Petru ; ceilalți ucenici nu au înțeles ce s-a petrecut exact când Iuda a părăsit masa.

Mai mult, în timpul cuvântării de adio, așa cum o descrie textul, cel dintii dintre ucenici care pune o întrebare nesăbuită este Petru : „Doamne, a zis Simon Petru, unde Te duci ?” Iisus răspunde că mai târziu Petru îl va urma în moarte ; în ceea ce privește momentul prezent El prezice că puțin după aceea Petru îl va tăgădui de trei ori. După Petru ceilalți ucenici au pus de asemenea întrebări. „Ucenicul iubit” nu întreabă nimic în nici o parte. Desigur nu toți ucenicii au pus întrebări ; însă nu se datorește întâmplării faptul că o persoană atât de importantă pentru Evanghelia a patra, ca „ucenicul iubit”, nu pune nici un

fel de întrebare în afară de cea asupra identificării trădătorului. Se pare că, printr-o cunoaștere intimă a lui Iisus și printr-o intuiție directă, acest ucenic înțelegea sensul real a ceea ce Iisus spunea și făcea.

Se cade să facem unele observații asupra numirii „ucenicul pe care-l iubea Iisus”, acordată lui Ioan, ucenic al lui Iisus. S-a scris mult asupra acestui subiect. Aceasta exprimă, fără nici un dubiu, afecțiunea cu totul specială a lui Iisus pentru Ioan. Tradiția sinoptică ne vorbește despre trei ucenici care aveau privilegii. După o tradiție foarte veche, Ioan a trăit pînă la o vîrstă foarte înaintată și el era cel mai tînăr dintre ucenici. Cîțiva învățați contemporani gîndesc că „ucenicul iubit” este o persoană ideală care acoperă cu activitatea sa pe scriitorii Evangheliei a patra. Eu nu cred că o astfel de părere ar putea fi susținută istoricește. Conținutul Evangheliei nu justifică o astfel de intrigă psihologică din partea scriitorului sau a multiplicatorilor ; și ceea ce este și mai semnificativ încă, autoritatea acestei Evanghelii era întemeiată pe o tradiție larg răspîndită printre cititori cu privire la legătura acestei Evanghelii cu „ucenicul iubit”. În toate chipurile, dincolo de afirmarea autorității „ucenicului iubit” pentru tradiția Evangheliei a patra, îmi pare că aceste expresii care vorbesc de o legătură intimă între Ioan și Iisus pot să vizeze o comparație între Ioan și Petru în cuprinsul Evangheliei, în întregul ei ; aceasta pentru a demonstra că poziția lui Ioan îi îngăduia să corecteze tradiții întemeiate pe autoritatea lui Petru, sau mai de grabă (să corecteze) interpretări inexacte ale Evangheliei după Marcu, (interpretări) care se raportau la viața lui Hristos și de asemenea la autoritatea personală a lui Petru printre ceilalți Apostoli.

Capitolele 18 și 19. — În povestirea Patimilor cei doi Apostoli, Petru și Ioan, spre deosebire de ceilalți, urmează pe Iisus pînă la casa Marelui Preot. Nu trebuie uitat că Petru este cel care din nou înțelege în chip greșit faptul că Iisus a fost dat dușmanilor Săi. Sinopticii evită să amintească pe Petru în legătură cu mutilarea slugii Marelui-Preot. Evanghelia a patra relatează detalii caracteristice ale acestui incident. Neîntinînd seama de aceasta și datorită întunericiului și confuziei provocate de arestarea lui Iisus, Petru urmează pe Mîntuitorul pînă la casa Marelui-Preot. Toate acestea corespund tradiției sinoptice. Însă cînd introduce pe „ucenicul iubit” în povestirea acestui fapt, Evanghelia a patra modifică cu desăvîrșire tonul povestirii după Marcu. Acesta (Marcu) vrea să sublinieze, prin povestirea intrării lui Petru în casa Marelui-Preot și prin lepădarea sa repetată, că Iisus a fost cu desăvîrșire singur în timpul încercării și suferinței Sale ; dintre toți ucenicii Săi unul singur îndrăznise să-L urmeze pînă în casa Marelui-Preot și acesta era cel care s-a lepădat de trei

ori de El. Evanghelia a patra zugrăvește un tablou cu totul altul. „Ucenicul iubit” își urmează învățătorul în casa Marelui-Preot; el intervine de asemenea pe lângă portar ca Petru să fie lăsat să intre. Întrebarea pe care i-a pus-o lui Petru tinăra fată: „nu ești, oare, și tu unul dintre ucenicii Omului acesta?” și întrebările analoage care i-au fost puse în continuare în curte, arată că persoanele care puneau întrebările găseau cu totul natural să vadă pe unii dintre ucenicii lui Iisus în curte, ca de exemplu Ioan, care era cunoscut Marelui-Preot. Trebuie notat că lepădarea lui Petru a avut loc în același mediu în care se găsea celălalt ucenic, Ioan, ceea ce agravează și mai mult această lepădare. Nu ne putem opri de a evidenția că evanghelistul nu spune cu ce se îndeletnicea el în curtea Marelui-Preot; devinse din nou spectator. Cîț privește pe Petru, după lepădare, el dispare din povestire, în timp ce „ucenicul iubit” urmează pe Iisus pînă la sfîrșit de unul singur. De pe cruce Iisus încredințează pe Mama Sa lui Ioan, care se afla lângă crucea Învățătorului Său în momentul morții Acestuia și îmbărbăta pe Mama Lui. Chiar după moartea Domnului „ucenicul iubit” rămîne lângă El. Și el mărturisește că soldatul a împuns coasta Sa și că moartea Lui a fost reală.

Capitolul 20, 1—9. — În acest pasaj se povestește vizitarea de către Petru și Ioan a mormîntului, după ce acesta fusese găsit gol de către Maria Magdalena. Ar însemna să subestimăm pe evanghelist dacă am considera fără însemnătate și întîmplătoare detaliile asupra faptului că el a fost primul care a sosit la mormînt și care a intrat în mormînt. Nu vom intra în amănunte. Ni se pare că povestirea tinde să sublinieze că Tradiția Bisericii după care Petru a fost cel dintîi care a intrat în mormîntul lui Iisus este corectă; însă cel dintîi care a sosit la mormînt, cel dintîi care a mărturisit că mormîntul era gol și cel dintîi care a crezut în învierea lui Hristos a fost Ioan, „ucenicul iubit”. Chiar dacă este limpede stabilit că cei doi ucenici nu cunoșteau Scripturile cu privire la învierea lui Mesia, povestirea asupra actului de credință în învierea lui Iisus se limitează numai la „ucenicul iubit” singur: „el a văzut și a crezut”. Pătrunzînd puțin mai adînc în text, putem afirma că Tradiția Bisericii nu spune nimic în legătură cu o arătare specială-a lui Iisus față de „ucenicul iubit”. Versetele 1—9 din capitolul 20 par a sugera, după părerea mea, că acest lucru nu era necesar, întrucît Ioan a fost cel dintîi dintre ucenicii și adepții lui Iisus care a crezut în învierea lui Hristos după ce a văzut mormîntul gol.

Intenția acestui pasaj de a compara pe cei doi mari Apostoli este evidentă. Este suficient să se remarce cu cîtă delicatețe și cu cîtă grație este evidențiată, în fiecare caz autoritatea superioară a lui Ioan.

Capitolul 21. — Două episoade din acest capitol înfățișează pe Petru și pe Ioan împreună și comparați unul cu altul. Cei doi ucenici erau în timpul pescuitului când pe neașteptate li s-a arătat Domnul înviat. Cel dintîi care L-a recunoscut a fost „ucenicul iubit”. El a zis lui Petru „Domnul este”, și atunci Petru s-a aruncat în apă pentru a ajunge cel dintîi pe țarm. Dragostea lui Petru este plină de putere neraționată și pentru aceasta el trece printr-o încercare. „Ucenicul iubit” iubește calm, cu certitudine, fără să se îndoiască și fără să șovăie. Faptul că Petru s-a aruncat în mare și a înotat 200 coți ar putea fi după părerea lui Filon (*Întrebări și răspunsuri asupra Facerii*, 22), — o aluzie la căința lui.

Înainte de a vorbi de pericopa finală a Evangheliei (versetele 15—23), în care — după părerea mea — este pus în comparație sfîrșitul vieții celor doi Apostoli, aș dori să fac următoarele observații cu privire la versetul 14: arătarea lui Iisus celor șapte ucenici lângă Marea Galileii era a treia arătare. Această constatare duce la două presupuneri: a) evanghelistul sau multiplicatorul face o schematizare a Evangheliei, pentru că aceasta începe cu un fel de „memorial” asupra primelor trei zile ale lui Ioan cu Iisus și se termină cu povestirea unei a treia arătări a Domnului față de ucenici după înviere; b) evanghelistul nu spune nimic despre arătarea lui Hristos înviat lui Petru, în timp ce întreita întrebare pusă de Iisus lui Petru în versetele 16—17 ne dă dreptul să gîndim că este vorba de o restabilire a lui Petru în demnitatea apostolească după lepădarea lui de Invățătorul, iar o astfel de restabilire nu putea fi de conceput fără (amintirea) unei arătări a Domnului înviat față de Petru, dacă într-adevăr un asemenea fapt avusese loc. Cercetînd cu atenție acest lucru putem spune că Evanghelia a patra prezintă arătările lui Hristos într-un chip cu totul schematizat. În versetele 15—17 încorporează date care țin de o arătare specială a Domnului lui Petru și tinde să înfățișeze restabilirea acestuia ca și cînd a avut loc în timpul celei de-a treia arătări a lui Iisus Apostolilor Săi la Marea Galileii. Restabilirea lui Petru n-a avut loc în timpul arătărilor întîia și nici a doua; el a fost restabilit în apostolie doar în timpul arătării a treia. Accentul acesta pus asupra importanței lepădării de Hristos a lui Petru coincide cu tendința generală a Evangheliei a patra, care vrea să sublinieze cu blîndețe, dar în mod evident, punctele slabe ale raporturilor între Petru și Iisus. Însăși prima întrebare pe care Iisus o pune lui Petru vorbind de dragostea lui mai mare decît a celorlalți șase ucenici prezenți, nu constituie decît o simplă aducere aminte a lui Petru de declarația lui în momentul crizei (patimilor), cînd el spunea că vrea să facă pentru Iisus mai mult decît ceilalți ucenici (Ioan 13, 37; Marcu 14, 29), — ceea ce de altfel nu făcuse;

ar putea fi de asemenea o aluzie la faptul că Petru se aruncase în apă ca să ajungă la Iisus înaintea celorlalți ucenici. În amindouă cazurile constatăm o aluzie — nu lipsită de ironie — la puterea neraționată pe care Petru o punea în manifestarea dragostei sale, și totodată și la neputința lui de a rămâne ferm.

Ajungem acum la un punct crucial: ce însemnătate au la sfârșitul acestei Evanghelii, toate detaliile privitoare la martiriul lui Petru la moartea liniștită a „ucenicului iubit”? Ne aflăm în fața unei comparații între moartea martirică a unui om care se lepădase de Învățătorul său și pentru care era necesar să-și sfârșească viața printr-o mărturisire — „omologhia” — publică a lui Iisus, și între sfârșitul liniștit, calm și blând al unui om care nu se schimbaseră niciodată de la început. Creștinilor care puteau compara sfârșitul lui Petru, sfârșit asemănător cu al lui Hristos, cu moartea naturală a „ucenicului iubit”, Evanghelia a patra le spune: a) a fost voința Învățătorului ca moartea fiecăruia din cei doi Apostoli ai Săi să fie așa; b) martiriul lui Petru este în strinsă relație cu lepădarea lui de Hristos și cu restabilirea lui în demnitatea apostolească.

Incheiere. — Evanghelia a patra înfățișează pe Petru și Ioan ca pe doi prieteni intimi. Totuși, în același timp, îi compară. Această comparație evidențiază totdeauna autoritatea superioară a „ucenicului iubit”, ca o confruntare cu cea a lui Petru. În Evanghelia a patra nu există nici un loc care să nu fie ca o aluzie la un fel de statornicire de către Iisus a unei întîietăți oarecare a „ucenicului iubit” între Apostoli. Ca urmare, aceasta justifică presupunerea că accentul pus asupra autorității superioare a „ucenicului iubit”, ca o confruntare față de cea a lui Petru, tinde doar să contracareze ideile privitoare la o întîietate a lui Petru, la o autoritate superioară a lui Petru.

„POPA TUNSUL DIN SAD“ **paroh în Sinnicolaul-Mare (1772—1782)**

de : VIRGIL MOLIN

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, acțiunea prozelită din Ardealul ortodox, desfășurată în favoarea unirii cu catolicismul, depășește cadrul rîvnei cu mijloace pașnice. Bîntuie cu furie și va lua forme de teroare organizată. În această acțiune de a converti cu orice preț, erau aprig angajați exponenți ai clericalismului și feudalismului ce constituia curtea „Înălțatei Crăieșe“ Maria Terezia, în frunte cu mitropolitul-primat Kollonits din Esztergom, împreună cu gubernialii Transilvaniei. Deci puterea brachială cu variatele ei metode de silnicie, era la bunul plac al agenturii iezuite care se angajase să consolideze neapărat ceea ce s-a măsluit: „sfînta unire“ cu papalitatea. Toate parohiile ce au rămas devotate credinței strămoșești, vor fi acum „revizuite“, adică trecute prin forța pronunțării, smulgînd declarații de adeziune la biserica unită cu Roma. Acolo unde apelurile cu mieroasă ipocrizie n-au dat rezultatele urmărite, rezistența fiind dîră, au intrat în funcție procedee specifice unui terorism sălbatic. Amenzi bănești, destituiri, arestări, torturi, ferecări în lanțuri și plimbări ca vitele prin sate, deportări etc. terorizări ce se pun acum în practică în satele cu parohii recalitrante. Vizitățile „canonice“ se fac urmate de suite de cătane cu baioneta la arme și alte organe cu adevărat „executorii“ parcurgînd toate ținuturile vizate: al Dobrei, Zarandului, Halmagiului, al Sibiului și Făgărașului, peste tot unde erau puncte de rezistență. Lumea înspăimîntată, decît s-a dea declarații de adeziune, preferă refugiul în munți, adăpostul de veacuri al românului năpăstuit. Casele sînt prădate, soțiile și copii sînt ridicați în locul fugarilor. Trebuia ca în final, agenții să raporteze că „unirea“ este deplin consolidată, că totul a fost adus pe linia impusă, încît în sumarul statisticei oficiale să se ajungă la acel dorit „nullus recalitrant“. Toată lumea s-a supus și s-a catolicizat!

Dar în scurt timp se va dovedi, că adeziunile „ne silite de nimeni“, cu iscălitura pusă cu degetul, sînt o amăgire, căci se

dezlănțuie marea mișcare cu aspecte de răzvrătire, acel îngrijorător „tumultus vallachorum” pe chestiune religioasă din jurul anului 1760. O mișcare care a făcut să înfricoșeze profund curțile baronilor și conților aciuți în forul gubernial de la Cluj, fiind un fel de memento la ce avea să urmeze nu mult mai târziu în aceeași țară a răzvrățiților munți transilvani.

În aceste zile de vinătoare de adeziuni convertitoare, preotul ortodox era elementul cel mai căutat. Preoții din fruntea turmei de credincioși de nestrămutat în credința lor, erau capabili de jertfire, mergând pînă la riscul suprimării.

La Sad-ul de lângă Sibiu, păstora în acești ani de urgie, preotul Ioan Piuaru, acela care va fi *Popa Tunsu*, obiectul unei înjositoare batjocoriri, avînd destinul de a-și sfîrși zilele în Banat, ca paroh al frunții comune Sînnicolaul-Mare (Sînmiclăușul). Viața lui, cu o perioadă de martirizare, este demnă de a fi cunoscută. Este tatăl celui care a rămas în istoria culturii noastre ca învățat, literat, autor și editor de numeroase manuale și cărți bisericești, doctorul Ioan Piuaru de Müllersheim, medic și profesor de oculistică la Cluj. Popa Ioan-tatăl, a fost fiul unui țaran și de mic atras de dorința de a învăța un meșteșug. A devenit dulgher și măsar (tîmplar). Dar n-a izbutit să-și exerseze meseria în satul lui, căci magistratura din Sibiu îl taxase cu 30 florini ce trebuia să-i depună pentru a obține dreptul la cuvenitul brevet. Era în vremea cînd breslele săsești din Ardeal, închistate în *Zunft*-urile lor, se apărau pe toate căile împotriva intrării în citadelele lor exclusiviste, a oricăror meșteșugari valahi. Fiind om cu carte și fiindu-i mistuită de foc gospodăria din Sad, sfătuit și încurajat de consătenii lui, Ioan pleacă să se facă preot. Ajutat de un văr al lui, trece munții pe Olt în jos și bate la poarta mănăstirii Cozia, unde va fi primit să asculte cursurile de popie cu durată restrînsă de șase luni, el știind să citească și să scrie. În anul 1756 îl găsim preot hirotonisit la Sad, hirotonirea fiind oficiată în București de mitropolitul Țării Românești. Se căsătorește cu săteanca Patrasiă din același sat, cu care are doi copii (unul fiind doctorul Ioan). Dar după doi ani de preotie, îl ajunge mîna nemiloasă a vicarului Petru Pavel Aaron, exponentul acțiunii de convertire fără cruțare, care „revizuieste” parohiile ortodoxe. Popa Piuaru va intra în preocupările „mai din aproape” ale lui Aaron, care nu tolera un preot hirotonisit de către un arhiereu de peste munți și ca atare nerecunoscut de Aaron. Cum Ioan nu înțelegea să se convertească, perzistînd în credința lui, el este considerat recalcitrant periculos, îndemnînd și pe alții la rezistență în credință. Aaron, devenit episcop, va face judecată scurtă, potrivit cu metodele ce îi erau obișnuite: îl prinde, îl duce la Sibiu „și l-a tuns în mijlocul tîrgului și a pus

ciriș¹ pe capul lui și a ocolit târgul cu el²). Toată viața lui, preotul Ioan Piuariu va fi cunoscut ca „Popa Tunsu”, purtînd acest adjectiv peiorativ, pentru a înspăimînta preoțimea care ar cădea în „păcatul de rezistent”. Neomeneasca batjocorire, căreia a fost supus în văzul lumii, va determina pe tînărul Ioan, preotul din Sad, să devină un dușman înverșunat al unirii. Din anul 1759 începe acțiunea lui de mobilizare pentru o rezistență activă. În primăvara acestui an, va ține un mic sinod la Sad. În convocările ce le trimite, semnează, protopopul Ioan ales de cei din Săliște, considerat de Aaron „pseudo arhidiacon”. El arată că face adunări „la porunca episcopului Partenie”. Apoi se pune în corespondență cu preoții neuniți din cîmpia Ardealului, urmînd o mare adunare la Petriloc (comitatul Turda), unde s-a desbătut cu aprindere chestiunea libertății religioase și s-a redactat o petiție către împărăteasa-regină. Încurajat de decretul din 13 iulie 1759, în legătură cu o ipocrită „libertate” de adeziune la orice religie, Ioan reia cheile bisericii din Sad, cheile fiindu-i luate de Aaron și deținute de cantorul unit. Iar la sînta Marie din 1759, protopopul Ioan slujește liturghia în biserica redobîndită. El va continua să bată drumurile lui de propagandă împotriva unirii (1760) și pentru 20 noiembrie 1760 convoacă un nou sobor la Frata și apoi un altul în comuna fruntașă Sinpetru cu prilejul tînerii târgului de țară. Peste tot este primit cu însuflețire. Face un popas în comuna Pogacea, unde se refugiază, aflînd că este urmărit de o poteră condusă de unii agenți ai lui Aaron. (Cele ce se petrec acum, sînt extrase din declarațiile ce le va face popa Ioan în cursul anchetării la care a fost supus la Viena, arătînd supliciu pe care l-a îndurat)³). Găzduit la un cunoscut, Theodor Nemeș, se pregătea de culcare. În acest timp în curte năvălesc 20 husari conduși de protopopii uniți Gheorghe din Tg. Mureș și Dănilă din Uilac. Unul din poteră trage un foc, care, străbătînd prin ușă, nimerește mortal pe găzduitorul Nemeș. Husarii năvălesc în casă, îl prind pe popa Piuariu, și-l leagă fedeles, după ce l-au buzunărit, luîndu-i banii. Tîrit în curte, va fi predat celor doi protopopi, agenții lui Aaron. Aci e așteptat de o trăsură în care e aruncat așa desbrăcat și desculț și convoiul pornește spre un destin necunoscut. Paza este asigurată de escorta husarilor, în frunte cu Gheorghe și Dănilă, ei însuși fiind înarmați, fiecare cu cîte două pistoale, unul în mînă, altul la brîu. Pe drum se trag focuri, pentru a speria pe eventualii urmăritori. Dar din această nocturnă goană peste hîrtoape, căruța se rupe. Prizonierul „prețios” este legat pe șeaua unui cal și în această stare, goana

¹) Ciriș, cocă de lipit, pap.

²) Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal*, în sec. XVIII. Sibiu, 1930.

³) Idem, după însemnările lui Petru Maior în *Istoria bisericească*, pag. 111 și urm.

continuă. După un mers de o zi, sosind la Abăfaia, se face popas, Ioan este aruncat într-o temniță subterană, va fi legat cu capul în jos, și spălat cu rachiu, căci avea corpul plin de răni și contuziuni. După dezmetieire, legat în obezi, „periculosul agitator” își continue calvarul spre Tg. Mureș, unde protopopul Gheorghe era acasă. Aci Ioan va fi predat comandamentului cetății. Se depun stăruințe spre a găsi un mijloc de transportare spre Cluj, următoarea oprire. Legat de mâini și picioare, bătut și batjocorit, flămînd și însetat, mergînd drumuri de multe zile, în paza unor escorte puternice, se parcurge calea la Cluj, de acolo la Oradea și la Debrețin, apoi prin Buda la Raab (Győr). Drumul de martiriu se termină la 2 septembrie 1760, într-o zi de marți, cînd ultima escortă, reinnoită la Raab și condusă de un ofițer, va preda „curții de război” din Viena pe „fiorosul cap de răzvrătire”. Zdrențuit și istovit, încadrat între baionete, Ioan va parcurge ca o arătare străzile marelui oraș, pentru a fi încarcerat în caze-matele cetății, de unde mulți alții n-au mai eșit la lumina soarelui, decît în cel mai bun caz, pentru a pleca spre Kupfstein, groaznică ocnă, săpată în cleanțurile prăpăstioase ale Tirolului.

Faptul că protopopul Ioan al Sadului a fost adus drum lung, pînă la Viena, sub atît de strașnică pază, dovedește importanța deosebită ce i-se atribuia ca agitator periculos și organizator de rețea de capi de rebeli, așa cum desigur că îl înegrise Aaron, în dorința de a demonstra stăpînirii că astfel de elemente subversive caută să-i dărîme „opera”. Pentru anchetarea lui se instituie o comisie, condusă de un om de încredere al curții, consilierul aulic, baronul Mannagetta, ajutat de un oarecare Lazarewitz, ca translator. Cercetarea a început, dar spre marea nedumerire a popii Ioan, tratamentul va fi nesperat de uman, iar regimul (mîncarea, îmbrăcămintea), excepțional de grijuliu. După rezumative declarații ce i se iau cu privire la rolul și activitatea din acel „tumultus vallachorum” din Ardeal și fără multă tevatură, popa Ioan va fi declarat — liber⁴⁾. Desigur că au intervenit subit circumstanțe pe care le vom căuta să le identificăm, analizînd stările ce s-au

⁴⁾ Imediat după eliberare și anume la 16 septembrie 1760, Ioan trimite acasă o lungă scrisoare. Originalul nu se cunoaște. S-a păstrat însă o traducere integrală în limba germană, din care redăm o parte din amintitul pasagiu cu referire la tratamentul avut, urmînd a reveni (la nota 11) asupra semnificației ce-o are scrisoarea cu conținut vădit impus: „O frații mei în ce oraș m-a chemat Dumnezeu (să ajung) și dacă ați putea să mă vedeți frații mei cu ce fel de haine sînt îmbrăcat încît nu ați găsi cum să vă închinați mulțumind lui Dumnezeu” — și înșiră o adevărată garderobă de haine, albitură de corp, pălărie, cizme, pături (Bettgewand) etc. cu care a fost dotat cel lăsat liber. „Iar eu golașul, înflămnzitul și însetatul, datorită înaltei bunăvoințe cu care se milostivește crăiasa noastră față de valahi (...) în loc de hărțuiri am acum toată liniștea sufletului”.

creat între timp, o turnură, datorită intensificării și viruelenții pe care a luat-o acolo „jos în Ardeal”, mișcarea pentru libertatea religioasă.

Pe frontul rezistenței față de acțiunea de convertire din ce în ce mai viguroasă, desfășurată de cercurile clerical-guberniale, apare acum un personaj ce se va dovedi determinant în acest răscolitor conflict. E călugărul Sofronie. Un monah modest, care după ce a bătătorit drumuri și pe la mănăstirile din Țara Românească își caută o trăire în sihăstrie la un mic schit ce și-a făcut singur în pustietatea munților din apropierea Albei-Iulia. Dar de aci va fi repede scos, schitul ars pînă în temelie, căci Aaron nu tolera pe acest „caluger apostata”. Față de această nouă samavolnicie și auzind de valul de terorism ce bîntuie, începînd din anul 1759, Sofronie „apostatul” va „încinge sabia ca să-și apere credința”. Face întîi un drum la mitropolia Carlovățului, păstorită în acei ani de marele ierarh Pavel Nenadovici, despre care se știe cu cită aversiune privea și protesta împotriva exceselor și mijloacelor teroriste ale convertitorilor lui Aaron. Inapoiat, desigur cu vlădicești încurajări, Sofronie va fi generatorul energic al mișcării pentru eliberarea religioasă. Trimite proclamații la oamenii (preoții) de legătură ce și-a format în diferite puncte ale ținuturilor agitate,⁵⁾ îndemnînd poporul să reia cheile și să-și reocupe bisericile uzurpate. Cuturează agitînd mai multe ținuturi dar va fi prins și aruncat în temniță. Datorită unui surprinzător atac nocturn al cetelor de țărani, veniți din părțile Zărandului, Geoagiu-lui, etc. va fi eliberat. Încălecînd un cal alb, Sofronie cutreeră din nou satele, bucurîndu-se de entuziastă ascultare. Agită împotriva lui Aaron, care este un „hamiș” (înselător) nevrednic. Lumea e în plină fierbere, starea de spirit ajungînd la cea mai mare încordare, pe care un consilier gubernial, contele Montoya o caracterizează (într-un raport din noiembrie 1760) astfel: „mișcarea de răzvrătire este în creștere și abia că se mai pot potoli spiritele”. Curtea din Viena se interesează cu îngrijorare de evenimentele în curs și de turnura lor. Cancelarul conte Bethlen propune „măsuri drastice pentru a extirpa răul, înainte de a se ajunge la un deznodămînt tragic”. Dar Burg-ul terezian e mult prea timorat și consiliat fiind de curteni, care vedeau lucrurile prin altă priză, decît aceea a reprimării singeroase, este de pă-

⁵⁾ Preoții, tovarăși de acțiune cu Sofronie erau: Oprea Miclăuș din Seliște, Măcinic din Sibiel, Ioan din Galeș, Ioan din Aciliu, Simeon din Zlatna, toți întemnițați mai tîrziu la Sibiu. De remarcat că printre revendicările lui Sofronie și în general în mișcarea care a dezbinat pe români în două tabere îndușmănite nu figurează revendicări de ordin social-politic. Prioritatea o avea lupta împotriva separatismului confesional. Nu mult mai tîrziu, revoluția lui Horia va ridica postulate de mai adîncă gravitate.

rere că ar fi recomandabil „să se aplice mijloace blinde, pentru mulcomirea poporului“. ⁶⁾

După o mare adunare la Zlatna, Sofronie, intitulându-se „vicar al sfintului sinod din Carlovăţ“, convoacă un sinod general la Alba-Iulia, ce se va ţine netulburat între 14—18 februarie 1761. ⁷⁾ Aflind despre tatonările înspre pacificare, i se sugerează să-şi formuleze în public, sub forma unei moţiuni, condiţiile în care se va putea ajunge la încetarea rezistenţei şi liniştirea lucrurilor, înspre care se pare că înclina şi Sofronie. Condiţiile sînt fixate într-un manifest pe 19 puncte şi care sînt ale unui învingător, dar care nu urmăreşte decît libertatea credinţei.

Lăsăm de-o parte prezentarea şi examinarea punctelor formulate în acest „sinod de la Alba-Iulia“, care prin luminoasa lui semnificaţie simbolică priveşte mai pe larg istoria religioasă. Noi vrem să urmărim şi să demonstrăm cum una din condiţiile lui Sofronie, formulată premergător, încă de la 2 august 1760 într-o tatonare de pacificare, care a avut loc la Zlatna cu reprezentanţii camerali, peste capul gubernialilor de la Cluj şi definitivată la sinod, a avut o determinantă şi salvatoare cotitură în viaţa popii Ioan din Sad, pe cînd era prins la Viena şi aproape de pierzare. Căci privitor la popa Ioan, hotărîrea lui Sofronie — formulată sentenţios, sigur de sine — sună astfel: „... Eu călugărul Sofronie, doresc să vie în faţa mea şi la mîinile mele (să fie eliberat n. n.), protopopul din Sadu, care nu se ştie unde este cu toţi care se află în temniţă la Sibiu din pricina bisericii lor, Eu călugărul SOFRONIE“. ⁸⁾

Să reluăm firul în ce priveşte anchetatul de la Viena.

La data de 2 septembrie 1770, cînd popa Ioan, a fost încarcerat în cazematele curţii de război din Viena, acolo se hotărîse deja procedura ce trebuia urmată în vederea potolirii agitaţiei. Cameralii din Zlatna au comunicat încă de la începutul lunii august condiţiile preliminariei ale lui Sofronie, întărite la Alba-Iulia, în care eliberarea lui Ioan, apare ca o condiţie sine qua non. Acesta trebuia deci neapărat eliberat. Cum însă era evident că popa din Sad e un factor de seamă, s-a găsit de cuviinţă ca acest personaj faţios să fie cişligat, ca să devină om de încredere al

⁶⁾ Baronul Lazar, consilier aulic, însoţeşte un raport alarmant al cancelarului din Cluj, cu privire la proporţiile acţiunii lui Sofronie cu menţiunea: „se poate întimpla ceea ce am mai spus limpede de mai înainte: că patria aceasta (Ardealul n.n.) într-o clipă se va aprinde şi se va preface în cenuşă“.

⁷⁾ Participă şi cei 3 preoţi emisari, care tocmai se înapoiu de la Carlovăţ. Ei aduc ştirea că episcopul Dionisie Novacovici din Buda (aparţinînd mitropoliei din Carlovăţ), a fost mandatat să se ocupe din aproape de mersul mişcării din Ardeal, apărînd cauza credincioşilor ortodocşi. În cel fel a „apărat“ această mişcare se ştie. Pentru atitudinea lui ambiguă, pactizînd cu exponenţii catolicismului din Ardeal, Nenadovici a fost nevoit să-i revoce mandatul (1772).

⁸⁾ Printre cei deţinuţi şi eliberaţi la Sibiu a fost şi un preot din Banat.

stăpînirii, sau cel puțin un neutralizat amiabil. În ce fel s-a procedat în urmărirea acestei viclene stratageme se deduce limpede din tratamentul de largă bunăvoință ce i s-a aplicat la Viena, ca și din „instruirea” ce i s-a făcut la eliberare. Baronul Mannegetta, anchetatorul, avea de sigur sarcina de a proceda în consecință⁹⁾. Aceasta ne-o spune popa Ioan, prin scrisoarea amintită (nota 4), pe care o scrie din Viena la data de 16 septembrie 1770, un fel de îndreptariu cu norme de conduită viitoare pentru toți. O scrisoare dată ca preț al eliberării¹⁰⁾. Este adresată soției, părinților, rudelor și în general tuturor din Sad, cu văditul scop de a afla toți — și a transmite mai departe — cu cită mărinimie a fost întîmpinat prizonierul Burg-ului din „milostivirea înălțatei Crăieșe” și arătînd care să fie atitudinea și comportarea de viitor a neuniților.¹¹⁾ Misiva nu era așteptată la Sad — fiindcă nimeni (nici Sofronie), nu mai știa unde și ce soartă a avut acela pe care l-au răpit în fapt de noapte călăii lui Aaron — și deci va fi

⁹⁾ După unele versiuni, eliberarea lui Ioan Piuariu s-ar datora unui consilier român ce trăia la Viena, un oarecare Gaia, ceea ce nu pare a fi verosimil. Popa Ioan era un factor de mare importanță în mișcarea din Ardeal, o „căpetenie a revoluției”, cum era considerat și adus la Viena ca un fel de ostătec „vinat” noaptea din lagărul lui Sofronie. El avea deci un preț mare. Eliberarea lui era o problemă ce se punea la alt nivel, decît acela a slobozirii unui tulburent oarecare. Era cerut în mod imperativ de Sofronie, dispus la „contra servicii”, pe care Ioan le-a acceptat cu reticențe și cu dezicere, așa cum arătăm în expunerea noastră.

¹⁰⁾ Este scrisoarea cunoscută în traducerea germană la care ne referim în precedentele note (nr. 4), prin care Ioan trimite tuturor celor din Sad salutul de bucurie că e liber: „să știți că pierdut am fost și iată că totuși găsit am fost”. El arată condițiile de tratament omenos și că acum are 30 creștari pentru întreținerea zilnică (solda pe o zi a unui ofițer ce făcea de pază cu regimentul pe granița de la Orșova, era de 18 creștari). El tălmăcește esența celor sugerate de anchetator în ce privește comportarea în viitor, după ce va fi din nou acasă între ardelenii lui: „să știți că împărăteasa nu pedepsește pe nimeni, decît pe cei care nu-i ascultă porunca. Uniții și cu neuniții să trăiască în cinstire unul cu altul, să nu se mai disprețuiască (verachten) să trăiască împreună în stimă de frate, bisericile luate de neuniți să fie date iarăși uniților (aceasta vizînd direct pe Ioan (n.n.), unul despre altul să vorbim numai bine, să ne iubim fără gînduri ascunse, după cum ne învață Cristos, în care ne-am botezat etc.” și apoi Ioan mai înșiruie pe 7 puncte ce trebuie făcut pentru pace și buna conviețuire; își exprimă convingerea că în schimb „vom avea dreptul de a ne zidi biserici proprii”. După ce anchetatorul Mannagetta se va fi convins, din traducerea făcută poate tot de interpretul Lazarewitz, că Ioan țilcuiește fidel recomandările cu nuanță de împăciuire generală ce i s-au făcut, va dispune ca scrisoarea să ajungă pe căi sigure la Sad și prin răspîndire să afle și Sofronie de punerea în libertate a devotatului tovarăș de acțiune. Traducerea se expediază apoi la gubernia din Cluj, arătînd că se pot obține rezultatele și cu „mulcomire”, fără a proceda drastic, cum pretindea cancelarul Bethlen (Traducerea scrisorii la Muzeul din Cluj).

¹¹⁾ La sfîrșitul scrisorii, terminînd cele politice, își anunță plecarea spre casă, adresîndu-se soției: „rog pe soția mea Patrasia să se bucure și ea de acum, să-și îmbrace vesmînt alb, să se ridice din îngenuchiere și să aibe grijă de copiii noștri zi și noapte, pînă cînd voi veni în grabă acasă”.

produs înviorarea scontată. Indurerata soție Patrasia, rămasă văduvită, cu cei doi copilași ai ei, de ocrotirea tatălui, aceea care va avea să fie preoteasă la Sînmiclăușul Mare, răspunde printr-o scrisoare lungă, plină de duioșie și de simțire literară, zugrăvind tristețile realității ale vieții ei, făcînd totul pentru a afla de soarta soțului.¹²⁾

După eliberare, cît timp va mai fi rămas popa Ioan la Viena, nu se știe. Desigur un interval nu prea scurt deoarece scrisoarea Patrasiei l-a găsit încă la Viena. El pleacă potrivit cu ceea ce scria: „voi veni în grabă acasă“. Căci cu toate că i se asigura un trai „boieresc (herrschaftlich)“, beneficiind din plin de grația (Gnaden) imperială, el știa prea bine cu cîtă ardoare era așteptat de năpăstuiții lui din Sad. Cu instrucțiunile baronului Mannagetta bine întipărite în suflet, și nădăjduind că pe meleagurile Ardealului răvășit, se va putea totuși trăi în pace și „în cinste de frate“, el se va înapoia pe același drum, care a fost Golgota vieții sale.

*

Înapoiat la Sad, găsește starea de fapt, încă în fierbere. Fortăreața la convertire era încă în mers. Nici Sofronie nu depusese armele răzvrătirii. Aflîndu-se printre credincioșii lui, își va aminti și i se va aminti că el este Popa Tunsu, batjocorit de Aaron. Resentimentele nu sînt refulate, și oricît ar fi fost de „îndoctrinat“ la Viena de a merge pe calea „frățietății cu uniaticismul“, el nu uită că trebuie să-și sprijine credința și să fie în ajutorul ei. Fiind supravegheat și pîrît de adversari, se va afla că are o conduită contrarie celor cuvenite. Rezultatul nu întîrzie: înlăturarea lui din Sad, ceea ce va echivala cu o deportare cu domiciliul necunoscut. Părăsește pentru totdeauna satul și țara Ardealului.

¹²⁾ Redăm un fragment: „Prea cinstite, prea iubite și al nostru în veci dorite sfinte părinte Ioane. Sănătate și tot binele îți dorim (...). Și eu iubita soție a sfinției tale, cu doriții tăi prunci sînt sănătoasă. Cînd am văzut scrisoarea și am înțeles toate și foarte mult m-am bucurat, plecînd genunchii și ținînd în brațe pruncii, pe unul pe de-a dreapta, pe altul de-a stînga cu lacrimi în ochi am rugat pe Dumnezeu și îl voi ruga (...) Pruncii sfinției tale care te doresc așa de mult, care au rămas ca niște pui de porumb, izbiți la pămînt și zdrobiți de durere așteaptă în fiecare zi să vină tatăl lor și să se bucure de îmbrățișarea lui. De cînd ți s-a (întîmplat) această întîmplare și pînă ne-ai trimis scrisoarea noi n-am mai stat pe acasă. Fratele Sfinției tale Oprea, nu e acasă, pe el l-am trimis din septembrie la mitropolit (la Nenadovici din Carlovăț n.n.) să te caute pe Sfinția ta, eu am alergat într-o parte, măică-ta în alta, aproape că are sfîrșit viața noastră în lumea asta din pricina supărării și întristării, am sărăcit foarte cu atîtea drumuri (...) Noi am rămas ca niște buturugi uscate (...) Preoții (din Sad n.n.) din ce vor îmi dau și toți îți doresc sănătate. Milostivirea lui Dumnezeu să fie cu Sfinția ta în veci (Scrisoarea datată din 23 februarie 1761 după ce a fost tradusă în limba latină, a fost înmînată lui Piuariu. Traducerea în actele din arhiva de la Cluj).

Urmează o perioadă cu goluri din biografia Popii Tunsu. Nu se știe nici din scrierile doctorului-profesor Ioan Piuaru-fiul, când a trebuit să părăsească Sadul, ce drumuri a ambulat și unde se va fi așezat în primii ani. Se știe doar atât că Popa Ioan Piuaru apare atestat ca fiind preot în comuna Sinniclaș (Sinnicolaul Mare) din Banat, al cărei paroh va fi între anii 1772—1782, când moare și va fi înmormântat acolo.¹³⁾

Pentru împrejurările în care a ajuns popa Piuaru pe meleagurile Banatului, în lipsă de atestări certe, vom fi nevoiți să recurgem la supoziții sugerate de asociere și deducție cu anumite circumstanțe, pe care le credem verosimile.

Ținuturile de răsărit, aparținând eparhiei Aradului, erau cele mai expuse hărțuielilor în disputa pentru captarea lor de către uniație. Parteneri în dispută erau doi ierarhi: Petru Pavel Aaron al Blajului, combativ față de Sinesie Jivanovici al Aradului — Ienopolei și Hălmagiului, aparținând mitropoliei Carlovățului. Perseverent în dîrzenie cu care își apăra eparhia față de expansiunea convertitoare, a fost Sinesie, luptînd cu mijloace, vehemență și metode împrumutate de la Aaron.¹⁴⁾

Bazîndu-se pe excelentele raporturi pe care mitropolitul Nenadovici le avea cu Burg-ul împărătesei¹⁵⁾, el va ieși din expectativa în care se afla față de cele ce se petrec în Ardealul terorizat de iezuiți. Va asalta acum tronul cu o serie de memorii protestatare, pe care le înmînează Mariei Terezia, iar subordonatul Sinesie de la Arad proceda și el cu metodele lui, în apărarea Hălmagiului, cel mai invidiat ținut de către convertitori.¹⁶⁾ Nenadovici prezintă și cazul cu pățania martirisantă suferită de Popa Tunsu, împreună cu un catastiv al numeroaselor samavolnicii ce se comit, cerînd încetarea lor. Dar intervențiile lui Nenadovici rămîn o vreme fără ecou, ca în sfîrșit, împărăteasa, sfătuită de anturaj,

¹³⁾ După pr. dr. Gh. Cotoșman. *Din trecutul Banatului*. (Monografie istorică) Timișoara 1934, vol. II, p. 225, care studiînd matricolele parohiei din Sinnicolaul Mare, găsește această scurtă însemnare de valoare istorică incontestabilă, ce ne-a dat îndemn de a face cercetarea de față.

¹⁴⁾ Sinesie Jivanovici vine la episcopia Aradului în 1751, după ce a păstorit temporar Pavel Nenadovici (1748—1849), fiind ales mitropolit al Carlovățului. Sinesie a ținut piept cu strășnicie expansiunii prozelite. În 1759 vizitează un număr de 86 parohii din Bihor, ținutul cel mai expus convertirii. A practicat și el mijloace drastice față de preoții care nu rezistau ademenitorilor. Astfel a caterisit pe preotul Popovici din Zărand. Il tunde și îi rade barba în catedrala din Arad și-l aruncă în temniță, fiindcă „a trădat ortodoxia”.

¹⁵⁾ Nenadovici reușește să cîștige simpatia împărătesei Terezia, care îl numește „consilier aulic intim” acordîndu-i încrederea de a se prezenta, fără prealabilă învoire în audiență particulară în saloanele rezervate de la Burg.

¹⁶⁾ Această izbutită rezistență susținută de Sinesie este cunoscută ca „Lupta Hălmagiului”.

să interzică printr-o scrisoare drastică orice amestec al Carlovățului în ținuturile ce depășesc jurisdicția diecezei Aradului.¹⁷⁾

Popa Ioan Piuariu era bine văzut și apreciat atât de Sinesie cât și de Nenadovici, pentru eroica lui rezistență, bucurându-se și de compasiunea acestora pentru suferințele lui. Rămăs pe drumuri, desigur că a găsit la acești înalți ierarhi un refugiu salvator prin hotărârea de a fi integrat în clerul aparținând Carlovățului. Și astfel, împrejurările prielnice vor aduce pe Popa Tunsu în Banat încredințându-i-se păstoria unei fruntașe comune sîrb-românești cum era Sînmiclăușul (Sinnicolaul) Mare. Dreptul de a sluji îl avea, căci nu putea să decadă, datorită mascaradei de „răspopire” regizată de Aaron în piața Sibiului. Așezarea ca paroh în această importantă parohie s-a făcut, desigur, la dispoziția lui Sinesie al Aradului, sub a cărui jurisdicție cădea Sînmiclăușul, iar el nu era omul ce ar fi acceptat vre-o contestație.

În tihna păstoriei din Sînmiclăuș la extremitatea de la nord-vestul Banatului, parohul Ioan Piuariu își va vedea acum liniștit de treburile îndatorate numeroșilor enoriași, departe de locul pătîmirilor sale, uitînd supliciile cărora a fost supus. Își va aduce doar aminte cu potolită mîhnire că el a fost cîndva Popa Tunsu. Împreună cu vrednica preoteasă Patrasia, ei poartă grija familiei iubite, din care se ridică doi moștenitori destoinici. Cu deosebire întîiul, Ioan, purtătorul numelului părintesc, care se formează acum la școli înalte, la Cluj, Buda și Viena, devenind medicul, profesorul și literatul-ziarist, cunoscut ca purtînd numele de Ioan Piuariu-Molnar de Müllersheim; o figură proeminentă în istoria culturii noastre¹⁸⁾. Viața și activitatea lui a fost multilateral cercetată, încît nu o vom mai contura aci. Reținem amănuntul mai puțin cunoscut, că înapoindu-se cu diplomă de la studiile medicale, a venit în Banat și a fost întîi medic la regimentul nr. 1 de pe graniță (romănesc) și temporar ca medic de carantină, de asemenea în Banat, la Jupalnic, punctul de trecere între Austria

¹⁷⁾ Cu toată „înalta grațitudine” ce-o avea Terezia față de Nenadovici, împărăteasa îi ordonă la 19 martie 1759: „Poruncim prea grațios Sfinției Tale ca să nu te încumeți nici decum nici tu, nici episcopul de ritul tău din Arad a vă întinde jurisdicțiunea spirituală în afară de districtul Halmagiului, mai adînc în Ardeal, fie direct, fie indirect” etc.

¹⁸⁾ Ioan Piuariu, născut la 1749 în același Sad, unde cu cîțiva ani mai înainte (1745) se născuse Samuel Micu Clain. La trecerea prin școlile de la Cluj numele a fost maghiarizat în Molnar, iar acela de Müllersheim e un atribut de înobilare, acordat de împărat. A publicat numeroase lucrări de popularizare și de lingvistică. Proiectase să redacteze și un ziar în colaborare cu bănățeanul Paul Iorgovici, dar nu a obținut aprobarea gubernială de la Cluj. Mai puțin cunoscut este doctorul Piuariu ca editor de cărți bisericești. Ori el a fost acela care a scos în 1808 suita celor 12 Minee „de la Buda”, cărți de largă circulație în stratele bisericilor ortodoxe din Ardeal și Banat, iar în 1811, scoale, în tovărășie cu Iosif Argeșul episcopul-cărturar de la Curtea de Argeș, acel neîntrecut de elegant „Octoih bogat”, într-o redactare și diortosire curat românească.

și Țara Românească (lingă Orșova-veche)¹⁹). El se va preocupa și de problema învățămîntului public din aria confiniului militar²⁰). Pentru restul vieții, doctorul Piuariu rămîne plecat din Banat, încît toată activitatea lui publică (și care era intensă), va fi legată de Sibiu. Acolo să căsătorește (și se recăsătorește) și moare în anul 1816. Urmași n-a avut, ambii copii decedînd prematur. Dacă pe această linie se stinge ramura Piuariu, ea va continua pe aceea a fratelui său, Petre Piuariu. După însemnările matricole ale parohiei din Sînmiclăuș²¹), Popa Tunsu moare în anul 1782 în vîrstă de 52 ani. Urmașul lui va fi cel de-al doilea descendent, Petre, care a rămas pe lingă părinți, cu gîndul de a se pregăti pentru misiunea preoțească. Ascultă desigur cursurile de „teologie” la Virșeț, și începînd din 1795 slujește la același altar din Sînmiclăuș. Este de observat că Petru renunță la numele părintesc de Piuariu, adoptînd (în scripte) pe acela de Molnar, primit de unchiul său, încă de pe vremea studiilor în școlile ungurești din Cluj. El semnează (între anii 1795—1819) cu numele completat de Petru Ioanovici Molnar, căci odată cu hirotonirea de către arhiereul sîrb a mai primit și obligatoriul nume sîrbizant de Ioanovici²²). La puțini ani după moartea parohului Petru Piuariu Molnar, îi urmează la aceeași parohie Dumitru, fiul acestuia, despre care știm că a păstorit timp de 37 ani, pînă la stingerea din viață, în anul 1859²³). A fost un preot destoinic, onorat pentru meritoasa lui păstorie cu titlul de asesor consistorial.

Cu acest Dumitru, cel de-al treilea preot dintre Piuari, se stinge o ramură preoțească ce a păstorit aproape un veac în Banat. La Sînnicolaul Mare, veacul a șters de mult și urmele crucilor din umbra bisericii și numai cîteva rînduri dintr-o matricolă cu buchii arhaice, dovedesc posterității că aci a păstorit cu vrednicie și fără prihană, acela care a fost cîndva Popa Tunsu, preotul martirizat pentru apărarea credinței strămoșești.

¹⁹) Jupalnic era sediul unui batalion, comandat în acei ani de colonelul Pavel Papilla (1768). Făcea pe graniță control sever, pentru a înlătura infiltrația epidemiilor ce bînuiau în imperiul otoman.

²⁰) Dintr-o propunere ce a făcut în 1784 știm că doctorul Piuariu se oferea să organizeze învățămîntul din Ardeal, invocînd experiențele scolastice ce le-a cîștigat ca institutor în ținutul regimentului I românesc de grăniceri (Anuarul Institutului de istorie, Cluj III, 1924, pag. 569).

²¹) Gh. Cotoșman, *op. cit.*

²²) Se știe că doctorul Piuariu a făcut stăruitoare demersuri ca „fiul unui frate al meu” (care era acest Petru), să primească prin lărgirea patentei nobiliare, atributul „de Müllersheim”, ceea ce i-a fost refuzat.

²³) Și el semnează cu numele de adopție emfatică „Molnar”, uitînd pe acela al Piuarilor străbuni.

CRUCEA CA ELEMENT DECORATIV IN ARHITECTURA POPULARĂ BĂNĂȚEANĂ

de: MIRCEA TELEGUT

Frumusețea decorului în arhitectura populară românească se poate judeca după o împrejurare rareori întâlnită în arhitectura altor popoare sau în alte genuri de artă populară. În ansamblul ei, arta decorativă legată de arhitectura populară are un caracter unitar. Acest lucru se observă și la casele țărănești din câmpia Banatului, care se caracterizează printr-o unitate de stil.

Decorul construcțiilor țărănești introduce un element de varietate în ansamblul arhitecturii românești. Se poate spune că varietatea lui rivalizează cu cea a ornamenticii cusăturilor. Anumite părți din decorul caselor pot fi desprinse din ansamblul constructiv și expuse ca obiecte de sine stătătoare în marile noastre muzee, fără să-și piardă interesul¹⁾.

În decursul timpului, o dată cu schimbarea materialelor și a procedeelelor de construcție, decorul a evoluat. Această transformare e un proces continuu, reflectând schimbarea condițiilor economice și a relațiilor sociale, determinante pentru felul în care oamenii își fac casa²⁾.

Felul decorului la casele țărănești de care ne ocupăm în cadrul acestui articol se referă la ornamentarea fațadelor tencuite. Gustul pentru înfrumusețarea casei l-a împins pe țăranul artist să sape și să modeleze în masa de tencuială a pereților exteriori, în jurul ușilor sau a ferestrelor, motive decorative din cele mai variate, realizând decorul cu „aplicații de tencuială” sau „stucatură”.

Această categorie de decor are o răspîndire relativ mică, acoperind câteva zone precis delimitate în unele regiuni ale țării. Nelegată strict de un anumit material de construcție, ea apare și pe casa de lemn și pe cea de pământ (văiuță) sau cărămidă. Singura limitare e cea determinată de prezența tencuiei³⁾.

¹⁾ P. Petrescu și P. H. Stahl: *Decorul în arhitectura populară românească*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, București, 1960, p. 75.

²⁾ Idem, *o.c.*, p. 76.

³⁾ Idem, *o.c.*, p. 105.

În privinţa vechimii acestui gen de decor e greu să ne pronunţăm; totuşi pentru zona din cîmpia bănăţeană, unde abia mai întîlnim case cu vechime mai mare de o sută de ani, decorul apare la finea secolului XIX, atingînd o dezvoltare deplină în primele trei decenii ale secolului XX. Acest fapt e confirmat de altfel şi de monografiile mai vechi, dintre care cea a lui Wettel⁴⁾ care descrie felul construcţiilor ţărăneşti în 25 sate din cîmpie, arătînd că majoritatea caselor sînt construite din lemn şi lipite cu lut sau din pămînt bătut, fiind acoperite cu paie. Asemenea case se întîlnesc azi foarte rar.

Ornamentaţia în stucatură constă în reliefuri executate din acelaşi material ca şi tencuiala casei, adică lut cu paie mărunţite sau pleavă, ori mai nou, dintr-un amestec de var, nisip şi ciment sau chiar ipsos. Majoritatea decorurilor în relief rămîn albe, la fel spoielii faţadei, efectul fiind dat numai de jocul de umbre şi lumini ce se proiectează pe faţada casei. Culoarea e rar folosită pentru a face ca unele din reliefuri să contrasteze cu albul de var. În general, spre temelie se obişnuieşte să se tragă un brîu de o culoare mai închisă, care delimitează soclul casei şi al cărui rol e evident.

Motivele întîlnite în ornamentul de stucatură al caselor ţărăneşti mai vechi, constă într-o transpunere a decorurilor realizate pe creştături în lemn. Dar în afara motivelor geometrice dispuse de obicei în panouri: patrate, romburi, triunghiuri, X, cruci, linii frînte, cercuri, roţi, soare, stele etc. ... apar şi figuri stilizate cu motive florale sau zoomorfe. Sub influenţa valului baroc pătruns la oraşe, se răspîndeşte şi în arhitectura satelor bănăţene o nouă serie de elemente decorative, prin combinaţii de motive şi dublări de imagini. Acum apar, sub aceeaşi înrîurire, ornamente în mulaje, care se cumpără la oraş şi se aplică apoi pe faţada casei ţărăneşti ca: frize, cornişe cu ancadramente bogate, coloane clasice, capiteluri sau capete de figuri omeneşti (mai ales de copii sau femei).

Linia rotunjită şi volutele încep să se impună în faţada caselor („fundoane”) evidenţiind şi mai mult barocul popular bănăţean (fig. 1).

Ornamentaţia de stucatură pe casele ţăranului de la şes, indiferent că „fundoane” e triunghiulară sau ondulată prin perechi de arcuri de cerc, are aceeaşi dispoziţie: un brîu la orizontal, foarte bogat ornamentat cu motive geometrice sau florale, acoperă toată lungimea bazei făcînd separarea între linia planşei şi înclinaţia şarpantei. Cele două laturi înclinate ale acoperişului în două ape se decorează cu motive geometrice mărunte, mai simple decît cele de la bază, şi dispuse tot sub forma unor brîuri, dar mai înguste. În acest triunghi al faţadei apar cele

⁴⁾ Helmut Wettel: *Der Buziascher Bezirk*, Timişoara, 1919.

două ferestre mici de la pod („ocheți”) întotdeauna prevăzute cu un ancadrament ornamentat. Restul suprafeței rămîne pentru ornamentația propriu-zisă, după gustul meșterului zidar sau al proprietarului casei.

De remarcat, ca o caracteristică a acestei zone, este înscrisirea unui semicerc în axul fațadei — deasupra briului longitudinal — în care se indică numele proprietarului, anul cînd s-a construit sau s-a reparat și numărul casei. Aceste semicercuri concentrice au și ele un ornament floral sau în formă de cruce (fig. 2). La casele mai vechi semicercul caracteristic e înlocuit uneori cu un cadru dreptunghiular, cuprinzînd aceleași inscripții.

Deși simbolul crucii nu e așa de răspîdit în Banat ca și în arhitectura populară din Ardeal, unde fiecare casă are cîte o cruce la coama acoperișului, totuși crucea apare în ornamentația caselor din șesul bănățean, scoasă în relief în decorul de stucatură. Față de simbolul ce-l reprezintă, decorul cu cruce se amplasează totdeauna în axul clădirii și în vîrfurile triunghiului pe care îl formează calcanul fațadei (fig. 1, 2, 3, 4).

Crucea o găsim mai frecvent înscrisă într-un cadru circular, ceea ce obligă la schițarea de cruce „ortodoxe”, adică cu toate brațele egale. Într-un caz crucea a apărut ca figură centrală pe două panouri ornamentale, iar în alt caz, la Săcoșul Turcesc, crucea apare în centrul decorului fațadei, sprijinită pe însuși semicercul cu inscripția numelui proprietarului.

Pe casele populației din secolele XVIII și XIX, deși construite în același fel și ornamentate cu stucaturi, crucea nu apare.

Părțile laterale care încadrează inscripția sînt ornamentate totdeauna cu un motiv floral, mai stilizat sau foarte mult dedublat sub influența barocului. Uneori aceste motive florale au la bază păsări (porumbei) sau animale (șerpi, oi sau animale mitologice).

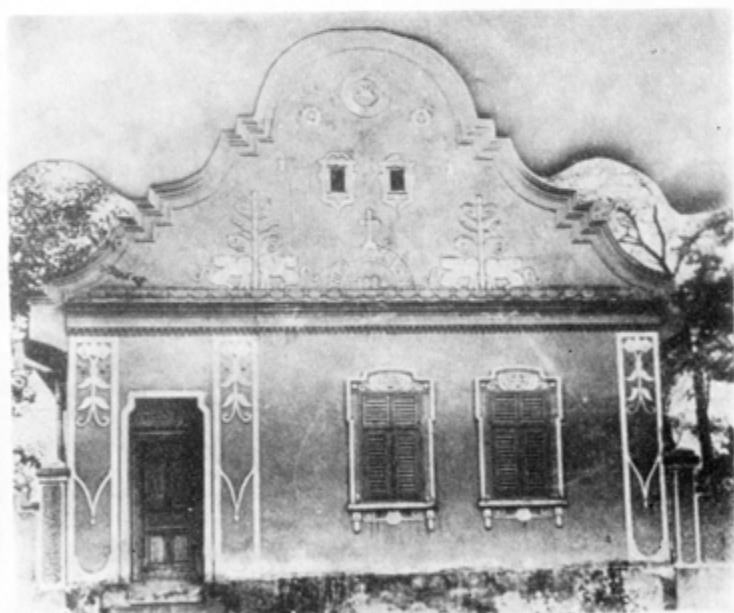
Încercînd să descifrăm simbolică motivului atît de frecvent (peste 90% din casele ornamentate cu relief de stucatură) am ajuns la concluzia că e vorba de unul din miturile străvechi. El întruhidează în formă poetică visul irealizabil al „tineretii fără bătrînețe și al vieții fără moarte”, cunoscut sub denumirea de „pomul vieții”. Acest simbol e întîlnit și în decorul ținînd de principalele genuri ale artei populare.

În legende și credințele popoarelor acest mit se înfățișează oarecum constant, fiind vorba în esență de un copac ale cărui frunze sau a cărui sevă sînt elixiruri ale vieții. În jurul acestei imagini centrale, fantezia a brodat o mantie de basme, ale căror detalii și culori iau chipuri infinite variate, reflectînd condițiile sociale și istorice. În ansamblul lor aceste condiții alcătuiesc un adevărat tablou al omenirii aflată pe o anumită treaptă de evoluție⁵⁾.

⁵⁾ P. Petrescu: „Pomul vieții” în *arta populară din România*, în Studii și cercetări de istoria artei, București, 1961, p. 42.

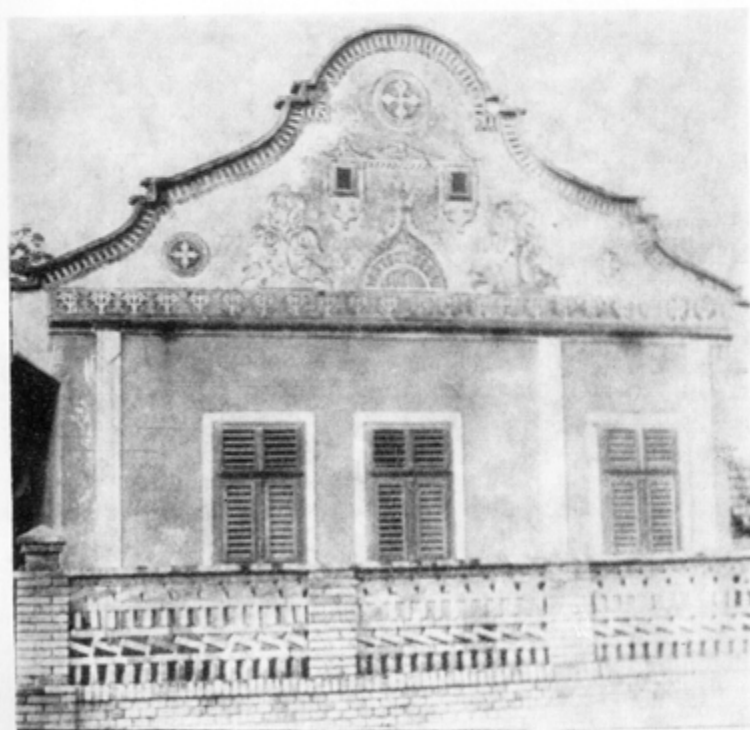
*Decor de cruci și motive florale dedublate
Chevereșul Mare*

*Decor de cruci și motive zoomorfe la „Pomul vieții”
Sacoșul Turcesc*

Chevereșul Mare

Baroc popular bănățean Dragșina

Arborele cosmogonic e simbolul vegetaţiei şi al vieţii universale, avînd sinonime populare consacrate ca : arborele lui Adam, arborele cu şarpe, arborele antropogonic, pomul de crăciun etc.

Trecerea de la o formă la alta, împrumuturile de-a lungul secolelor şi peste mari întinderi au dat naştere unui fenomen de sincretism, caracteristic concepţiilor şi credinţelor necodificate. Marea vechime a acestor credinţe şi răspîndirea lor în trecut a făcut ca urme ale acestora să se păstreze, să se combine cu credinţa mai nouă a creştinismului şi să subziste în acest mod sub forma dendrolatriei. Se remarcă o serie de paralelisme culturale şi în viaţa şi arta populară din ţara noastră. Să cităm pentru a arăta persistenţa unui cult dispărut în formele lui majore (dendrolatria), fiind interzis de Biserică, dar păstrat în amintirea maselor populare astfel : în multe regiuni din ţară, alături de cruce la cimitir se pune un brad sau un pom împodobit cu panglici. Pe o arie întinsă se bat icoane în copaci (Valea Bistrei) peste care cu anii creşte coaja. Troiţele mari duble şi triple, cu multe braţe închipuie un model rămuros al copacului ⁶⁾.

Domeniul în care aceste imagini sînt prezentate şi azi într-o profunzime greu de cuprins e cel al artei populare. Pentru a sugera vechimea acestor credinţe manifestată în bogăţia de forme iconografice, vom aminti că între simbolurile creştine, în primul rînd crucea, e puţin reprezentată în arta noastră populară şi departe de a fi comparată ca frecvenţă cu imaginile ţinînd de miturile şi culturi precreştine, între care dendrolatria ocupă un loc proeminent ⁷⁾.

⁶⁾ Idem, *o.c.*, p. 42.

⁷⁾ Idem, *o.c.*, p. 43.

SFINTUL VASILE CEL MARE :

Omilia XV despre credință ¹⁾

1. A ne aduce aminte pururea de Dumnezeu este o îndatorire pioasă a creștinilor și, pentru un suflet iubitor de Dumnezeu, dorința de a-L pomeni mereu nu mai are saț.

A exprima însă, printr-un cuvânt, cele cu privire la Dumnezeu este un lucru îndrăzneț. Aceasta se explică, în primul rînd, prin faptul că mintea noastră se găsește la mare distanță de dreapta prețuire a lucrurilor, iar în al doilea rînd, prin aceea că graiul omenesc înfățișează în mod obscur ideile care se zămislesc în mintea noastră. Așadar, dacă, pe de o parte, puterea noastră de înțelegere este cu mult întrecută de priceperea completă a măreției lucrurilor, iar pe de altă parte, cuvîntul omenesc însuși este inferior inteligenței însăși, cum să nu fie necesară tăcerea în această privință, pentru ca nu cumva să se formeze părerea că prin slăbiciunea cuvintelor noastre omenești punem în pericol însăși valoarea minunată a Teologiei ?

Desigur că dorința de a proslăvi pe Dumnezeu este sădită în fiecare ființă cuvîntătoare, în mod natural, dar toate ființele raționale sînt deopotrivă de neputincioase ca să vorbească despre El, după cuviință și în mod competent.

Este sigur, de asemenea, că noi ne deosebim unul de altul prin însuflețirea și osteneala noastră în ceea ce privește credința și pietatea noastră, dar nici unul dintre noi nu este atît de lipsit de vedere sau atît de plin de mîndrie de sine și să se înșele pe sine însuși pînă acolo încît să poată crede că a ajuns pe culmea cea mai înaltă a înțelegerii lui Dumnezeu. Ceva mai mult, cu cît cineva va socoti că a înaintat mai mult în ceea ce privește cunoașterea lui Dumnezeu, cu atît mai mult își va simți slăbiciunea lui în această privință. Așa a fost și cu Avraam și tot așa a fost și cu Moise : în momentul cînd ei au putut să vadă pe Dumnezeu, atît cît îi este posibil unui om să-L vadă, atunci, mai ales, a început fiecare să se umilească, autodisprețuindu-se. Intr-adevăr, Avraam se numește pe sine „pămînt și cenușă” ²⁾, iar Moise își

¹⁾ Migne, P. G., vol. XXXI, col. 464—472. Cuvînt pentru praznicile : Pogorîrea Sfîntului Duh și Sfînta Treime.

²⁾ Facere 18,27

zice sieși „greoi la vorbă și greoi la limbă”³⁾, fiindcă el vedea slăbiciunea limbii sale, din cauza căreia nu putea să se supună și să slujească măreției ideilor divine descoperite. Cu toate acestea, pentru că în momentul de față toate urechile s-au deschis pentru ascultarea învățăturilor teologice în sfântul lăcaș, nici Biserica nu încetează cu rostirea acestor învățături, confirmând cuvîntul din cartea Ecclesiastului, care spune că „urechea nu se va mai sătura de cite aude”⁴⁾. Este necesar, așadar, să grăim ceva după puterea noastră.

Vom spune însă nu ce fel este Dumnezeu în Sine, ci vom spune despre El așa și atît cît ne este nouă cu putință. Pentru motivul că noi nu putem să cercetăm sau să pătrundem cu privirea întregul spațiu dintre cer și pămînt, de aici nu urmează numai decît că trebuie să refuzăm să privim și ceea ce putem vedea cu ochii noștri proprii. Tot așa și acum — cu privire la vorbirea despre Dumnezeu — prin puține cuvinte să ne îndeplinim îndatorirea noastră religioasă, dar pentru ca să avem succese, în orice cuvînt trebuie să ne conformăm mersului minunat al naturii însăși. Desigur că nici limbile îngerilor, oricare ar fi ele, nici glasurile arhanghelilor, chiar dacă ar fi împreunate laolaltă cu glasul întregii naturi raționale, n-ar fi în stare să ajungă să cuprindă nici cea mai mică parte din Divinitate, necum ca ele să se încumeată s-O explice întru totul.

Tu însă, dacă ai gîndul să spui ceva despre Dumnezeu, sau să asculți ceva despre El, îndepărtează-te de cele ale trupului tău, lasă la o parte simțirile trupesti, părăsește pămîntul cu mintea ta, părăsește marea, înalță-te deasupra atmosferei, depășește orice vîrstă, caută mai presus de rînduiala vremurilor trecătoare, treci mai presus de podoabele cele pămîntești, ridică-te deasupra părții celei mai de sus a cerului — eterul — străbate astrele cerești și toate minunățiile privitoare la astre înseși, adică ordinea lor frumoasă, măreția lor, gîndește-te la cite foloase produc ele pentru întregul univers, vezi armonia lor desăvîrșită, strălucirea lor, buna lor așezare în univers, mișcarea lor, observă cum ele au legătură unele cu altele și cum se separă ele unele de altele. După ce ai trecut dincolo de toate acestea cu mintea și cu rațiunea, după ce te-ai ridicat cu mintea dincolo de firmamentul ceresc și după ce ai ajuns mai sus de el, atunci să privești numai cu cugetul frumusețile înconjurătoare de acolo: oștile cerești, corurile îngeresti, locurile înalte ale arhanghelilor, slava domniilor, scaunele de frunte ale tronurilor, puterile, începătoriile, țăriile. După ce ai trecut peste toate și după ce te-ai ridicat cu judecățile tale mai presus de orice și după ce ți-ai înălțat mintea dincolo de acestea, atunci să cugeți la natura dumnezeiască: stabilă,

³⁾ Exod 4,5.

⁴⁾ Ecclesiastul 1,8.

neschimbabilă, nemodificată și nemodificabilă, nepătimitoare, esență simplă, necompusă, indivizibilă, lumină neapropiată (de care nu te poți apropia)⁵⁾, putere negrăită, mărime necuprinzibilă, — slavă mai presus de strălucire, bunătatea cea prea dorită, frumusețe neprefăcută, natură divină care transformă foarte mult un suflet rănit, de îndată ce se atinge de ea, dar care nu este cu puțință să fie explicată după cuviință prin cuvânt.

2. Aici este Tatăl și Fiul și Sfântul Duh, natura necreată, măreția Stăpînului absolut, Bunătatea firească.

Tatăl: începutul tuturor, cauza existenței pentru toate cîte există, rădăcina tuturor celor ce viețuiesc. De la El a venit izvorul vieții, înțelepciunea, puterea, chipul⁶⁾ cel neschimbător al nevăzutului Dumnezeu, Fiul, Carele din Tatăl S-a născut, Cuvîntul cel viu, Carele este Dumnezeu și Carele este la Dumnezeu⁷⁾, iar nu venit sau adăugat din altă parte, Cel ce este mai înainte de veci, iar nu dobîndit mai pe urmă, Fiu, iar nu creatură, făcător, iar nu făptură, creator, iar nu creat, Carele este toate cîte este Tatăl. Cînd am rostit cuvîntul „Fiu“, am rostit și cuvîntul „Tatăl“. Tu, creștine, să-mi respecti atributele acestea. Așadar Fiul, rămînînd în ceea ce este El — în ceea ce privește atributele Sale — toate este cîte este Tatăl, conform glasului Domnului Insuși, Care a spus: „Toate cîte are Tatăl sînt ale Mele“⁸⁾. Intr-adevăr, cîte i se adscriu — ca atribute — prototipului model, toate sînt ale chipului prototipului. „Căci noi am văzut — zice Evanghelistul — slava Lui, slavă ca a Unuia născut din Tatăl“⁹⁾, adică, dintre minunile care I-au fost date Lui, nici una nu I s-a dat dintr-un sentiment de dărnicie sau din îndatorire, ci I s-au dat, pentru că Fiul posedă vrednicia — maiestatea — dumnezeirii părintești din părășia cea după natură cu Tatăl. Faptul de „a primi“ este ceva comun și cu privire la creatură, dar noțiunea de „a poseda sau a avea după natură“ — în chip fireesc — este proprie numai pentru cel ce s-a născut. Așadar, ca Fiu, în mod natural, posedă cele ale Tatălui, iar pe de altă parte, ca Unul născut, pe toate — ale Tatălui — le cuprinde întru Sine, fiindcă nimic nu are de împărțit cu altcineva. Prin urmare, din însăși denumirea de „Fiu“ noi învățăm că El este părtaş la natura — firea — Tatălui, iar nu creat dintr-o poruncă formală; învățăm că El a strălucit pururea din ființa divină, fiind împreună cu Tatăl în eternitate, fiind egal în putere, egal întru slavă. Și ce altceva este El, decît pecete — sigiliu — și chip, care îl arată pe Tatăl întreg întru El (Fiul)? Toate cîte ți se povestesc ție, creștine, după aceea, rezultînd din alcătuirea trupei ca a Fiului, Care a săvîrșit mîntuirea oamenilor,

⁵⁾ I. Timotei 6,16.

⁶⁾ Coloseni 1,15.

⁷⁾ Ioan 1,2.

⁸⁾ Ioan 16,15.

⁹⁾ Ioan 1,14.

mîntuire pe care ne-a dovedit-o limpede prin trupul Său real, și anume expresiile că El „a fost trimis” și că „nimic nu poate să facă de la Sine” și că „a primit poruncă” și toate cite mai sînt de felul acesta, să nu-ți creieze cumva porniri dușmănoase spre micșorarea dumnezeirii Celui Unuia născut. Tu observă că dacă El a consimțit să se umilească din cauza neputinței tale omenești, nicidecum nu era îndatorat să săvîrșească micșorarea măreției Celui puternic. Tu să înțelegi însă noțiunea de natură sau fire într-un mod vrednic de Dumnezeu, dar totodată primește cu bună judecată înțelesul cuvintelor cu privire la cele mai de umilință ale Fiului. Dacă am voi să discutăm despre acestea cu de-ămănuntul în momentul de față, ar însemna că uităm de noi înșine — cît de neputincioși sîntem — și în plus, am consuma mult timp și am introduce o nesfîrșită mulțime de cuvinte pentru argumentare.

3. Dar să revenim la ceea ce am spus ceva mai sus.

Noi mărturisim că numai o minte care a reușit să se curețe de patimile trupesti și pămîntești și care a putut să se ridice mai sus de toată creatura cugetătoare, inteligibilă cu mintea, numai o minte care a reușit să se înfățișeze întru curăția avută în momentul creațiunii sale și să se ridice deasupra, întocmai cum un pește oarecare vine din adîncime la suprafața apei ca să înoate și să respire aci, numai atunci mintea aceea — zic — va putea să vadă că Sfîntul Duh este acolo unde este Fiul și acolo unde este Tatăl și va vedea totodată că El Insuși posedă toate atributele Lor în mod consubstanțial, după natură: bunătatea, dreptatea, sfințenia, viața. Noi știm că Sfînta Scriptură spune: „Duhul Tău Cel bun”¹⁰⁾ și iarăși, „Duhul Cel drept”¹¹⁾, și din nou „Duhul cel sfînt”¹²⁾, iar Apostolul zice: „Legea Duhului vieții”¹³⁾. Nimic din aceste atribute nu-I este adăugat Sfîntului Duh de afară, nici nu I-a venit mai tîrziu, ca ceva neașteptat, ci așa precum acțiunea de a încălzi nu se poate despărți de foc, precum acțiunea de a lumina nu se poate despărți de lumină, tot așa nu pot fi despărțite de Sfîntul Duh atributele de a sfinți, de a da viață, de bunătate, de dreptate. Așadar, acolo este situat Sfîntul Duh, acolo, în natura sau firea fericită, nefiind numărat cu o mulțime — de persoane — ci fiind contemplat în Treime, fiind enunțat ca unitate — ca persoană unică — iar nu înțeles ca fiind o împreunare de mai mulți — într-o ceată. Precum Tatăl Unul este, și Fiul Unul este și tot așa, și Sfîntul Duh Unul este. Duhurile slujitoare însă, fiecare ordin în parte, ni se înfățișează ca o mulțime greu de numărat (îngerii). Așadar, tu nu căuta în creatură pe Cel Care este mai presus de creatură, nici nu încerca

¹⁰⁾ Ps. 143,10.

¹¹⁾ Ps. 50,12.

¹²⁾ Ibidem 15.

¹³⁾ Romani 8,2.

să cobori în rîndul celor sfințite pe Insuși Sfințitorul. Acesta împlinete pe îngeri — în slujirile lor — împlinește pe arhangheli, sfințește puterile îngerești, este făcătorul de viață a toate. El — Sfîntul Duh — Se împarte la toată creatura și cu toate că este primit într-un fel, adică într-o măsură, de către unul și într-alt fel (adică într-o altă măsură) de către altul, întru nimic nu este micșorat de către cei care se împărtășesc din darurile Sale. Fiecăruia i se dă Harul din partea Sa, însă nu se sfîrșește în cei care se împărtășesc din el; ceva mai mult, cei care l-au primit sînt îndestulați de el, dar totodată nici Sfîntul Duh Insuși nu este lipsit de nimic prin această împărtășire a Harului Său. După cum soarele, cînd își revarsă lumina peste corpuri, este primit în felurite chipuri sau măsuri de către aceste corpuri, dar întru nimic nu-i este micșorată strălucirea lui de către cele care se împărtășesc din ea, tot așa și Duhul Sfînt, Care dăruiește tuturor Harul de la Sine, rămîne întreg, nedivizat și nedivizibil. Sfîntul Duh îi luminează pe toți pentru dobîndirea priceperii lui Dumnezeu, El Insuși li se insuflă profeților, înțelepțește pe legiuitori, sfințește pe preoți, întărește pe conducători, desăvîrșește pe cei dreپți, îi face pe înțeleپți vrednici de venerat, revarsă darurile harismatice ale tămăduirilor de boale, învie morții, dezleagă pe cei înlăntuiți, primește ca fii adoptivi pe cei înstrăinați de la credința cea dreaptă. Toate acestea le săvîrșește prin renașterea de sus — prin Sfîntul Botez.

Dacă Sfîntul Duh va descoperi un vameș credincios, evanghelist îl proclamă; ¹⁴⁾ dacă va da peste un pescar, teolog îl va face; ¹⁵⁾ dacă va afla un persecutor împotriva creștinilor, dar care se pocăiește, apostol al neamurilor îl va face, trîmbițaș al credinței, în vas ales îl preface. ¹⁶⁾

Prin Harul Sfîntului Duh Insuși, cei slăbănogi și bolnavi se întăresc, cei săraci se îmbogățesc, cei neștiutori într-ale cuvîntului și cei simpli devin mai înțeleپți între înțeleپți.

Sfîntul Apostol Pavel, cu toate că era slăbănog trupește, prin prezența Sfîntului Duh în el, făcea ca ștergarele folosite pentru corpul său să aducă vindecarea corpurilor celor peste care erau puse. ¹⁷⁾

Sfîntul Apostol Petru însuși avea trupul său copleșit de neputință, dar, din cauza Harului Sfîntului Duh, Care sălășluia în trupul său, umbra care se revărsa din trupul său îndepărta bolile celor care erau biruiți de ele. ¹⁸⁾

Deși Sfîntul Petru și Sfîntul Ioan erau săraci, fiindcă ei nu aveau nici argint, nici aur, totuși ei dăruiau din belșug sănătate,

¹⁴⁾ Matei 9, 9.

¹⁵⁾ Matei 4, 19.

¹⁶⁾ Fapte 9, 15.

¹⁷⁾ Fapte 19, 12.

¹⁸⁾ Fapte 5, 15.

mai prețioasă decât mulți bani de aur.¹⁹⁾ Ologul acela, cu toate că primise aur de la mulți, rămăsese tot cerșetor, dar, după ce a primit harul binefăcător de la Sfântul Petru, a încetat să mai cerșească și a început să sară ca o căprioară și să laude pe Dumnezeu.

Sfântul Ioan Evanghelistul nu cunoștea înțelepciunea lumii, dar prin puterea Sfântului Duh a rostit cuvinte pe care nici o înțelepciune omenească nu poate să le întrezărească.

Sfântul Duh, și în cer locuiește, și pământul îl umple, și peste tot este de față, și niciodată nu se poate cuprinde cu mintea sau înconjura cu atmosfera. El locuiește în întregime în fiecare din noi, dar tot în întregime este și împreună cu Dumnezeu. El folosește darurile Sale speciale nu ca un slujitor sau ca un administrator obișnuit (care distribuie ceea ce-i încredințează și-i poruncește stăpînul), ci împarte darurile Harului Său cu o putere autoritară specială. „El împarte fiecăruia deosebi, după cum hotărăște”, zice Sfânta Scriptură.²⁰⁾ Sfântul Duh „este trimis” — de către Fiul, cf. Ioan, XV, 26 — potrivit cu iconomia divină, ca un bun chivernisitor, dar El lucrează prin puterea Sa proprie.

Să rugăm pe Sfântul Duh să fie mereu prezent în sufletele noastre și să nu ne părăsească cu Harul Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia I se cuvine slava și puterea în vecii vecilor. Amin.

Traducere de: Pr. prof. Nicolae Petrescu

SEMNIIFICAȚIA CINSTIRII SFINTEI CRUCI *)

Înălțarea Sf. Cruci — 14 septembrie

Liturghia s-a sfîrșit. Iar acum Biserica vă pofteste să vă apropiați și să sărutați crucea pe care vi-o pune înainte preotul.

Veți săruta crucea. Acest gest l-au făcut mulți dintre voi deja de sute de ori în cursul vieții. Fost-a pentru voi un simplu act ritual, o formalitate? Ori a fost o întâlnire vie cu Mintuitorul vostru, o izbăvitoare cutremurare a întregii voastre ființe?

Veți săruta crucea. Acest sărut n-are sens, nu este decât o minciună, dacă el nu arată că v-ați hotărît să urmați lui Hristos. Sărutarea crucii este o alegere. Voi alegeți pe Iisus, voi îl acceptați ca pe Domnul și Stăpînul vieții voastre. Voi îi dați cinstirea

¹⁹⁾ Fapte 3, 6.

²⁰⁾ I. Corinteni 12, 11.

*) Meditația aceasta aparține arhimandritului Lev Gillet și a fost rostită la terminarea sf. liturghii din 12 iunie 1966 oficiată în biserica din Massy-Verrières. Traducerea de față este făcută după textul apărut în revista *Contacts*, Paris, t. XVIII, nr. 55, 3-e trimestre 1966, pp. 148—151.

și supunerea voastră. Voi vă dăruți Lui. În felul acesta de fiecare dată când sărutați crucea, în duh și adevăr, voi săvârșiți ori, mai de grabă, Dumnezeu săvârșeste în voi, o tăiere, o definitivă tăiere de păcatul mai vechi sau mai proaspăt.

Veți săruta crucea. Nu numai veți încuviința că Hristos este Domnul vostru, ci încă Mintuitorul vostru. A săruta cu adevărat crucea, semnul suprem al jertfei lui Hristos, însemnează a experimenta personal harul, Mintuirea. Credeți din toată inima, sint convins, și mărturișiți cu gura că Iisus și-a dat viața pentru voi și că, prin El, sinteți iertați și curățiți. Dar aceasta a rămas pentru voi o formulă, ori a devenit o certitudine intim dovedită și trăită? A crede în Iisus Hristos ca Izbăvitor și Mintuitor însemnează a ne arunca în brațele Sale și a arunca aici păcatele noastre. Veți pune buzele voastre pe chipul Răstignitului și, dacă o faceți cu credință, cu încredere, cu dragoste, se va împlini o minunată și tainică mutare. Intregul vostru păcat va fi preluat de unicul nostru Miel pascal, se va muta în El, iar întreaga Sa curățenie se va muta în noi. Căci darul dumnezeiesc arătat în Hristos nu constă în aceea că Dumnezeu se învoiește să închidă ochii de la păcatele noastre și să le uite, ci în aceea că păcătosul care se pocăiește și primește pe Hristos este făcut drept, cu însăși dreptatea lui Hristos. Credeți voi aceasta? Ați simțit voi vreodată această mutare? Sau, cel puțin, ați crezut voi cu adevărat în ea? Ați cîntat adesea „Hristos a înviat”; dar nu există adevărată trăire a Învierii fără o trăire duhovnicească a Mintuirii; nu există Mormînt dătător de viață fără Patimă; nu există zorile Paștilor fără Vinerea Mare. Vouă cărora veți săruta crucea, vă este îmbiată astăzi o nemaiauzită posibilitate. Aceasta este posibilitatea de a zice, poate pentru prima oară: sint curat, sint îndreptat, sint izbăvit prin harul căruia mă deschid; păcatul meu nu mai există; am gustat din tăria morții puternicului meu Mintuitor; sărutînd Lemnul sfînt, sint spălat de către prețiosul Sînge care l-a acoperit.

Veți săruta crucea. Cel care a fost așezat pe ea, s-a învoit s-o poarte și să fie pironit pe ea. Vorbim uneori de crucea „noastră”. Nu există decît o singură cruce: crucea lui Iisus Hristos. Dar încercările noastre, suferințele noastre, jertfele noastre, sint o participare la crucea lui Iisus. În clipa în care sărutați crucea, gîndiți-vă că învoindu-vă să vă îndurați îngrijorările, poate neajunsurile, poate grava boală, poate o sfișietoare suferință morală, veți face ceea ce a făcut Simon Chirineanul: să mergeți alături de Iisus și să luați pe umerii voștri cel puțin o parte din crucea Sa. Noi nu știm dacă Iisus a schimbat vreun cuvînt cu Simon. Să fim însă siguri că, dacă vom face din povara noastră povara lui Iisus, dacă purtăm o greutate pentru Hristos sau, în Hristos și cu Hristos, pentru oameni, cuvinte tainice și arzînde vor fi schimbate între Mintuitorul nostru și noi înșine.

Momentul în care voi veți săruta crucea va fi acela în care veți așeza crucea pe umerii voștri și veți intra într-un negrăit dialog cu Mântuitorul.

Veți săruta crucea. Sărutul este un semn de profundă afecțiune și de intimitate. Există și săruturi date mecanic, din obișnuință, care lasă indiferenți pe cei care le dau și pe cei care le primesc. Când voi sărutați crucea aceasta vrea să însemneze intrarea voastră într-o viață de afecțiune pentru Hristos, de dragoste intens personală. Când sărutați crucea încercați să auziți dacă Mântuitorul nu vă spune o frază, sau chiar un singur cuvânt, care să vă fie adresate doar vouă. Dacă nu veți auzi această frază sau acest cuvânt, fiți totuși siguri că Iisus le rostește și că, de veți fi credincioși, le veți descoperi și înțelege, trăind astfel ca unii ce depindeți de o Inimă de foc. Sufletului cu o credință slabă, Iisus îi va zice : „Nu te teme ; crede numai“ (Luca 8, 50). Unui suflet în care se revarsă fluviul durerii, îi va zice : „Veniți la mine, toți cei osteniți și împovărați“ (Matei 11, 28). Unui suflet apăsător de povara păcatului, îi va spune : „Fiul omului a venit să caute și să mântuiască pe cel pierdut“ (Luca 19, 10). Și tuturor, Răstignitul căroră veți da o sărutare, vă va spune : „Dacă vrea cineva să vină după mine, să-și ia crucea și să-mi urmeze“ (Luca 9, 23).

Veți veni să sărutați această cruce ? Ca unii care ați auzit ce am spus acum, poate că vă veți întreba cine va îndrăzni s-o facă ? Există un sărut despre care Iisus a zis : „Ce ! printr-un sărut vinzi pe Fiul Omului ?“ (Luca 22, 48). Dacă sînt printre voi unii care voiesc să păcătuiască astăzi, sau mâine, sau poimîine, după ce au sărutat crucea, aceștia să nu se apropie. Gestul lor ar fi pîngărire. Nu voi spune nimic despre cei a căror conștiință e liniștită și dăruirea de sine întreagă. Dar marelui număr dintre aceia care doresc să sărute sincer crucea și se tem cu bună știință că vor cădea mâine, sau poimîine, sau curînd, Mîntuitorul le spune : „Pe cel ce vine la mine, nu-l voi da afară“ (Ioan 6, 37).

Arhimandrit Lev Gillet

CÎNTAREA BISERICESCĂ DE STRANĂ

de: dr. TIBERIU BREDICEANU

Afară de muzica poporală laică sau profană, Banatul are și o interesantă muzică bisericească, așa-numita „cîntare bisericească de strănă” care, din unele puncte de vedere, e tot o creație a poporului și care, de asemenea merită să fie supusă cercetărilor și aprecierilor noastre. În bisericile din Banat, cu deosebire în cele de la orașe și în primul rînd în monumentală biserică a Lugojului, din bătrîne vremuri s-a păstrat — mulțumită ocrotirii cîntării alese la orișice prilej și cu orișice jertfe, o melodică tipică, plină de măreție și înălțătoare de suflete care în chip evident a avut o puternică înriurire asupra cîntării bisericești cultivată la cele mai multe parohii din Banat. Această melodică e de veche proveniență.

A presupune că am fi moștenit de la vecini e o greșeală. Spunînd aceasta ne întemeiem, între altele, pe următorul argument istoric și anume: în anul 1657 Susana Lorantffy, văduva principelui ardelean George Rakoczi, înființînd o școală pentru învățătorii din țara Făgărașului, a impus profesorului român, prin regulament, obligația de a-și învăța elevii cîntările bisericești așa precum se cîntă în bisericile din Lugoj și Caransebeș, cu adausul că aceste cîntări — respectiv textele lor — trebuie să le scrie cu literele românești. Regulamentul mai cuprindea obligația de a se duce sînguincios la biserica românească, pentru deprinderea celor sfinte, în duminici și sărbători, apoi la înmormîntări, dacă e poftit, cu întreaga școală și să cînte cîntările românești după *obiceiul din Caransebeș* și Lugoj făcînd el însuși pe cantorul sau ducînd glasurile, adică cîntînd înaintea elevilor săi.¹⁾

¹⁾ *Nota redacției.* Banatul și-a cîștigat încă din vechime un anumit renume datorită interesului manifestat de credincioșii ortodocși români față de muzica religioasă, în general, și față de cea bisericească în special. Numai la începutul veacului trecut au apărut două culegeri de „cîntări bisericești”, una în 1815 a lui Ioan Tincovici și alta în 1827 a protopopului Ioan Tomici, ambele tipărite la Buda (vezi prof. N. Cartoian, Colindele cu steaua, în rev. Arta și tehnica grafică, București, nr. 6, decembrie 1938—martie 1939, p. 6 sq). Atari

Din toate acestea reiese evident că pe de o parte cîntarea din amintitele biserici a fost recunoscută pînă la mari depărtări ca mai frumoasă și de model în vremea aceea, pe de altă parte că această cîntare nu a putut fi împrumutată sau influențată de cîntarea unor vecini din simplul motiv, că în epoca aceea elementul neromânesc abia a fost reprezentat în Banat și cu totul inexistent mai ales în părțile Caransebeșului și Lugojului.

Traducînd pilda cîntării bisericești bănățene asupra melodiilor populare de lume sau profane bănățenești, ajungem la aceeași concluzie și anume: ceea ce ne apare astăzi influență străină în melodiile de joc și de cîntare bănățenești este, în cele mai multe cazuri, creație originală și veritabilă românească. Nu avem de-a face decît de un mod de exprimare muzicală care seamănă cu cel al vecinilor noștri, dar care nu e numai particular al lor, ci și al poporului românesc din Banat.

lucrări însă, oricît de numeroase, oferă doar o palidă imagine a dragostei credincioșilor bănățeni pentru cîntarea bisericească practică de ei și transmisă cu scumpătate din generație în generație. Trebuie cunoscute tradițiile majorității parohiilor din Banat pentru deplină înțelegere a pasiunii cu care a fost cultivată așa-zisa „cîntare de strană”, care de fapt constituie cîntarea întregii obști a credincioșilor. Studierea acestora ar deschide unele perspective inedite cercetătorilor specialiști.

DESPRE UNELE BINECUVÎNTĂRI DIN CUPRINSUL SFINTEI LITURGHII

de : Prot. IOVA FIRCA

Este cunoscut faptul că încă nu există o uniformitate deplină în săvârșirea serviciilor divine în toate bisericile din cuprinsul Patriarhiei Române, atât datorită împrejurărilor istorice care au despărțit mult timp aceste biserici în grupe izolate, cât și altor factori care au favorizat și întreținut influențe diferite și dezvoltări regionale, sau chiar particularități locale.

Dacă unele diferențe de slujire din bisericile noastre se explică prin influențele ce le-au suferit (Pr. prof. Ene Braniște, *Unitate și varietate în cultul liturgic ortodox*, în *Studii Teologice* nr. 7—8/1965, p. 440) și deci unele din particularități sînt proprii mitropoliilor istorice, pe lângă acestea mai sînt și o serie de uzuri și practici locale, care diferă nu numai de la o eparhie la alta, dar adesea chiar în parohiile vecine și nu sînt rare nici cazurile cînd slujitorii aceluiași altar — unde sînt mai mulți, ca de exemplu la bisericile catedrale — fiind proveniți din diferite părți, își au fiecare felul lor propriu de a sluji sf. liturghie, dacă nu în privința textului liturgic care e același pentru toți — uneori și liturghiile, fiind ediții diferite, se deosebesc din loc în loc prin anumite expresii — cel puțin în legătură cu diferite mișcări sau gesturi rituale care însoțesc la anumite momente ale sf. liturghii recitativul liturgic.

Asemenea nepotriviri se pot observa, bunăoară, și în legătură cu diferitele binecuvîntări care se dau de preot în timpul sfintei liturghii, ca mijloace sau semne de implorare a darului lui Dumnezeu asupra credincioșilor. Aceste binecuvîntări se fac, fie cu mîna, fie cu sfînta cruce. Uneori, cel puțin în unele biserici, binecuvîntarea se dă și cu sfintele daruri, în speță cu sfîntul potir. Ca o formă deosebită a binecuvîntării mai trebuie menționată și aceea pe care o dă arhiereul, avînd în mîna dreaptă tricherul și în cea stîngă dicherul.

Dintre binecuvîntările de la sfînta liturghie, ne vom opri în cele ce urmează asupra a două din ele, care par a avea cele mai multe variante locale. Cea dintîi este binecuvîntarea din dialogul introductiv al rugăciunii anaforei, care are loc la rostirea cuvîn-

telor : „Harul (darul) Domnului nostru Iisus Hristos ...” iar cealaltă la rostirea formulei de binecuvîntare, după împărtășirea credincioșilor : „Mîntuiește Dumnezeu poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta”.

I. Toți sîntem de acord asupra faptului că după rostirea simbolului credinței și provocarea diaconului „Să stăm bine, să stăm cu frică...” pentru aducerea sfintei jertfe care începe, preotul, la rostirea cuvintelor care exprimă și prin ele înșile o binecuvîntare : „Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu — Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi cu toți”, face un semn de binecuvîntare asupra credincioșilor din biserică, întorcîndu-se cu fața spre ei. Divergențele încep numai cînd e vorba să se precizeze chipul în care se dă această binecuvîntare.

Înainte cu cîteva zeci de ani, atît în fosta eparhie a Caransebeșului cît și în aceea a Timișoarei, această binecuvîntare se dădea cu ușile împărătești închise, întocmai ca în bisericile ortodoxe sîrbe din Banat, în care și astăzi se procedează la fel. Din 1942 s-a introdus la Caransebeș și apoi și în eparhia Caransebeșului obiceiul existent în Arhiepiscopia de Alba Iulia și Sibiu de a se deschide ușile, în vederea acestei binecuvîntări. În ultimii ani s-a dat dispoziție și în restul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului în același sens, încît în prezent binecuvîntarea aceasta se dă în întreaga Biserică Ortodoxă Română din Banat cu sfintele uși deschise, așa cum se dă în întreaga țară și în întreaga Ortodoxie, inclusiv în bisericile din Serbia Veche.

În ce privește însuși felul în care se dă această binecuvîntare, se observă următoarele variante :

a) După practica din patriarhia ecumenică și a Ierusalimului, ca și după practica grecească și bulgărească, la „Harul Domnului nostru Iisus Hristos ...” preotul binecuvîntează din sfintele uși, însemnînd cruciș cu „aerul”. (Pr. prof. Petre Vintilescu, *Dumnezeiasca Liturghie comentată în oficiul și textul ei* ; Anafora sau ritualul sfintei jertfe euharistice, în rev. Biserica Ortodoxă Română, nr. 7—8/1961, p. 738, n. 26 ; Pr. prof. E. Braniște, *Unit. și variet. în cult. lit. ort.*, I. c., p. 433). O asemenea practică nu e folosită însă nicăieri în Biserica Ortodoxă Română ;

b) În bisericile rusești binecuvîntarea din acest loc liturgic se face cu mîna. (Braniște, *Unit. și variet.*, 433). Tot așa se face și în Biserica ortodoxă sîrbă din Banat și așa se făcea și în Biserica ortodoxă romînă bănățeană, cînd erau ușile închise. În acest caz, după ce preotul binecuvînta pe credincioși, se întorcea cu fața către sfînta masă și la „Sus să avem inimile” ridica în sus mîinile, pe care le lăsa jos după ce zicea : „Să mulțumim Domnului”.

Se spune că unii preoți în acest moment al liturghiei, apar între ușile împărătești, cu fața spre credincioși cu mâinile ridicate în sus. (Idem, *Despre inovații în săvârșirea serviciilor divine*, Studii Teologice, 3—4/1953, p. 291). Cazurile nu pot fi însă decât sporadice, deoarece regula generală era și în trecut ca aici să nu se ridice mâinile în sus, ci să se binecuvînteze cu crucea.

În ce privește ridicarea mâinilor însăși, aceasta e o datină creștină străveche, care se practică și azi în Biserica noastră, în anumite momente liturgice, pentru care de asemenea nu e stabilită o normă generală.

Diversitatea menționată nu se mai observă însă în prezent în acest loc al sfintei liturghii, în care în întreaga Biserică Ortodoxă Română nu se mai binecuvîntează cu mîna și nici nu se mai ridică mâinile în sus, realizîndu-se deci și aci mult dorita uniformitate ca și la deschiderea prealabilă a ușilor în vederea acestei binecuvîntări;

c) În toate bisericile noastre, binecuvîntarea aceasta o dă preotul stînd între ușile împărătești, cu sfînta cruce, pe care apoi, rămînînd tot cu fața către credincioși, la „Sus să avem inimile” o ridică în sus, iar la „Să mulțumim Domnului” o lasă în jos, înclinîndu-se ușor spre icoana Mîntuitorului și întorcîndu-se cu fața către răsărit.

Această practică, dacă nu e amintită în Liturghierul de Sibiu (ed. 1902) și nici în cele de București (ed. 1887 și 1950), în schimb e trecută cu indicații tipiconale amănunțite, în Liturghierul din 1937: „Preotul ia sfînta cruce, vine în mijlocul ușilor împărătești și binecuvîntînd poporul, zice cu glas înalt: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos...”; cîntăreții sau corul — Și cu duhul tău. Preotul înălțînd crucea: „Sus să avem inimile; cîntăreții sau corul — (Le) avem către Domnul. Preotul, întorcîndu-se și plecîndu-se spre icoana Mîntuitorului: „Să mulțumim Domnului” (p. 150—151). Exact aceleași indicații sînt date și la liturgia Sf. Vasile (p. 217).

Ultima ediție a Liturghierului, cea din 1956, e și mai explicată: „Se deschid sfintele uși, iar preotul luînd în mînă o cruce de pe sfînta masă, se întoarce cu fața către popor și zice din sfintele uși, binecuvîntînd poporul cu sfînta cruce: „Harul Domnului nostru Iisus Hristos...”; strana — Și cu duhul tău. Preotul înălțînd sfînta cruce, zice tot cu fața spre apus: „Sus să avem inimile”; strana — Avem către Domnul. Preotul, întorcîndu-se cu fața spre răsărit și plecîndu-se spre icoana Domnului Hristos, zice: „Să mulțumim Domnului” (p. 143). Identice sînt indicațiile și la locul corespunzător din liturgia Sf. Vasile (p. 212).

Cu toată preciziunea extremă a acestor indicații, însă, mai sînt încă unele biserici, în care, fie că preotul nu are edițiile numite de Liturghiere, fie că nu a citit cu atenție ce e scris cu roșu, dacă la „Harul Domnului nostru Iisus Hristos...” procedează corect, binecuvîntînd credincioșii cu fața spre el, la „Sus să avem inimile”, în loc de a ridica doar crucea în sus, se întoarce puțin spre miazăzi binecuvîntînd din nou, iar la „Să mulțumim Domnului” binecuvîntează iarăși, de astă dată spre miazănoapte. Cred că această reminiscență e urmarea unei confuzii între rînduiala slujbelor obișnuite și a celor cu arhieru, întrucît, acesta urcat pe amvon, la „Harul Domnului nostru Iisus Hristos...” binecuvîntează cu dio-tricherele spre apus, la „Sus să avem inimile” spre miazăzi și la „Să mulțumim Domnului” spre miazănoapte.

Înlăturarea acestei unice deficiențe ar duce și aci la o deplină uniformitate, respectîndu-se de toți și integral prevederile ultimei ediții a Liturghierului, care e firesc să fie normativă, întrucît are aprobarea Sfîntului Sinod și e scoasă, pe baza studiilor aprofundate ale specialiștilor în materie, reprezentînd deci nu numai o revizuire ci și o serioasă îmbunătățire și punere la punct a edițiilor mai vechi.

II. A doua binecuvîntare preotească de la sf. liturghie asupra căreia ne vom opri, e cea care se dă după împărtășirea credincioșilor, o dată cu rostirea cuvintelor: „Mîntuiește Dumnezeu poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta”.

Ea e indicată în acest loc din rînduiala sf. liturghii de toate edițiile Liturghierelor, ca și de toate tratatele de liturgică. Însă în cele mai multe cazuri indicația este sumară și incompletă: „Sfîrșindu-se acestea (adică împărtășirea credincioșilor), preotul binecuvîntează poporul zicînd cu glas mare: „Mîntuiește Dumnezeu...” Nu se precizează însă cum și cu ce se dă această binecuvîntare. De unde iarăși două grupuri mari de practici locale, pe lîngă alte individuale.

a) În una din ele, după împărtășirea credincioșilor, liturghisorul, care ținea potirul cu amîndouă mîinile, sau l-a primit de la diacon cu amîndouă mîinile, îl trece și îl ține în mîna stîngă, iar cu cea dreaptă îi binecuvîntează pe credincioși. (Pr. prof. P. Vintilescu, *Dumnezeiasca liturghie comentată*... capitolul împărtășirii în cadrul sf. liturghii, în rev. Biserica Ortodoxă Română, nr. 3—4/1963, p. 292).

Această practică, neamintită în nici un Liturghier românesc e generală în Mitropoliile Ungrovlahiei, Moldovei și Sucevei și Olteniei. Ea a fost și concluzia dezbaterilor asupra acestei probleme a preoțimii din fostul protopopiat al Bocșei Montane din eparhia noastră, într-o conferință ținută în răstimpul dintre cele două războaie, la care s-a spus că datina binecuvîntării cu mîna dreaptă, avînd sf. potir în mîna stîngă e străveche în Biserica noastră, pe cînd binecuvîntarea cu potirul e o inovație.

b) Potrivit altei practici, care e generală în Mitropoliile Ardealului și Banatului, preotul stînd în sfintele uși, cu fața către popor și ținînd cu amîndouă mîinile sf. potir, face semnul binecuvîntării către popor cu el.

Lucrul acesta apare ca fiind foarte firesc, întrucît e mai ușor să binecuvîntezi cu potirul, așa cum îl ții în ambele mîini, decît să-l treci și să-l ții numai în cea stîngă, spre a o elibera pe cea dreaptă pentru binecuvîntare. De altfel ținerea potirului, în care, în acest loc, e prezent sub formă euharistică însuși Mîntuitorul, numai cu mîna stîngă, e contraindicată de spiritul prevederilor din toate edițiile Liturghierelor la ieșirea cu sfintele daruri și la liturghia celor mai înainte sfințite, unde se atrage atenția că sfîntul disc, care obișnuit se ține cu mîna stîngă, aci trebuie ținut cu mîna dreaptă, întrucît sf. agneț nu e numai proadus ci e deja prefăcut în trupul (care a fost îmbibat și cu sînge) al Domnului nostru.

Cît privește îndreptățirea binecuvîntării cu sf. potir, ea poate fi întemeiată și pe datina de la ieșirea cu sf. daruri la liturghiile obișnuite, cînd la rostirea ultimei formule de pomenire, proistosul face semn de binecuvîntare cu sf. potir către credincioși, deși în el nu este decît vin amestecat cu apă, ca elemente proaduse pentru sfînta jertfă care va urma. Cu atît mai îndreptățită apare dar binecuvîntarea cu sf. potir după împărtășirea credincioșilor cînd în el este prezent, real și substanțial, însuși Domnul nostru.

Și dacă preotul poate binecuvînta cu mîna, organul lucrării noastre, inclusiv în domeniul acesta al aducerii sfîntei jertfe, sau poate binecuvînta cu sf. cruce, simbolul și semnul suferințelor prin care Domnul a dobîndit biruînța, cum nu ar putea binecuvînta, mai vîrtos și cu sf. potir, în care este prezent Domnul însuși, în momentul învingerii cîștigate asupra păcatului și a morții, prin slăvita Sa înviere?

Căci, după tilcuirea tuturor liturghiştilor, arătarea potirului către credincioși, în momentul liturgic de după chinonic sau pînceasă înseamnă arătarea Mîntuitorului după înviere femeilor mironosițe și Sfîntilor Apostoli, iar binecuvîntarea de aci aduce aminte de ultima binecuvîntare dată de Domnul acestora din urmă, înainte de sfînta Sa înălțare la ceruri.

În sfîrșit, practica binecuvîntării cu potirul în acest loc, are temeiuri în însăși indicațiile cuprinse în ultima ediție a Liturghierului: „Sfîrșindu-se acestea, preotul ținînd cu amîndouă mîinile sf. potir, sau de nu este nimeni de împărtășit, luîndu-l de la diacon după ce acesta a zis: Cu frică de Dumnezeu... binecuvîntează poporul din sfintele ușim zicînd cu glas mare: „Mîntuiește Dumnezeule poporul Tău...” (p. 168, 242, 284). E drept că aci nu se spune rîspicat că binecuvîntarea credincioșilor se face cu potirul, dar de vreme ce preotul are amîndouă mîinile ocupate, cu ce ar putea-o face? Această îndrumare tipiconală că sf. potir trebuie

ținut cu amîndouă mîinile, răspunde și grijei ce trebuie să o avem de a nu vărsa eventual din conținutul lui și e și o contradicție a ținerii lui numai într-o mîină, fie în cea stîngă pentru binecuvînta cu dreapta, fie în cea dreaptă, cu care binecuvîntează unii, avînd în ea sfîntul potir, pentru rațiuni cu totul personale.

Dar dacă indicația din actualul Liturghier nu e destul de explicită, o indicație fără nici un echivoc există în Liturghierul din 1937: „Terminîndu-se de împărtășit... sau dacă nu are pe nimeni de împărtășit... preotul binecuvîntează poporul cu sfîntul potir, primit din mîinile diaconului, zicînd cu glas înalt: „Mîntuiește Dumnezeuule poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta” (p. 174 și 248).

Fiind cea mai limpede deslușire pe care o cuprinde un Liturghier românesc asupra a ceea ce cuvine a fi făcut în acest moment liturgic, dacă lucrul va fi găsit cu cale de către cei în drept, ea ar putea fi inserată în viitoarele ediții ale Liturghierului.

*

O problemă anexă acesteia discutate acum este aceea a gestului liturgic ce trebuie făcut, în continuare, cînd preotul după ce a tămîiat sfintele daruri de trei ori, zicînd întru sine: „Înălță-Te peste ceruri Dumnezeuule și peste tot pămîntul mărirea Ta”, se închină de trei ori în fața sfintei mese, ia sfîntul potir zicînd în taină: „Binecuvîntat este Dumnezeuul nostru” și întorcîndu-se către popor zice cu glas mare din sfintele uși: „Totdeauna, acum și purpura și în vecii vecilor”, anume, dacă mai e nevoie să se dea și aci o binecuvîntare, fie numai cu potirul, dacă se slujește cu diacon, fie cu potirul și cu discul dacă servește singur preotul. Sînt într-adevăr mulți care binecuvîntează în acest fel, nu numai în biserici din eparhia noastră, dar și din restul țării și chiar și în alte biserici ortodoxe (sîrbească, ortodoxă română din America, etc.) și practica aceasta este menționată și în unele manuale de liturgică (vezi Juvenal Stefanelli, *Liturgica Bisericei Ortodoxe Catolice*, Buc., 1886, p. 106).

O asemenea binecuvîntare, care urmează imediat după cea precedentă, credem că nu are nici o rațiune de a fi, nu numai că nu este în spiritul cultului ortodox o asemenea binație și nu numai pentru că nu rezultă din nici o indicație tipiconală îndreptățirea ei, dar și pentru semnificația simbolică a acestui moment al sfintei liturgii, în care, după toți comentatorii, stihul „Înălță-Te peste ceruri Dumnezeuule...” se referă la înălțarea la cer a Măntuitorului, închipuită tainic prin ducerea potirului la proskomidier, în clipa următoare, după ecfonisul „Totdeauna acum și purpura...” și deci arătarea pentru ultima oară a potirului cu sfintele taine nu are semnificația unei binecuvîntări, ci pe aceea a ultimei ară-

tări a Domnului Apostolilor Săi, cărora le-a promis că va fi cu ei până la sfîrșitul veacurilor.

În sensul acesta, această binecuvîntare, neindicată de nici un Liturghier, este una fără rost, după cum fără rost este o altă binecuvîntare uzitată de unii în timpul citirii rugăciunii amvonului, pe care o încep din altar, mergînd spre naos, cu fața spre popor, pentru a-l binecuvînta, la cuvintele „Mîntuiește poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta“, care în acest loc nu reprezintă o formulă de binecuvîntare, ci una de cerere, așa cum nici cuvintele „Totdeauna, acum și pururea...“ nu cuprind, oricum ar fi considerate, ideea vreunei binecuvîntări.

*

În concluzie, la binecuvîntarea de dinaintea rugăciunilor anaforei euharistice, la „Harul Domnului nostru Iisus Hristos...“ să se respecte în totul indicațiile precise din actualul Liturghier, inclusiv gesturile ce trebuiesc făcute la „Sus să avem inimile“ și la „Să mulțumim Domnului“, iar la binecuvîntarea de la „Mîntuiește Dumnezeule poporul Tău...“ să se precizeze în viitoarea ediție a Liturghierului în mod amănunțit ce are de făcut preotul liturghisitor, de la „Cu frica lui Dumnezeu...“ pînă la „totdeauna acum și pururea... și în vecii vecilor“, completîndu-se indicațiile de tipic deja existente și cu aceea că binecuvîntarea credincioșilor se face cu sf. potir, ca în ediția din 1937, sau se face cu mîna și dacă această binecuvîntare se face o singură dată sau de două ori.

Iar odată stabilite aceste rînduieli, ele să devină normative și obligatorii pentru toată preoția, renunțîndu-se definitiv la practicile locale, care nu pot fi înlăturate decît pe baza și prin respectarea indicațiilor Liturghierului, care pentru noi preoții nu e numai o simplă carte, asemenea cărților de bibliotecă, ci e socotită, chiar dacă nu mărturisim acest lucru și ca o carte sfințită și prin rugăciunile pe care le cuprinde și prin locul pe care îl ocupă pe sfînta masă, alături de Domnul nostru euharistic.

FEREASTRĂ DESCHISĂ SPRE ZĂRILE VIITORULUI

În calendarul nostru național, ziua de 23 August 1944 ocupă un loc predominant. Prin efectele ei hotăritoare pentru destinul țării și al națiunii române, această dată rămâne piatră de hotar între lumea veche, stăpînită de duhul întunericului și al nedreptăților sociale, și între lumea nouă în care soarele libertății, al dreptății și al progresului a răsărit pentru toți deopotrivă.

Cei ce am trăit măreția zilei de 23 August 1944, am simțit profund nu numai o firească ușurare că ne-am desfăcut de legăturile ce ne țineau, în mod forțat, alături de cei ce nu o dată în cursul istoriei ne-au pus poveri greu de purtat ci, cu înflăcărea și entuziasmul ce ne-au cuprins cugetele și inimile, am întrevăzut azurul viitorului de aur al poporului care „n-a fost rob nimănui niciodată”.

Prin fața ochilor noștri sufletești, în acele clipe de negrăit entuziasm și de inefabilă bucurie, au defilat, în marș triumfător, coloanele nesfîrșite ale plășilor, dorobanților și ostașilor lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Ioan de Hunedoara și Mihai Viteazul, precum și toți vitejii de la Plevna, Grivița, Mărăști, Oituz și Mărășești, și alături de ei toți strămoșii și părinții noștri cei de la Bobilna în 1438, pe Cîmpia Libertății de la Blaj în 1848 și cei de la 1784 și la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, care au pecetluit cu sîngele, cu entuziasmul și cu voința lor de fier, visul de totdeauna al tuturor românilor: de a fi toți cei de un sînge și de o lege împreună uniți în granițele trasate și stăpînite de poporul lui Buerebista, Decebal, Traian și Mihai Viteazul.

Fiii poporului, care la 23 August 1944, luîndu-și soarta în propriile mîini și rupînd cătușele robiei și umilinței naționale, au înscris noi și strălucite pagini de glorie în istorie, prin spiritul de sacrificiu și de combativitate de care au dat dovadă pe fronturile Europei centrale și au contribuit astfel, alături de victorioasa armată sovietică, la temeluirea unei lumi noi, a unui „cer și pămînt nou” în care, potrivit cuvintelor Scripturii, să domnească pacea și dreptatea.

La cea de a 23-a aniversare a istoricei victorii, aducem tributul nostru de recunoștință celor ce, prin clarviziunea și erois-

mul lor, au creat poporului român condițiile și i-au trasat drumul spre zorile unei vieți tot mai bune și fericite, iar Patriei noastre, Republicii Socialiste România, un loc de cinste în fața lumii întregi.

Transformările structurale, politice, sociale, economice și culturale, extraordinarul avânt al economiei naționale, industrializarea și culturalizarea la nivel european a țării, constituie doar unele din aspectele istoricelor înfăptuiri, care au fost posibile ca urmare a așezării în fruntea destinului Patriei, a celor mai buni și devotați fii ai ei.

Un popor care numai la câțiva ani a fost în stare să înalțe din pământ orașe și sate noi, construiește hidrocentrale, împânzește Țara cu fabrici și uzine, înmulțește numărul universităților, al institutelor de învățământ superior, al școlilor de toate gradele, un popor, care prin fiii lui aleși, a reușit să ridice vaza Țării și să câștige încrederea și respectul lumii, un astfel de popor merită toate elogiile lui de către cele mai de seamă personalități din lume, reprezentanții culturii, ai științei, ai artei, care au luat cunoștință de epocalele transformări și realizări de la noi.

Cu prilejul vizitei făcute în Iran acum câteva luni de către președintele Consiliului de Stat al României, am putut auzi din gura Șahinșahului Iranului Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr, cuvinte de o înaltă prețuire la adresa Țării noastre, pe care a vizitat-o anul trecut: „Țara dumneavoastră a știut, datorită unor eforturi admirabile și susținute, să-și asigure din ce în ce mai mult progrese considerabile în toate domeniile: politic, economic și social și altele, progrese care suscită, pe drept cuvânt, admirația noastră și pe care noi în mod sincer dorim a le vedea întărite pe zi ce trece”. Și mărturii de acest fel am putea invoca încă multe altele.

La acest popas aniversar și Biserica noastră dreptmăritoare, cu credincioșii și slujitorii ei, vine să-și aducă prinosul de recunoștință celor ce i-au asigurat și-i asigură posibilitatea de a putea colabora, aduce contribuția, sincer și efectiv, la toate marile acțiuni care au de scop înălțarea Patriei, fericirea poporului și asigurarea păcii în lume.

Vizitele în multe din țările Europei de răsărit și apus, în Uniunea Sovietică, în Grecia, la Muntele Atos, în Bulgaria, Jugoslavia, Anglia și Elveția a Prea Fericitului Patriarh Justinian se înscriu și ele pe aceeași linie.

Grija arătată monumentelor de artă și atenția acordată acelor vetre de lumină și cultură națională, care sînt ctitoriile marilor noștri voievozi, umplu de mîndrie sufletele credincioșilor noștri, mobilizîndu-i în marile acțiuni desfășurate în folosul obștei și pentru promovarea spiritului de pace și înțelegere între oameni.

Dacă aceasta este atmosfera spirituală generală la aniversarea zilei care lasă în umbra istoriei o epocă întunecată și

deschide zorile unei renașteri multilaterale, credincioșii și slujitorii Bisericii Banatului sînt cu osebire recunoscători celor ce au luat în mîinile lor destinele Țării noi de după 23 August 1944.

A trebuit să vină această zi istorică, pentru ca sfintele deziderate ale moșilor și strămoșilor noștri de dinainte și după 1848, să devină realitate. A fost necesară această eliberare și mare transformare, pentru ca sfintele dorințe, înscrise pe steagul desfășurat la 15/27 iunie 1848 de către tribunul Eutimiu Murgu pe cîmpul Libertății de la Lugoj, să fie ascultate și realizate de către conducătorii României noi.

Restaurarea Arhiepiscopiei Timișoarei și a Mitropoliei Banatului reprezintă un act de mare reparație istorică, și el a fost posibil numai după ce s-au înlăturat și ultimele piedici care au stat în calea sfintelor năzuințe de înălțare și progres ale poporului creator de valori spirituale, culturale și artistice nepieritoare.

Ziua de 23 August 1944, marea sărbătoare națională a României, este fereastra deschisă a erei noi, în lumina căreia poporul român, stăpîn pe destinele sale, merge încrezător drept înainte, întru împlinirea sfintelor sale năzuințe naționale și istorice, pentru realizarea idealurilor de pace și bunăvoină cu toate popoarele lumii.

Redacția

MANĂSTIREA CURTEA DE ARGEȘ

de: Pr. EMANUEL COPACIANU

Se pare că nici una din mănăstirile noastre nu a suscitât un interes mai deosebit și nu a stîrnit mai multă admirație ca mănăstirea de pe valea Argeșului. Originală prin construcția sa arhitecturală și plină de semnificație prin legenda care a dăruit una din cele mai frumoase poezii cu veacuri în urmă, voevodala ctitorie, legată de numele lui Neagoe Basarab, ne cheamă să poposim o clipă în umbra ei, la împlinirea a patru veacuri și jumătate de cînd a fost sfințită.

Neagoe Basarab este — așa cum mărturisește cronicarul Radu Popescu în „Istoriile Domniilor Țării Românești”, — fiul vornicului Părvu, nepot de frate al banului Barbul Craiovescu. Mama sa, de care va vorbi cu mult respect și dragoste după moartea acesteia, se numea Neaga. Spre sfîrșitul domniei lui Vlad cel Tânăr împlinea dregătoria de „vătaf de vînători”. Cînd într-o împrejurare oarecare Vlad îl amenințase cu slujirea sau chiar cu moartea, boierii țării îl salvară „zicînd că este un adevărat fecior al nostru”. De reținut că tînărul Neagoe își petrecu o parte din anii tinereții pe lîngă Nifon, organizatorul bisericii românești și mitropolit al Ungro-Vlahiei, mitropolie înființată încă de la 1359, avînd reședința la Curtea de Argeș, care de altfel a fost și orașul de reședință al domnitorului. Nifon, originar din Peloponez, fusese mai întîi călugăr la muntele Athos, de unde ajunge mitropolit la Salonic. Intre 1486—88 precum și 10 ani mai tîrziu ajunge patriarh la Constantinopol, pe care-l părăsește din pricina neînțelegerilor cu turcii, care-l trimit în surghiun la Adrianopol. Cunos-cîndu-l și apreciîndu-l ca un om evlavios și bun cîrmuitor, Radu cel Mare îl cheamă în țara românească, se pare, în primăvara anului 1503. Nifon primi cu bucurie și se apucă deîndată de o nouă organizare a bisericii românești, lucrînd în bună pace cu Radu, o bună vreme.

Soția lui Neagoe Basarab se numea Mița Despina și era nepoata lui Gheorghe Brancovici, ultimul despot al Sîrbilor, pe care turcii l-au scos din scaun și l-au alungat din țara lui. Căsătoria aceasta fusese mijlocită de învățatul mitropolit al Ungro-

vlahiei, Maxim, ajuns în scaunul vlădiciei încă din vremea domniei lui Radu cel Mare. Numele de mirean a lui Maxim fusese Gheorghe Brancovici, nepot de fiu al despotului Brancovici al Serbiei. Și despre acest Maxim, fugit din țara sa de teama turcilor, în Ardeal și mai apoi în Muntenia vorbesc letopiseții Bistriței și a lui Ureche Vornicul despre o prea frumoasă faptă pe care sfinția sa ar fi săvârșit-o în anii de la Hristos 1507 : „Cică în anul acela s-ar fi pornit Bogdan Orbul, domnul Moldovei cu război împotriva dușmanului său Radu cel Mare, domnul Munteniei. Și cînd ajunse la Retezeni, lângă Rîmnic, a făcut tabără pe un mal al riului, iar Radu Vodă era pe celălalt mal. Și s-a sculat din tabăra Radului Vodă un călugăr și a venit la voevodul Bogdan cu lacrimi și rugăminți să-și facă întoarsă calea, căci e păcat să se omoare moldovenii și muntenii între ei, fiind ei creștini de acelaș neam. Și mult s-a rugat de el pînă ce domnul Bogdan s-a înduplecat și a făcut pace cu Radu Vodă, jurînd pe Evangheliile, chiar acolo pe malul riului, ca să-și păstreze fiecare hotarele și ceartă între ei pe viitor să nu mai fie“¹⁾.

Domnia lui Radu cel Mare — sprijinitor al culturii românești, dar fire bolnăvicioasă — ia sfîrșit în martie 1508, fiind înlocuit de Mihnea cel Rău, unul din fiii lui Vlad Țepeș. Mihnea semăna cu viteazul său părinte numai în cruzime, dar nu și în dibăcia de a cîrmui o țară. Atrăgîndu-și ura boierilor, Mihnea e nevoit să se refugieze la Sibiu, îmbrățișînd religia catolică. La Sibiu, Mihnea e omorît, — și poate nu întîmplător în 1510 — de către Dumitru Iacșici, unchiul lui Neagoe Basarab după soție. Astfel ajunge domn un nou Vlad, zis și Vlăduț, fiindcă era un copil. După 2 ani de domnie Vlăduț — fiul lui Vlad Călugăru — e prins și tăiat în marginea Bucureștilor (Ianuarie 1512) de către boierii Craiovești, cărora — fiindcă aveau bănia țării — li se mai zicea „Banoveții“. Dar cum boierii Craiovești nu puteau revendica domnia pentru ei — că se cerea ca orice domn, să fie din os domnesc — pun domn pe nepotul lor Neagoe, fiul lui Pîrvu zis și Basarab cel Tinăr și al Neagăi (fata lui Neagu). Ca domn, fierește, Neagoe luă numele de Basarab ca și tatăl și bunicul său, precum și ca străbunul său de la 1330, cel care purtase numele acesta cu mîndrie și demnitate.

Domnia lui Neagoe Basarab a însemnat pace și tihnă pentru țara care trăise cumplite zile de urgie sub Mihnea Vodă, cum zice cronicarul : „și după pacea ce au avut țara în nouă ani ce au domnit, căci cu toți vecinii au fost împăcat“. Intr-adevăr, Neagoe a trăit în bună vecinătate cu moldovenii, ne uitînd poveștele învățatului mitropolit și prieten Maxim, cum că frații între ei sînt

¹⁾ N. Gane, *Trecute vieți*, vol. I, București 1941, p. 51.

moldovenii și muntenii. N-a cerut nici lui Ioan Zapolya voevodul Ardealului — și nici tânărului rege Ludovic al Ungariei, feudele ardeleni Făgărașul și Amlașul care erau ale domnilor munteni.

A fost, cu alte cuvinte, — și acestea sînt cuvintele cronicarului „o domnie cu multe bunătăți cum se spune să fie făcut măriia sa.” „Dealtfel iubirea lui pentru artă era cunoscută. Luxul curții sale trebuie să fi întrecut cu mult tot ceia ce se pomenise pînă atunci. Pentru meșteri de clădiri și giuvaergii, el a trimis solii în sus și în jos, în țările cu tradiție artistică: la venețieni ca și la sași. Cărturăria lui Neagoe Vodă n-a rămas fără folos; în sufletul acestui pașnic domn, cu atîta dor de frumusețe cum nu mai avusese altul înainte de dînsul, se deșteptă dorința de a scrie sfaturi pentru fiul său Teodosie²⁾...”

Viața lui Neagoe și a Doamnei Milița-Despina a fost închinată întru totul bisericii și artei. Sprijinatori ai artei și ai culturii, ei au strîns un adevărat tezaur constînd din podoabe de preț ce se lucrau la noi sau peste hotare, începînd cu inele și paftale de aur sau argint și sfîrșind cu cruci prețioase sau evanghelii îmbrăcate în pietre scumpe.

Din tot ce au făcut și au agonisit cu rîvnă și cinste, podoaba cea mai aleasă rămîne, firește, mănăstirea de la Curtea de Argeș. Pricina pentru care alesese Neagoe Cetatea Argeșului, ca loc de cîltorie, era fără doar și poate faptul că fiind situată la poalele munților, stătea mai puțin în ochii turcului, care nu putea vedea cu ochi buni nici țara și nici pe domni.

Dar poate că era și o problemă de conștiință: în 1517, Neagoe mutase reședința țării de la Curtea de Argeș la Tîrgoviște. Și odată cu mutarea aceasta se mutase, firește, și scaunul vlădicesc. „Voise să despăgubească pe orășeni pentru pierderea mitropoliei, dîndu-le o mănăstire mai frumoasă și mai mare decît toate celelalte și așezînd în ea egumeni care aveau, mai la urmă, aproape drepturile unui vlădică și erau socotiți chiar ca vlădici, după datinile cele vechi de către locuitori³⁾.”

Dar a preferat Curtea de Argeș și pentru motive de ordin pur personal sau de tradiție, știind măriia sa că fiecare domn care cîrmuise în țara românească, sau în cea de dincolo de Milcov, înălțase lăcașuri de rugă pentru creștini și de odihnă pentru trupurile lor. Văzuse mănăstirea Dealului, pe care Radu cel Mare o ridicase ca loc de îngropăciune și a socotit că și el poate înălța una pe care o dorea și mai frumoasă și mai strălucitoare decît cealaltă. Și iată-ne întrați în cetatea de aur a geniului anonim

²⁾ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. I, București 1925, p. 142.

³⁾ Nicolae Iorga, o.c., p. 169.

al Neamului nostru care a știut să prindă în grai de o frumusețe dumnezeiască locul de înălțare al ctitoriei domnești :

„Pe Argeș în jos
Pe un mal frumos
Negru Vodă trece
Cu tovarăși zece.
Nouă meșteri mari
Calfe și zidari,
Cu Manole zece
Care-i și întrece.
Merg cu toți pe cale
Să aleagă în vale
Loc de mănăstire
Și de pomenire“.

Așa dar, alegerea se face după un anumit canon, locul trebuind să împlinească anumite condițiuni, să corespundă, unor reguli geomantice. E un obicei pe care-l întâlnim la diferite popoare și încă din cele mai vechi timpuri. De pildă, în vechea Ucraină, pe locul destinat unei construcții omenești, se pune seara pîine și sare ; dacă rămîn neatînse pînă a doua zi înseamnă că locul e bun. Estonienii pun ierburi și zdrențe ; dacă se adună furnici negre, e semn bun ; dar dacă vin furnici roșii, se caută un alt loc.

În căutarea locului pentru fundarea Romei, de ce am uita că antichitatea vorbește de un cerc tras cu plugul, avînd în centru o groapă, pe care vechii romani au numit-o „mundus“ (lume).

În continuare, balada ne înfățișează întîlnirea Voevodului cu „mîndrul ciobănaș din fluier doinaș“ care-i arată un loc de zidire „un zid părăsit și neisprăvit“.

Pare, desigur, puțin ciudat acest loc, pe care altcineva încercase o lucrare, dar n-a putut-o duce la bun sfîrșit. Pentrucă, de obicei, urmele vechilor clădiri sînt considerate nefaste și ca atare sînt ocolite. Iar în baladă, Negru Vodă se oprește tocmai la acest loc fatidic, tocmai pentru a ne introduce în lumea construcției grele-pretențioase la care rivnea Neagoe și pe care, într-adevăr, o sfîrșește cu bine, dar „cu mare cheltuială“ din partea domnului și cu o jertfă umană : Ana, soția meșterului Manole e zidită de vie în zidurile mănăstirii.

Vrednic de reținut, este faptul că jertfa zidirii a avut o mare circulație în toate regiunile sud-estice ale Europei, dar nu totdeauna în același sens și în aceeași formă. Sînt cunoscute documente sau variante balcanice și variante grecești. Să amintim de cîte una numai spre a ne da seama de această înrudire :

„O variantă din Herțegovina povestește cum la clădirea podului peste Mostar a fost zidită o țigancă. Aceasta avea un copil și ea ceru meșterului să-i lase o crăpătură să-l alăpteze. Meșterul refuză însă și de aceea acum se prelingeau picături prin crăpătu-

rile zidăriei; picături de lapte care se scurg prin piatră, sînt cunoscute și în legenda orașului Teshang din Bosnia și a podului Struma din Bulgaria.“

„Versiunile grecești vorbesc de un pod, peste Arta, care se dărima peste noapte. O voce vestește că trebuie zidit un copil al oamenilor, ca lucrarea să poată dura. Cînd, dimineața, sosește soția meșterului, acesta îi spune că i-a căzut inelul în temelie. Femeia coboară să-l caute și e zidită de vie. Ea moare blestemînd podul, care de atunci tremură ca frunza“⁴⁾.

Dar cîte deosebiri între balada noastră și celelalte: Manole polarizează asupra sa întreaga dramă, iar Ana acceptă moartea rituală cu resemnare. Ea e deosebită din punct de vedere al echilibrului și al expresiei artistice, precum și conținutului său mitic și metafizic. Ţelul ei genetic a fost împlinit într-o desăvîrșită frumusețe, astfel că baladă și mănăstire vor supraviețui laolaltă peste veac, în conștiința și în istoria noastră.

Că a zidit meșterul Manole lucru de seamă să lăsăm pe cronicarul Radu Popescu să ne grăiască în dulcele grai ale limbii strămoșilor noștri și să admirăm laolaltă cu el marea ctitorie a înțeleptului și blindului Basarab: „Care mănăstire potrivă nu avea în toată lumea, mi s-a pare, în meșteșugul lucrurilor ce s-a văd, pe dinafară de piatră cioplită peste tot și cu flori săpate peste toate pietrele și toată biserica; ce sînt atîtea sute de flori și nu s-a află doao flori să se asemenea una cu alta. În scurte cuvinte, în lume — nu s-a va afla alta ca aceasta; fericit cel ce au făcut-o, fericiți cei ce au lucrat-o, căci vrednici sînt de laudă. Pentru această zidire s-a cunoaște acest Neagoe Vodă că au fost cu frica lui Dumnezeu; că nu și-au cruțat avuția, ci o au cheltuit întru slava lui Dumnezeu, făcînd aceasta mănăstire cu mare cheltuială. Alta, s-a cunoaște că au fost și om înțelept și după lucrul mănăstirii, că toate cîte au făcut acolo, sînt cu bune rînduială: cine va merge să vază, să va mira“⁵⁾.

Intr-adevăr, mănăstirea lui Neagoe Basarab continuă și astăzi să stîrnească admirația noastră ca și a străinilor care n-au pregetat să urce pînă la poalele munților. Zidită din piatră — dar o piatră mai trainică decît aceea lui Radu cel Mare, mănăstirea este de o măreție singulară și de o arhitectură uimitoare. Intrarea într-însa se face printr-o ușă așezată în mijlocul fațadei, spre deosebire de bisericile lui Ștefan al Moldovei, unde intrarea se face printr-o ușă laterală, de obicei în dreapta.

„Biserica are două registre, dar firidele nu se văd decît în cel de sus și ele încă se prefac în arce legate între dîsele, fiecare arc avînd subt el — în locul discurilor de smalt din Moldova —

⁴⁾ D. Caracostea: *Geneza baladei meșterului Manole*, București 1938, p. 63.

⁵⁾ Radu Popescu: *Istoria Domniilor Țării Românești*, București, 1963, p. 33.

o frumoasă săpătură de piatră în formă rotundă sau pătrată. Subt briu nu mai sînt firide, ci registrul este împărțit în pătrate și fiecare cuprinde cîte o fereastră cu una ori două despărțituri, sau o falsă fereastră. Cadrele ferestrelor adevărate ca și ferestrele false sînt toate sculptate în piatră⁶⁾.

Biserica are o formă aproape pătrată, avînd o ușoară rotundire de o parte și de alta a altarului. Are un turn mare și două mai mici, dar diferite ca mărime. Cel mare este așezat la mijloc, iar cel mijlociu (ca mărime) se află deasupra altarului. Ceea ce constituie originalitatea — și de aici toată frumusețea turnurilor mici, este orînduirea ferestrelor. Ele nu-s drepte, cum se construiesc de obicei, ci oable, răsucite, dar fiecare într-alt sens: ferestrele primului turn se înalță oblic de la dreapta la stînga, iar ale celui alt turn, de la stînga la dreapta. Exteriorul este vopsit pe alocuri în albastru, în culori deosebit de scumpe, avînd o gamă nesfîrșită de înflorituri și podoabe. Tot în exterior se află, la intervale egale, plăci uniforme de mărimea plăcilor funerare, dar așezate în picioare, imitînd cu bună știință mormîntul Anei, păstrînd aerul de legendă legată de zidirea mănăstirii. În forma de astăzi, ea nu e opera originală a meșterului Manole, ci a arhitectului francez Lecomte de Nouy și lucrarea sa a atras, la sfîrșitul veacului trecut, aprecierile felurite ale multor oameni de seamă ai vremii. Totuși „ea rămîne cea mai frumoasă biserică de pe pămîntul românesc” cum afirmă istoricul nostru, profesorul Iorga.

Interiorul — luminat discret — prezintă un interes deosebit pentru cercetători, ca și pentru simplii credincioși. Ceea ce stîrnește mai întîi admirația, sînt cei doisprezece stîlpi de piatră pe care se sprijină jumătate din biserică, simbolizînd pe cei doisprezece apostoli ai lui Hristos. Stîlpii au fost aduși cu mari cheltuieli din îndepărtatul Orient și o tradiție spune că doi dintrînșii au fost lucrați de însuși domnul Țării Românești, care cunoștea meseria de pietrar. De reținut și acustica bisericii, vocea căpătînd un ecou de o frumusețe desăvîrșită: vocea e atrasă spre altar și apoi împinsă spre ieșire, străbătînd întreaga biserică cu o poezie unică ce parcă te înfioară.

Să amintim, în sfîrșit, că în fața bisericii se află un fel de cort de marmoră, avînd aceleași sculpturi bogate și pline de măiestrie, nu prea mare. Acesta era locul unde se făceau altădată slujba Bobotezei, sau a sfintei invieri din noaptea Paștelui, precum și anumite rugăciuni în aer liber (sfeștanii sau botezuri).

Se spune — și noi cei de astăzi nu avem pricini de îndoială — că pentru isprăvirea ctitoriei domnești de la Argeș, doamna Mița-Despina a fost nevoită să-și vîndă toate bijuteriile pe care le avea moștenire din casa domnitoare a Serbiei, deși boierii

⁶⁾ N. Iorga, *o. c.*, p. 170.

țării — rău inspirați — hotărâseră o dare nouă pe seama „prostimei”.

Și sfârșindu-se mănăstirea cu toate cele de cuviință, după cum este rânduiala la creștini, s-a hotărât tirnosirea acesteia pentru ziua de 15 August al anului 1517. Și cu prilejul sfințirii mănăstirii Argeșului a avut țara serbare cum nu i-a fost dat să vadă, după cum povestesc bătrînii cronicari ai vremii. Și au ținut praznicul tirnosirii din seara de 14 august, vreme de trei zile, căci țara și domnul ei, de la vlădică și pînă la opincă — și chiar și oaspeți de dincolo de hotare — au ținut să privegheze și să se bucure cu duhul pentru cele ce au fost atunci în Cetatea de scaun a Țării Românești. Au fost atunci de față și au slujit un sobor ales de vlădici: Theolept, patriarhul Constantinopolului și alți patru mitropoliți ai bisericii de răsărit: de la Sares, Sardia, Midia și Melenie — și părintele mitropolit Macari al Ungro-Vlahiei, aflat într-o mare cinste în fața domnului său, și clerici aleși de la Sfîntul Munte — avînd în fruntea lor pe protosul Gavril și alți clerici de la Lavra, Zografu și Pantocrator, precum și mulțime de popi din Țara Românească. Au fost de față boierii țării după vîrstă și cin boieresc și negustorii după breslele lor și, firește, n-a lipsit delă praznicul acela nici prostimea care se bucură într-o adînc de dănia și bunătatea cea înțeleaptă a domnului lor.

Și ajungînd dumnezeiasca slujbă la vremea Doxologiei, după datină se înfățișă Măria sa Neagoe și doamna sa Milița în straie alese și cu evlavie atîrnară cu mîna lor icoanele sfînte la locul lor în biserică, orînduit după tipic, punînd mai întîi pe cea a Sfîntului Niculae căruia îi fusese închinată mănăstirea, iar măriile lor îngenunchiară cu smerenie pe lespede rece, iar clopotele prinseră a răsună în cele patru zări, în vreme ce soborul de slujitori și norodul înalța rugăciuni fierbinți către Atotputernicul din Ceruri.

Iar cînd dangătul clopotelor încetă și slujba tirnosirii luă sfîrșit, începu ospățul cel mare care ținu vreme de trei zile și se întinse masă mare pe iarba verde din jurul ctitoriei. Și toată lumea mîncă și se veseli laolaltă: măria sa Vodă cu Doamna țării și toată Curtea, chiriarchii de peste hotare laolaltă cu popii noștri, boierii mari cu cei mici și cu toată prostimea, săraci, văduve, mișei și toți cei neputincioși, cum zice cronică.

„Un contemporan, Gavril Protul — și el de față la această tirnosire (n.a.) — a spus despre biserica de la Argeș că „nu este așa mare și sobornică ca Sionul carele îl făcuse Solomon, nici ca Sfînta Sofia care o făcu Justinian împăratul, iar cu frumusețea este mai deasupra decît acele”. Dar ctitoria lui Neagoe este un monument de arhitectură și măiestrie și deopotrivă unul de optimism, de curaj și de încredere în viitor. Neagoe a așezat fără să șovăie temeliile operei sale de cultură în pămîntul românesc,

mărturisindu-și astfel siguranța că această zidire asemuită cu Sfânta Sofia nu va fi niciodată închisă între turnurile minaretelor, ca sora ei mai bătrână de la Constantinopol. Contemplind grația, majestatea și siguranța cuprinse în liniile edificiului, nici un specialist de azi nu s-a îndoit că la temelia lui stă viziunea despre frumos și capacitatea creatoare a poporului nostru de acum patru veacuri și jumătate⁷⁾.

Să amintim, în sfârșit, ca pe un amănunt prețios numele lui Iosif, sfințit în anul 1517 ca cel dintîi egumen al Argeșului, și care, după cercetările profesorului Iorga, e unul din cei doi călugări — Ioasaf și Varlaam — „slugi credincioase și dragi (deci boieri) carele se lepădară de lume și să deaderă vieții călugărești“. Iosif scrie „Pisania mănăstirii Argeșului“, iar Varlaam va ajunge și el, mitropolit al Ungrovlahiei.

Cu toate aceste zile de bucurie și măreție sufletească, cu toată pacea care a hălăduit în anii de domnie ai lui Neagoe, Mihaela Despina n-a fost o doamnă fericită. Trei din cei șase copii au murit curînd după sfințirea mănăstirii din vara anului 1517, după cît se pare, secerată de molimă. E vorba de Petru, Ioan și Anghelina, aflați într-o groapă comună și peste care Neagoe a pus piatra de mormînt, indicînd numele fiecăruia, luna și ziua morții, dar nu și anul. Ii mai rămăsese în viață un fiu Teodosie — care va muri și el la Constantinople — și două fete, Stana și Ruxanda. Cea dintîi se va căsători cu ducele de Zapolya, deși o ceruse în căsătorie și Ștefăniță Vodă. Dar cum Ștefăniță se afla în vremea aceea peste Nistru, în luptă cu turcii, ducele de Zapolya se grăbi și făcu nunta, rămînînd ca domnul Moldovei să se căsătorească acum cu Ruxanda. Dar norocul îl părăsi și de data asta, căci Radu de la Afumați se grăbi și făcu nunta la Tîrgoviște, pricină serioasă ca Ștefăniță Vodă să declare război aprigului său dușman și rival.

Teodosie a ocupat un loc deosebit în inima bunului și blîndului său părinte și domn Neagoe, pe care-l înconjura cu o nemărginită iubire, prevestind parcă moartea lui înainte de a-l vedea „fecior de vîrstă“. Pentru el au fost scrise cunoscutele: „Învățăături ale lui Neagoe către fiul său Teodosie“, învățăături care continuă să fie cercetate cu seriozitate de cercetătorii din veacul trecut, ca și de cei de astăzi, și care, după cum spunea Hașdeu, constituie „un falnic monument de literatură, politică, filozofie și elocvență la străbunii noștri“⁸⁾, sau cum spune Virgil Căndea „primul monument al experienței diplomatice românești medievale“⁹⁾.

⁷⁾ V. Căndea, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București 1966, p. 101.

⁸⁾ „Arhiva Istorică a Romîniei“ I (1865), p. 282.

⁹⁾ Virgil Căndea, Dinu Giurescu, Mircea Malița: *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, p. 100.

La 15 septembrie 1521, Neagoe Basarab — fire plăpândă și gingașă ca și Radu cel Mare — se stinge la Curtea de Argeș, fiind înmormântat în ctitoria sa, alături de mama sa Neaga și de cuconii săi, Petru Voevod, Ioan Voevod și Doamna Angheлина, cea în vîrstă de numai 2 sau 3 ani.

La domnie urmează Teodosie, copilul de nădejde al său, pus sub epitropia lui Pîrvu Craiovescu. A fost o domnie scurtă și ștearsă, căci Teodosie a fost alungat din scaun de ruda sa mai vîrstnică, Radu de la Afumați. Se refugiază la Constantinopol și moare ucis de partizanii vărului său. Doamna Despina se retrage la Sibiu, purtînd de acum grija celor două fete, Stana și Ruxanda. Ruda sa, mitropolitul Maxim, murise și el. Alungată din Serbia, țara ei de naștere, și alungată din Țara Românească, unde fusese Doamna Țării — și încă una din cele bune și iubite de țară — Milița Despina acceptă ajutorul lui Ludovic al II-lea, cel din urmă rege al Ungariei, căci un an mai tîrziu, turcii vor bate pe unguri la Mohaci, supunînd țara care nu se va mai ridica vreme de trei secole. Ruxanda se căsătorise cu Radu de la Afumați, iar Stana cu ducele Transilvaniei, Ioan de Zapolya. Dar Ștefăniță Vodă fusese și el unul din pretendenți. Și încă din vremea cînd era copil, căci apucase Neagoe Basarab să facă o înțelegere cu Bogdan Vodă al Moldovei ca să-și dea una din fete după Ștefăniță.

Iute la fire și mînios ca și bunicul său Ștefan Vodă, Ștefăniță nu se mulțumi numai cu o hărțuială cu Radu de la Afumați și nici nu-și potoli necazul numai cu tăierea cîtorva capete ale boierilor moldoveni refugiați în Muntenia. Trimise solie înarmată la Sibiu cu poruncă aspră ca Zapolya să se supună și s-o trimită pe doamna Stana la Cetatea de scaun a Moldovei.

Și iat-o acum pe doamna Despina, nepoată de domn, soție de domn și mamă de domn : un Basarab și un Mușatin. Nu se retrase lîngă fetele sale, ci preferă să rămînă la Sibiu. Se mulțumea numai cu răvașele pe care le primea sau le trimetea la Suceava și Țirgoviște.

În 1527 Ștefăniță moare otrăvit la Hotin. Se pare că Stana nu era străină de moartea bărbatului, dar Delavrancea a știut să-o apere îndeajuns de bine spre a nu i se reproșa omorul acesta. Vinovată sau nu, dar înfricoșată de cîte-i fusese dat să vadă numai într-un an la Suceava, Stana se retrase la Sibiu alături de mama sa. Doi ani mai tîrziu, Radu de la Afumați, moare și el fugărit de boieri care-l prind aproape de Rîmnicul Vîlcii și-i taie capul. Ruxanda se retrase și ea alături de sora mai mare și iată acum la Sibiu trei doamne și toate văduve!

Dar viața își continuă destinul : Stana se călugărește, primind numele de Sofronia și moare în 1530. Ruxanda — tot tînără și tot frumoasă — devine soția lui Radu Paisie, tot un Basarab, domn al Țării Românești mai bine de zece ani (1535—1545).

În 1541 — adică după douăzeci de ani de la moartea soțului ei, doamna Milița Despina se întoarce în Țara Românească, când nu mai găsește nimic din splendorile de altădată ale curții domnești și când ea însăși era acum alta. Când în 1545 Radu Paisie — cunoscut și cu numele de Petre din Argeș (fusesse mai întâi călugăr și apoi domn) — e scos din domnie și ia calea Stambulului — obosită de viață și înfrântă de suferință — Milița Despina se călugărește, primind numele de Platonida.

S-a retras din nou la Sibiu și moare de ciumă în vara anului 1554, în „orașul în care a trăit aproape toată viața ei, rătăcind dealungul zidurilor unei vechi mănăstiri, rememorînd poate în bătrîna ei minte puțină fericire și multe lacrimi de care a avut parte în viață, rememorînd faptele războinice ale Despoților sîrbi, cele bisericești ale lui Neagoe Basarab și cele lumești ale frumoaselor sale Domnițe”¹⁰⁾.

Vorbînd despre mănăstirea Curtea de Argeș, podoabă aleasă a arhitecturii românești, socotim că nu se poate trece fără a se face măcar o scurtă privire în paraclisul acesteia în care sălășluiesc la loc de cinste spre pioasă pomenire, rămășițele pămîntești ale Sfintei mucenițe Filoftea.

Ne amintim cu pietate de serbările pe care biserica noastră ortodoxă română le-a avut în toamna anului 1955, prilejuite de generalizarea cultului sfinților ale căror moaște se află în țara noastră. Și tot cu pietate citim în Enciclica pe care marele Sobor al Bisericii noastre a dat-o și unde stă scris: „Sfînta muceniță Filoftea este floarea creștină răsărită în părțile Balcanilor și apoi răsădită în văile Carpaților, unde de peste cinci sute șapte zeci și doi de ani răspîndește miresme alinătoare de dureri sufletești și întăritoare de inimi credincioase. De copilă ea învață de la maica sa credința și evlavia. Domnul sădise în inima ei, virtutea milosteniei și această sădire nu putea fi smulsă de răutățile oamenilor. Îndată după moarte o lumină cerească i-a acoperit trupul. Și cînd au voit să-o ridice și să-o ducă în biserică, n-au putut pînă ce n-au pomenit de Țara Românească. Și așa, cu alai mare a primit-o la Dunăre Radu Voevod Basarab și cu inimă bucurăoasă au primit-o la Argeș, așezînd-o în biserica Domnească, unde multe semne minunate au arătat, multe inimi au mîngîiat, tămăduiri au dat, apărătoare de morți năpraznice s-a dovedit și cereri au împlinit celor ce-o roagă cu credință”¹¹⁾.

Ca slujitori ai bisericii lui Hristos și continuitori ai unei tradiții ce-și află obîrșia în timpuri voievodale care au dăruit Neamului nostru splendorile unei ctitorii de care ne minunăm și astăzi, să amintim de cuvîntarea pe care vlădica Firmilian al Olteniei a rostit-o cu acest prilej:

¹⁰⁾ N. Gane, *o. c.*, p. 57.

¹¹⁾ „Biserica Ortodoxă Română”, 1955, nr. 11—12, p. 1039.

„Sfinta Muceniță Filofteia s-a născut în cetatea Tîrnova din Bulgaria. Părinții ei erau plugari, mama ei fiind femeie evlavioasă, cu suflet milostiv. Ea și-a crescut copila în frica lui Dumnezeu și smerită rugăciune. Nu după mult timp mama Sfintei Filofteia s-a dus către Domnul, căci cei buni și lui Dumnezeu îi plac și de aceea îi cheamă la sine mai curînd decît pe ceilalți oameni. Tînăra Filofteia a rămas orfană de mamă, dar n-a încetat să facă milostenie și alte fapte bune, așa cum făcea și mama ei.

Nu mult după aceea, tatăl Filofteii s-a căsătorit a doua oară. De acum încolo vor începe pentru Sfinta Filofteia zile grele și de multă suferință. Mama ei vitregă pizmuia pe tînăra copilă și-i făcea mereu greutăți, pîrînd-o în tot felul tatălui său.

Cu toate acestea, ea nu șovăia în facerea de bine, evlavie și milostenie. O dată, fiind trimisă de mama ei vitregă cu mîncare la tatăl său, pe cînd acesta era la munca cîmpului, ea fiind întîmpinată de niște oameni săraci, care îi cereau de mîncare, s-a milostivit spre ei și le-a dat și lor să mănînce. Tatăl ei care sta la pîndă, văzînd ce face fiica lui, fiind îndemnat la ură de soția lui, a scos barda pe care o purta la brîu și a zvîrlit asupra tinerii fete, lovind-o la un picior. Filofteia a căzut jos și în scurt timp și-a dat duhul în mîinile lui Dumnezeu, căruia s-a rugat zilnic și i-a slujit cu nevinovăția ei tinerească. Apoi o lumină cerească s-a așezat peste trupul ei, ca semn de proslăvire dumnezeiască.

Tatăl ei văzînd cele întimplare, cuprins de spaimă, s-a dus la Arhiepiscopul cetății și i-a spus cele întimplare. Arhiepiscopul, împreună cu căpeteniile orașului și popor mult venind la trupul Sfintei, au constatat minunea și astfel, cu slujbe și rugăciuni, au dus trupul Sfintei în biserica orașului Tîrnova, Dumnezeu înzestrîndu-l cu neputrezire.

Prin multe semne și minuni, Dumnezeu și-a descoperit voia Sa ca Moaștele Sfintei Mucenițe Filofteia să fie aduse la mănăstirea Curtea de Argeș, unde au fost aduse, pe la anul 1382, pe timpul voevodului Radu Negru.

De atunci și pînă astăzi, timp de aproape 600 de ani, Moaștele Sfintei Filofteia au fost mîngîierea credincioșilor.

Din Molivatul Traciei, unde a trăit puțin și a dobîndit mucericia pentru milă ei cea mare de săraci și călători — cum scrie în viața ei — moaștele acestei copile milostive au călătorit la Tîrnova Bulgariei de azi, mai apoi la Vidin, și s-au statornicit desăvîrșit în biserica Domnească de la Argeș. Le-a primit la vadul Dunării, voevodul și Domnul Țării Românești, către sfîrșitul veacului XIV, fiind cele mai vechi moaște din cuprinsul românesc. S-a așezat aici între plugari, pentru că după credința multimilor această fecioară a fost fiică a ogoarelor. Mila ei s-a întins peste văile Argeșului și peste creștinii care plugăreau aci, din vîrfurile muntelui și pînă la poala plaiului, peste adăposturile lor, peste pometul dealurilor și peste holde aurii. Ea a ocrotit munca omului

sărac și a întărit curajul lui în vreme de arșiță și secetă cumplită. Ea a deschis cerul și peste Argeș, din Muntenia și pînă în Moldova. Urmele sale au fost însemnate prin troițe, icoane și hramuri la biserici, la sate și în țirguri, ca Ploiești, Mizil, Buzău sau în cetatea București. Viața ei, pe limba poporului, se deapănă de răstimpuri în ținutul Argeșului, Mușcelului, Prahovei și Dîmboviței. În Doljul Olteniei, viața Sfintei a ajuns o minunată poveste despre o fată de țaran ucisă de zgîrcitul său tată, pentru că sătura flămînzii satului și pe străini.

Pe unde a trecut, a întărit datina ospetiei și fireasca dărnicie a neamului nostru...

Viețile scrise de mină ale Sfintei Filofteia au circulat pe timpuri în limba românească, iar în veacul al XIX-lea trec din filade în Mineele și cărțile de slujbă tipărite la mănăstirea Neamțu, la Buzău și București.

Și așa, din adăpostul muntelui de la Argeș, cultul acestei tinere mucenite s-a întins peste toată Țara Românească, precum sună condacul său: „Cu tine se laudă cetatea aceasta mică și toate laturile Țării Ungro-Vlahiei, ca pe un odor de mult preț, te păstrează pe tine”. Și cît va fi țara și neamul nostru, valurile evlaviei se vor aduna la Argeș, ca o mare în culcușul său. Pentru că n-au încetat vreodată binefacerile și mireasma duhovnicească a acestei fecioare fără de prihană. Iată, peste cinci sute de ani, de la voievozii Basarabi și pînă la noi, de cînd poposesc lîngă Sfintele sale Moaște stoluri de gînduri și rugăciuni. De peste cinci sute de ani se petrec mereu închinători ca să sărute acest odor de mult preț. Au poposit aci pînă și închinători de peste hotare: soli domnești și smeriți călugări, Vlădici din Răsărit și Patriarhi Apostolici, precum Patriarhul Macarie al Antiochiei cu ucenicul său Paul de Alep (în 1636), sau Neofit Cretanul, ajuns Mitropolit al Țării Românești între anii 1738—1754. Astăzi poposesc solii marilor Biserici ale Răsăritului: Patriarhia Constantinopolului, maica noastră, Patriarhia Ortodoxă Rusă și Patriarhia Ortodoxă Bulgară.

Din această veche cetate de scaun și din pragul Mitropoliei de azi a Olteniei, vă poftesc prea iubit cler și dreptcredincioși creștini, să vă plecați împreună cu Noi — oblăduitorul duhovnicesc al acestor laturi — înaintea acestor solii care împreună cu celelalte solii aflate acum în țara noastră, înfățișează puterea Bisericii Ortodoxe din lume și pîrghia adevăratului creștinism. Să mărturisim acestor oaspeți ai noștri că sîntem o Biserică sobornicească, că am rămas fii ai Bisericii Ecumenice; că închinarea noastră este neatinsă, pravilele și canoanele atotstăpînitore în cler, ierarhie, biserici și mănăstiri, iar fiii noștri sufletești lucrează cu dragoste și rîvnă pentru scumpa lor Patrie și pentru chibzuințele ei materiale. Să le arătăm și covîrșitoarea noastră bucurie că sînt împreună cu noi la praznicul Sfinților români,

care se adaugă în vistieria Bisericii noastre și în vistieria Bisericii Ecumenice¹²⁾.

Acestea au fost gândurile care izvoresc în sufletele noastre în ceasul acesta cînd prăznuim patru veacuri și jumătate de la tirnosirea ctitoriei domnești din bătrîna cetate de scaun a Țării Românești, căreia Neagoe Basarab a știut să-i dea o strălucire mereu vie, mereu proaspătă, făcînd din mănăstirea sa podoabă de artă românească și lăcaș de smerită rugăciune, spre slava neamului românesc și mîntuirea norodului cinstitor de Dumnezeu și recunoscător pentru cei ce i-au condus destinele în vremuri de urgie sau de tihnă, de pace sau de foc și viscol prin care acest neam de oameni a trecut.

¹²⁾ „Biserica Ortodoxă Română”, 1955, pp. 1102—3.

INIȚIALE, FORMULE, MONOGRAME ȘI ELEMENTE DECORATIVE PE LESPEZILE MORMINTELE DIN MĂNĂSTIREA LUI NEAGOE

de : Prof. VICTOR BRATULESCU

Pe Argeș în jos,
Pe un mal frumos,
Negru Vodă trece
Cu tovarăși zece ;

Nouă meșteri mari,
Calfe și zidari,
Cu Manole zece
Care-i și întrece.

Acest cîntec bătrînesc a legănat copilăria generației noastre și a multor generații dinaintea noastră cu acea zguduitoare înțimplare, zidirea soției meșterului Manole în mănăstirea lui Neagoe de la Argeș. Povestea zidului vechi și părăsit la care se reped cîinii ciobanului întreat de Negru Vodă, dacă n-a văzut, umblînd cu oile, asemenea „zid părăsit și neisprăvit“ și răspunsul ciobanului :

— Ba, Doamne, am văzut,
Pe unde-am trecut,
Un zid părăsit,
Și neisprăvit ;

Cîinii cînd îl văd
La el se reped
Și latr-a pustiu
Și url-a morțiu ...

dau cheia rezidirii mănăstirii lui Neagoe pe vechile temelii sau în vatra vechei mănăstiri a Argeșului. Este acea veche mănăstire care a primit în 1359 pe Iachint de La Vicina primul mitropolit al Țării Românești și al părților de peste munți, Amlașul și Făgărașul, feude ale domnilor munteni, în Adeal. De aci și titulatura de mitropolit al Ungro-Vlahiei care se dă pînă astăzi mitropoliților cu reședința de scaun acum la București.

Mîndra clădire a cărei faimă s-a răspîndit chiar din anul 1517 de la sfîntirea ei, la care a luat parte însuși patriarhul ecumenic Teolipt al Constantinopolului în fruntea unui mare număr de ierarhi și clerici din Țara Românească și din țările ortodoxe vecine, între care și Gavriil Protul din Muntele Atos, cel care a și scris despre marea ei strălucire și bogăție, cuprinde într-însa mormintele ctitorilor principali.

Decorația sculpturală a pietrelor de mormînt. Despre decorația sculpturală a lespezilor care acoperă mormintele ctitoricești

va fi vorba în rîndurile ce urmează, căci lespezile acestea pe lîngă funcția de capace de mormînt o mai au și pe aceea de documente istorice, prin arătarea numelui sau numelor acelorale ale căror oseminte le acopăr. Prin motivele decorative sculptate, ca și prin inițialele și monogramele săpate și distribuite într-o anumită ordine, aceste lespezi includ și anumite simboluri de caracter religios, a căror origine urcă pînă în timpuri foarte vechi, peste care și-a pus pecetea dar și le-a și însușit Biserica Ortodoxă.

Inscripția săpată în stil decorativ în cîmpul sau pe marginea lespezii, singură sau însoțită de un chenar ornamental, cuprinde numele, filiația sau înrudirea, data morții (anul, luna și ziua) crugul soarelui, al lunii, epacta și cîteodată faptele mai de seamă ale celui răposat. Cînd cîmpul lespedei este liber se sculptează pe el de obicei o cruce înaltă cu o bară transversală (crucea latină) sau cu mai multe bare (crucea bizantină) mai rare ori crucea greacă, (cu brațele egale) însoțită de monograme care amintesc pe Iisus Hristos răstignit pe cruce și diverse inițiale care stau în legătură cu versete din imonografia sărbătorilor crucii.

Inscripțiile de pe lespezile mormîntului. Cu excepția lespedei lui Radu de la Afumați, a cărei inscripție marginală este încadrată de un chenar decorat cu motive lineare: linii curbe și linii frînte înodate și împletite dînd forma unor cercuri alungite și a unor romburi, celelalte lespezi sînt împodobite cu inscripții marginale care țin loc și de cadru decorativ.

1. Lespedea comună a celor trei copii ai lui Neagoe, morți între 1519—1521¹⁾ la scurt timp unul după altul cuprinde numele fiecăruia, data zilei și luna fără an: Petru la 15 martie, Ion la 27 noiembrie și Anghelina la 3 august.

Cuprinsul inscripțiilor în slavonește sună precum urmează:

a) *A răposat robul lui Dumnezeu Io Petru Voevod fiul lui Io Basarab Voevod și al doamnei Despina, luna martie 15.*

b) *A răposat robul lui Dumnezeu Io Ion Voevod fiul lui Basarab Voevod și al doamnei sale Despina, luna noiembrie 27 zile.*

c) *„A răposat roaba lui Dumnezeu, Anghelina, fiica lui Io Basarab Voevod și a doamnei sale Despina, luna August 3 zile“²⁾.*

2. *Piatra lui Neagoe Basarab. „A răposat robul lui Dumnezeu Io Neagoe Voevod și domn a toată țara Ungro-Vlahiei și a părților dunărene, în luna septembrie 15 zile, în anul 7029, crugul lunii 15, temelia 18. A domnit nouă ani și jumătate. Și rog pe*

¹⁾ Victor Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română“, anul LXXIX și nr. 7—8, iul.—august 1961, p. 777; N. Iorga, *Inscripții*, I p. 148.

²⁾ Gr. Tocilescu, *Biserica Curtea de Argeș*, p. 43; N. Iorga, *Inscripții* I, p. 147—148; Victor Brătulescu, *Frescele din Biserica lui Neagoe de la Argeș*, MCMXLII, p. 18.

cel ce Dumnezeu va binevoi a-l aduce după noi să păstreze acest mic lăcaș, de odihnă și casa oaselor mele ca să fie nestricată³⁾.

3. *Piatra Stanei (Despina) fiica lui Neagoe. „A răposat roaba lui Dumnezeu Stana, fiica lui Io Basarab Voevod și a doamnei lui Despina și fostă doamnă a lui Io Ștefan Voevod. Iar la moarte a primit chipul ingeresc și s-a numit cu numele său monahia Sofronia, în anul 7039, luna februarie, 8 zile“⁴⁾.*

4. *Piatra lui Radu de la Afumați*⁵⁾.

A răposat robul lui Dumnezeu și mult milostivul Io Radul Marele Voevod și Domn a toată Țara Românească și a părților dunărene, fiul Marelui și (prea bunului) Radul Voevod, în anul 7037 (1529) luna lui Ianuar 4 zile, crugul soarelui 7, indicația 3.

În cîmpul pietrei :

Să vă fie știute războaiele ce vă voi povesti, pe care le-am făcut eu cel d'întîiu războiu cu Agarenii, al doilea la Gub(avi), al treilea la satul Ștefani lîngă Neajlov, al patruilea la C(lejani), al cincilea la Ciocănești, al șaselea la cetatea București, al septelea la cetatea Tirgoviștei, al optulea la riul Argeșul, al noulea la (satul Plata), al zecelea la A(lămănești), pe Teleorman, (al unsprezecelea, cel mai iute și vîrtos), din toate războaiele, la Gruma (zi cu 7 sangeacuri), al doisprezecelea la Nicopol, al treisprezecelea la Siștov, (al patruisprezecelea) la cetate la Poienari, cu țeranii, al cinsprezecelea la Gherghița, (al șaisprezecelea iar la București), al septesprezecelea la oraș la Slatina, al optsprezecelea (la cetatea București) cu Vladislav Voevod, al nouăsprezecelea la satul Rucăr, al douăzecilea la Didrih¹⁾. Atunci m-a dăruit (Dumnezeu cu stăpînire și schiptru și m-au încins și cu caftan mohorit și cu cunună m-au încununat și cu cinstea bogăției și cu multă mărire de dar aducătoare și cu mulțimea oștilor fiind încunjurat, și la mulți am întins mîna de ajutor cu îndurare. Acum zac singur în mormînt mic, așteptînd glasul arhanghelului, cea de pe urmă trîmbiță, învierea a toată lumea, prefacerea stihilor. Rog pe cei ce Dumnezeu îi va îngădui să vie după noi, și să păzească acest mic adăpost și casă a oaselor mele, ca să fie nestricat.“ (1) Poate Dridu din Ilfov).

5. *Piatra de mormînt a doamnei Despina Platonida.*

După moartea lui Neagoe, doamna Despina îmbracă haina de călugăriță și poartă numele de Platonida. În asemenea îmbrăcăminte o aflăm în două icoane : în icoana Coborîrii de pe cruce a lui Iisus Hristos în care prezintă Maicii Domnului îndurerată

³⁾ N. Iorga, o. c., p. 146 ; Gr. Tocilescu, o. c., p. 42 ; Victor Brătulescu, o. c., p. 11.

⁴⁾ N. Iorga, o. c., p. 147 ; Gr. Tocilescu, o. c., p. 47 ; Victor Brătulescu, o. c., p. 18.

⁵⁾ N. Iorga, o. c., p. 148—150 ; Gr. Tocilescu, o. c., p. 46 ; Victor Brătulescu, o. c., p. 24—25.

pe Teodosie Voevod mort și în icoana sfinților Simion și Sava, patronii despoților sirbi, ei înșiși despoți și strămoșii Despinei, zugrăvită aici în genunchi împreună cu cele două fiice ale sale Ana și Ruxanda care poartă pe cap coroane domnești, iar îmbrăcămintea este costumul național argeșan⁶⁾.

Desele turburări și lupte pentru tronul Țării Românești, care aduseseră și pieirea ginerelui său Radu de la Afumați, iar mai apoi surghiunirea lui Radu Paisie, al doilea soț al Ruxandei, au făcut pe doamna Despina să-și caute un refugiu și adăpost sigur în Sibiu, unde a murit de ciumă în ziua de 30 ianuarie 1554. De acolo a fost adusă și îngropată lângă Radu de la Afumați în ctitoria ei și a lui Neagoe la Curtea de Argeș, prin purtarea de grijă a mitropolitului Anania, precum arată inscripția de pe lespedea mormintală.

„A răposat roaba lui Dumnezeu Despina, monahia Platonida și s-a săvârșit la Sibiu în anul 7062 (1554) luna ianuar 30 de zile. Și după doi ani a adus-o Prea Sfințitul Mitropolit Anania”⁷⁾.

Piatra mitropolitului Anania.

S-a presupus pe drept cuvânt că mitropolitul Anania și-a comandat și pentru sine la același meșter o piatră de mormint,⁸⁾ poate o dată cu aceea pentru Platonida însă nu numai decît pentru a se îngropa la Argeș, ci pentru a avea piatra gata. Pietrarului i se va fi dat textul cu numele mitropolitului și cu indicația locurilor pe care să le lase libere pentru cifrele zecilor de ani (sutele lipsind între 7000 și 7100 înlăuntrul cărora ne aflăm) și pentru unități, ca și pentru lună și data zilei. Aceste date urmau a se întregi după răposarea acestuia, pentru a fi trecute exact.

Desigur că inscripțiile au fost desenate în mărime naturală pe hîrtie, pentru fiecare latură în parte așa fel încît să acopere întregul spațiu disponibil, adică toate cele patru laturi de sculptat. Tot așa vor fi fost desenate și decorațiile de sculptat din cîmpul pietrei. Marea asemănare dintre ornamentele ambelor pietre: rozeta de sus, crucea din mijloc, monogramele și inițialele presărate printre brațele crucii, au putut ajuta la confuzia începuturilor inscripției încurcate de meșter încît acesta a dat același început ambelor pietre urmînd un singur text. Neștiind carte, meșterul a continuat pe latura a doua cu textul care era destinat

⁶⁾ N. Iorga, *Les Arts Mineurs en Roumanie*; Victor Brătulescu, *Elemente proľane în pictura religioasă*, „Buletinul Com. Mon. Istorice”, 1934.

⁷⁾ N. Iorga, *Inscripții I*, p. 51; Victor Brătulescu, *Frescele din Biserica lui Neagoe de la Argeș*, București, MCMXLII, p. 13, Grig. Tocilescu, *Biserica Curtea de Argeș*, p. 61.

⁸⁾ N. Iorga, *Inscripții I*, p. 151; Pr. N. Șerbănescu, *Mitropolii Ungro-Vlahiei*, în rev. „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXVII nr. 7—10, iul.-aug. 1959, p. 758—759; Victor Brătulescu, o. c., p. 18—19.

acestei laturi și care privea persoana mitropolitului Anania. Iată cuprinsul cestei inscripții :

„A răposat roaba lui Dumnezeu doamna Prea sfințitului chir Anania al Ungro-Vlahiei, în anul 7000 luna crugul soarelui crugul lunii epacta temelia

Pentru a avea genetivul cuvintelor : *Prea Sfințitului chir Anania*, de pe latura a doua cred că formula de început înlocuită cu cea comună : *A răposat etc.*, va fi fost aceasta

СЪН ГРОЕЪ ІЕГТЪ ПРЪБСВЕРЖЕНАГО КНР АНАНІА

Folosind începutul comun a ieșit greșala și astfel piatra lui Anania a rămas nefolosibilă pentru el.

La altă înmormintare neașteptată s-a folosit provizoriu această piatră care n-a mai fost înlocuită și astfel și această piatră a lui Anania a acoperit osemintele altora pînă la restaurarea din 1875—1886, cînd a fost scoasă din biserică împreună cu altele.

Faptul că decorația cîmpului ambelor pietre este aproape aidoma arată sigur același meșter căruia mitropolitul Anania i-a comandat și piatra Platonidei și pe a sa pe care meșterul a greșit-o.

Se lămurește astfel și rostul acestei pietre asupra căreia cu intuiția lui genială, a atras atenția mai întîi Nicolae Iorga (loc. cit.).

Elemente decorative

Crucea. Așa cum este sculptată în cîmpul pietrelor mormintale : cu două sau trei brațe transversale cu un postament asemenea unui dreptunghi deschis, sau de formă semicirculară, deasupra unei moviile în care apare simbolic schema unei căpățini omenesti însoțită de inițialele G. A. (Glava Adama) (căpățina lui Adam), crucea prezintă între bare unele monograme iar deasupra un ornament floral amintind fie floarea soarelui, fie cerul și crucea într-o înălțuire de semicercuri și romburi, care amintește în fond același străvechi motiv, soarele.

Din punct de vedere artistic crucea decorează cîmpul central de formă dreptunghiulară, încadrat de chenarul marginal, alcătuit din litere ornate, care cuprind și documentul foarte scurt, cu numele, descendența, anul, luna și ziua, cîteodată și alte scurte date biografice din trecutul celui înmormîntat sub lespedea respectivă.

Ea simbolizează și lemnul de supliciu pe care a fost răstignit Iisus, după care crucea a devenit obiect sfînt, fiind însoțită de unele inițiale sau monograme care amintesc de biruința lui Iisus. Fiind așezată deasupra unei moviile, care, după tradiție, este locul unde a fost îngropat primul om, Adam, crucea reprezintă

instrumentul mînturii lui Adam și al tuturor descendenților lui, prin supremul sacrificiu al lui Iisus Hristos — Dumnezeu și om.

Arborele vieții. Dar crucea închipuie și arborele vieții, pe care-l aflăm pe piatra mormîntală din Biserica Domnească, datînd din secol XIV. Acesta poate fi și arborele din rai al cunoștinței binelui și răului, legat de cultul străvechi al copacului, al stejarului (dendrolatria). Un stejar este și acela de la Mămvri, unde patriarhul Avraam primea și ospăta pe călători, și tot un stejar era și cel de la Dodona din mitologia greacă. În acest ciclu intră dumbrava sfîntă din antichitatea păgînă.

Partea inferioară a crucii, postamentul cu două picioare, compus din trei laturi ale unui dreptunghi deschis, sau dintr-un semicerc ale cărui capete reprezintă rădăcina, bara verticală reprezintă tulpina, brațele închipuie crengile iar ornamentul de formă rotundă, de deasupra reprezintă coroana cu frunze și flori.

Soarele. Ornamentul de formă rotundă, din partea superioară, fie sub forma unei flori, amintind floarea-soarelui cu o parte centrală amintind nucleul și cu o altă marginală amintind corola compusă din petale, fie sub forma unui ornament alcătuit din cercuri și linii împletite, simbolizează și soarele.

Cînd în jurul acestui simbol apar, simetric dispuse alte patru cercuri cu ornamente, acestea reprezintă fie cele patru stihii ale lumii, fie luna și alte corpuri cerești, din sistemul solar.

În acest fel sînt reprezentate cele două lumi: lumea pămîntească și lumea cerească.

Semnele de deasupra și din jurul crucii stau în legătură cu crucea însăși și cu iconografia ei, folosită în cele trei zile cînd se sărbătorește Ziua Crucii și anume la 14 septembrie, sub denumirea „Aflarea sau Înălțarea Sfintei cruci”, în a treia duminică din postul Paștelui și la 1 august. Despre semnele aflate pe lespezele mormîntale din biserica lui Neagoe de la Argeș și despre altele aflate pe alte cruci pe care le-am descifrat pentru prima dată și le-am publicat, va fi vorba în cele ce urmează⁹⁾.

Monograme și inițiale Is. Hs. Ni. Ca.

М, А. Р. Е. Г. Д. К. Х. К.

Iisus Hristos Nica adică Iisus Hristos învinge.

(Measto lobe rai bîst) *Locul căpătinii este rai.*

Aceste semne se găsesc în jurul crucilor de pe lespezea comună a celor trei copii ai lui Neagoe și ai Despinei, pe lespezea lui Neagoe, pe aceea a Despinei și pe a Stanei (Sofronia) fiica lor, doamna lui Ștefăniță al Moldovei.

⁹⁾ Victor Brătulescu, *Inițiale și monograme legate de semnul crucii*, „Mitropolia Olteniei”, nr. 7—8 (iul.-aug.) 1965, p. 568—586.

Au mai fost în biserica lui Neagoe de la Argeș și alte pietre mormintale dar au fost scoase cu prilejul lucrărilor din anii 1875—1886. Între acestea se află și aceea cu începutul inscripției greșite, fiind cuprins într-însa și numele mitropolitului Anania și semnele K. H. R. (K. X. P.) **KGPT XPHCTOEO KP̄KΠOΓT̄H** (*Crucea lui Hristos tărie*).

Înainte de începerea restaurării bisericii lui Neagoe s-a procedat la fixarea pe plan și apoi la corectarea mormintelor al căror conținut s-a găsit răvășit și a fost inventariat. Mormintele notate sub nr. 1, 2, 3, se află sub o lespede comună) care acoperă oasele celor trei copii: Pătru, Ion și Anghelina. Mormîntul nr. 4, este al lui Neagoe, nr. 5 este mormîntul Stanei (Sofronia) fiica sa și nr. 6 mormîntul lui Radu de la Afumați, au fost acoperite și au rămas în biserică, la locurile lor, afară de acela al lui Radu de la Afumați care a fost trecut în latura de nord, în fața peretelui de est al nartexului, spre latura de nord, unde Radu împreună cu soția sa Ruxanda apare în tabloul ctitoricesc, copiat după acela al lui Dobromir din 1526, acesta fiind extras și dus la Muzeul din București. Celelalte lespezi indicate în planul lui Tocilescu sub nr. 7—12 dintre care 7—10 în latura de sud iar 11—12 în latura de nord, au fost scoase din biserică. În locul celor cu nr. 11—12 a fost trecută piatra lui Radu de la Afumați.

Încă o piatră greșită, prima piatră a lui Neagoe Basarab.

Este indicată în plan sub nr. 8, în latura de sud și prezintă aidoma decorația de pe piatra de mormînt a lui Neagoe Basarab, cu deosebirea că cele patru rozete ornate, din jurul motivului principal, floarea-soarelui din vârful crucii, sînt legate de acest motiv prin linia continuă a cercului care se întoarce în loc, face o deschidere în formă de cerc, revine în același loc și-și urmează înconjurul motivului principal repetînd de patru ori cîte un cerc mai mic ornat și de trei ori în același chip, alternativ, trei cerceule înfime, un fel de noduri.

Din cele patru cercuri în care sînt înscrise cîte un romb și un patrat ce se întretaie și în care urma să fie sculptate monogramele Is. Hs. Ni. ca, sînt lucrate numai trei, fără monograme. Lipsește de asemenea și schema căpăținii lui Adam și cele două rozete ornate care de obicei flanchează căpățîna lui Adam cum e în piatra lui Neagoe, ca și formulele **M. A. P. E. Γ. A.** ceea ce arată că lucrarea a fost lăsată neterminată.

Care este cauza? Pietrarul n-a păstrat pe margine spațiul necesar inscripției din care pricină lespede a fost părăsită neterminată iar pentru mormîntul lui Neagoe s-a confecționat lespede a cu inscripția marginală și cu decorația completă, care îi acoperă și acum mormîntul.

Ca urmare a celor de mai sus privitoare numai la pietrele membrilor din familia lui Neagoe Basarab, lăsînd la o parte discuțiile purtate în legătură cu formula **M. A. P. E.** publicată în 1942¹⁰⁾, 1943¹¹⁾ și 1965¹²⁾, la care se adaugă și alte formule în legătură cu semnul crucii, acestea din urmă descoperite și publicate de mine¹³⁾, constatăm la pietrele de mormînt ale membrilor familiei lui Neagoe Basarab, afară de piatra lui Radu de la Afumați, de alt conținut, o unitate atît din punct de vedere al interpretării artistice și al conținutului simbolic al motivelor sculptate, cît și din punctul de vedere al folosirii inițialelor și monogramelor legate de semnul crucii. Acest element decorativ în cîmpul lespezilor mormîntale din biserica lui Neagoe, amintește arborele vieții de pe cea mai veche piatră mormîntală, aceea din Biserica Domnească tot din Curtea de Argeș, a primului Basarab.

¹⁰⁾ Victor Brătulescu, *Frescele...*

¹¹⁾ Diaconul Nica M. Tuță, *Sfîntul Antimis, București, 1943*; Constantin George Munteanu, *Un antimis rar, la Mănăstirea Brădet (Argeș)*, „Revista Istorică”, XXIX (1943) Vălenii de Munte, p. 157.

¹²⁾ Victor Brătulescu, *Inițiale și monograme legate de semnul crucii*, „Mitropolia Olteniei”, nr. 7—8/1965 p. 568—586; I. C. Chițimia, *Considerații referitoare la interpretarea formulei*, Românoslavica XII, Filologie, 1965, p. 299—306.

¹³⁾ Victor Brătulescu, *Cîteva precizări în legătură cu formulele de pe lespezile mormîntale din Mănăstirea Argeșului*, în ms.

DATE NOI DESPRE NEAGOE BASARAB ȘI CTITORIA SA DE LA CURTEA DE ARGEȘ

de: PETRE Ș. NASTUREL și MATEI CAZACU

Aniversarea a 450 de ani de la sfintirea mănăstirii lui Neagoe de la Curtea de Argeș (15 august 1517) ne-a stîrnit unele reflecții ce ne-au îndemnat a așterne pe hîrtie cîteva contribuții și puneri la punct ce ni se par cu atît mai necesare cu cît nu au atras pînă acum, după știința noastră, atenția cercetătorilor, sau sînt încă prea puțin cunoscute. O primă chestiune este discutarea cronologiei exacte a etapelor de construcție a mănăstirii Argeșului: nu s-a încercat stabilirea datei, măcar aproximative, a începerii lucrărilor.¹⁾ Documentele emise de cancelaria domnească aduc însă lumini revelatoare în această problemă.²⁾

Neagoe Basarab ia domnia în ianuarie 1512, după uciderea lui Vlad cel Tînăr (Vlăduț), învins într-o luptă lângă București de forțele Craioveștilor și cele ale lui Mehmet beg, ruda lor.³⁾ Primul său document este datat 20 februarie 1512 și este scris în Tîrgoviște, cu un formular foarte simplu, deși este destinat

¹⁾ Mai în urmă Pavel Chihaia, *Cîteva date în legătură cu portretele votive din „biserica lui Neagoe” din Curtea de Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, XIV, 1962, nr. 7—9, p. 465, avansează data 1514—1515, fără alte comentarii.

²⁾ O încercare de prezentare a documentelor de la Neagoe face Toma Bulat, *Din domnia voievodului Neagoe IV Basarab. Relațiunile cu ungurii și sașii ardeleni*, în „Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani”, Cluj, 1931, p. 78—79.

³⁾ S-a discutat într-un articol recent (Matei Cazacu, *Cea mai veche biserică din București: biserică doamnei Maria*, în „Glasul Bisericii”, XXV, 1966, nr. 9—10, p. 845—853) problema uciderii lui Vlad cel Tînăr de către Mehmet beg sau Neagoe (din ordinul lui, evident). Nu sîntem de acord cu opinia exprimată de editorii *Letopisețului Cantacuzinesc*: Amănuntul „supt un păr”, neconfirmat de alte izvoare, a fost într-adins căutat de autor, ca să justifice omorîrea călătorului de jurămint, prin „judecata și răscumpărarea lui Dumnezeu”. Autorul l-a găsit în cartea a doua a lui Samuil, XVIII, 9. (*Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție C. Grecescu și Dan Simonescu, Editura Academiei, București, 1960, p. XXII, nota 2). În primul rînd, *Viața Sfîntului Nifon* este singurul izvor narativ care istorisește evenimentul. În al doilea rînd, în povestirea biblică este vorba de un stejar în care se înclicise chica lui Avesalom, după cum se spune și în textul *Vieții*... intercalat în *Letopisețul Cantacuzinesc* (ed. cit., p. 22).

„sfintei minăstiri Cottlemoz ce este la sfintul Munte“. ⁴⁾ Cu excepția unei scurte șederi în București ⁵⁾, Neagoe Basarab își petrece anul 1512 în Țirgoviște, de unde emite acte la 23 iunie ⁶⁾, 27 iulie ⁷⁾, 30 iulie ⁸⁾ (două acte); 3 septembrie ⁹⁾, 16 septembrie ¹⁰⁾, 29 septembrie ¹¹⁾. Un act din 11 octombrie, prin care domnul întărește lui Barbu Craiovescu stăpînirea peste satul Tîrsa, nu are loc de emisiune. ¹²⁾ La București îl găsim pe domn la începutul anului următor, 1513. ¹³⁾ În a doua parte a anului, Neagoe vine la Țirgoviște, de unde, la 20 septembrie întărește o ocină lui Ștefan spătarul. ¹⁴⁾ La începutul lui 1514 îl aflăm tot în Țirgoviște, deși la 24 octombrie 1513 domnul era la Nănișori pe Ialomița. ¹⁵⁾ În cursul anului 1514 observăm deplasări ale curții domnești care ne-au pus pe gînduri: în luna mai, domnul era la Țirgoviște ¹⁶⁾, dar la 14 iulie el dă un act din Curtea de Argeș, primul din domnia lui emis acolo. ¹⁷⁾ Peste nouă zile, la 23 iulie ¹⁸⁾, domnul întărește lui Teodor logofăt și lui Stanciu ban jumătate din ocina lui Leaotă din Costești. Actul este „scris în sfînta mănăstire Bistrița“, ctitoria Craiovestilor, unde se păstrau moaștele Sfîntului Grigore Decapolitul, căreia Neagoe îi dăruiește mai

⁴⁾ *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veac XVI, vol. I, p. 75—76, nr. 75, original slavon; domnul se găsea aici poate pentru îngroparea lui Vlăduț la Dealu. De obicei, actele pentru mănăstirile de la muntele Atos au un formular bogat. O problemă care ar merita să fie cercetată este impresia ce pare a se desprinde din citirea documentelor muntene (poate și moldovene), și anume că mai totdeauna documentele de la începutul domniei mai oricărui voevod erau date unor mănăstiri. Pe semne aceasta ar dovedi că mănăstirile se grăbeau să se închine noului voevod ca să capete în schimb întărirea privilegiilor lor. Domnia și Biserica își recunoșteau astfel reciproc starea de drept în societatea feudală românească.

⁵⁾ Act din 20 mai 1512 în *D.I.R.*, I, p. 76—77, nr. 76, original slavon. E de pus în legătură cu o staționare a armatei turce în Țara Românească.

⁶⁾ *D.I.R.*, I, p. 77—78, nr. 78, original slavon.

⁷⁾ *D.I.R.*, I, p. 82—83, nr. 80; alt act din 23 iulie cred că e dat tot în Țirgoviște (Idem, ibidem, p. 78—82, nr. 79).

⁸⁾ Idem, p. 83—84, nr. 81 și p. 84—86, nr. 82.

⁹⁾ Idem, p. 86—87, nr. 83.

¹⁰⁾ Idem, p. 87, nr. 84.

¹¹⁾ Idem, p. 87—88, nr. 85.

¹²⁾ Idem, p. 89, nr. 86.

¹³⁾ Acte din 23 martie (Idem, p. 94—95, nr. 92) și 1 aprilie (Idem, p. 95, nr. 93).

¹⁴⁾ Idem, p. 96—97, nr. 95.

¹⁵⁾ Idem, p. 97—98, nr. 96; pentru Nănișori vezi Idem, vol. IV, p. 53, act din 8 ianuarie 1572, și Idem, V, p. 378—379, act din < 1588 > octombrie 6.

¹⁶⁾ Acte din 8 mai (Idem, p. 98—99, nr. 97) și ... mai (p. 99—100, nr. 98).

¹⁷⁾ Idem, p. 100—101, nr. 99; domnul întărește mai multora sate și părți de sate: „Scrisu-s-au în Curtea de Argeș de Dan Scurtul“; copie românească.

¹⁸⁾ Idem, p. 101, nr. 100.

multe odoare.¹⁹⁾ La 3 august, domnul era întors la Argeș, de unde întărea mai multora diverse cumpărături.²⁰⁾ La 14 decembrie întărea din București mănăstirii Vișina ocina ei.²¹⁾

Venirea lui Neagoe la Curtea de Argeș nu ar avea, la prima vedere, nimic deosebit în sine, dacă nu am compara-o cu situația domnilor anteriori. Într-adevăr, în cursul secolului al XV-lea, Curtea de Argeș a fost ocolită de majoritatea domnilor, fiindu-i preferată Tirgoviștea. După Mircea cel Bătrîn, Dan al II-lea este domnul care emite mai multe acte din Argeș: la 10 septembrie 1428²²⁾, apoi în anii 1429—1430²³⁾, acte ce alternează cu altele scrise în Tirgoviște²⁴⁾. Vlad Dracul, care a reînălțat mitropolia argeșeană, are un singur act cunoscut scris la Argeș: la 2 august 1439, pentru mănăstirile Tismana și Vodița.²⁵⁾ La 1443 ianuarie 9, pretendentul Basarab întărește mănăstirii Cozia toate daniile ei anterioare, printr-un act din Argeș.²⁶⁾ După această dată, Argeșul nu pare să mai fi interesat pe domnii munteni din a doua jumătate a secolului al XV-lea și de la începutul celui următor până la Neagoe, cu două excepții: un act din 3 iunie 1478 al lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș)²⁷⁾ și un altul al lui Vlad cel Tânăr

¹⁹⁾ Ii va dăruî un acoperămint de catifea și un inel de aur pentru racla conținând moaștele Sfintului: Pe acoperămint, datat 4 august 1514, se găsește următoarea inscripție slavonă, a cărei traducere românească sună astfel: „În numele Tatălui și al Fiului și al Sfintului Duh, eu rolul lui Dumnezeu, Io Neagoe voievod m-am dus la mănăstirea Bistrița, hramul preacuratei Născătoare de Dumnezeu, și am dăruit sfintului Grigore Decapolitul un acoperămint și un inel de aur; și cine va strica să fie anatema cu Iuda. Scris în august 4 zile, în anul 7022”. (Text și traducere în *Inscripțiile medievale ale României, Orașul București*, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965, p. 735, nr. 1096; alte danii pentru Bistrița la p. 331, nr. 286 (doar suportul unui obiect din argint aurit) și p. 689, nr. 1017 (o tîpsie, o cupă și două pahare mici de argint, topite și făcute un vas de către Teofan fostul mitropolit al Sucevei, la 1622—1623); tot atunci domnul dăruiește și mănăstirii Tismana un taler de argint aurit, datat 7022 (=1 septembrie 1513 — 31 august 1514), dată ce ar putea fi restrînsă începutul anului 1514 — august 1514 (*Inscripții*, p. 604—605, nr. 830, text slav și traducere. Despre fostul mitropolit al Moldovei Teofan al III-lea (1617—1619) adăpostit în Oltenia, vezi Petre S. Năsturel, *Cercetări asupra unor broderii din Țara Românească și Moldova*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, VIII, 1961, nr. 2, p. 477 și nota 2.

²⁰⁾ *D.I.R.*, p. 102—103, nr. 102.

²¹⁾ Idem, p. 105—106, nr. 104; și actul din 13 decembrie credem că e dat tot în București (Idem, p. 103—105, nr. 103).

²²⁾ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, veac. XIII—XV, vol. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 115—117.

²³⁾ Idem, p. 124—130, nr. 64, 65, 66, 68.

²⁴⁾ Idem, p. 102—118, nr. 52, 56, 59, 61.

²⁵⁾ Idem, p. 154—156, nr. 89; pentru reconstrucția mitropoliei Argeșului de către Vlad Dracul, vezi Pavel Chihaia, *Deux armoiries sculptées appartenant aux voïvodes Vlad Dracul et Neagoe Basarab*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art”, tome I, no. 1, 1964, p. 151—167.

²⁶⁾ *Documenta Romaniae Historica*, p. 167—168, nr. 96: „Și au scris Calotă în cetatea cea domnească a Argeșului”.

²⁷⁾ Idem, p. 262—265, nr. 160.

(Vlăduț), din 24 aprilie 1510.²⁸⁾ Această ocolire a Argeșului conșună cu datele din pisanie și chiar din baladele populare, care sînt de acord în a constata părăsirea și ruinarea vechii mitropolii.²⁹⁾ Putem deci considera că anul 1514 este anul de începere a lucrărilor la biserica mănăstirii Curtea de Argeș.

În 1515, Neagoe era la 11 ianuarie în București³⁰⁾, iar în martie la Tîrgoviște.³¹⁾ De aici coboară la Dunăre, de unde, la 13 aprilie, dă un act din Oltenița.³²⁾ Este primul act domnesc emis din această așezare. Aceasta ne face să ne gîndim la un pasaj din Paul de Alep, care povestește modul în care Neagoe a obținut meșterii și marmura necesară împodobirii bisericii sale: „Se zice că nefiind marmură în această țară, voevodul, spre a dobîndi acest material, întrebuintă următorul meșteșug. El dobîndi un hațîșerif de la sultan pentru a clădi o geamie în cetatea Vidin (Bodom). Spre acest scop aduce din Turcia, pe Dunăre, în corăbii, marmura și piatra pînă la acea localitate”.³³⁾ Este posibil însă ca Neagoe să fi oprit în acest loc, la Oltenița, marmura ce se îndrepta în corăbii spre Vidin, spre a o transporta apoi spre Argeș poate chiar pe rîu. Satul Oltenița aparținea în acea vreme unor boieri credincioși ai lui Neagoe, anume Socol și frațele său Chirca, tatăl și, respectiv, unchiul lui Neagoe vistierul lui Radu de la Afumați. Cunoaștem această situație dintr-un act

²⁸⁾ D.I.R., p. 55—56, nr. 51.

²⁹⁾ În pisanie Neagoe spune, adresîndu-se voevozilor următori lui: „Ce și domnia ta, cît vei putea, încă să o mai adaugi, ca să nu fie în ocara altor limbi și lăcaș păsărilor și dobitoacelor și curvarilor”. (Vezi pisanie republicată, mai în urmă, de Petre Ș. Năsturel, *Învățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisanilor de pe biserica mănăstirii de la Argeș*, în „Mitropolia Olteniei”, XII, 1960, nr. 1—2, p. 12—23). Potrivit legendei Mesterului Manole, în diferite variante, pe locul mănăstirii ar fi fost „Un zid părăsit / Și neisprăvit, / La loc de grindis / La verde-aluniș...; „Un zid învechit / Un zid părăsit / Rămas de demult”. (*Mesterul Manole. Balade populare românești*, Editura pentru Literatură, vol. II, București, 1967).

³⁰⁾ D.I.R., p. 106—107, nr. 105.

³¹⁾ Idem, p. 107—108, nr. 106.

³²⁾ Idem, p. 108, nr. 107; Neagoe Basarab dăruiește „slugilor domniei mele, lui Tatul vâtaf cu fiii săi și lui Voico cu fiii săi și cu frații săi și cu fiii lor și lui Mătea cu fiii săi și cu frații săi și cu fiii lor, ca să le fie Părscovul tot, de la gura Văii Purcarului, pînă la minăstirea lui Radul postelnicul. Și iarăși să le fie Pănătaul, pînă unde se împreună cu hotarul Tărcovului. Și iarăși să-i fie lui Dragomir cu fiii săi și lui Manea cu fiii săi și cu nepoții săi și lui Țintea cu fiii săi, să le fie de la minăstirea lui Radul postelnic în sus, pînă în hotarul lui Todosie și pe vale în sus și Valea Olmetului, pînă în hotarul Sibiceului pentru că au dobîndit-o cu dreaptă și credincioasă slujbă de la domnia mea”. S-ar putea ca beneficiarii acestui act să fi făcut parte din cei ce au prestat diferite munci în legătură cu descărcarea și transportarea diferitelor materiale necesare construcției bisericii. A se vedea și Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeș*, București, 1886, p. 37, care amintește de „un hrisov de la Neagoe Vodă, aflător în posesiunea unui moșnean din Albești, ne arată că domnul scutise de dajdii mai multe sate, cari transportase materialul de construcție pentru biserică”.

³³⁾ Paul de Alep, ediția Emilia Cioran, București, 1900, p. 141—142.

de mai târziu al lui Radu de la Afumați din 1 iunie 1526³⁴⁾, prin care domnul întărește mai multe sate „preacinstiților boieri ai domniei mele, încă și dregători din casa domniei mele, jupanului Neagoe mare vistier și soției sale Caplea, cu fiii săi și cu fiicele sale, cîți îi va lăsa Dumnezeu, și cumnatului său jupan Staico și jupanului Pîrvului și cu fiii și fiicele sale...”. Printre ele se află și „Oltenița toată”.³⁵⁾ În act există și această clauză interesantă: „Iar cînd nu se vor afla de la Neagoe vistier și de la Staico și de la Pîrvul nici fii și nici fiice, toate averile, satele și așigani, ce sînt mai sus scrise, să fie ale sfintei mănăstiri de la Bistrița și sfintei mănăstiri Govora și sfintei mănăstiri de la Argeș împreună, de hrană, iar lor și părinților lor și fiilor și fiicelor lor să le fie de veșnică pomenire, pentru suflet”.

În restul anului 1515, Neagoe e aflat la Tîrgoviște la 20 mai³⁶⁾ cînd întărește jumătate din Golești și jumătate „din ocina ce se cheamă Țeara lui Oanea” și muntele Cernat lui jupan Manea Vulparu. Peste trei zile, în drum spre Curtea de Argeș, Neagoe, oprit în Merișani, întărește ocine mai multora.³⁷⁾ La 26 iunie 1515 Neagoe venise la Curtea de Argeș.³⁸⁾ Pisarul Florea menționează în acest act: „Și eu, Florea, am scris în minunata Curte de Argeș, în luna iunie 26 zile”. Vara acestui an voevodul și-a petrecut-o, poate, la Curtea de Argeș, urmărind lucrările ce se desfășurau pentru mănăstirea sa. În ianuarie următor, 1516, era însă la București.³⁹⁾ Tot astfel și în februarie.⁴⁰⁾ În iulie 27 îl găsim dînd un act din satul Giurmeni, azi Giormanele, lângă Craiova, pentru Vlad banul, Dumitru pîrcălab și Balica spătar, ctitorii de la Călușul.⁴¹⁾ Satul Giurmenii sau Giurmenul aparținea Craioveștilor și, desigur, trecerea lui Neagoe pe aici nu este întîmplătoare, ci trebuie pusă în legătură cu meșteri și materiale pe care le aducea din Imperiul Otoman.⁴²⁾ De aici, la 3 noiembrie era la Pitești⁴³⁾, iar în 14 la Tîrgoviște.⁴⁴⁾ Putem considera ca foarte probabilă trecerea lui Neagoe prin Curtea de

³⁴⁾ *D.I.R.*, veac XVI, vol. II, p. 14—18.

³⁵⁾ O parte din sate fuseseră zălogite de Socol și Chirca boierilor Craiovești din vremea lui Radu cel Mare. Pentru Neagoe vistier a se vedea T. Palade, *Radu de la Afumați*, București, 1939, p. 78—79.

³⁶⁾ *D.I.R.*, vol. I, p. 108—109, nr. 108.

³⁷⁾ *Idem*, p. 109—110, nr. 109.

³⁸⁾ *Idem*, p. 110—111, nr. 110.

³⁹⁾ Vezi acte din 11 ianuarie (*Idem*, p. 112—113, nr. 113) și 23 ianuarie (*Idem*, p. 113—114, nr. 114).

⁴⁰⁾ *Idem*, p. 114—115, nr. 115.

⁴¹⁾ *Idem*, p. 115, nr. 116; satul aparținea Craioveștilor, anume lui Radu postelnic mort la Tinoasa (pentru el vezi I. C. Filitti, *Craioveștii*, București, f.a., extras din „Arhivele Olteniei”, p. 207—211). Vezi și un act din 17 mai 1589, în *D.I.R.*, vol. V, p. 403, nr. 420.

⁴²⁾ Vezi și nota 32.

⁴³⁾ *D.I.R.*, p. 116, nr. 117.

⁴⁴⁾ *Idem*, p. 116—117, nr. 118.

Argeș în vara și toamna anului 1516, mai ales că atunci ctitoria sa se afla într-o fază înaintată de construcție. Că așa stau lucrurile, ne-o dovedește un act din 7 ianuarie 1517 dat în Tirgoviște, prin care „dă domnia mea această poruncă a domniei mele mănăstirii domniei mele de la Argeș, unde este hramul preasfintei, curatei, prea binecuvântatei Stăpinei noastre, Născătoare de Dumnezeu, pururea fecioara Maria și cinstitei ei Uspenii, ca să-i fie vama ce este la Ocna Mică de la Tirgoviște, oricât este domnească, pentru că am întărit domnia mea sfintei mănăstiri, ca să-i fie de hrană și de întărire, iar domniei mele de veșnică pomenire și încă și părinților și copiilor domniei mele. De aceea, să fie volnic părintele egumen și frații aflători în acel sfânt loc, să adune oricât a fost vamă domnească. Altfel să nu fie, după spusa domniei mele.“⁴⁵⁾

În vara lui 1517 Neagoe merge la Argeș, pentru a participa la sfințirea mănăstirii sale. Actul din 3 iunie, fără loc de emisiune, este scris, credem, în Pitești sau Curtea de Argeș.⁴⁶⁾ Într-adevăr, la 9 iunie deci mai puțin de o săptămână mai târziu, Neagoe dă un act din Curtea de Argeș, întărind jupanului Șerb niște cumpărături la Stoenesti, Dingesti și Berislăvești.⁴⁷⁾ Formularul actului este foarte simplu. Nu tot astfel este însă formularul unui hrisov din 12 iunie 1517, dar fără loc de emisiune, desigur localizabil în Curtea de Argeș, pentru mănăstirea de la Corbii de Piatră.⁴⁸⁾

Localizarea unui alt act din această lună — 18 iunie —⁴⁹⁾ este mai greu de făcut, căci la 3 iulie domnul era în Tirgoviște⁵⁰⁾, însă la 19 iulie întărea din Pitești părți în Groșani lui Draica.⁵¹⁾ De aici, domnul merge la Argeș pentru a primi pe arhieriei invitați de el la sfințirea bisericii sale, care s-a săvârșit de Sîntă-Măria Mare.⁵²⁾ La 23 august domnul dă un act din Argeș mănăstirii Hilandar de la Muntele Atos.⁵³⁾ La 1 septembrie, o întărire pentru cumpărături ale lui Stanciul logofăt este scrisă tot „în Argeș“.⁵⁴⁾ O nouă întărire pentru diverse cumpărături ale

⁴⁵⁾ Idem, p. 117—118, nr. 119.

⁴⁶⁾ Idem, p. 119—120, nr. 121.

⁴⁷⁾ N. Iorga, *Documente mai ales argeșene din arhiva Eforiei Spitalelor Civile*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României“, vol. 3, București, 1924, p. 77; Idem, *Anciens documents de droit roumain*, vol. I Paris-București, 1930.

⁴⁸⁾ *D.J.R.*, I, p. 120—121, nr. 122.

⁴⁹⁾ Idem, p. 121—122, nr. 123.

⁵⁰⁾ Idem, p. 122, nr. 124.

⁵¹⁾ Idem, p. 123, nr. 125.

⁵²⁾ Descrierea în Gavriil Protul, *Viața Sfîntului Nișon*, ed. Tit Simedrea, București, 1937, p. 28—30.

⁵³⁾ *D.J.R.*, p. 123—124, nr. 126.

⁵⁴⁾ Idem, p. 124—125, nr. 127; locul întărit este jumătate de moară și un vad de acolo, „însă să-i fie vadul și din sus și din jos de moară, cît poate trage un om cu săgeata în pistreală“.

aceluiși boier este scrisă „în sfînta mănăstire de lingă Argeș, în luna octombrie 29 zile”.⁵⁵⁾ La 30 octombrie domnul dă două acte pentru mănăstirea Govora, tot din Curtea de Argeș.⁵⁶⁾ Sfirșitul acestui an și începutul celui următor Neagoe Basarab și-l petrece la Pitești.⁵⁷⁾ La 7 aprilie 1518 domnul era în București⁵⁸⁾, unde îl întîlnim pînă în luna mai.⁵⁹⁾

În iulie, Neagoe era din nou la Pitești⁶⁰⁾, de unde merge la Argeș, desigur pentru a sărbători hramul ctitoriei sale, la 15 august.⁶¹⁾ Același lucru s-a întîmplat, credem, și în anul 1519.⁶²⁾ Sfirșitul anului 1519 și anul 1520 domnul le petrece mai mult la Tîrgoviște.⁶³⁾ Tot astfel și în prima jumătate a lui 1521.⁶⁴⁾ Inactivitatea domnului o putem pune și pe seama bolii care îl măcina și care, probabil, i-a curmat firul vieții în plină maturitate.⁶⁵⁾

Din studierea călătoriilor lui Neagoe Basarab la Curtea de Argeș, putem observa că el mergea acolo numai în cursul verii. Neagoe urmărea desfășurarea lucrărilor, constata sumele necesare continuării lor, desigur se consulta cu meșterii în privința decorației bisericii, așa cum se consultase și asupra construirii monumentului propriu-zis.⁶⁶⁾ Stema lui Vlad Dracul reprezentînd un dragon, pusă alături de cea nouă, cu o tratare diferită a aceleiași teme-dragonul, a fost o idee sau, în orice caz, a primit aprobarea lui Neagoe, care era primul interesat în stabilirea unui

⁵⁵⁾ Idem, p. 125—126, nr. 128.

⁵⁶⁾ Idem, p. 126—130, nr. 129, și p. 131, nr. 130. Primul act cuprinde următoarea formulă: „Și eu, Florea, care am scris în scaunul vechilor domni, în Curtea de Argeș, în luna octombrie 30” (p. 130). Cel de-al doilea act are ca ispravnic pe „părintele egumen Iosif” (p. 131).

⁵⁷⁾ Acte din 22 noiembrie (Idem, p. 131—132, nr. 131), 18 ianuarie (Idem, p. 132—133: „Și eu Florea, carii am scris în minunatul foișor al Pitiștilor”) și 28 ianuarie (p. 133, nr. 133).

⁵⁸⁾ Idem, p. 134, nr. 134.

⁵⁹⁾ Acte din 28 aprilie (Idem, p. 134—135, nr. 135) și 4 mai (Idem, p. 135, nr. 136).

⁶⁰⁾ Idem, p. 136—137, nr. 137, act din 29 iulie.

⁶¹⁾ Act din 16 august (Idem, p. 137—138, nr. 138): „Și s-au scris la Curtea de Argeș”.

⁶²⁾ La 11 iulie domnul era în Pitești (Idem, p. 148, nr. 149), iar la 5 septembrie în Tîrgoviște (Idem, p. 148—149, nr. 150). Între aceste două date nu cunoaștem nici un act de la Neagoe Basarab.

⁶³⁾ Idem, p. 148—166.

⁶⁴⁾ Acte din 11 aprilie (Idem, p. 167, nr. 167), 4 iulie (p. 168, nr. 168) și 14 iulie (Idem, p. 168—169, nr. 169).

⁶⁵⁾ Pentru doctor vezi Hurmuzaki, XI.

⁶⁶⁾ Pentru scopurile care au prezidat la alcătuirea planului și inovațiilor în arhitectura bisericii, a se vedea Emil Lăzărescu, *O icoană puțin cunoscută din secolul al XVI-lea și problema pronaosului bisericii mănăstirii Argeșului*, comunicare la Sesiunea de Comunicări a Institutului de Istoria Artei al Academiei Republicii Socialiste România, Sectorul de artă veche românească, București, 24 martie 1967.

sens prin alăturarea celor două steme.⁶⁷⁾ De aceea Neagoe a intrat în istoria românească mai mult ca un domnitor preocupat de probleme de construcții și inovații în domeniul arhitecturii și decorației, fiind de comparat cu Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Constantin Brîncoveanu.

*

S-a văzut mai sus cu cită grijă Neagoe Vodă și-a înconjurat ctitoria argeșeană, aducînd pentru tirnosirea ei de la cele mai vestite lăcașuri ale ortodoxiei fețe simandicoase și cu aleasă faimă. Se știe, — iar de nu s-ar fi știut, s-ar fi putut bănuî, ținîndu-se seama de dărnicia românească îndătinată față de oaspeții streini —, că aceste înalte obraze s-au întors în țările și la mănăstirile lor încărcate cu daruri bogate și cu hrisoave de milă. Ni s-a păstrat, precum s-a amintit dealtfel mai sus, cartea dată de voevod mănăstirii Hilandar de la Sfetagora. Dar primiseră danii de la domnul Țării Românești și celelalte mănăstiri atonite, în frunte cu însuși protul Sfîntului Munte, înalt preacuviosul chir Gavriil, care cu iscusită pană a istorisit viața celui întru sfinți părintelui nostru Nifon fost arhiepiscop al Țarigradului și patriarh a toată lumea. Legăturile lui Neagoe cu învățatul monah ni se arată și dintr-o carte sobornicească a tuturor mănăstirilor sfetagorețe din luna ianuarie 1518⁶⁸⁾, întocmită așadar la cîteva luni abia după serbările de la Argeș, cu alte cuvinte curînd după înapoierea la vetrele lor a egumenilor și călugărilor Sfîntului Munte care fuseseră poftiți la sfințirea falnicei ctitorii a domnului român. Ce se întimplase? Intre două mănăstiri, Cutlumușul și Pantocratorul, se iscase dihonie pentru stăpînirea unui munte și, neizbutind a se înțelege, ele ceruseră lui Neagoe voevod să le facă dreptate. Drept care domnul român porunci tuturor egumenilor Sfîntului Munte să judece după dreptate, în frunte cu protul Atosului, și să hotărînicească partea fiecăreia. Astfel, Gavriil protul, unii egumeni sau trimișii lor, au umblat după vechile semne, au pus altele și au împărțit măgura între cele două mănăstiri care se pîrîseră la Neagoe. Putem bănuî că egumenii lor

⁶⁷⁾ Vezi Pavel Chihaia, *op. cit.* Din acest punct de vedere, de domn cu vederi largi în chestiuni de artă, cu gust și pricepere, Neagoe Basarab poate fi pus alături de Ștefan cel Mare și Petru Rareș, al căror rol în încheierea stilului moldovenesc în arhitectură și, respectiv, în inspirația decorației exterioare a bisericilor din nordul Moldovei a fost subliniat de către Petru Comarnescu, *Indreptar artistic la monumentele din nordul Moldovei*, București, 1962; Sorin Ulea, *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1963, nr. 1; a se vedea, pentru precizări noi recenzia lui Sorin Ulea la cartea lui Petru Comarnescu în „Studii și cercetări de istoria artei”, tomul 13, 1966, nr. 1 și răspunsul lui Petru Comarnescu, *Ciudate modalități de interpretare a creației noastre medievale* în „Tribuna”, din 1 iunie 1967, p. 6—7.

⁶⁸⁾ P. Lemerle, *Actes de Kutlumuș*, Paris, 1945, p. 166—169. Vezi cuprinsul documentului în tălmăcire românească la *Anexe*.

încercaseră să-și facă dreptate cu prilejul călătoriei în Țara Românească la acel voevod care era ocrotitorul tuturor lăcașurilor atonite. Iar dacă Neagoe le-a poruncit mai marilor tuturor mănăstirilor de acolo să facă dreptate, desigur că a făcut-o ca „ctitor mare a toată Sfetagora“, precum îi spune *Viața* românească a Sfintului Nifon.⁶⁹⁾ Este de altfel înția oară când un domn român ne apare în această înfățișare măreață, aproape împărătească. De sigur aceasta dovedește că sub domnia lui fiecare dintre mănăstirile Atosului intrase în legături cu Țara Românească, primind bani, moșii și alte danii.⁷⁰⁾ În această privință nu putem să nu atragem luarea aminte asupra cinstei de ctitor pe care au avut-o până atunci la cîte o mănăstire atonită unii din voievozii noștri. Vlaicu, Mircea cel Bătrîn erau ctitori la Cutlumuș.⁷¹⁾ Vlad Călugărul fusese făcut ctitor la Hilandar prin înfierea sa de către sîrboica Mara, fosta împărăteasă, rămasă creștină, a sultanului Murad al II-lea.⁷²⁾ Și titlul de ctitori la Atos li se recunoaște voievozilor români de către sultani. Astfel se cunosc deocamdată două firme pe care le publicăm în românește de față.

Unul este un firman al lui Baiazid al II-lea, scris pe la 29 iunie—7 iulie 1491, iar celălalt un firman al lui Soliman cel Mareș, întocmit între 23 și 31 mai 1527.⁷³⁾ Cercetînd datele cuprinse în aceste două firme aflăm următoarele:

1. Vlad Călugărul ceruse în 1491 de la sultanul Baiazid al II-lea o scutire de bir pentru călugării mănăstirii Cutlumuș, pe care musulmanii îi necăjeau în fel și chip luîndu-le pămînturile. Voievodul intervenise, ținînd seamă că Cutlumuș era mănăstirea sa, și dobîndise astfel privilegiul cerut.

2. Din firmanul lui Soliman reiese că sub Selim I, ajuns sultan în 1512, privilegiul dat de Baiazid a fost înnoit o dată, și

⁶⁹⁾ Tit Sîmedrea, *Viața și traiul Sfintului Nifon patriarhul Constantinopolului*, București, 1937, p. 25.

⁷⁰⁾ Pentru mai multe amănunte, Petre Ș. Năsturel, *Aperçu critique des rapports de la Valachie et du Mont Athos des origines au début du XVIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes“, III, 1964, passim, în deosebi p. 110—111 și 125—126.

⁷¹⁾ P. Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 94—97 și 109; același, *Legăturile țării române cu Muntenia Atos pînă la mijlocul veacului al XV-lea*, în „Mitropolia Olteniei“, X, 1958, p. 735—744.

⁷²⁾ Petre Ș. Năsturel, *Sultana Mara, Vlad Vodă Călugărul și începutul legăturilor Țării Românești cu mănăstirea Hilandar (1492)*, în „Glasul Bisericii“, XIX, 1960, p. 498—502. Vezi și Ion Radu Mircea, *Relations culturelles roumano-serbes au XVIe siècle*, în „Revue des études sud-est européennes“, I, 1963, p. 381—391 și 416—417.

⁷³⁾ Descoperite și studiate mai întîi de P. Lemerle și P. Wittek, *Recherches sur l'histoire et le statut des monastères athonites sous la domination turque*, în „Archives d'histoire du droit oriental“, III, 1947, p. 411—472; textul lor, în limba franceză, la P. Lemerle, *op. cit.*, p. 234—235. Despre aceste documente și P. Ș. Năsturel, *Aperçu critique*, p. 111—114.

din nou acum în 1527 de către Soliman însuși. Aceasta înseamnă că Neagoe, urmînd pilda lui Vlad Călugărul, a căpătat înnoirea scuturilor Cutlumușului de către Selim, iar în 1527, domnind Radu de la Afumați, acesta prin urmare a dobîndit de la Soliman o nouă înnoire a acestora.

Astfel domnii munteni erau cîtorii Cutlumușului prin drept de moștenire și printr-un drept recunoscut lor de către Înalta Poartă Otomană. Grijă lui Neagoe pentru toate mănăstirile Sfîntului Munte îl îndreptățește să fie privit așadar ca „cîtor mare a toată Sfetagora“, aceasta desigur cu știința și îngăduirea turcilor, care, precum s-a arătat într-altă parte, îi socoteau pe voievozii români drept episcopii acestor lăcașuri, la fel ca mutevelii otomani.⁷⁴⁾

*

Ne-am putea opri aici. Dar ne mai fuge gîndul la o știre păstrată într-o cronică grecească, așa zisa *Ecthesis Chronica*. Aceasta nu va fi cu totul nouă pentru cercetătorii români, deoarece răposatul întru neuitare părintele Nae Popescu a scris despre ea acum peste o jumătate de veac.⁷⁵⁾ Totuși socotim că nu va fi poate cu totul de prisos ca și noi să ne oprim asupra acestui izvor prea puțin cercetat.

Ecthesis Chronica este o cronică bizantină urmată de o istorie a patriarhilor Constantinopolului. Printre datele privind și trecutul românesc, sau mai bine zis legăturile țărilor române cu scaunul țarigrădean, se află următoarea, pe care o tîlmăcim din grecește astfel:

(Teolipt patriarhul) „a călătorit și în Vlahia (=Țara Românească) fiind poftit de domnul Radul, să pregătească mirul cel mare. Deci mergînd l-a înduplecat pe domn să clădească din nou biserica Pammakaristos, ceea ce a și făcut trimițînd aspri 100.000, căci era să cadă de vechime turla, ci stă așadar pînă acum“. ⁷⁶⁾ Intrucît Teolipt a patriarhisit de pe la mijlocul anului

⁷⁴⁾ P. Lemerle și P. Wittek, *op. cit.*, p. 426—427 ridică întrebarea dacă mănăstirea, în ochii turcilor, era bunul voievozilor români sau dacă aceștia erau un fel de episcopi, la fel ca mutevelii otomani. Pentru P. Ș. Năsturel, *Aperçu critique*, p. 113, ei erau episcopi (muteveli).

⁷⁵⁾ Diaconul Nicolae, M. Popescu, *Patriarhii Țarigradului prin țările românești. Veacul XVI*, București, 1914, p. 28—29; pentru cronică vezi G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, Berlin, 1958 (ediția a 2-a), p. 251—252.

⁷⁶⁾ Sp. Lambros, *Ecthesis chronica and chronicon Athenarum*, Londra, 1902, p. 67—68 (vezi textul grec și la N. M. Popescu, *op. cit.*). Fosta mănăstire Pammakaristos a adăpostit încă din 1455 patriarhia ecumenică, mutată de la Sfîntii Apostoli de către patriarhul Ghenadie Șolariul. Turcii o prefăcură în geamie în 1586. Vezi R. Janin, *Les églises et les monastères* (tomul III din „La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin“, partea I: „Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique“), Paris, 1953, p. 217—222.

1513 pînă prin toamna anului 1522⁷⁷⁾, se pune întrebarea care voevod Radu îl va fi chemat în Țara Românească. De Radu cel Mare nu poate fi vorba: el încetase din viață în 1508.⁷⁸⁾ Știrea s-ar potrivi oare cu Radu (Dragomir) Călugărul sau cu Radu de la Afumați? Dar Radu Călugărul care nu a stat domn decît cîteva săptămîni (octombrie-noiembrie 1521—ianuarie 1522)⁷⁹⁾, nesigur de domnie, nu avea vreme destulă ca să-l poftească, să-l aștepte și să-l primească pe patriarh ca să sfințească sfîntul mir (fie spus în treacăt, slujba aceasta se obișnuiește în Săptămîna mare⁸⁰⁾). Radu Vodă de la Afumați care s-a bucurat de o domnie mai lungă (1522—1529 cu întreruperi), l-ar fi putut aduce. Patriarhul însă a murit prea repede ca să fi venit în Muntenia. Prin urmare, precum dealtfel își dăduse seama și părintele N. Popescu, înția parte a știrii cu pricina nu e adevărată⁸¹⁾, dar apropiind amănuntul privitor la înnoirea bisericii patriarhiei de ceea ce aflăm în *Viața Sfîntului Nifon*, el și-a dat seama că datele acestor izvoare se întregesc.⁸²⁾ Desigur că da. Totuși un lucru rămîne pe mai departe nelămurit, și anume pentru ce *Ecthesis Chronica* spune că voevodul care l-a poftit în țara sa pe Teolipt se chema Radul? Greu lucru pare să fie născocirea acestui nume curat românesc. Credem prin urmare că un voevod Radu a chemat într-adevăr un patriarh de Constantinopol să sfințească sfîntul marele mir.⁸³⁾ Acesta, hotărît că nu a fost Teolipt, precum am arătat mai sus, ci un altul. Să fi fost Nifon oare, venit să trăiască lîngă Radu cel Mare? Ne îndoim, căci faptele fostului patriarh nu-l mai interesează pe autorul cronicii grecești, care amintește doar că aflîndu-se în Țara Românească, Nifon a fost ales pentru a treia oară ca să păstorească scaunul constantinopolitan, dar că nu a vrut să vină.⁸⁴⁾ Ne-am putea gîndi atunci la Ioachim, acel

⁷⁷⁾ V. Grumel, *La chronologie* (Traité d'Études byzantines publié par Paul Lemerle) I, Paris, 1958, p. 438.

⁷⁸⁾ I. Ionașcu și Fr. Pall, *Elemente de cronologie în Documente privind istoria României*, Introducere, vol. I, București, 1956, p. 487.

⁷⁹⁾ Ibidem.

⁸⁰⁾ Vezi totuși cazul patriarhului Dositei al Ierusalimului care a făcut la noi marele mir în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, la 29 iunie 1702, în ziua de Sfîntii Apostoli Petru și Pavel, în biserica Arhimandritului din București. (Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, ediția Șt. D. Grecianu, București, 1902, p. 115).

⁸¹⁾ I. Ionașcu și Fr. Pall, *loc. cit.*

⁸²⁾ N. M. Popescu, *op. cit.*, p. 29; Al. Elian, *Legăturile Mitropoliei Ungro-olahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe*, în „Bis. Ort. Rom.”, 1959, p. 911—912.

⁸³⁾ G. Moravcsik, *op. cit.*, p. 251, observă că *Ecthesis Chronica* se oprește în unele manuscrise la 1517 iar în altele la 1543, dar fără a avea nici un sfîrșit vădit. Aceasta ne împiedică prin urmare să ne dăm seama cînd anume s-a scris cronica. Se cunosc mai multe manuscrise din veacul al XVI-lea, unul fiind de pe la 1567.

⁸⁴⁾ *Ecthesis Chronica*, p. 57.

patriarh care, nefiind primit de Bogdan, domnul Moldovei, a venit să moară de inimă rea la Tirgoviște,⁸⁵⁾ unde într-adevăr domnea Radu cel Mare. Dar nici aceasta nu se poate, căci cronica știe prea bine că patriarhul fusese chemat anume pentru a sfinți mir mare, pe cînd Ioachim plecase la drum după mile mai întii în Moldova.

Intrucît marele mir nu a putut fi sfințit în Muntenia sub Radu cel Mare, bogat închinător de danii la sfintele lăcașuri grecești, și cum aceasta nu pare să se fi întîmplat sub domnia lui Neagoe Basarab⁸⁶⁾, ne întrebăm dacă nu cumva Radu de la Afumați, care s-a bucurat de o domnie mai lungă (1522—1529) și a fost și el deosebit de darnic față de mănăstirile Răsăritului grec, nu este de fapt acel domn Radu care l-a pofțit nu pe Teolipt I, ci pe Ieremia I⁸⁷⁾ să săvîrșească în Țara Românească această slujbă patriarhicească.

Datele pe care le avem deocamdată la îndemînă ne împiedică să dăm un răspuns hotărît.

Aceste cîteva file de răscoliri prin trecutul nostru drag să fie prinosul nostru de laudă pentru faptele bunului și marelui domn Neagoe Basarab, cel care acum 450 de ani a ctitorit și sfințit marea și românească mănăstire de la Argeș.

*
* * *

Considerînd ca prețioase amintitele documente, le publicăm în traducere românească.

I. 1518, IANUARIE, CARTE DE HOTARNICIE LA MUNTELE ATOS DIN PORUNCA VOEVODULUI NEAGOE BASARAB.

† „Vai lumii din pricina smintelilor, că smintelile trebuie să vină” spune undeva Sfînta Evanghelie.⁸⁸⁾ Și iarăși Apostolul: „prietenia lumii este dușmănie față de Dumnezeu”.⁸⁹⁾ În acest

⁸⁵⁾ *Ibidem*, p. 57; vezi și N. M. Popescu, *op. cit.*, p. 10. Ioachim a ajuns a doua oară patriarh la începutul anului 1504 și a murit în toamna aceluiași an (cf. V. Grumel, *op. cit.*, p. 437).

⁸⁶⁾ *Viața lui Nifon* care e și o cronică a domniei lui Neagoe și care știe de toate legăturile acestuia cu patriarhiile și mănăstirile ortodoxe de peste hotare ar fi însemnat, desigur, o știre atît de neobișnuită. Dar singurul patriarh de Constantinopol amintit în afară de Teolipt este Pahomie (1504—1513), cel care l-a blagoslovit pe Macarie noul mitropolit al Ungrovlahiei pus de voevod. Pentru versiunea din *Letopisețul Cantacuzinesc* care amintește de sfințirea mirului în timpul lui Neagoe, vezi ediția C. Grecescu și Dan Simonescu, p. 205; și diacon Nicolae M. Popescu, *op. cit.*

⁸⁷⁾ Ieremia a păstorit de la 31 decembrie 1522 pînă la sfîrșitul anului 1545 (V. Grumel, *op. cit.*, p. 438).

⁸⁸⁾ *Evanghelia de la Matei*, 18,7. Am citat după ediția Gala Galaction și Vasile Radu.

⁸⁹⁾ Iacov, 4,4.

fel îi săgetează și îi bate cu război vrăjmașul pe toți, așa încît și de noi el s-a apropiat și ne-a hărțuit. Uitînd dar ce fusese înainte între ele, preacinstita și cuvioasa mare minăstire a Cutlumușului și la fel de cinstita mănăstire vecină și sfîntă a Pantocratorului s-au jeluît pentru măgura Rabduhului și Cutlumușului la preaputernicul domn a toată Ungrovlahia Neagoe, care a poruncit tuturor catigumenilor de pe sfînt numitul Munte de a îndrepta dreptatea, așa cum li s-a făcut sfînților de a le potrivi și împăca pe toate și de a îndrepta ce este al fiecăreia. Atunci dar adunîndu-se atotpreacuvioșii catigumeni și bărbați cei mai aleși ai tuturor mănăstirilor, au făcut un sobor extraordinar. Sculîndu-se dar toți împreună cu catigumenii Cutlumușului și Pantocratorului, ei s-au dus la locul cu pricina și acolo pe toate cîte trebuie cercetîndu-le și privind-le, ei au lucrat la mîngîierea celor două părți. Curînd după adunarea soborului, poruncind ca cei doi catigumeni, anume acela al Cutlumușului și acela al Pantocratorului să fie de față împreună cu călugării lor, astfel oarecum au judecat pentru dragostea mai suszislui domn și pentru folosul mănăstirilor înseși. Apoi chemîndu-i împreună pe cei doi catigumeni, îndată le-au arătat hotărîrea. Iar ei intrînd și cercetînd cu grijă ceea ce fusese judecat bine de către sobor, numaidecît ei au săvîrșit cu toții rugăciunea și au primit amîndoi măgura împărțită după cum au ales și au împărțit sfînții părinți. Astfel noi le-am dat lor ca să aibă măgura așa cum am împărțit-o. Am început deci hotarul de la pîrîul lui Pirandos pînă la pîrîul celălalt, lîngă un zid mare de piatră unde este și o cruce întipărită, precum și pecetea mănăstirii: de acolo urcă drept înainte pe același pîrîu pînă la drumul care duce la Xeropotam iar drept hotarul lui am pus un sicriu de piatră, o banchetă și o piatră statornică, în care am săpat pecetea. Acest drum deci merge drept și se întoarce la un pîrîu care e în susul drumului, unde se află o mare piatră cioplită de la sine, și trece prin acest drum și ajunge la celălalt pîrîu: și acolo, pe mijlocul drumului, se află o piatră statornică, în care am săpat o cruce: în josul drumului e o altă piatră în care și pecete am făcut: coboară în josul pîrîului pînă la marele zid pînă la o săritură bogată în apă și acolo am săpat pecetea în piatră către miază-zi. În mijlocul pîrîului este un platan mare: și coboară acest pîrîu pînă la drumul care duce de la Cutlumuș la alunișul Ivirului: și în josul drumului este un platan mare, iar la rădăcina lui o piatră, în care este și pecetea. Și prin pîrîul acesta în jos la zid și acolo e pecetea într-o piatră, la întîlnirea celor

⁹⁰⁾ Bănuim că se întipărea pecetea mănăstirii în același fel cum, în Moldova bunăoară, se puneau „bouri”, adică semne de hotare cu stema Moldovei cu prilejul unor hotărnicii. Poate în piatra de hotar se săpa un mic lăcaș care adăpostea pecetea mănăstirii turnată în ceară sau în plumb.

două pîraie, urcă spre sprinceana din dreptul (muntelui) Rabduhului, iar acolo, alături, este pecetea într-o piatră. Coboară spre o prăpastie și spre o vărărie, trece pîriul și merge pînă la șanț și pînă la bancheta întregă a Rabduhului pînă la poarta viei lui Alipie. Și iese la drumul cel obștesc care duce la Cutlumuș, se îndreaptă către nucetul Rabduhului și către via Cutlumușului și trece pînă la pîriu, trece prin pîriu și pornește spre celălalt pîriu, unde noi am început hotărnicia, acolo am și încheiat-o. Și partea cea din dreapta noi am dat-o Cutlumușului, iar pe cea din stînga am împărțit-o Rabduhului, iar apa ce curge către Rabduhu s-o aibă fără piedică și să nu-i turbure defel Cutlumușienii.

Drept care s-a făcut și cea de față sobornicească scrisoare întru siguranță, iar nu pentru stricăciune în toți vecii cu nedeslegată afurisanie și cu blestemul părinților care mai jos și-au iscălit cu mîna lor numele pentru adevărire. În luna ianuarie, în anul 7026, indictionul 6.

- † Protul Gavriil ieromonah,
- † Catigumenul Lavrei Meletie ieromonah,
- † Proigumenul Vatopedului Martirie ieromonah,
- † Catigumenul Hilandarului Evstratie ieromonah,
- † Dichiul Ivirului Evstratie ieromonah,
- † Catigumenul Xeropotamului Teodosie ieromonah,
- † Catigumenul Caracalului Sava ieromonah,
- † Catigumenul Simenului⁹¹ Simeon ieromonah,
- † Catigumenul Agiopavlit Ioan ieromonah,
- † Proigumenul Zografit Teofan ieromonah,
- † Proigumenul Castamonit Nestor ieromonah,
- † Catigumenul Simopetriot Calist ieromonah,
- † Dichiul Xenohului Simeon ieromonah,
- † De la Dohiariu Pahomie ieromonah,
- † De la Rusicon schevofilaxul Vavila,
- † Catigumenul Grigoriot Gavriil ieromonah,
- † Catigumenul lui Dionisie Metodie ieromonah,
- † Dichiul de la Filoteu Teofan ieromonah.

† Dacă cineva ar risipi ceea ce noi am făcut bine cînd am pus hotar și așezămînt, cu grea afursianie să fie blestemat de către cei 318 purtători de Dumnezeu părinți de la Nicheea⁹²) și de către celelalte 6 sinoade. Amin.

⁹¹) Este vorba aci de mănăstirea Esfigmenu.

⁹²) În legătură cu acest blestem atît de răspîndit în trecut, amintim acum pe M. Aubineau, *Les 318 serviteurs d'Abraham (Gen. XIV, 14) et le nombre des Pères au concile de Nicée (325)*, în „Revue d'histoire ecclésiastique”, 61 (1966), p. 5—43 și întregirile aduse de H. Cadwick, *Les 318 Pères de Nicée*, ibidem, p. 808—811.

II. 1491, 29 Iunie—7 Iulie. FIRMANUL LUI BAIAZID AL II-LEA ÎNTĂRIND LA CEREREA VOEVODULUI VLAD CALUGARUL DREPTURILE MANASTIRII CUTLUMUS DE LA MUNTELE ATOS.

Ei! Baiazid fiul lui Mehmed Han, cel pururea biruitor. Slava emirilor celor mai de frunte și adăpostul celor de bun neam meghistani, subașii Selanicului, Ibrahim, să fie mărit! Și pilda celor mai de frunte teologi, adăpostul vestiților înțelepți, dascălul nostru cadiul Selanicului să-i dănuiască meritul!

Indată ce înalta poruncă împărătească va fi sosit, să fie cunoscute cele ce urmează. Voevodul Valahiei (Țara Românească) a înfățișat la Înaltul meu Devlet⁹³) următoarea cerere: ar fi un pământ cu numele Cutlumus așezat pe Ostrovul Bărbaților⁹⁴) Aianoros⁹⁵). Intrucît această mănăstire este mănăstirea zisului voevod, el mi-a cerut să-i dăruiesc dijma pămînturilor care sînt ale acestei mănăstiri, iar eu i-am dăruit-o și am dat călugărilor cinstită poruncă. Mai pe urmă musulmanii au arătat vrăjmășie față de aceștia, și au trimis țărani lor și ei au arat pămînturi ale acestei mănăstiri. Cînd au luat cu ei recolta timarioșii⁹⁶) zicînd „șerbii noștri au semănat“ au vrut să ia dijma pe care călugării trebuiau s-o ia.

Dacă așa este, se cuvine ca voi să cercetați cinstita poruncă dată de mine altădată pentru a lăsa dijma pămînturilor care sînt ale acestei mănăstiri. Și precum este scris în cinstitul ei cuprîns, voi, urmîndu-i, așa să faceți. Dacă dijma acestui pămînt al mănăstirii li s-a dat lor, înapoiați-le lor acest pămînt ca să-l are; nimeni din afară să nu se amestece, să nu aibă folosul, nici să-l are. Dacă cineva face așa, împiedicați-l; puneți capăt uneltirilor acelor care nu ascultă și pedepsiți-i; altfel să nu faceți. Cîțiva inși au cotropit viile călugărilor, moara, pămînturile și cîmpurile; veghiați de asemenea la aceia. Tot ce este bun al bisericilor lor nu lăsați să li se ia din mînă, iar dacă li s-a luat, luați-l înapoi pentru ei de îndată. Și după ce o veți fi luat în seamă, lăsați această cinstită poruncă în mîinile lor. Așa să știți, să aveți încredere în cinstita tură.

Scris în cea din urmă decadă a cinstitei luni Șaban, anul opt sute optzeci și șase (=29 iunie—7 iulie 1491), în reședința mea Constantinopole.

⁹³) Înalta Poartă.

⁹⁴) Muntele Atos este de fapt o peninsulă. Turcii îi dau numele de Ostrov al Bărbaților pentru că, precum se știe, picior de femeie nu avea (și nu are nici astăzi) voie să calce acolo.

⁹⁵) Din grecește „aghion oron“, Sfîntul Munte.

⁹⁶) Stăpînii turci de moșii în țările creștine cucerite și care erau îndatorați la slujbă ostășească pentru otomani.

III. 1527, 23—31 MAI. FIRMANUL LUI SOLIMAN CEL MAREȚ INTARIND DREPTURILE DE DEMULT ALE MANASTIRII CUTLUMUS LA CERE-REA VOEVOULUI RADU DE LA AFUMAȚI.

Ei! Soliman fiul lui Selim Han cel pururea biruitor. Porunca cinstului și înaltului semn sultănesc și preafrumoasa tură hănească, cuceritoare a lumii, este următoarea: voevodul Valahiei⁹⁷) (Țara Românească) a cerut de la fericitul meu bunic, sultan Baiazid Han, și de la fericitul meu tată, sultan Selim Han — mila și mulțumirea lui Dumnezeu să fie cu ei — să-i dăruiască dijma și birurile de la mai multe din pământurile ce sînt ale mănăstirii Cutlumuș de pe Ostrovul Bărbaților. Fericții deci au dăruit dijma și birurile de la cîteva pămînturi ce sînt zisei mănăstiri în ținuturile Seres, Siderocavsia și Salonic — iar suma dijmei viilor, birului de pe stupi și birului de pe bivolii tăiați însumă 2435 aspri — și ei au dat cu milostivire cinstite firme, poruncind ca mai suszisele pămînturi să fie ca mai înainte în mîinile călugărilor care se află în această mănăstire și precum mai înainte, semănînd și culegînd, au făcut vii și livezi, așa să facă iarăși; să nu dea de-acum înainte nici dijme, nici biruri de pe aceste pămînturi, iar nimenea să nu le ceară pentru acestea dijme sau biruri. Și cu toate că pînă acum ei le-au folosit ca pășuni pentru vitele și bivolii lor și precum s-au îndeletnicit cu pescuitul, numai dacă aceasta a fost din vremurile străvechi în folosința lor, nici-un timariot sau alt careva în orice chip ar fi, să nu se amestece în această privință, nici să-i supere.

Acum, deoarece voevodul Valahiei, slava emirilor obștei creștinești⁹⁸), Radul voevodul a trimis această poruncă la fericita mea Curte și a cerut înnoirea ei, și eu în ce mă privește am hotărît și dăruit această nouă poruncă atotputernică. Și am poruncit ca în privința aceasta să se facă după cuprinsul cinstitelor firme pe care fericitul meu bunic, sultan Baiazid Han și fericitul meu tată, sultan Selim Han — binecuvîntată să le fie țărîna — le-au dăruit cu milostivire, iar împotriva-le nimenea să nu stea nici să căsuneze supărare sau greutate.

Așa s-o știe. Să aibă încredere în cinstita tură.

Seris în întîia decadă a cinstitei luni Șaban anul 933 (= 23—31 mai 1527) în reședința mea Constantinoplea cea bine păzită.

⁹⁷) Voevodul Valahiei este în formularul acestui firman același lucru ca domnia Țării Românești. Intr-adevăr, voevodul care domnea în Muntenia în 1527 fiind Radu de la Afumați, nu fusese contemporanul strămoșilor lui Soliman. Amintirea numelor bunicului și tatălui sultanului acestuia, dovedește că voievozii care au domnit pe vremea lor — Vlad Călugărul (1482—1495), poate și Radu cel Mare (1495—1508) și Neagoe — au intervenit la Poartă pentru Cutlumuș.

⁹⁸) Acesta titlu turcii îl dădeau numai domnilor români.

BISERICI DE LEMN, MONUMENTE ISTORICE DIN ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

de : LONGIN I. OPRIȘA

Bisericile de lemn ca și vechile așezări țărănești din regiunile deluroase și muntoase ale țării noastre, reprezintă cea mai originală creație arhitectonică săvârșită de mîna înaintașilor. Construite din birne de stejar și acoperite cu șindrilă, întreaga lucrare fiind fasonată numai cu secura, în formă de navă, avînd interiorul îmbogățit cu icoane, picturi, troițe, sfeșnice și o seamă de obiecte cultice, ele scot la lumină arta și talentul meșterilor și zugravilor din trecutul nostru.

Aceste modeste bisericuțe în care se mai păstrează mărturia unor vechi tradiții ca și colibele și casele țărănești din satele locuite de plugari și păstori pricepuți în lucrarea lemnului, sînt construite de mîna harnică a localnicilor. În stilul lor simplu dar elegant, cuprind modeste nuanțe ale barocului.

În cele ce urmează prezentăm în mod sumar cîteva astfel de biserici de lemn, monumente istorice, pe lîngă cele care le-am descris într-un număr anterior al revistei noastre. Ele aparțin aproape toate veacului al XVIII-lea.

BISERICA CU HRAMUL SFINTUL MARE MUCENIC GHEORGHE DIN OHABIȚA

Așezat între dealurile acoperite cu păduri, aproape de izvorul pîrîului Pogănici, înspre sud-vest de orașul Caransebeș, la o distanță de circa 15 km, satul Ohabița este amintit de documente în secolul al XV-lea, fiind în vremea aceea proprietatea familiei Bizerea. În secolul al XVIII-lea, după unele informații este proprietate erarială ca apoi să treacă succesiv în a altora. În cele din urmă s-a încheiat ca sat de sine stătător.

Biseriçuța de lemn, modestă la înfățișare, datează din vremuri îndepărtate, după tradiție avînd o vechime de peste 200 de

ani. Este construită din stejar și acoperită cu șindrilă. Fundațiile sînt din piatră brută cu mortar de argilă. Scheletul în întregime de lemn, în afară de îmbinările clasice, în cep, în pană, este încheșat cu cuie de lemn. Pereții au fost tencuiți între timp atît în interior cît și în exterior cu material format din nisip și argilă pe șipci de lemn, fiind spoși cu lapte de var. Este pardosită cu lut compactat. Ferestrele din lemn de stejar sînt simple și prevăzute cu gratii. Tavanul este drept, realizat din scînduri de stejar și acoperit cu vopsea de ulei. În decursul timpului, pentru a o consolida, bisericii i s-au adăugat doi contraforți din piatră brută, fiind așezați în perețele din partea vestică.

Pictura foarte veche, necunosîndu-se pînă acuma nici autorul și nici timpul cînd a fost realizată, se păstrează parțial. Stilul în care a fost executată este neobizantin, în ulei și aplicată pe lemn.

În formă de navă, avînd tindă, naos și altar, biserica a fost ridicată de către obștea credincioșilor în număr de aproximativ 300 de suflete.

BISERICA „CUVIOASA PARASCHIVA” DIN POIENI

Satul Poieni este așezat în nord-vestul raionului Făget, la o distanță de circa 30 km, aproape de hotarul regiunilor Banat și Hunedoara. Localitatea a fost odinioară cuprinsă în întinsele proprietăți ale Huniazilor și este amintită în documentele vremii ca datînd de la începutul secolului al XVI-lea. Locul unde era satul cînd s-au ridicat primele așezări se numea „Trifești”, mai existînd și azi familii cu numele de „Trifescu”. Cu timpul, locuitorii s-au mutat înspre vale, ieșind din pădurile seculare, într-o cîmpie întinsă în apropierea riului Bega. Satul, purtînd diferite denumiri ca *Pleyen*, *Poyen*, *Poyeni*, pînă la urmă a ajuns să se numească Poieni. Desigur numirea aceasta se trage de la frumoasele poieni unde se află așezat satul.

După tradiție se crede că din timpuri străvechi, pînă în jurul anului 1800, ar fi existat o altă biserică tot din lemn, într-un loc mai ridicat, lîngă ceea ce se numește „Valea bisericii”. Nu se cunosc motivele pentru care vechiul lăcaș de cult se demolează, ca la anul 1800 să fie ridicată biserica de azi. O parte din materialul lemnos s-a vîndut credincioșilor din satul apropiat Coșevița. Actuala biserică s-a construit din material lemnos nou, fiind amplasată în mijlocul satului într-o prea frumoasă poiană, la poalele unui deal acoperit cu nesfîrșite păduri. În timpul anilor 1935—1936, biserica suferind unele stricăciuni, a fost acoperită cu tablă zincată. În anii 1938—1939 au fost montate uși noi și ferestre într-o formă mai mare decît cele inițiale. În anul 1948 construcția a fost înălțată cu $\frac{1}{2}$ m așezîndu-se pe o nouă fundație

de piatră. În anul 1949 pereții din exterior au fost căptușiți cu șindrilă iar în anul 1952 a fost vopsită învelitoarea.

În formă de navă, înspre răsărit avînd absida trapezoidală, cu pereții din birne de stejar și căptușiți atît în exterior cît și în interior, biserica nu are pronaos propriu-zis ci doar un fel de tindă deasupra căreia, pe un sistem de grinzi puternice, se ridică turnul. Interiorul este pardosit cu dușumea iar ferestrele în număr de 9 sînt așezate 2 în tindă, 4 în naos și 3 în absidă. Intrarea în biserică se face prin două părți, printr-o ușă în axul bisericii, amplasată în peretele apusean sub turn, și prin a doua ușă amplasată în peretele sudic, prin care se face intrarea bărbaților. Învelitoarea este din tablă galvanizată, la început fiind din șindrilă. Turnul de secțiune pătrată are la partea superioară cîte o fereastră îngustă și lunguiată pe fiecare latură. Tavanul este executat din astereală montată pe grinzi și cercei de brad, fiind boltit deasupra noasului, iar la tindă în formă dreaptă. Șarpanta e din lemn de stejar, avînd îmbinările cu cuie de lemn.

Pictura bine păstrată este executată în stil bizantin pe pînză și aplicată pe pereți căptușiți cu astereală și pe cerimea bisericii, reprezentînd scene biblice din Vechiul și Noul Testament. Fiecare tablou poartă inscripții cu litere cirilice. Pe un perete, în interior, se află o însemnare din care s-a putut descifra : „Episcopul nostru Ștefan Avacumovici, anul 1812. Petar Nicoli, maler“. Din această însemnare ar reieși că pictura datează de la anul 1812 și a fost executată de acest pictor care se semnează Petar Nicoli.

BISERICA SFINTUL MARE MUCENIC DIMITRIE DIN DUBEȘTI

Comuna Dubești este amintită încă în secolul al XVI-lea. Ca și alte localități la vremea aceea a fost în stăpînirea Huniazilor, mai ales că aparținea de ținutul Hunedoarei. După tradiție, la început (1650) se compunea din trei cătune așezate pe valea pîrîului „Zărnoaie“. În timpul împărătesei Maria Terezia, cele trei cătune s-au mutat pe un deal ce era în proprietatea grofului maghiar „Doboș“ de la care s-ar putea să derive denumirea Dubești.

După tradiție biserica ar fi fost construită în timp ce locuitorii din cele trei cătune erau așezați pe valea „Zărnoaiei“, pe la anul 1650. Mutîndu-se pe locurile unde se află azi, au mutat și biserica în mijlocul noii așezări. Se spune că la mutarea bisericii au fost mai multe păreri. Unii dintre săteni voiau să o reclădească pe dealul numit „Dudăriei“, iar alții pe dealul numit „Topla“. Trăgîndu-se la sorți, biserica a fost așezată pe dealul Toplei unde se află în prezent, fiind înălțată ca și în alte cazuri de locuitorii satului mai pricepuți în meșteșugul lemnăriei și al construcției.

În formă de navă, avînd tindă, naos și absidă poligonală, biserica este făcută din birne de stejar cioplite, avînd astereală din scîndură în interior. Pereții sînt îmbinați la colțuri în sistem coadă de rîndunică. Turnul de secțiune pătrată se ridică pe un sistem de grinzi solide așezate peste planșeul de la tinda bisericii. Tinda are tavanul plan mai jos decît naosul executat din astereală de scîndură. Naosul are tavanul tot din scîndură, montat pe calote de lemn, avînd însă o înălțime mai mare și este construit în formă boltită. Absida are la fel tavanul executat în formă boltită, însă înălțimea mai mică decît a naosului. Pardoseala este din lipitură de pămînt. Biserica are două intrări, una în partea de apus așezată în axul monumentului și cealaltă în perețele dinspre sud. Sînt 5 ferestre așezate una în tindă, două în naos și două la altar. Invelitoarea este în întregime din tablă. Temelia din piatră brută e foarte înaltă, avînd patru trepte de urcare. Turnul destul de scund a impus construirea unei clopotnițe în care sînt așezate clopotele.

Deși în decursul anilor s-au întreprins diferite intervenții pentru buna întreținere a bisericii, ea a rămas în forma ei originală. Astfel în anul 1931 a fost înlocuită invelitoarea de șindrilă cu alta de tablă galvanizată. În anul 1959 făcîndu-i-se reparații generale, așezată pe o fundație de piatră brută, a fost ridicată cu cca 60 de cm, fiind înlocuite și tălpoaiele. În anul 1964 au fost construite trepte noi din beton la ambele intrări. După lucrările de reparații ce au fost efectuate în decursul vremii, astăzi biserica este bine conservată, atît în exterior cît și în interior, avînd o înfățișare plăcută în întreg ansamblul ei.

Pictura după atîția ani de cînd a fost executată, este bine conservată. Stilul în care a fost concepută se apropie de cel bizantin și este executată în ulei, direct pe pereți. Întreaga compoziție este redată într-un ansamblu armonios cu colorit natural, totul fiind lucrat cu multă căldură și gingășie. Nu s-a putut afla însă nici un indiciu din care să rezulte anul sau meșterul care a executat-o.

Pe iconostas, în altar, se află următoarea însemnare: „Pomeniște Doamne pe robul tău preotul Vichentie Triponescu, 1862”.

BISERICA CU HRAMUL SFINȚII ARHANGHELI MIHAIL ȘI GAVRIL DIN POVERGINA

În apropierea Făgetului, la distanță de 4—5 km, este așezat satul Povergina, care e amintit pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea ca aparținînd erariului. Denumirea veche era Porzon, apoi Povorsina și mai tîrziu Boverschina. Se află în imediata vecinătate a pîrîului Birchiș, între dealurile Cocița, al Cichii și Dîmbul Timișului. Tăietorii de lemne de prin părțile locului pe la începutul

secolului al XVIII-lea s-au așezat aci clădindu-și gospodării, înființând astfel satul de azi, a cărui denumire nu se știe de unde se trage.

După înjghebarea satului, credincioșii au luat inițiativa construirii unei biserici care, așa după cum mărturisește inscripția din interiorul ei, ar data din anul 1782. Este construită din birne de stejar și tei fixate în cuie de lemn, pereții fiind încheiați la colțuri prin coadă de rândunică. Temelia este din piatră brută așezată în mortar de var. Invelitoarea e din șindrilă iar cea a turnului din tablă. În formă de navă cu absida poligonală, biserica pe lângă naos mai are și o tindă foarte mică. Absida are boltiri în segmente semicirculare din scinduri. Sînt două uși și patru ferestre, două în absidă și două în naos. În interior are pardo-seală din scinduri iar exteriorul este căptușit cu lipitură de pămînt.

Se spune că, cîțiva locuitori ai satului, printre care Ioan Medescu ce s-a numit și Constantin, cu Dumitru Chiricescu, trecînd prin aceste locuri ar fi găsit o comoară cu aur, rămasă ascunsă în pămînt din timpul stăpînirii turcești, pe care au folosit-o la terminarea bisericii. Numele lor e indicat de textul pisaniei din altar, al cărei cuprins e următorul: „Această sfîntă biserică de nou s-a făcut și s-a împodobit precum se vede supț stăpînirea împăratului Iosef al II-lea prin blagoslovenia preasfințitului episcop Sofronie al Timișorii, fiind protopop Petru Petrovici a Sarazului, iar preot paroh Ioan Ioanovici din Făget, iar ctitorii Ioan Medescu ce s-a numit Constantin și Dumitru Chiricescu, fiind cnez Petru Păcurar, ajutînd și Petru Diaconovici din Fabrik. S-au sfîrșit la anul 1783 luna septembrie 25 de zile și am zugrăvit eu George Diaconovici din Vârșet sau Srediște“.

Este limpede dar, că pictura din această biserică este opera lui George Diaconovici, cel mai iscusit pictor bănățean din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. El este considerat ca un deschizător al unui curent nou în pictura din bisericile bănățene. Pictura în stil neobizantin realizată cu multă finețe și subtilitate, scoate în evidență talentul și puterea de creație a acestui maestru al penelului. Portretul ctitorului Ioan Medescu este lucrat cu un deosebit simț artistic, cu o tehnică figurală în care se remarcă o deosebită armonie și expresivitate. Figura întregă a acestui ziditor de biserică înfățișează țăranul român îmbrăcat în haine sărbătorești, energic, expresiv și natural. În mod special altarul și iconostasul cu ușile împărătești sînt adevărate podoabe care ridică mult valoarea întregii picturi.

O altă podoabă ce se mai păstrează în această bisericuță, este arta sculpturală a ușilor împărătești, crucea de pe sfînta masă datînd din anul 1830, precum și crucea așezată deasupra iconostasului. Meșterii atît de iscușiți care au realizat sculptura, nu sînt încă identificați.

BISERICA CU HRAMUL NAȘTEREA SFINTULUI IOAN BOTEZATORUL
DIN ROMANEȘTI

La o distanță de 10 km înspre sud-vest de Făget, este așezată între dealuri comuna Românești. Despre existența acestei localități unele documente arată că prin secolul al XV-lea era în proprietatea unor grofi maghiari. Pe la anul 1514 este în stăpânirea familiei George Brandenburg, aparținând de județul Hunedoara. După spusele unora, la început satul era așezat pe locul unde se află astăzi „Balta caldă” și mănăstirea „Izvorul Miron”. Locul fiind nepotrivit din cauza prea multor izvoare, în același timp fiind și mulți șerpi care le pricinuiau neajunsuri, credincioșii s-au retras pe dealurile din apropiere.

Pe aceste locuri, în vârful unui deal, și-au ridicat bisericuța de lemn, ca mai târziu să se mute mai înspre vale, biserica rămânând izolată de noua așezare, în cimitirul satului. Ca în toate părțile deluroase și biserica de lemn din Românești este construită din birne de stejar, în sistemul „coadă de rândunică”, în genul caselor de locuit ale sătenilor. În formă de navă cu altarul poligonal, are un fel de tindă, în față cu o mică prispă, care pare să fie adăugată mai târziu. Din tindă se trece în navă, adică în naos și apoi în altar. Tavanul în tindă este plan, în navă și în absidă în formă boltită, fiind executat în întregime din scînduri de brad. Pereții sînt din birne de lemn tare, interiorul fiind căptușit cu astereală de scîndură montată direct pe birnele de stejar, iar fundația din piatră brută. Turnul este în secțiune patrată, ridicat pe un sistem de grinzi. Invelitoarea bisericii propriu-zise este din șindrilă iar a turnului din tablă. Intrarea se face prin cele două uși, una fiind situată în partea de apus în axul bisericii, cealaltă lateral pe peretele sudic. Ferestrele în număr de opt, sînt dispuse două în tindă, trei în navă și 3 în altar. Turnul de asemenea are cîte o fereastră pe fiecare latură. Pardoseala din fața altarului și de la strane este din dușumele și în restul bisericii e din lipitură de pămînt.

Pictura păstrată în condiții foarte slabe, nu se știe cînd a fost executată și nici de cine. În orice caz nu este de factură superioară. E posibil ca pictura veche, a cărei urme se mai întrezăresc, să fi fost în stil neobizantin. Fiind deteriorată, între timp s-a aplicat o nouă pictură, care așa cum se prezintă e a unui meșter prea puțin priceput. Din întreaga pictură de pe pereți, cerime și iconostas, doar cea de pe ușile împărătești este lucrată într-o tehnică și într-o formă care merită atenție.

Ridicată de meșterii satului și din daniile credincioșilor, tot prin grija lor a fost de mai multe ori în decursul anilor reparată și întreținută.

BISERICA DIN SATUL TOPLA

Vechimea satului nu se cunoaște. Se amintește doar că ar fi fost în proprietatea mai multor familii stăpîne și pe alte meleaguri din părțile acestea. Pe la începutul secolului al XIX-lea a trecut în posesia contelui Karácsony, care avînd mari proprietăți a atras locuitori din alte sate și fiind obligați să muncească pe moșiile lui, s-au stabilit aici. Venind din alte localități, mulți dintre ei și-au păstrat numele locurilor de unde au plecat: Temereștean (de la Temerești), Bunean și Florescu (din Bunea), Triponescu, Gruescu, Lungu, Popescu, Vălean (din Dubești) și alții. Un urmaș al familiei Oancea, care la timpul său a fost în serviciul contelui Karácsony, originar din comuna Pesac, a avut posibilitatea, la plecarea acestuia din satul Topla, să cumpere conacul și cîteva proprietăți din împrejurimi. În sat, în locurile numite „Grunețe” și „Valea Toplii”, se află două peșteri.

Locuitorii poposind în satul Topla în care nu erau la vremea aceea băștinași, după înjghebarea gospodăriilor, au procedat la constituirea unei parohii, construind o biserică. Terenul a fost obținut pe o cîmpie la marginea satului.

Obștea satului vecin — Remetea Luncă — avînd două biserici, una din zid și alta din lemn, pe cea din urmă a donat-o celor din satul Topla. Biserica construită din birne de stejar și acoperită cu șindrilă, lucrată numai cu toporul, după spusele unor oameni mai vîrstnici, ar fi fost adusă pe tăvălugi. Cu ajutorul credincioșilor, biserica a fost reasezată și consolidată de către un locuitor din Remetea Luncă, numit „Remețeanu”, specialist în construcții din material lemnos. Într-adevăr, acest lucru se adevărește într-o „conscripție a poporului” din Remetea Luncă, unde la casa cu nr. 99 se află indicat un urmaș al lui Constantin Remețeanu născut la anul 1800, iar la nr. 115 este arătat cap de familie un urmaș a lui Vichentie Remețeanu născut la anul 1795. La demolarea bisericii vechi din satul Susani, din apropiere, s-a descoperit o inscripție cu următorul text: „maistor io Ion Remețean”, ceea ce ar putea să însemne că „constructorul” bisericii din satul Topla se trăgea din aceste familii „Remețeanu” din Remetea Luncă. Ca elemente decorative, în interiorul bisericii, pe la mijlocul pereților se află un brîu sculptat în bîrna peretelui în formă de funie care se întinde pe întreaga suprafață a zidurilor. La fel este un brîu în același gen în exteriorul pereților, care împrejmuieste apoi ca o cunună ușa dinspre apus pe care intră femeile. Alături lingă biserică este așezată clopotnița în care sînt amplasate clopotele. Cu prilejul unor reparații în anul 1942, învelitoarea de șindrilă a fost înlocuită cu alta de țiglă, iar pereții turnului în exterior au fost îmbrăcați cu tablă zincată. Prin înlocuirea șindrilei cu țiglă s-a deformat stilul arhitectonic în lemn

al bisericii, aducînd în același timp și o altă greutate pentru puterea de rezistență a pereților.

Pictura în întreg ansamblul care cuprinde bolta altarului, nava și pereții, are cîmpuri mai șterse. Iconostasul și mai ales ușile împărătești păstrează o pictură mai bine conservată. Pe ușile împărătești, sub „Buna Vestire”, se află scris: „Popa Paul 1746”. Poate această însemnare să ateste data cînd s-a făcut pictura precum și numele pictorului, ori poate anul cînd a fost construită biserica. Pe perețele iconostasului dinspre altar, se află însemnarea: „popa iova au venit la Remetea la aunl 807”. În cor, pe un perete, se află inscripția: „această sfință biserică s-a molărit cu cheltuiala a comunității a satului Topla — Simion Marinescu, cniez, Simion Budescu pitrop, Ioan Kodru jurat, Vasile Marinescu kumen anul 1854”. Din toate aceste însemnări reiese că biserica e destul de veche, poate chiar din anul 1746, luînd în considerare însemnarea de pe ușile împărătești, iar ridicarea ei în satul Topla să fi avut loc pe la începutul secolului al XIX-lea.

BISERICA CU HRAMUL SFINȚII APOSTOLI PETRU ȘI PAVEL DIN ZOLT

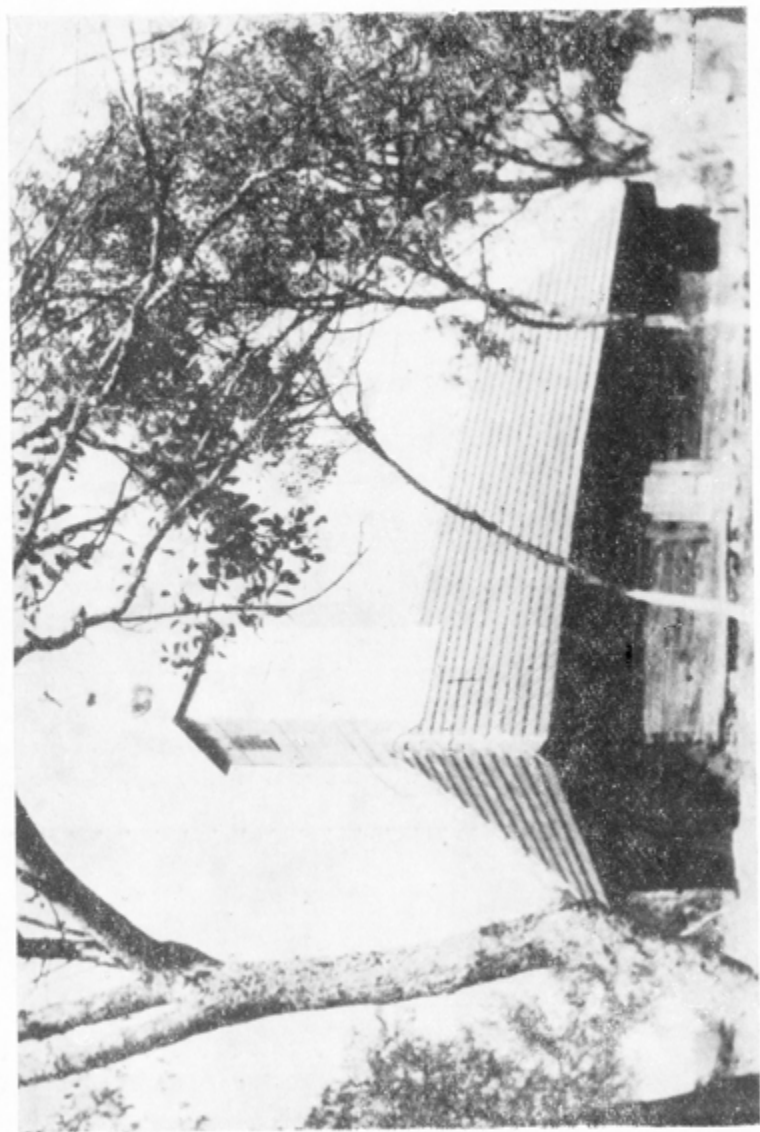
Intr-o pitorească vale înconjurată cu dealuri și păduri seculare, este așezat satul Zolt, în partea sudică a raionului Făget. Localitatea este amintită pe la mijlocul secolului al XV-lea ca proprietate a lui Ioan Huniade, ca apoi să treacă în posesia diferitor familii pînă în secolul al XVIII-lea cînd satul se înfiripează într-o formă mai organizată.

Așa după cum arată unele documente, biserica ar data de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Este construită în formă de navă care se termină spre răsărit cu absida prismatică, din birne de stejar și acoperită cu șindrilă, avînd fundația din piatră naturală. Pereții din lemn tare, lucrați numai în bardă, sînt îmbinați prin chertări și cuie de lemn. Turnul în secțiune pătrată, învelit în exterior cu astereală de scînduri, este așezat deasupra tindei care se sprijină pe grinzi puternice de stejar, avînd la partea superioară cîte două ferestre mici pe fiecare parte. Biserica se compune din tindă, naos și altar, tavanul avînd forma plană, în naos fiind boltit ca și în altar. Interiorul este pardosit cu scînduri. Pereții sînt în exterior fără tencuială, pe cînd în interior sînt acoperiți cu astereală din scînduri. În corpul bisericii sînt șase ferestre, montate una în tindă, două în naos și trei în altar. Intrarea se face prin două uși, una amplasată în partea sudică și cealaltă înspre apus, în ax sub turn. Așezată în cimitir, biserica își păstrează forma originală, deși în decursul vremii s-au întreprins mai multe lucrări pentru conservarea ei.

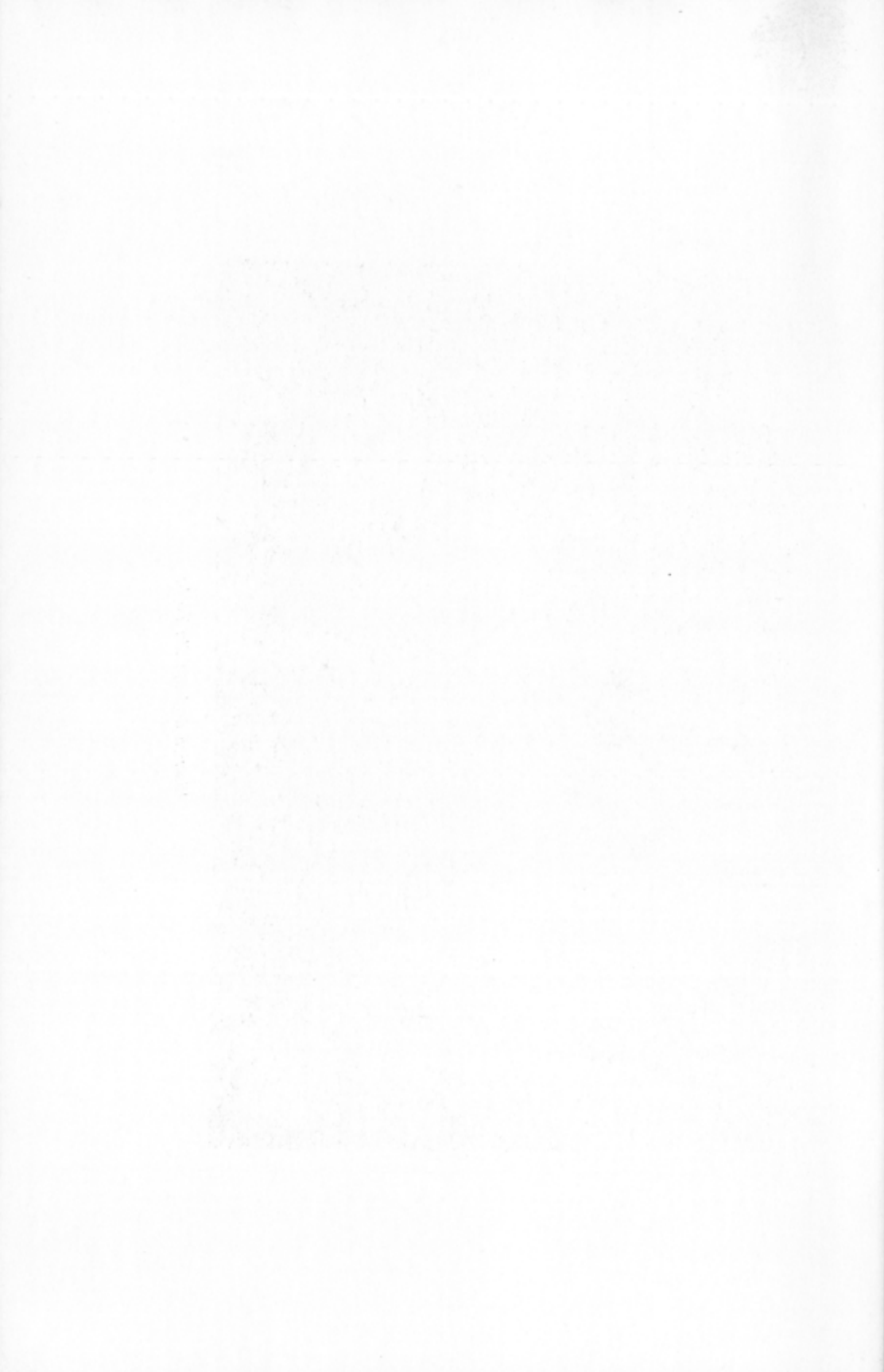
În biserica din Zolt pictura este creația unui pictor cu un dezvoltat simț artistic și o tehnică superioară care lasă să se

Biserica de lemn din Dubești

Biserica de lemn din Topla

întreărească o aleasă metodă de lucru, redînd în mod strălucit, combinația culorilor și gama de nuanțe calde și impresionante. În stil neobizantin, executată în ulei și aplicată pe pereții de lemn, împodobește interiorul bisericii, altarul, bolta și pereții, ca și iconostasul, reprezentînd sfinți și scene biblice. Tehnica deosebită, metoda de lucru și întreaga concepție, a făcut ca să reziste vreme îndelungată în condiții de conservare destul de bune.

Pe balustrada de la podul corului se află următoarea inscripție cu litere cirilice: „Zugrăvitu-s-a această sfință sobornicească și apostolească biserică în zilele împăratului nostru Iosif al doilea și prea blagoslovirea Episcopului nostru, Timișoara, Popa Mihai Popovici ... Kinezu Pătru Obeadă, George Obeadă, Teodor Zugravul Tănase din Lugoj, anul 1871”.

Pe o cruce de lemn avînd mărimea de 60/30 cm, pe partea din spate, se găsește scrisă cu cirilice, însemnarea: „Această sfință cruce pentru veșnica pomenire au dăruit Aug. (h) el Domnesc Sf. Biserici Zoltului în anul 1822”. Sub postament, tot cu cirilice, este însemnarea: „Ferdan Lazăr Zugravu din Verșet 1822”.

BIȘERICA CU HRAMUL NAȘTEREA SFINTULUI IOAN BOTEZATORUL DIN DRAGOMIREȘTI

Satul Dragomirești aflat la o distanță de vreo 19 km de Lugoj pe șoseaua ce duce la Reșița, este amintit prin secolul al XV-lea cînd aparține de cetatea Jidovin din districtul Lugojului, numindu-se Dragomerfalva. Denumirea de azi se trage de la valea Dragomirești unde este așezat. La anul 1542 prin ordinul reginei Elisabeta trece în proprietatea familiei Andrei și Petru Boroșan, ca să ajungă timp îndelungat sub stăpînirea altor familii care posedau mai multe terenuri din partea locului. Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea se înjghebează satul, care s-a tot dezvoltat pînă în zilele noastre.

După tradiție, biserica ar fi fost cumpărată de la comuna Zorlențul Mare pe la anul 1750 cînd a și fost amplasată pe muchia unui deal. Mai tîrziu, cînd satul s-a așezat înspre vale între anii 1754—1755 a fost și biserica mutată pe locul unde se află azi. În anul 1756 a fost sfințită de episcopul Ioan Georgevici.

Biserica are formă de corabie, lungă de 13 m. și lată de 6 m. Întreaga construcție este din birne de stejar, acoperită cu șindrilă, totul fiind lucrat numai cu barda și în cuie de lemn. Împărțită în tindă, naos și altar, tavanul este executat din scînduri de brad, în tindă fiind drept iar în naos și absidă boltit. Pereții din lemn de stejar, îmbrinați prin creștături și cepuri sînt în interior căptușiți cu astereală de scînduri. Turnul în secțiune pătrată se reazimă pe grinzile tavanului tindei. Ferestrele în număr

de patru sînt așezate două în navă și două în altar-absidă. Accesul, ca la toate bisericile se face prin două intrări, una fiind în perețele dinspre sud iar a doua sub turn, înspre apus. Fundația este de piatră brută.

Biserica este împodobită cu pictură, în stil neobizantin, executată în ulei pe pînză și aplicată pe scîndurile ce cîptușesc pereții. Pe întreaga suprafață sînt pictate 105 icoane, în tîndă fiind 10, reprezentînd pe Sfînta Maria Egipteanca pe care o împărtășește Sfîntul Zosima, apoi Sf. Alexie, Sf. Antonie cel Mare, Sf. Eftimie cel Mare, Sf. Ion Colibaș, Sf. Sisoie, Sf. Teodosie, Sf. Gheorghe, Sf. Pitirim și Sf. Maria. În centrul acestor medalioane se află figurile Maicii Domnului și a Sf. Ioan Botezătorul.

În naos, pe boltă, sînt următoarele tablouri : Sf. Paraschiva, Sf. Varvara, Sf. Tecla, Sf. Ecaterina, Sf. Ana precum și Sfinții Damian, Gazilat, Pantelimon, Nistor, Dimitrie, Constantin, Procopie, Teodor Tiron, Gheorghe și Ioil. Iconostasul de asemenea este împodobit cu 14 icoane reprezentînd sfinți și scene din Vechiul și Noul Testament. Altarul este și el împodobit cu icoane reprezentînd sfinți și scene biblice. Numele sfinților sînt scrise cu litere cirilice.

Pictura este realizată de un meșter neidentificat încă. Luată în ansamblu, prezintă originalitate, cu un plăcut colorit al fondului, figurile avînd multă luminozitate. Armonizarea culorilor, atît în figurație cît și în zugrăveală, expresivitatea portretistică, întreg cîmpul cuprins de pictură, ne face să credem că este vorba de un talentat și iscusit pictor din veacul al XVIII-lea, cu o aleasă pregătire.

*

În toate bisericile de lemn acum amintite, pe lîngă arhitectura veche în arta lemnului, se păstrează încă multe creații picturale valoroase, atît prin tehnica și stilul în care au fost lucrate cît și prin măiestria acelor care s-au trudit la desăvîrșirea lor. Fondul bizantin al iconografiei religioase încadrat în canoanele picturii ortodoxe, simțul artistic, puterea de creație a frumosului, sufletul generos, toate scot la lumină talentul și aleasa pregătire a pictorilor bănățeni din secolul al XVIII-lea și a celor de mai tirziu. În întreg ansamblul lor de creație s-a infiltrat puritatea originalității izvorîtă din bogata tradiție a neamului românesc.

Prin grija ce o poartă pentru ocrotirea tuturor valorilor din Patria noastră, ca și a monumentelor istorice de arhitectură, forurile bisericești și de Stat, contribuie an de an cu însemnate fonduri, ca prin organele de specialitate să se poată efectua lucrări de întreținere, restaurare și conservare a acestor monumente artistice, arhitectonice și istorice, create prin sîrguința, priceperea și talentul poporului nostru.

PRIMUL TRADUCĂTOR AL LUI „ROBINSON CRUSOE“ IN LIMBA ROMÂNĂ: PREOTUL BĂNĂȚEAN PETRU TEODOROVICI

de: MIRCEA AVRAM

Primă traducere în limba română a cunoscutului roman al lui Daniel Defoe „Robinson Crusoe“ a fost atribuită pînă în prezent serdarului Vasile Drăghici, care în 1835 tipărește la Iași, în tipografia „Albina“, tălmăcirea sa după prelucrarea germană a scriitorului Ioachim Heinrich Campe (1746—1818), intitulată „Robinson Crusoe sau întîmplările cele minunate a unui tinăr, compus de Campe și tradus pe românie de serdarul Vasile Drăghici, în 2 părți“.

În prefața-motivare către marele vornic Alexandru Calimah — căruia îi închină lucrarea — Vasile Drăghici arată că „pe la începutul anului 1817, cînd încă mă găseam dînd curs învățăturilor mele, am apucat să tălmăcesc înfătoșata istorisire a întîmplării lui Robinson...“

În acest fel a rămas stabilit ca prim traducător al acestui roman Vasile Drăghici, iar ca an al traducerii cel indicat de el, adică 1817 — după cum rezultă și din prefața ultimei ediții românești a lui „Robinson Crusoe“, semnată de Petru Comarnescu (Defoe Daniel, Robinson Crusoe, București, Editura pentru literatură, 1964, pag. XV).

Iată însă că un manuscris aflat în Biblioteca Orășenească (ASTRA) din Sibiu, vine să infirme această părere.

Manuscrisul aparține preotului Petru Teodorovici și constituie o traducere din limba sîrbă de această dată. Iată și titlul complet al tălmăcirii: „Tinărul Robinson sau o povestire învățătoare de năravuri pentru pruncii cei mici, preîntoarsă de pre limba sîrbească pre a noastră românească de părintele Petr Teodorovici administratorul parohiei Maerelor bătrîne, 1 Septembrie 1816“.

La sfîrșitul celor 903 pagini ale tălmăcirii, Petru Teodorovici notează: „S-au sfîrșit istoria mult pătimitorului Robinson, de mine nevreadnicul Preot Petr Teodorovici, Administratorul Parohiei Maerele Bătrîne, în 1 Octombr. 1818“.

Este evident însă că nu e vorba de data terminării traducerii, ci de data încheierii transcrierii — fapt care rezultă nu numai din scrierea deosebit de îngrijită, eu cerneală, în trei culori — neagră, roșie și verde — dar și din însăși construcția îngrijită a frazei, care nu poate fi a unei ciorne.

Așa știind lucrurile, data primei traduceri în limba română a romanului lui Daniel Defoe „Robinson Crusoe” trebuie stabilită pentru 1 septembrie 1816 (cu un an înainte de cea a lui Vasile Drăghici), iar ca autor al acesteia preotul bănățean Petru Teodorovici, paroh — între anii 1811—1825 — în cartierul „Elisabetin” al Timișoarei, sau cum se chema pe atunci „Maerele Vechi” — respectiv „bătrîne”.

Interesantă — pentru gândirea și personalitatea traducătorului — ni se pare „înainte cuvîntarea” pe care o semnează, cu modesta formulă „al tău (al cititorului n. n.) gata spre slujbă”, Petru Teodorovici.

Arătînd că „toate noroadele din Europa și pînă în ziua de astăzi cartea aceasta cu mare dulceață o cetesc, și lauda ei cea de obște lătită treace de la tatăl spre fiu, de la fiu spre nepot și așa din neam în neam”, Petru Teodorovici mărturisește că tălmăcirea cărții a făcut-o din dorința de a înfrumuseța „limba norodului meu cu o străină și adevărat vreadnică de laudă poveste ca cu un trandafir”, fiindcă, după părerea sa, „trebuie ca ei (adică limbii noastre n. n.) iarăși noi haine să croim și pilde altor luminate noroade să urmăm, tot să învățăm, dar lumina norodului a se stinge să nu lăsăm”.

Ideile acestea ni-l recomandă pe Petru Teodorovici — cunoscător, după cum rezultă tot din prefața sa, a unor opere ale lui Mirabeau, Voltaire, Rousseau și alții — drept un spirit luminat, aplecat spre înnoire, animat de un cald patriotism.

Ni se pare mai ales demnă de subliniat ideea că „de la alte noroade ... tot să învățăm, dar lumina norodului său a se stinge să nu lăsăm” ci să ne dăm silință ca această limbă a noastră, pe care el o aseamănă cu o grădină, să o sădim cu „mîndre moralnice și veselitoare cărți”, ceea ce dovedește orizontul larg, profund umanist al lui Petru Teodorovici, îmbinat cu o profundă dragoste față de popor.

Șase ilustrații executate în culori de ulei de un meșter pe care traducătorul nu-l numește, naive dar pline de farmec, ni-l înfățișează pe Robinson în unele situații semnificative ale aventurii sale (naufragiul, lupta cu indigenii, părăsirea insulei, etc.), întregind iconografic manuscrisul.

De altfel volumul nu se termină aici. Completînd pînă la 999 cele 703 pagini ale traducerii principale, Petru Teodorovici adaugă o serie de anecdote precum și trei povestiri, dintre care una, probabil tot o traducere din engleză, intitulată „Victorina Oldmondea”, fără indicația autorului.

Legat în scoarțe de carton, volumul a făcut parte în 1835 (după cum ne dezvăluie două însemnări de pe filele 3 și 4 ale manuscrisului) din biblioteca lui Ioan Munteanu (1808—1860), altă figură proeminentă de cărturar bănățean, preot în Lăpușul de Sus, în acea vreme cunoscut și ca autor al volumului „Biografiile celor mai vestiți Romani și Romane” tipărit la Urbea Mare (Oradea) în 1858, și anterior, fragmentar, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”.

În 1908, un anume Iuliu Muntean, „jude de Tribunal în Sibiu” — fiu sau nepot al lui Ioan Munteanu — dăruiește manuscrisul Bibliotecii Centrale a Astrei din Sibiu.

În orice caz, manuscrisul — a cărui studiere interesează nu numai istoricii ci și filologii — stabilește data precisă a primei traduceri în limba română a romanului lui Defoe — se pare chiar prima traducere din literatura engleză — ne descoperă o figură de cărturar, necunoscută până acum și atestă preocuparea unor intelectuali de la începutul secolului trecut pentru cuprinderea în circuitul național a unor opere de seamă ale literaturii universale.

CUVINTUL BISERICII IN MARELE SFAT AL TARII

Intre 24—26 iulie s-au desfășurat lucrările celei de a VII-a sesiuni a celei de a V-a legislaturi a Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România. In centrul dezbaterilor acestei sesiuni s-a aflat activitatea internațională a României, problemele principale ale politicii externe a Țării noastre.

Expunerea prezentată de Domnul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român și dezbaterile pe marginea ei, au relevat cu pregnanță înaltul spirit de răspundere cu care Conducerea Țării și întregul nostru popor abordează problemele majore ale vieții internaționale contemporane, justitea politicii noastre externe.

In supremul for al Statului s-a afirmat încă o dată voința neclintită a cetățenilor Patriei noastre de a sprijini și înfăptui neabătut politica de pace și colaborare internațională a Guvernului, politică ce slujește celor mai înalte interese ale poporului român, înfloririi națiunii, păcii și bunei înțelegeri între popoare.

Printre vorbitorii care au dat glas simțămintelor lor de atașament față de năzuințele de pace ale Țării noastre a fost și Înalt Prea Sfințitul Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei. In partea finală a cuvântării rostite, Înalt Prea Sfinția Sa a spus :

„... Fiind marea problemă a omenirii din vremea noastră, pacea angajează în apărarea ei pe toți oamenii, toate categoriile sociale, toate organizațiile obștești, întreaga lume. După veacuri de învrăjbire și lupte confesionale, Bisericile înseși, plecându-și urechile la aspirațiile actuale ale lumii, se încadrează acum în spiritul cel nou al vremii. Ca și popoarele care s-au angajat în acțiunea lor comună de propășire socială și coexistență pașnică, fără să renunțe la specificul lor național, Bisericile, propovăduind în continuare învățăturile lor religioase proprii, își dau mâna și colaborează în mod frătesc, atât pentru apropierea între ele, cât și pentru sprijinirea înfăptuirii marilor idealuri de bine ale omenirii : libertatea, egalitatea, dreptatea socială, pacea și înfrățirea tuturor oamenilor.

„Călăuzite de aceste principii, în cadrul diferitelor organizații bisericești internaționale (Conferința creștină pentru pace, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor europene ș. a.) din care facem parte și noi, bisericile creștine desfășoară acum o importantă activitate pentru realizarea unui climat de pace în

lume. În țara noastră, credincioșii și slujitorii cultelor dau viață, în deplină libertate, convingerilor și simțămintelor lor religioase. În același timp, însușiți de un cald patriotism, sprijină toate strădaniile pe care înalta ocîrmuire de Stat le depune pentru înflorirea Patriei și apărarea păcii.

„Incadrați cu toată ființa noastră în istoria nouă ce se făurește astăzi în Țară, noi sprijinim cu puteri mereu sporite idealurile de propășire și pace pe care Guvernul le promovează cu hotărîre și optimism robust din încrederea și cu devotamentul întregului nostru popor. Politica de pace a Guvernului nostru este politica de pace a Țării“.

Cuvintele rostite de Înaltul Ierarh reflectă poziția tuturor slujitorilor și credincioșilor cultelor religioase din Patria noastră, hotărîți să sprijine cu puteri mereu sporite idealurile de pace, progres și dreptate ale poporului nostru, ale lumii întregi.

MAREA SARBATOARE A MITROPOLIEI ARDEALULUI

Duminică 11 iunie clerul și credincioșii ortodocși români din Ardeal, Crișana și Maramureș au îmbrăcat haină de mare sărbătoare. În această lumiantă zi, alesul inimii lor s-a înălțat pe treptele istoricului tron mitropolitan. După durerea încercată prin trecerea la cele veșnice a fericitului întru pomenire mare ierarh Nicolae Colan, Providența divină a mîngîiat inimile dreptcredincioșilor ardeleni, trimițindu-le în persoana profesorului de Teologie dr. Nicolae Mladin, pe arhipăstorul dorit.

Actul alegerii titularului Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu și Mitropoliei Ardealului a avut loc duminică 4 iunie 1967, cînd membrii Colegiului Electoral Bisericesc întruniți în palatul Sf. Patriarhii, ținînd seama de dorința clerului și credincioșilor din Mitropolia Ardealului, și-au dat votul lor Înalt Prea Cuvioșiei Sale Arhimadrit dr. Nicolae Mladin, profesor la catedra de Morală de la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu.

După înminarea decretului de recunoaștere în funcțiune din partea Conducerii de Stat, la Departamentul Cultelor, a urmat hirotonia întru arhiereu, oficiată în catedrala Sf. Patriarhii, joi, la Înălțarea Domnului, de către un sobor de arhierei, preoți și diaconi în frunte cu Prea Fericitul Părinte Justinian.

Toate cele prescrise de sfintele canoane și de legiuirile bisericești fiind împlinite s-a procedat la instalarea nou alesului Mitropolit al Ardealului. Spre a se da importanța cuvenită acestui eveniment și pășind pe firul tradiției, Prea Fericitul Părinte Patriarh împreună cu membri ai Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române precum și reprezentanți ai Conducerii de Stat în frunte cu Domnul profesor Dumitru Dogaru, Secretar General al Departamentului Cultelor și reprezentanți ai autorităților locale, au ținut

să fie prezenți, cinstind astfel, împreună cu protopopii, preoții și cu marea mulțime a credincioșilor ardeleni și sibieni, pe cel ce, începînd din duminică de 11 iunie, a devenit Înalt Prea Sfinția Sa dr. Nicolae Mladin, Arhiepiscopul de Alba Iulia și Sibiu și Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului.

Intronizarea s-a făcut în catedrala mitropolitană din Sibiu, în cadrul sfintei liturghii, oficiată de un sobor de diaconi, preoți și arhierei în frunte cu Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Nicolae al Banatului.

La priceasnă, după ce Prea Sfințitul Episcop dr. Antim Nica, vicar patriarhal, a citit gramata patriarhală de întărire în scaun a noului Mitropolit al Ardealului, a luat cuvîntul Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Adresîndu-se nou-alesului Mitropolit, Prea Fericirea Sa în cuvinte alese și pline de mireasmă duhovnicească i-a indicat îndatoririle ce-i revin ca îndrumător al eparhiilor ce i-au fost încredințate. Pregătirea și cultura teologică, dobîndită în țară și străinătate, activitatea multilaterală desfășurată ca profesor de morală, 25 de ani la catedră, de predicator la catedrală, în deplasări la parohii și la conferințele preoțești și ca redactor al foii de zidire sufletească „Telegraful Român”, precum și mulțimea scrierilor și studiilor publicate, a misiunilor bisericești împlinite în țară și peste hotare, sînt o cheazăsie că noul Mitropolit poate privi și păși cu încredere înainte pe drumul ce duce la lumină, la întărirea credinței străbune și la cimentarea dragostei dintre toți fiii Bisericii ardelenice. După ce i-a făcut călduroase urări de sănătate și îndelungată arhipăstorie, Prea Fericirea Sa i-a înmînat noului Mitropolit cîrja mitropolitană, semnul puterii și al jurisdicției peste toți clericii și credincioșii Mitropoliei Ardealului, l-a condus și l-a așezat în scaunul mitropolitan, ilustrat de atîția mari ierarhi, de unde a dat prima binecuvîntare arhjerească.

În cuvîntarea sa Înalt Prea Sfințitul Nicolae, răspunzînd Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru dragostea părintească cu care l-a îmbrățișat și pentru înțeleptele povețe și învățături care ca o merinde duhovnicească i le-a oferit la început de activitate nouă, și-a schițat cu mult avînt și cugetare teologică liniile mari ale activității ce urmează a desfășura pentru binele credincioșilor și propășirea Patriei.

Invocînd marile figuri ale ierarhiei ardelenice, începînd cu mitropoliții Daniil, Ioan Prislopeanu, Simeon Ștefan, Ilie Iorest, Sava Brancovici, Andrei Șaguna, Miron Romanul, Ioan Mețianu și pînă la Nicolae Bălan și Nicolae Colan din zilele noastre, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae Mladin a făgăduit că nu va precupeți nici un efort spre a se arăta vrednic de moștenirea lor, pe care o va desăvîrși în spiritul tradiției și al vremurilor noi pe care le străbatem. Ca fiu de minier, înfrățit deci cu poporul și nevoile lui, iar ca om de cultură cunoscînd și imperativul vremii

de a ridica acest popor pe culmile luminii și ale buneistări, Înalt Prea Sfinția Sa a făcut apel la toți colaboratorii și la toți credincioșii să-l ajute să-și poată duce la bun sfârșit marea misiune de a contribui la promovarea spiritului de înfrățire între toți fiii Patriei și prin aceasta la însăși înălțarea și propășirea Țării.

În acordurile imnului arhieresc, intonat în chip minunat de către corul mitropolitan, Înălții Ierarhi, înaltele personalități de Stat, reprezentanții diferitelor confesiuni, protopopii, preoții și mulțimea credincioșilor au părăsit catedrala, fiind ovaționați la ieșire de către marea mulțime a celor ce doreau să vadă pe noul lor Mitropolit.

La ora 14 a urmat apoi masa comună organizată la restaurantul „Împăratul Romanilor”. Domnul prof. Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, a rostit cu acest prilej un toast care prin densitatea conținutului s-a transformat într-o expunere deosebit de instructivă privind rolul Bisericii și slujitorilor ei în societatea contemporană. La cuvintele omagiale, rostit de către reprezentanții Bisericilor, în frunte cu Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, a răspuns noul Mitropolit, mulțumind tuturor pentru cinstea de care l-au învrednicit, asigurându-i că va continua să activeze în spiritul ecumenismului contemporan, al păcii, al dragostei de Biserică și de Țară.

INSTALAREA NOULUI EPISCOP REFORMAT DIN ORADEA

După trecerea la cele veșnice a episcopului Buthi Alexandru, Episcopia reformată din Oradea rămânând vacantă, a fost ales ca titular al ei la 28 aprilie 1967, de către Adunarea Generală Eparhială Electorală, protopopul Papp Lászlo József.

Instalarea sârbătorească a noului episcop s-a făcut duminică 25 iunie 1967 în catedrala reformată din Oradea în prezența a numeroși pastori și credincioși reformati. Au fost de față conducători ai cultelor religioase din Transilvania. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a fost reprezentat de Prea Sfințitul Episcop Visarion, vicar patriarhal. Au mai participat Înalt Prea Sfințitul dr. Nicolae Mladin, Mitropolitul Ardealului, Prea Sfinții Episcopi Teofil al Clujului, Teoctist al Aradului și Valerian al Oradiei.

Festivitatea a fost cinstită cu prezența Domnului I. Bărbulescu, Director General în Departamentul Cultelor, precum și de alte autorități de Stat locale.

Actului instalării i-a premers consacrarea noului episcop prin binecuvîntarea împărtășită de Eminența Sa dr. Nagy Iuliu, episcop reformat în Cluj, Rev. Higyed Ștefan, vicarul Episcopiei reformate din Oradea, dr. Fabian Gheorghe, director general la aceeași Episcopie și de cei opt protopopi printre care Rev. Peuker

Leo, protopop reformat în Timișoara. Cuvîntarea festivă de instalare a rostit-o Eminența Sa dr. Nagy Iuliu. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au omagiat pe noul episcop Înalt Prea Sfințitul dr. Nicolae Mladin, Mitropolitul Ardealului și Prea Sfințitul Valerian, Episcopul Oradiei.

După depunerea jurămîntului în fața celor prezenți, Eminența Sa Papp László József, nou instalatul episcop reformat din Oradea, a rostit predica inaugurală axată pe texte biblice.

Incheindu-se festivitatea propriu-zisă a instalării, s-a servit o masă comună în cadrul căreia au rostit toasturi: Domnul I. Bărbulescu, Director General în Departamentul Cultelor, Prea Sfințitul Episcop Visarion, vicar patriarhal, care a transmis bunele urări ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și alți reprezentanți ai cultelor. P. On. Părinte dr. Gheorghe Cotoșman, vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, a vorbit în numele Înalt Prea Sfințitului Nicolae, Mitropolitul Banatului. Toți oratorii au reliefat personalitatea noului episcop de a cărui activitate în slujba Bisericii, a Patriei, a înfrățirii dintre popoare și a păcii, se leagă multe și îndreptățite nădejdi.

COMEMORAREA SFÎNȚIRII MANASTIRII CURTEA DE ARGEȘ

Cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la sfințirea mănăstirii Curtea de Argeș au fost organizate festivități comemorative. În ziua de 15 august s-a oficiat în biserica ctitorită de Neagoe Basarab sf. liturghie de un sobor de ierarhi și clerici în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. După parastasul pentru ctitori, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române a rostit o cuvîntare în care a arătat rolul jucat de acest așezămînt bisericesc în viața credincioșilor cum și al Ortodoxiei ecumenice.

A urmat apoi ședința solemnă a Sfîntului Sinod cu participarea unor delegați și oaspeți străini ca spre pildă Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Hrisostomos al Vienei reprezentantul Patriarhiei Constantinopolului, Prea Cuviosul Arhimandrit Alexei Abdel Karim reprezentantul Patriarhiei Antiohiei, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Alexie de Tallin reprezentantul Patriarhiei Moscovei, Prea Sfințitii Vasile al Jiciei și Visarion al Virșetului reprezentanții Patriarhiei sîrbe, Prea Sfințitul Episcop Nicolae Macario-polski reprezentantul Patriarhiei bulgare, Prea Sfințitul Mitropolit Varnava reprezentantul Bisericii Greciei. Au fost de față reprezentanți ai comunităților ortodoxe române de peste hotare.

Înalt Prea Sfințitul Firmilian, Mitropolitul Olteniei, a rostit cuvîntarea de comemorare. Cuvîntări ocazionale au rostit conducătorii delegațiilor Bisericii ortodoxe surori.

La sfîrșit a fost servită tuturor oaspeților și invitaților o masă oficială.

SCHIMBARI IN CONDUCEREA BISERICII ORTODOXE GRECEȘTI

Ales arhiepiscop al Atenei și întregii Grecii la 13 mai, Prea Fericitul Ieronim Cotsonis în vîrstă de 61 ani, profesor de drept bisericesc și pastorală la Facultatea de Teologie din Salonic, membru al Comitetului central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a fost hirotonit arhiereu la 14 mai și apoi instalat în noua sa funcție la 17 mai.

A MURIT PATRIARHUL ALEXANDRIEI

Sanctitatea Sa Hristoforos II, patriarhul Alexandriei și al întregii Africi a murit duminică 23 iulie la Atena în vîrstă de 95 ani.

Născut Hristoforos Danilidis, ilustrul dispărut a fost hirotonit preot în 1905 și a devenit patriarh în 1939. În lunga sa activitate a depus o muncă merituoasă de consolidare a patriarhiei ce i s-a încredințat, în spiritul ideilor înnoitoare ale contemporaneității. Cu prilejul festivităților legate de canonisirea unor sfinți ai Bisericii noastre, înainte cu zece ani și mai bine, a vizitat Republica Socialistă România.

ORTODOCȘII ȘI ÎNTERCOMUNIUNEA

Intr-o pastorală adresată în luna aprilie ierarhilor și prin ei preoților și credincioșilor aparținînd Patriarhiei ecumenice, Sanctitatea Sa Athenagoras a precizat că la ora actuală „nu există încă intercomuniune între Biserica ortodoxă și celelalte Biserici”. Aceasta spre deosebire de impresia falsă pe care o au unii în legătură cu posibilitatea ca ortodocșii să se mărturisească și să se împărtășească într-altfel decît prin intermediul unui preot ortodox sau, invers, ca neortodocșii să fie spovediți sau cuminecați de un preot ortodox.

Pastorala exprimă nădejdea că o dată toți creștinii se vor cumineca luînd trupul și sîngele Domnului din același potir. Pînă atunci însă și pînă cînd Biserica ortodoxă va aduce o hotărîre în problema intercomuniunii, credincioșii ortodocși nu vor putea primi sfintele taine de la un preot neortodox.

ÎNȚILNIREA DINTRE PAPA ȘI PATRIARHUL CONSTANTINOPOLULUI

Papa Paul al VI-lea însoțit de cardinalii Tisserant, Cicognani și Angelo Dell'Acqua a întreprins o călătorie în Turcia între 25 și 26 iulie. El a fost primit la aeroportul din Istambul de către președintele Republicii, Cevdet Sunay, primul ministru și ministrul afacerilor externe. Erau de față Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras și alți conducători de culte religioase. A urmat apoi o vizită la președintele Republicii, după care a fost făcută o plim-

bare prin oraș și cu barca în apele Bosforului. Pentru scurt timp oaspeții au intrat în catedrala Sfânta Sofia unde papa a rostit în tăcere o rugăciune.

În cursul după amiezii s-a întâlnit cu Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras la reședința sa din Fanar. Seara a avut loc un serviciu religios ecumenic în catedrala patriarhiei.

În ziua următoare după oficierea sfintei liturghii în biserica Sf. Antonie de Padova, papa s-a dus la reședința conducătorului Bisericii armenie din Turcia, Snork Kalustian. Apoi cu avionul a plecat la Smirna însoțit de ministrul afacerilor externe Caglayan-gil. De aici cu mașina s-a deplasat la Efes, vechea cetate în care a propovăduit Sfântul Apostol Pavel și unde s-a ținut în anul 431 al treilea sinod ecumenic.

Cu aceasta s-a încheiat scurta vizită a papei în Turcia, în cursul aceleiași seri plecând cu avionul la Roma.

NOUA BIBLIE PENTRU ORTODOCȘII AMERICANI

Recent un comitet format din specialiști în teologia biblică și-a asumat sarcina de a pune la punct o nouă versiune a Bibliei ortodoxe americane. Se prevede că „Revised Standard Version” în uz acum va putea servi ca bază pentru noua versiune, adaptând-o interpretării ortodoxe.

S-a început prin a se revizui Noul Testament, cu osebire Evangheliile și Epistolele. Dificultăți mai numeroase va ridica probabil adaptarea traducerii Vechiului Testament cunoscându-se autoritatea de care se bucură și azi Septuaginta.

Printre experții care formează amintita comisie cităm pe profesorul Nicolae Arseniev, preotul Demetrios Constantelos, profesorul Veselin Kesici, preotul Paul Schneirla, preotul Stephen Upson, preotul Nomikos Vaporis și profesorul Dimitri Zaharopoulos.

Rezultatul strădaniilor membrilor comisiei va fi supus aprobării Conferinței episcopilor ortodocși din cele două Americi („Standing Conference”), din care face parte și Prea Sfințitul Victorin Ursache, episcopul românilor ortodocși din America.

CATOLICOSUL ARMENILOR LA GENEVA

Catolicosul suprem al tuturor armenilor, Sanctitatea Sa Vasken I, a făcut o vizită la Geneva între 10 și 20 iulie. El a fost primit la aeroport de Eugene Carson Blake, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, de reprezentanți ai autorităților civile și religioase din oraș, de membri ai comunității armenie genezeze.

În ziua următoare a avut loc o întrevedere cu pastorul Blake la Centrul ecumenic. În cursul cuvântării ce a rostit, după ce a

subliniat unitatea Bisericii apostolice armene, catolicosul a declarat printre altele: „... Gîndind la unitatea Bisericilor astăzi, noi nu putem aștepta pur și simplu o reîntoarcere la primele veacuri ale Bisericii... Totuși noi trebuie să acționăm în sensul consolidării frățietății creștine universale pentru a ne regăsi în dragostea lui Hristos și în trupul Său tainic”. Arătînd pe de altă parte că Bisericile întocmai ca și lumea „trec printr-o perioadă de criză”, Sanctitatea Sa a adăugat: „Situatiile excepționale cer măsuri excepționale, pași îndrăzneți. Vechile forme ale înțelegerii și vieții religioase trebuiesc revizuite și adaptate realităților veacului nostru, psihologiei și imperativelor timpului pe care-l trăim. Trebuie să învățăm a propovădui Sfînta Evanghelie a lui Hristos ca și cum ar fi scrisă din nou, pentru a o vesti semenilor noștri. Iată poate cea mai mare problemă care se pune Bisericilor noastre și în chip special mișcării ecumenice”.

Sanctitatea Sa Vasken I și E. C. Blake s-au întreținut apoi asupra relațiilor dintre Biserica armeană și Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

În program a mai figurat o sfîntă liturghie oficiată de catolicosul tuturor armenilor în capela Centrului ecumenic.

Ultimele zile ale șederii înaltului oaspete la Geneva au fost organizate de comunitatea armeană din Elveția.

ARHIEPISCOPUL DE CANTERBURY A VIZITAT FRANȚA

Grația Sa dr. M. Ramsey, primat al Angliei, a făcut o vizită în Franța între 21 și 24 aprilie. Itinerarul urmat a inclus mănăstirea Bec din Normandia (din stareții căreia mulți au devenit în decursul vremii arhiepiscopi de Canterbury) Parisul și Ruen-ul.

Peste tot a fost primit cu multă căldură. La Paris a participat la un serviciu religios special organizat în catedrala Notre Dame. A cercetat Institutul catolic unde a ținut și o conferință pe tema: „Transfigurarea în Scriptură și Tradiție”. Cu acest prilej i-a fost acordat titlul de „doctor honoris causa”.

Ulterior a fost primit la sediul Federației protestante a Franței.

Înainte de a se reîntoarce la Londra, primatul Angliei a luat cuvîntul în cadrul unei conferințe de presă cu care prilej s-a arătat satisfăcut de contactele ce le-a avut și s-a declarat partizanul apropiirii dintre creștini și Biserici.

BISERICILE ȘI PROBLEMELE INTERNAȚIONALE

La începutul lunii aprilie s-a ținut în localitatea La Haye (Olanda) un colocviu prezidat de pastorul Emilio Castro (Uruguay), avînd ca scop examinarea activității Comisiei Bisericilor

pentru Afacerile Internaționale din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericii.

Lucrările s-au desfășurat în ședințe plene și în trei grupe tratând: a) bazele teologice ale angajamentului Bisericii (președinte Z. K. Matthews, ambasadorul statului Botswana pe lângă O.N.U.), b) recomandările de care urmează să se țină seama în ce privește problemele importante și urgente ale contemporaneității ca spre exemplu apărarea drepturilor omului, colonialismul și neocolonialismul, intoleranța rasială și etnică, pacea, dezvoltarea economică și socială, schimbările în structurile internaționale etc. . . .” (președinte Irwin Miller industriaș american și conducător laic al Bisericii lui Hristos) și c) problema structurilor și organizațiilor (președinte Max Kohnstamm din Bruxelles, vicepreședinte al Comitetului de acțiune pentru Statele Unite ale Europei).

Discuțiile purtate au reliefat îndatorarea Bisericii de a se angaja în problemele internaționale.

CUVINTARE A PASTORULUI E. C. BLAKE PRIVIND PACEA ȘI RAZBOIUL

Luînd cuvîntul în cadrul unei întruniri ecumenice ținute în sala de conferințe de la Norfolk High School (orașul Norwalk, Connecticut — S.U.A.) în ziua de 26 aprilie, pastorul Eugene Carson Blake, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericii a spus printre altele: „... Tendința actuală a politicii și acțiunii americane în Vietnam este pentru umanitate cea mai mare amenințare“.

Vorbitorul care e cetățean american a reproșat politicii Statelor Unite că e din ce în ce mai unilaterală și a constatat că ea este tot mai puțin susținută de popoarele și guvernele care „au fost odinioară aliații noștri...“

În continuare secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericii a declarat că fiecare escaladare întreprinsă de forțele militare americane izolează încă mai mult pe americani de restul lumii. Incapabile să deosebească prietenii de vrăjmași și prizoniere ale unei dileme care fac dificilă orice hotărîre, Statele Unite par să înainteze cu pas șovăitor spre dezastrul final. „Însăși idealurile noastre, a spus Blake, devin tot mai suspecte în chiar ochii celor mai buni prieteni...“

Vorbitorul a constatat în continuare că editorialele marilor ziare din lume, inclusiv cele din Statele Unite, sînt aproape toate ostile actualei politici a Statelor Unite. Pe deasupra facultățile marilor universități, cei mai capabili membri ai Congresului american, conducătorii Bisericii, ridică aproape toți glasul contra acțiunii noastre în Vietnam și atrag atenția asupra primejdiei ce rezidă în continuarea acestui mod de a proceda... Cu cît între-

buintăm forța, cu atât idealul nostru slăbește... Lună după lună, an după an, violența tot mai mare la care am recurs nu face decât să sporească forța celorlalți”.

„Războiul din Vietnam, a mai spus Blake, este pentru noi un pretext de a nu ne consacra resursele în lupta contra sărăciei în orașele noastre, de a nu stabili dreptatea rasială în poporul nostru, de a nu consacra o parte suficientă a resurselor noastre pentru stabilirea dreptății în Africa, în America latină sau în celelalte țări ale Asiei”.

Secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a insistat în mod special asupra următoarelor puncte:

— încetarea bombardamentelor în Vietnam. Escaladarea s-a dovedit o eroare pe plan militar și psihologic;

— să arătăm clar că noi nu impunem pacea noastră în Vietnam...;

— să spunem aliaților noștri din Asia și Europa că sintem gata să acceptăm orice pace și să uzăm de toate mijloacele pentru a începe tratative.

A DOUA CONFERINȚA „PACEM IN TERRIS”

Sub auspiciile Centrului pentru studiul instituțiilor democratice Santa Barbara (California), și cu sprijinul material al societății americane Investors Overseas Services s-a ținut la Geneva între 28—31 mai a doua conferință purtând titlul „Pacem in terris” avînd ca scop „examinarea mijloacelor coexistenței în situația actuală a lumii contemporane”. Au participat personalități proeminente din întreaga lume ca spre pildă trei membri ai Curții internaționale de justiție de la La Haye, cinci laureați ai premiului Nobel pentru pace printre care pastorul Martin Luther King, secretari generali ai Ligii societăților de Cruce Roșie, Comisiei internaționale a juriștilor, a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ierarhi, preoți și pastori aparținînd diferitelor culte printre care Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, dr. Iosif Hromadka președintele Conferinței creștine pentru pace, reprezentanți ai Bisericii Romano-Catolice etc. U Thant, secretarul general al Organizației Națiunilor Unite, neputînd participa personal a pronunțat un discurs care a fost retransmis în direct de la New York prin televiziune.

Conferința aceasta fără să fi adoptat hotărîri și rezoluții a constituit totuși un bun prilej de exprimare cu sinceritate a diferitor puncte de vedere privind situația internațională și viitorul omenirii. Intervențiile participanților au demonstrat cît de unanimă este astăzi dorința instaurării păcii și dreptății sociale în lume ca singura alternativă la primejdia izbucnirii unui nou război mondial.

DREPTATEA ECONOMICĂ INTERNAȚIONALĂ ȘI PACEA

„Este încurajator lucru să vezi Bisericele interesându-se de problemele dreptății economice internaționale și de legăturile dintre țările bogate și sărace. Nu trebuie să se uite însă că nu pot fi despărțite chestiunile acestea de problema păcii și dezarmării...” Sînt concluziile la care au ajuns cei 73 delegați veniți din 22 țări pentru a participa la colocviul asupra „reconcilierii și dreptății internaționale” organizat de Institutul ecumenic de la Bossey între 28 și 30 iunie. Din partea Bisericii Ortodoxe Române au fost prezenți Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului asistat de P. On. Arhidiacon Traian Sevcicu, secretarul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului și P. C. Părinte Dumitru Popescu, asistent la Institutul Teologic universitar din București.

Lucrările colocviului au fost conduse de prof. Samuel Parmar, director asociat al Institutului ecumenic. Au fost prezentate mai multe referate după care au urmat discuții în ședințe plenare și pe grupe.

CONTRIBUȚIE TOT MAI ACTIVA LA CAUZA PACII

Mănăstirea Troița Serghiev de lângă Moscova a adăpostit între 2—4 iulie Comitetul de lucru al Conferinței creștine pentru pace care a ținut o sesiune obișnuită în vederea pregătirii celei de-a treia Adunări generale creștine pentru pace. Cu acest prilej s-a făcut o analiză a activității desfășurată pînă acum și s-au trasat directive pentru viitor. O atenție deosebită a fost acordată situației internaționale actuale. Avînd în vedere preocuparea opiniei publice mondiale pentru soarta păcii în Orientul Apropiat, ca urmare a conflictului izbucnit între țările arabe și statul Izrael, s-a adoptat o rezoluție specială în care se exprimă nădejdea că pînă în cele din urmă se va instaura pacea în această parte a lumii.

Comunicatul publicat la încheierea sesiunii cuprinde un apel către conducătorii Bisericilor, către toate Bisericele și creștinii de pretutindeni, pentru conlucrare în vederea apărării păcii.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat la lucrările sesiunii Comitetului de lucru Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului și P. C. Părinte Ilie Georgescu, inspector patriarhal.

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ ÎN PROBLEMA VIETNAMULUI

Escaladarea continuă a războiului din Vietnam și îngrijorarea crescîndă a opiniei publice mondiale ca urmare a consecințelor nefaste decurgînd din agresiunea americană în sud-estul

asiatic, sînt pricinile care au determinat convocarea pentru 6—9 iulie la Stockholm a unei conferințe internaționale. Ea a fost inițiată de Societatea suedeză de pace și arbitraj căreia i s-au alăturat mai multe organizații pacifiste inclusiv Conferința creștină pentru pace.

Printre participanți s-au numărat aproximativ 50 personalități reprezentînd toate marile confesiuni creștine, ca spre exemplu, dr. Martin Niemöller (R.F.G.) unul din președinții Consiliului Ecumenic al Bisericilor, dr. Heinz Kloppenburg (R.F.G.) și A. K. Thampy (India), vicepreședinți ai Conferinței creștine pentru pace, episcopul Juvenalie (U.R.S.S.), episcopul luteran dr. Zoltan Káldy (Ungaria) etc. Aceștia au format o grupă de lucru specială care a analizat situația din Vietnam din perspectivă creștină. Concluziile lor au format obiectul unui document.

Conferința de la Stockholm la care a luat parte și o delegație a Comitetului național pentru apărarea păcii din Republica Socialistă România a demonstrat încă o dată voința oamenilor cinstiți din lumea întreagă de a se pune capăt agresiunii americane în Vietnam.

„PACEA IN VIETNAM E ȘI PACEA NOASTRA”

Sinodul Bisericii evanghelice a Palatinatului (Republica Federală a Germaniei) care și-a ținut în luna aprilie obișnuita sesiune la Speyer, a adoptat o declarație asupra războiului din Vietnam prin care toți credincioșii sînt îndemnați „a se ruga pentru pace și a veni în ajutorul populației vietnameze crud încercată... deoarece nu vrem să devenim încă o dată vinovați prin tăcerea și lipsa noastră de acțiune”. Și declarația continuă: „Nu stă în puterea noastră să punem capăt războiului din Vietnam. Dar noi putem să cerem fără încetare guvernelor noastre și politicianilor noștri să întreprindă toate demersurile în stare să aducă pacea în Vietnam, căci pacea în Vietnam e și pacea noastră. Vietnamezii oprimați și umiliți trebuie să afle că nu sînt singuri în suferința lor”.

ATITUDINE CREȘTINA AUSTRALIANĂ POTRIVNICĂ RĂZBOIULUI

În timp ce oficialitatea australiană rămîne încă angajată în sprijinirea agresiunii americane din Vietnam, opinia publică ia poziție tot mai hotărîtă împotriva războiului din această parte a lumii. Primatul anglican al Australiei, pastorul Philip Strong, a dat publicității o declarație la sfîrșitul lunii aprilie în care cere puterilor occidentale să înceteze „escaladarea” războiului din Vietnam care ar putea duce la un al treilea război mondial.

- Trei sînt punctele asupra cărora insistă autorul declarației :
- înmulțirea inițiativelor în favoarea păcii pînă la încetarea ostilităților și convocarea unei conferințe la care să participe cei în cauză ;
 - încetarea „escaladării” războiului ;
 - ajutor civil australian pentru Vietnam și întreaga Asie de sud-est.

CREȘTINII CANADIENI ȘI RĂZBOIUL DIN VIETNAM

Biserica unită din Canada, cea mai importantă confesiune protestantă din această țară, a dat publicității în luna mai o declarație în care se spune printre altele : „... Canadienii trebuie să-și exprime neliniștea văzînd că guvernul federal pare a susține această aventură nebună și pe de-a-ntregul imposibilă a Statelor Unite în Vietnam”. În continuare declarația se ridică împotriva întreprinderilor sau înșilor care trag profit de pe urma exportului mărit de material de război către Statele Unite.

La rîndul ei puternica centrală sindicală agricolă din Quebec, Uniunea catolică a cultivatorilor, a publicat un comunicat în care „cere guvernului canadian să dezaprobe politica americană în Vietnam”.

CONSILIUL BRITANIC AL BISERICILOR ȘI ARMA NUCLEARĂ

Cu prilejul sesiunii sale semestriale ținută la 19 aprilie, Consiliul britanic al Bisericilor a adoptat printre altele un apel adresat guvernului prin care îi cere să renunțe la a poseda o forță nucleară independentă. Pentru a se ajunge la un acord satisfăcător în ce privește neproliferarea armelor nucleare, se spune în apel, Anglia trebuie să se arate gata să renunțe la a poseda propriile sale arme nucleare.

În același timp Anglia va trebui să intervină pe lîngă guvernele care au deja armă nucleară ca ele să-și limiteze armamentul nuclear. Acesta ar fi un pas spre controlul internațional și suprimarea totală a armelor nucleare.

BISERICA A RECONCILIERII

La 30 aprilie a fost consacrat un lăcaș de rugăciune înălțat de Biserica evanghelică germană pe locul vechiului lagăr de concentrare de la Dachau. Purtînd numele „biserica reconcilierii”, amintește de victimele tiraniei hitleriste și îndeamnă la bună înțelegere și împăcare. Un mare număr de vechi deținuți în lagărul de la Dachau, germani și străini, au participat la festivitatea inaugurării „bisericii reconcilierii”, reprezentanți ai altor culte religioase precum și persoane oficiale.

LUTERANII SUD-AFRICANI ȘI APARTHEIDUL

Șaptezeci de pastori albi și negri aparținând Federației Bisericilor luterane evanghelice în Africa de Sud au ținut în prima jumătate a lunii mai o conferință la Umpumulo, Natal. Cu acest prilej ei au adoptat o declarație în care condamnă fără echivoc politica de „dezvoltare separată” (apartheidul) pe care o aplică guvernul sud-african. „Această politică, se spune în declarație, limitează drepturile cetățenilor care nu sînt albi: dreptul la lucru, dreptul de proprietate, dreptul la învățămînt gratuit, libertatea de expresie și dreptul de a participa la viața politică și socială. De aceea noi respingem apartheidul care nu se poate justifica biblic”.

IMPOTRIVA DISCRIMINĂRII RASIALE ÎN RHODESIA

Știri transmise în luna iunie din Salisbury arătau că episcopii anglicani și romano-catolici din Rhodesia au condamnat cu hotărîre proiectele de lege pregătite de guvern cu privire la fixarea locuinței cetățenilor. Consiliul creștin al Rhodesiei a luat deja poziție împotriva măsurilor pentru dezvoltarea separată a diferitelor comunități rasiale.

O astfel de lege nu se întemeiază „pe nici un principiu creștin”, se spune într-o epistolă pastorală a episcopilor romano-catolici citită în toate bisericile la 18 iunie. Referindu-se la proiectele de lege pe care guvernul le studiază în prezent și care ar permite cetățenilor albi să oblige familiile „de culoare” să părăsească cartierele în care trăiesc în majoritate albi, episcopii romano-catolici au declarat că o astfel de legislație n-ar putea decît „să dezonoreze Rhodesia” și că ei nu pot găsi „nici dreptate, nici dragoste în acest proiect”. La rîndul lor episcopii anglicani și-au manifestat acordul complet cu opiniile exprimate în scrisoarea pastorală.

Cecil Anderson, episcopul de Mashonaland, a calificat proiectul guvernamental drept „primejdios, imposibil de apărut, afirmare a eșecului creștinilor... O segregatie deliberată, benevolă sau forțată, împiedică dezvoltarea celor segregati din două părți. Într-o țară în care istoria a adunat oameni din toate colțurile lumii, segregarea nu este doar un fratricid, ci o sinucidere”.

COLOCVIU AL TEOLOGILOR DIN AFRICA OCCIDENTALĂ

Un colocviu de teologie practică s-a ținut între 16 și 22 aprilie la Facultatea de Teologie din Yaunde (Camerun). Teologi veniți din Congo-Kinshasa, Congo-Brazaville, Camerun, Dahomey și Togo au abordat probleme de teologie practică cum ar fi activitatea pastorală a preoților, pregătirea predicatorilor, îngrijirea de

credincioși... Referatele asupra temelor puse în discuție urmează să fie publicate în vederea utilizării lor de către studenții teologi.

S-a hotărât să se organizeze în viitor alte asemenea colocvii în vederea punerii la punct a unor manuale de teologie sistematică, de morală și de istorie a Bisericii destinate studenților africani care învață la școlile teologice.

„KIRCHENTAG“-ul DE LA HANNOVRA

Între 21 și 25 iunie s-a desfășurat la Hannover (Republica Federală a Germaniei) al XIII-lea așa-numit „Kirchentag“, întrunire organizată de Bisericile evanghelice germane. Au participat numeroși credincioși și oaspeți veniți din diferite țări. A fost prezent Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei. S-au rostit rugăciuni, s-au cântat imne religioase, s-au prezentat referate și s-a discutat pornindu-se de la tema: „pacea este printre noi“. Despre „pacea mondială socială“ au vorbit, printre alții, fostul secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor Visser't Hooft și pastorul M. Niemöller.

Așa cum afirma unul din vorbitorii de la festivitatea încheierii „Kirchentag“-ului, „noi creștinii care avem mereu pe buze cuvântul pace, vom fi întrebați dacă o aplicăm noi înșine în viața noastră“.

ANIVERSAREA BISERICII REFORMATE DIN UNGARIA

La 19 mai s-a sărbătorit împlinirea a 400 ani de la întemeierea Bisericii reformate din Ungaria și adoptarea de către aceasta a Mărturisirii elvetice posteroare în 1567. Festivitățile organizate în orașul Debrecen au fost cinstite prin participarea unor numeroși delegați veniți din Europa, America de Nord și de Sud, America Latină, Asia și Africa. Biserica reformată din patria noastră a fost reprezentată de Eminentă Sa Episcopul Nagy Gyula din Cluj, de Rev. Higyed István din Oradea și de Rev. Dávid Gyula rectorul Institutului Teologic Protestant de grad universitar din Cluj-Sibiu. Ele au durat trei zile și au început printr-o ședință jubilară a sinodului la care au luat cuvântul episcopul István Számosközi precum și profesorii N. Niesel, președintele Uniunii Reformate Mondiale, Endre Tóth și J. L. Hromadka președintele Conferinței creștine pentru pace.

În ziua de 20 mai a avut loc o întrunire solemnă la Academia teologică unde membrii sinodului și oaspeții au ascultat câteva interesante expuneri: Episcopul dr. Lajos Bakos despre „Problemele actuale ale teologiei reformate maghiare“, prof. dr. James McCord (S.U.A.) despre „Teologia slujitoare și Biserica sluji-

toare" și dr. Jean Kotto, secretar general al Bisericii evanghelice din Camerun despre „Biserica și societatea nouă în Africa”.

Cu acest prilej s-a decernat titlul de „doctor honoris causa” mai multor personalități: profesorului Wilhelm Niesel (Republica Federală a Germaniei), pastorului C. G. Beata (Elveția), pastorului Egbert Emmen (Olanda), pastorului Heinrich Hellstern (Elveția), pastorului Jean Kotto (Camerun), profesorului James I. McCord (S.U.A.), episcopului Nagy Gyula (România) și superintendentului general A. Schönherr (Republica Democrată Germană).

Prof. dr. Nagy József

CERERE DE REVIZUIRE A MARTIROLOGIULUI ROMAN

Lancelot Sheppard, redactorul șef al periodicului englez „New Christian”, a cerut nu de mult să se întreprindă o revizuire atentă a Martirologiului roman. Motivul invocat este faptul că un mare număr de sfinți menționați aici sînt personaje mai mult sau mai puțin fictive și că însăși biografia lor este adesea legendară.

DECESUL PROFESORULUI ION LUPAȘ

În luna iulie s-a stins din viață profesorul universitar Ion Lupaș (1880—1967). Copilul unor țărani oieri din Săliștea Sibiuului, născut acum 87 de ani, s-a distins în lunga-i și rodnică-i viață și activitate printr-un spirit scrutător și iscoditor, ca elev și ca student, ca preot și ca om de știință, doritor de a ști cît mai mult și cît mai temeinic, de a împărtăși și altora din comoara adunată de mintea sa cuprinzătoare și de inima sa simțitoare.

De la cel dintîi studiu din 1901 despre Petru Maior și pînă la cele din urmă cu privire la revoluția din 1848 din Transilvania, cercetările profesorului Lupaș s-au succedat fără întrerupere, într-o suită mereu mai bogată ca tematică și mai originală ca idei. De fapt seria bogatelor cercetări pe care le-a întreprins a inaugurat-o cu monografia despre *Mitropolitul Andrei Șaguna*, cea mai temeinică pînă astăzi. Era și o indicație despre preferința arătată istoriei bisericești ardelenene pe care a cunoscut-o și studiat-o ca puțini alții.

Activitatea pusă în slujba Bisericii și a Țării pe care a iubit-o în chip exemplar, l-au ridicat de mult pe pedestatul rezervat marilor patrioți cu care ne vom mîndri mereu.

Moartea sa a întristat pe toți cei care l-au cunoscut direct sau prin intermediul scrierilor pe care le-a publicat. Preotul și profesorul Ion Lupaș a fost unul din cei mai de frunte semănători în ogorul culturii românești, știind alege cele mai frumoase semințe, care aruncate în pămînt bun au rodit și vor continua să rodească îmbelșugat.

RENUMELE ICOANELOR PE STICLA

„Pictura pe sticlă ocupă un loc de mare importanță în arta populară românească, atât pentru calitățile sale artistice cât și pentru valoarea sa folclorică. Ea s-a dezvoltat în mod independent și original în rîndul țaranilor români, urmînd linia tradițională a culturii populare românești. O cultură care a adus folclorului european opere de o bogăție și de o expresivitate impresionantă...” Astfel începe prezentarea făcută de Corrado Calcorado albumului „La pittura su vetro nell'arte popolare romana” (Pictura pe sticlă în arta populară românească) editat recent sub auspiciile Comisiei de cultură a provinciei Torino (Italia) și ale „Revistei de etnografie” conduse de Giovanni Tucci.

Asupra valorii icoanelor pe sticlă a atras recent atenția și criticul de artă Petru Comarnescu (Capodoperele Maramureșului, în ziarul *Scînteia*, an XXXVI, nr. 7420, miercuri 2 august 1967, p. 4): „... La leud unde există pe un deal cea mai veche biserică din Maramureș (1364) și alta construită în 1717, la aceasta a doua am văzut comori de picturi murale, unele cu aspect miniatral, altele tratate mai în mare, adică monumental. În genere, meșterii zugravi, oameni din popor, ai Maramureșului dovedesc siguranță în trasarea liniilor, procedează mai mult ca graficieni decît ca pictori. Multe din imaginile de pe pereți le găsim și în icoanele pe sticlă, acestea mai simplificate ca forme și compoziție și intens colorate. Au existat și în Maramureș centre de iconari pe sticlă, cu un stil diferit de acela al centrelor de la Nicula, Țara Bîrsei, Valea Sebeșului, Țara Oltului ș.a. Dar poate că după icoanele din Nicula — strălucite prin forța expresivă a liniilor, prin armoniile lor puternice și sobre — cele din Maramureș impun cel mai mult ca artă. Uneori, nici linia lui Picasso nu are mai multă forță în ductul și simplificările ei decît operele iconarilor din Nicula sau din Maramureș. Se știe de ce înalte aprecieri se bucură icoanele noastre pe sticlă la expozițiile de peste hotare, mai recent la Torino, cît de originale sînt ele considerate și pe drept cuvînt...”.

RAZBOAIELE ȘI VICTIMELE LOR

După cum informează presa (vezi *România Liberă*, nr. 7088, din 2 august 1967, p. 6) diferiți cercetători demografi s-au ocupat în ultimul timp de calcularea pierderilor de vieți umane cauzate de războaiele ce au avut loc în Europa în ultimii 350 de ani.

Cu toate că înainte vreme se ținea socoteala numai a generalilor căzuți în luptă, cercetătorii au reușit să stabilească, pe baza unor studii complexe, îndelungate, o serie de cifre edificatoare în ce privește jertfele cerute de Zeul Marte.

Ei au ajuns la concluzia că războiul de treizeci de ani a făcut 600 000 de victime. Progresul tehnicii militare a cauzat în cursul războaielor din secolul al XVIII-lea, 5,2 milioane de victime.

Campaniile lui Napoleon I au costat omenirea 3,5 milioane de vieți, războiul franco-german din 1870—71 — 188 000, iar primul război mondial 9,4 milioane victime.

Cel de-al doilea război mondial a depășit cu mult aceste cifre, deși în acest caz nu pot fi stabilite date exacte, deoarece cifrele din surse fasciste au fost falsificate în mod sistematic. Dar, pe baza cercetărilor se apreciază că cel de-al doilea război mondial a provocat moartea a 25 milioane de oameni, ceea ce corespunde cu jumătate din totalul victimelor tuturor războaielor din ultimii 350 de ani, sau cu jumătate din populația Franței sau a Marii Britanii.

TERMINOLOGIE ECUMENISTA

Mobilitatea accentuată a vocabularului şi adaptabilitatea lui la noile cerinţe din sfera relaţiilor umane, în special în epocile de mari şi rapide transformări cum este aceea pe care o străbatem azi, evidenţiază grăitor strînsa legătură dintre limbă şi viaţă. În această ordine de idei trebuie remarcată acceptarea facilă şi extinderea vertiginoasă în cercuri tot mai largi a cuvintelor şi expresiilor noi, pătrunderea lor în vocabularul activ al vorbitorilor.

Fenomenul la care ne referim afectează toate domeniile de preocupări, inclusiv cel religios. Şi aici s-a impus o terminologie neîntîlnită pînă acum, decurgînd în special din necesitatea exprimării unor relaţii specifice noi. Ele sînt legate mai ales de trebuinţa definirii raporturilor frăţeşti care se stabilesc ori se tinde a se stabili între creştini şi între Biserici. Curentul ecumenist cu rezonanţe adînci în contemporaneitate, a dus astfel la introducerea în limbajul obişnuit a unei serii de cuvinte care îmbogăţesc lexicul religios uzual.

La ora actuală se poate spune că există chiar o terminologie tehnică ecumenistă, care poate constitui ea singură material suficient pentru un dicţionar specializat. Necunoaşterea noilor cuvinte intrate în uz e în stare a creea greutăţi acelor care iau parte, bunăoară, la diferitele întruniri interculturale.

Pentru a uşura sarcina celor care se dedică lucrării ecumeniste, conducerea Consiliului Ecumenic al Bisericilor a luat iniţiativa întocmirii unui „glosar” care a şi fost imprimat într-o primă ediţie de probă (Ecumenical glossary — Glossaire oecuménique — Ökumenische Terminologie, Geneva, 1967, 78 pp). Parcurgîndu-i paginile întîlneşti cuvinte şi expresii care şi dacă aparţin vorbirii comune, îţi dai seama că au dobîndit în accepţiunea lor nouă un alt conţinut decît cel anterior. Am putea indica spre exemplificare cîteva : pluralism religios, sincretism, comuniune (cu derivate multiple : intercomuniune, comuniune totală, comuniune deschisă la toţi, comuniune deschisă reciprocă, comuniune închisă), intercelebrare, diaconie, mărturie, demitologizare, nonviolenţă, obiecţiune de conştiinţă, proexistenţă etc., etc.

Sînt apoi o serie de alte cuvinte şi expresii legate de participarea la diferite organisme ale mişcării ecumenice absolut specifice.

Ce rezultă de aici ? Apariția unei terminologii neîntîlnite pînă acum ale cărei contururi se precizează din ce în ce mai mult ducînd nu numai la crearea unui limbaj necunoscut înainte, ci chiar la un mod nou de a gîndi și de a pune problemele.

E adevărat că există primejdia de a rămîne uneori la nivelul lexicului, reprezentanții religiilor vehiculînd noțiuni de a căror rezonanță se lasă mai mult impresionați decît pătrunși. Chiar se și remarcă nu o dată fenomene de logoree supărătoare cu prilejul destulor întruniri ecumeniste. Totuși lăsînd de-o parte aparițiile negative de acest gen, crearea unui limbaj exprimînd noile raporturi de bunăvoință și frățietate dintre confesiunile creștine și dintre religii, nutrim speranța că va determina și acțiuni concrete care să ducă la înlăturarea racilelor de altă dată ale urei și vrăjmășiei creștinilor întreolaltă.

„CAUSA FINITĂ” ?

Unei bune părți a clerului creștin, și este vorba evident de cel latin, i se impune să respecte legea celibatului. Deși de dată destul de recentă și prin însăși acest fapt lipsită de girul apostolicității, ea e menținută, în ciuda tendințelor foarte des manifestate în anii din urmă de a fi abolită. Pricinile care ar justifica-o au fost expuse la 24 iunie în enciclica papei Paul al IV-lea intitulată „Sacerdotalis celibatus”. Argumentele invocate și care în ultimă analiză se bazează pe considerente am zice practice, se pare însă că n-au avut darul să închidă, așa cum s-ar fi dorit, discuțiile care au prins încă mai multă vigoare decît înaintea publicării ei.

Cei nedirect vizați și, în general, creștinătatea necatolică, n-au găsit nimic nou în repetarea unor teze obișnuite teologiei latine și de aceea nici reacția lor n-a îmbrăcat aspecte ieșite din comun. Lumea romano-catolică însă, preoți și laici, au ripostat într-un mod mai vehement poate decît s-ar fi așteptat cineva.

Așa bunăoară Hans Küng, profesor de dogmatică la facultatea de teologie romano-catolică din Tübingen (Republica Federală a Germaniei) a declarat : „... Punînd în discuție problemele legate de celibatul preoților, enciclica nu le rezolvă ci le face încă mai dificile... În ce privește chestiunea aceasta nu va fi mulțumire în Biserica romano-catolică atîta vreme cît celibatul nu va fi lăsat, așa ca la început, în seama liberei și individualei hotărîri a fiecăruia și atîta vreme cît legea canonică asupra celibatului, introdusă de altfel în împrejurări foarte problematice, nu va fi anulată... Această uzurpare deosebit de radicală a drepturilor omului nu se opune doar ordinii liberale, care stă la originea Bisericii, dar încă și concepției pe care o avem astăzi despre libertatea individului”.

Un altul, preotul Dominique Brunet din Béthume (Franța), afirma că „... enciclica ar fi putut fi scrisă acum o sută de ani. Ea nu ține seama de evoluția moravurilor, de descoperirile antropologiei...”.

În țări ca Olanda unde nemulțumirea conta celibatului a cuprins și cercurile oficiale eclesiastice și la fel în America Latină, împotrivirea față de noua enciclică papală a îmbrăcat aspecte din cele mai dure. Săptămânalul catolic „De Nieuwe Linie” aprecia că „niciodată un document pontifical n-a fost atât de rău primit în Țările de Jos”. Iar Dick Van Der Laam, președintele Uniunii studenților catolici din Olanda scria la 10 iulie în ziarul „Het Vrije Volk” următoarele: „Enciclica lui Paul al VI-lea... este un document inuman care, uzînd de argumente teologice, nesocotește trebuințele preoților și ignoră sarcina Bisericii. E preferabil să constatăm cu asprime că există o prăpastie între Roma și noi decît să acoperim totul cu hlamida dragostei... Critica unei enciclice este permisă. Argumentele teologice pe care le pune înaintea acestui document nu satisfac și nu au valoare pe plan științific...”.

Opinii asemănătoare au fost exprimate din partea încă multor altora. Presa s-a făcut din plin ecoul lor (vezi de exemplu ziarul *Le Monde*, nr. 6494 și 6996 din 9—10 iulie și 12 iulie).

Încercînd o evaluare obiectivă a reacțiilor la enciclica „Sacerdotalis celibatus” putem spune că, în cel mai bun caz ea nu e socotită ca soluționînd definitiv problema. Respectuoși față de autoritatea superioară bisericească, romano-catolicii consideră în marea lor majoritate că va veni totuși timpul cînd Biserica căreia aparțin va reveni asupra deciziilor ei și va îngădui preoților să decidă singuri dacă rămîn ori nu necăsătoriți. În acest sens trebuie interpretată de exemplu hotărîrea Asociației americane pentru înnoirea pastorală de a continua să lucreze pentru o schimbare în legislația actuală (revista *Service oecuménique de presse et d'information*, nr. 25, din 13 iulie 1967, p. 5). Roma a grăit într-adevăr, dar cauza nu este încă sfîrșită. Așa cum scria Robert Serron în revista „Paris-Match” (noiembrie 1963), în ciuda oricăror decizii, „Biserica se orientează totuși spre preoții căsătoriți” (cf. Yvon Le Vaillant, *Comment les prêtres supportent le célibat*, în rev. *Le Nouvel Observateur*, Paris, nr. 133, 31 mai—6 iunie 1967, p. 22—24).

ROSTUL CELOR CE SE VAD

Sub influența tendințelor ecumeniste contemporane și nu mai puțin a unor necesități interne, protestantismul înaintează continuu pe calea revizuirii atitudinii sale față de tradiția pînă acum repudiată. La dreptul vorbind aici avem de-a face și cu aprecierea obiectivă a erorilor rezultînd din înlăturarea fără prea multă

alegere a moștenirii transmise de Biserică, dar în același timp și comparării tradiției nou create de către protestantism însuși, cu venerabila și apostolica Tradiție.

Despre aceasta dă mărturie o carte recent apărută sub titlul „L'oecumenisme du visible” (Ecumenismul vizibilului) datorată lui Paul Romane-Musculus (după prezentarea lui René Cruse în rev. *Le Christianisme* au XX-e siècle, nr. 27, joi 6 iulie 1967, p. 374). Este vorba de vizibilitatea Mintuirii („Ochii mei au văzut mintuirea ta, Luca 2,30), temă foarte puțin „protestantă”, dacă înțelegem prin „protestant” tot ceea ce se opune cultului așa-zis „în duh și adevăr”, adică semnele vizibile ale artei, arhitectura sau veșmintele liturgice.

A fost necesar destul curaj din partea autorului pentru a încerca să pună în evidență, protestant fiind, ideea că spre a-și împlini rosturile, cultul trebuie să se adreseze nu numai minții și inimii ci și vederii. Dumnezeu nu se pleacă asupra unor „spirite pure, ci asupra acestor oameni concreți care sîntem noi...”

În primul capitol dedicat arhitecturii ni se arată importanța formelor, căci cultul „în duh și adevăr” nu este cultul intelectual ori sentimental al liberalilor și spiritualiștilor, ci „slujba de laudă cea mai concretă, cea mai obiectivă, cea mai cufundată în realitatea indicată de întruparea Fiului”. Aceasta ne determină să dorim a avea ca locuri pentru săvîrșirea Euharistiei pe cele mai frumoase cu putință.

Intr-o a doua parte consacrată veșmintelor liturgice, Paul Romane-Musculus constată că niciodată reflecțiunea teologică a Bisericilor protestante nu s-a îndreptat cu seriozitate asupra acestei probleme. Pastorii reformați au păstrat roba neagră dar au desființat îmbrăcămintea special destinată serviciilor religioase. Autorul nu ezită să se declare împotriva robei negre, insistînd în schimb asupra importanței, e adevărat relativă dar totuși serioasă, a unui veșmînt liturgic care se lasă să se înțeleagă că ar trebui să fie alb spre a satisface simbolismul biblic¹⁾. În continuare Paul Romane-Musculus își pune cîteva întrebări: pierderea „culorilor liturgice” în Bisericile protestante nu este în același timp o pierdere de ordin spiritual? absența oricărui veș-

¹⁾ Pornind de la această idee și combătînd exclusivismul acelor care refuză acceptarea unor forme vizibile vestimentare în cultul protestant, profesorul Frank Michaeli scria într-un editorial al revistei „*Le Christianisme* au XX-e siècle” (nr. 30 din 27 iulie 1967, p. 405): „... probabil nu roba pastorului sau absența ori culoarea ei este aceea care constituie esențialul în cult cîștigînd la credința evanghelică pe cei care nu cred sau trăiesc în indiferență. Dar credeți că aceștia sînt mai sigur aduși la credință de către un predicator în bluză, de un pastor în haină descheiată ori cu cravată fantezistă pusă la un smoching? Nu este preferabil de a avea buna robă pastorală, simplă, modestă... și îngrijită (că e neagră sau albă) pentru a face să dispară ceea ce e prea personal și obișnuit în predicator și de a nu concentra atenția decît asupra Cuvîntului lui Dumnezeu?”

mînt liturgic sau a oricărei podoabe indicînd momentele anului bisericesc favorizează cu ceva închinarea în duh și adevăr" ? Nu este vorba de a se renunța la autoritatea suverană a Sfintei Scripturi, se răspunde, ci de a se constata un lucru la-ndemîna oricui : noi am fost creați cu ochi, nu numai cu rațiune și cu urechi.

În fine în partea treia ni se vorbește despre artă, nu despre arta religioasă în general ci despre arta sacră. Artistul este pentru creație „gura suspinului și privirea nădejii ei”. Trebuie să ne oferim arta noastră lui Dumnezeu, întocmai precum oferim imnele pe care le cîntăm sau rugăciunile ce rostim.

Pînă aici considerațiile lui Paul Romane-Musculus. Trebuie să recunoaștem că ele aduc un fel neobișnuit de a vedea lucrurile în protestantism, ceea ce ne bucură cu atît mai mult cu cît se conturează noi premise pentru dorita apropiere dintre marile confesiuni creștine.

MODERNISM CU ORICE PREȚ

Autoritățile bisericești și civile engleze de cel mai înalt rang au asistat duminică 14 mai a.c. la festivitatea inaugurării catedralei romano-catolice din Liverpool. Au fost de față și personalități religioase din străinătate. Faptul a luat amploarea unui adevărat eveniment justificat de stilul ultramodern, i s-a zis chiar avangardist, al noii catedrale.

Concepută în 1959 de arhitectul Frederick Gibberd, catedrala „Hristos-Rege” din Liverpool se prezintă ca o vastă boltă conică dominată de o înaltă coroană în care sticla vitraliilor se îmbină cu betonul. Liniile ei futuriste cum este și firesc au suscitât comentarii din cele mai felurite, dintre care nu toate favorabile. Se apreciază însă că dincolo de originalitățile arhitecturale pe care le prezintă, această biserică ar corespunde necesităților legate de curentul înnoitor din viața liturgică romano-catolică. Planul circular al clădirii a îngăduit așezarea altarului în mijlocul cerdincioșilor, sub lumina verticală a „felinarului” monumental care încoronează catedrala.

De altfel acest cadru este destinat multor alte inovații dintre care amintim în primul rînd manifestările artistice. Potrivit dorinței exprimate de episcopul auxiliar din Liverpool, catedrala trebuie să devină nu numai un centru religios ci în același timp artistic și intelectual. Pe această linie la 24 mai a avut loc în noua biserică premiera baletului „Drama missei”, conceput pe muzica „Misei concertante” a compozitorului italian Francesco Cavalli. Prezentată de un grup de 36 dansatori veniți din diferite părți ale lumii, acompaniați de un cor de 80 cîntăreți și o orchestră de 50 membri, opera cuprinde două părți : cea dintîi la care participă întreg corpul de balet este reprezentarea coreografică a unei misse ; în partea doua, patru dansatori evoluează în acor-

durile unei muzici electronice compusă de francezul Pierre Henry sub titlul „Muzică pentru Evanghelii”.

Așadar biserică „modernă” și program „la modă”. Ne aflăm cu adevărat în plin „aggiornamento”. Doar că ne putem pune întrebarea dacă acest soi de concesi făcute gustului unei lumi ce umblă doar după distracții ieftine și picanterii mondene are ceva de-a face cu învățătura Mântuitorului Hristos și la fel cu nevoile reale ale adevăraților credincioși.

Există într-o anumite lume o categorie de inși preocupați doar de satisfacerea unor plăceri momentane și deșarte, pentru care viața se reduce la un îngust cerc de preocupări minore. Pe aceștia nu-i interesează semenii lor și nici colectivitatea în care trăiesc. Egoiști și miopi sufletește, devin blazați înaintea vremii. Să ne potrivim lor în loc de a-i ridica la nivelul unei existențe demne și omenești? Și apoi de ce să ne orientăm după astfel de inși, iar nu după majoritatea celor cinstiți și modești?

Evident nu se pune problema de a respinge acomodările la contemporaneitate. Nu poți trăi fără a ține seamă de viața dinprejurul tău. Măsura trebuiește păstrată însă în toate, și mai ales în materie de credință.

VIAȚA BISERICEAȘCA ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

POPASURI DUHOVNICEȘTI

Ca în fiecare an, parohia *Lugoj* a fost vizitată canonic la Duminica Tomii de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae însoțit de P. On. Părinte Atanasie Pantea și de P. On. Protodiacon Simion Bîtea. Slujba arhierească săvîrșită în biserica cu hramul Pogorîrea Sfîntului Duh a constituit un moment de înălțare sufletească pentru bunii enoriași de aici. La priceasnă li s-a adresat un cuvînt de părintească învățătură însoțit de îndemnul de a rămîne statornici în credința față de Hristos Domnul înviat din morți.

În duminica următoare, 14 mai, însoțit de P. C. Părinte Nicolae Popovici și de P. On. Părinte Protodiacon Simion Bîtea, Ierarhul s-a deplasat la *Reșița Română* pentru a sfinți biserica nou pictată purtînd hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril. P. On. Părinte Victor Cazacu, protopopul și parohul locului, a înțîmpinat pe Întîistătătorul Mitropoliei Banatului exprimînd sentimentele de bucurie pe care le-au încercat enoriașii reșițeni în acele momente. A urmat serviciul tîrnosirii cu așezarea de sfinte moaște în prestol. În cadrul dumnezeieștii liturghii Înalt Prea Sfinția Sa a rostit o predică în care a tîlcuit pericopa evanghelică a duminicii respective. După otpust preotul paroh a vorbit despre situația parohiei și a bisericii ceea ce a oferit Ierarhului prilejul de a evidenția vrednicia credincioșilor care au dovedit rîvnă deosebită în calitatea lor de creștini și cetățeni.

La oficiul parohial Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae s-a întreținut apoi cu preoții slujitori, cu membrii consiliului parohial și cu credincioși.

Tot atunci, după masă, a fost oficiată slujba vecerniei la biserica din *Reșița Montană*. Și aici s-a rostit o cuvîntare în care s-a tîlmăcit semnificația exemplului femeilor mironosițe pentru credincioșii zilelor noastre. Raportului prezentat la sfîrșit de P. C. Părinte Nicolae Bocșan despre situația parohiei, Ierarhul i-a răspuns dînd glas satisfacției ce o resimte aflîndu-se din nou într-una din parohiile fruntașe ale eparhiei.

Pentru a cunoaște mai îndeaproape aspectele vieții bisericești din parohia Reșița Montană, Ierarhul s-a întreținut la oficiul parohial cu membrii consiliului.

În drum spre Reșița, Chiriarhul a făcut un scurt popas la mănăstirea Sf. Ilie de la Izvor-Vasiova pusă sub îngrijirea P. Cuv. Părinte Vavila Anton. A fost vizitată biserica cu anexele ei și s-au dat îndrumări privind buna întreținere a acestui important lăcaș de închinare.

Cîteva zile mai tîrziu (19 mai), Înalt Prea Sfinția Sa însoțit de P. On. Părinte Constantin Stoichescu, protopop, a vizitat parohia Băile Herculane, protopopiatul Orșova, precum și parohia Orșova unde s-a interesat despre mersul lucrărilor de edificare a bisericilor și caselor parohiale din regiunea noului oraș, dînd îndrumările corespunzătoare.

Încă o dată au fost vizitate în același scop atît parohia Băile Herculane cît și parohia Orșova, în ziua de 17 iunie, cînd a fost de față pe lîngă protopopul locului și P. On. Părinte Constantin Comșulea, consilier administrativ. Cu acest prilej a fost cercetată și starea în care se află schitul „Piatra Scrisă” de lîngă Armeniș, protopopiatul Caransebeș.

Purtarea de grijă a Ierarhului n-a omis nici pe fiii eparhiei care studiază la *Institutul Teologic din Sibiu*. Vizitînd acest așezămînt de formare a viitorilor preoți, la 25 mai, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a avut o întîlnire cu studenții aparținători Arhiepiscopiei, în prezența P. On. Părinte dr. Sofron Vlad, rectorul Institutului. S-a interesat de modul de comportare al fiecăruia și de progresul făcut la studii, după care le-a împărtășit sfaturi și îndemnuri.

ÎNȚILNIREA IERARHULUI CU ELEVII ȘI PROFESORII SEMINARULUI TEOLOGIC

Din grija părintească față de viitorii slujitori ai Bisericii, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a vizitat, în zilele de 21 și 22 mai a. c., Seminarul teologic din Caransebeș, interesîndu-se de modul în care se desfășoară activitatea didactică și gospodărească în școală, de rezultatele ce se obțin. Înaltul Ierarh a luat parte în prima zi la slujba de seara săvîrșită în capela școlii, la sfîrșitul căreia a oferit elevilor un gînd de meditație prilejuit de Sf. Evanghelie ce s-a citit.

În ziua următoare, praznicul Sf. Constantin și Elena, Întîistătătorul Bisericii bănățene, după arhierasca primire ce i s-a făcut de către elevii Seminarului și credincioși, a oficiat sf. liturghie fiind înconjurat de un sobor format din preoții profesori și din preoții din localitate. La timpul potrivit a fost hirotonit întru

diacon absolventul de seminar Virgil Atnagea, act impresionant ce a mărit solemnitatea și a creat o atmosferă de înălțare sufletească.

După priceasnă, Înalt Prea Sfinția Sa a cuvîntat despre însemnătatea praznicului, evidențiind valoarea ce o are sfințenia pentru viața credincioșilor, ea nefiind apanajul unei categorii de privilegiați, ci al tuturor creștinilor. Orice bun credincios care se străduiește să devină mai bun, să-și pună toate posibilitățile în slujba semenilor, să se depășească în cele bine plătute lui Dumnezeu, se poate bucura de marele și binefăcătorul dar al sfințeniei, spre care trebuie să tindem fiecare.

După liturghie, Înaltul Ierarh a luat parte alături de profesori și elevi la o agapă servită în sufrageria seminarului, după care absolvenții școlii i-au oferit, în semn de recunoștință pentru părinteasca grijă, tabloul lor de absolvire.

INCHEIEREA ANULUI ȘCOLAR

Serbarea sfîrșitului de an școlar la Seminarul teologic din Caransebeș s-a desfășurat în ziua de 24 iunie a. c., după sfînta liturghie oficiată de Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului, înconjurat de un sobor de preoți format din P. On. Părinte dr. I. Petreuța, consilier arhiepiscopesc, P. C. Părinte Gh. Căvășdan, inspector eparhial, P. C. Părinți profesori și parohi din localitate, cum și de P. On. Părinți Protodiaconi S. Bîtea și I. Babuția. Răspunsurile liturgice au fost date de corul elevilor seminariști.

Predica rostită de P. On. Părinte profesor dr. Spiridon Cîndea de la Institutul Teologic din Sibiu, care a prezidat examenele de diplomă, a scos în relief actualitatea permanentă a învățăturilor Sf. Ioan Botezătorul, praznicul zilei, și necesitatea de a înfăptui îndemnul ce se desprinde din ele pentru instaurarea în lume a duhului păcii și a dragostei.

Serbarea a avut loc în sala de festivități a Seminarului într-un cadru sărbătoresc, cu un program alcătuit din coruri și recitări, ce a fost precedat de cuvîntul rostit de P. C. Părinte director D. Abrudan, care a înfățișat activitatea depusă în cursul anului școlar, rezultatele înregistrate fiind îmbucurătoare.

După interpretarea unor compoziții corale religioase, a luat cuvîntul P. On. Părinte profesor dr. Sp. Cîndea, care și-a exprimat satisfacția față de frumoasele realizări pe care le-a înregistrat școala sub toate aspectele și a urat noi succese profesorilor în munca educativă și didactică.

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a înfățișat în cuvinte alese chipul adevăratului preot, pregătit să răspundă tuturor trebuințelor sufletești ale credincioșilor și cerințelor vremii de azi. Acestui preot îi revine marea datorie de a înmulți talantul

dobândit în școală spre a fi pildă vrednică de urmat în parohie, unde rîvna lui în cele duhovnicești trebuie să se înfrățească cu dovada dragostei față de Patrie, cu năzuințele spre mai mult și mai bine ale poporului.

Desfășurîndu-se sub semnul acestor deziderate, a spus Prea Sfinția Sa, munca profesorilor cu elevii a înregistrat înfăptuiri de seamă și li se cuvin cuvinte de apreciere, ele constituind un imbold pentru viitor.

Festivitatea s-a încheiat cu premiarea elevilor care au dovedit comportare exemplară și au obținut rezultate bune la învățătură.

PREOȚI ADORMIȚI ÎN DOMNUL

Preotul pensionar Grigorie Jivulescu din Lugoj a decedat la 7 aprilie a. c. S-a născut în Dubești, protopopiatul Lugoj, la 27 aprilie 1902. După terminarea studiilor teologice a funcționat ca preot la Ohaba Luncă și Părul. În ambele parohii pe care le-a administrat a dovedit conștiinciozitate și zel apostolic fiind înconjurat de dragostea păstoriților săi.

Înmormîntarea s-a făcut la 9 aprilie în cimitirul din Lugoj de către un sobor de preoți. Au cuvîntat despre meritele dispărutului P. On. Părinți Bujor Toma, protopopul locului, și Boris Turcan din Lugoj.

Preotul Teofil Nistor de la parohia Șanovița, protopopiatul Lugoj, a trecut la cele veșnice în ziua de 25 mai a. c. după 57 ani de slujire la sf. altar. A văzut lumina zilei în Ghilghirești, regiunea Hunedoara, acum 80 de ani. După ce a urmat cursurile Institutului Teologic din Sibiu a fost hirotonit, funcționînd la parohiile Valea Mare, Ianova, Remetea Mare, Paniova și în fine Șanovița. Peste tot pe unde a trecut a lăsat amintirea unui adevărat păstor de suflete, harnic și bun gospodar.

Prohodul s-a săvîrșit la 27 mai, în cadrul sf. liturghii, de un sobor de preoți în frunte cu P. On. Bujor Toma, protopopul locului, care a rostit predica.

Preotul Liviu Șandru de la parohia Folea, protopopiatul Deta, s-a mutat de la noi în ziua de 9 iunie a. c. La 11 iunie, după săvîrșirea sf. liturghii, au fost împlinite cele pentru înmormîntare de mai mulți frați conslujitori. P. On. Protopop Ioan Olariu a rostit panegiricul.

Decedatul s-a născut la 10 august 1897 în comuna Folea, ca fiu al preotului Dimitrie Șandru căruia i-a și urmat la parohie în anul 1925. În cei peste 41 ani de păstorie a depus o activitate meritorie fiind înconjurat de stima și dragostea credincioșilor. Fire blajină și corect în toate, a făcut cinste locului pe care l-a ocupat. Pe ultimul său drum a fost condus de credincioșii pe care i-a îndrumat.

EPISCOPIA ARADULUI

PRIMIREA LA ARAD A I. P. S. MITROPOLIT NICOLAE AL ARDEALULUI

La numai două săptămîni după instalarea în scaunul mitropolitan din Sibiu, Înalt Prea Sfinția Sa dr. Nicolae Mladin, Arhiepiscopul Albei Iulii și Sibiului și Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului, însoțit de P. C. Prot. Stavr. Traian Belasçu, vicar arhiepiscopesc, a făcut Prea Sfințitului Teoctist o vizită frățască la reședința din Arad, luni 26 iunie, după ce au participat împreună cu alți ierarhi, la instalarea episcopului reformat din Oradea Papp Laszlo Iozsef.

Acordînd acestei vizite toată importanța cuvenită, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a primit pe înaltul oaspete la reședință, împreună cu salariații Centrului eparhial. După un scurt popas, la invitarea Chiriarhului gazdă, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului condus de Prea Sfințitul Episcop Teoctist a vizitat biserica parohială din str. Eminescu, aflată în curs de pictare, interesîndu-se îndeaproape de această frumoasă și importantă lucrare, apoi sf. mănăstire de la Arad-Gai și Colecția de obiecte bisericești organizată aici, fiind deosebit de impresionat de cele văzute.

Apoi cei doi ierarhi mergînd la sf. mănăstire Bodrog au fost întîmpinați de starețul mănăstirii, în odăjdii, și de ceilalți viețuitori. Plăcut surprins de buna îngrijire și organizare și a acestui așezămînt despre care i s-au dat informațiunile necesare, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului a felicitat călduros pe Prea Sfințitul Episcop Teoctist pentru grija și priceperea cu care le păstrează și le îmbunătățește pe amîndouă.

După vizitarea celor două mănăstiri, cei doi Ierarhi au fost primiți în Catedrala din Arad, în dangăt de clopote, de un sobor de preoți și diaconi, de preoțimea din orașul Arad și de credincioși.

După oficierea rînduiei bisericești pentru asemenea ocazii, adresîndu-se înaltului oaspete, preoților și credincioșilor din Catedrală, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a rostit un cuvînt de salut în care a arătat bucuria sa și a tuturor celor prezenți, de a putea primi pe noul Arhiepiscop de Alba Iulia și Sibiu și Mitropolit al Ardealului, Crișanei și Maramureșului. Prea Sfinția Sa a înfățișat apoi credința și atașamentul pentru Ortodoxie și pentru

Patrie al credincioșilor pe care-i păstorește și al preoțimii, spunând că din credința fiilor duhovnicești ia îmbărbătare pentru a îndeplini toate cele de trebuință. Ierarhul arădan a exprimat apoi convingerea că prezența Înalt Prea Sfințitului Nicolae Mladin pe scaunul cinstit de atîția ierarhi pe care i-a avut Mitropolia Ardealului, va însemna o nouă și strălucită pagină în istoria noastră bisericească. „Impletindu-ne puterile, vom ajuta cu toții la slava Bisericii și la înflorirea Patriei” a spus Prea Sfințitul Episcop încheind, după ce a salutat și prezența P. C. vicar arhiepiscopesc Tr. Belascu.

Răspunzînd însufleteitei întîmpinări a Prea Sfințitului Episcop Teoctist, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului a dat glas și în fața preoților și credincioșilor, bucuriei ce i-a umplut inima la vederea importantelor realizări de la Centrul eparhial, de la sfintele biserici și mănăstiri pe care le-a vizitat în aceea zi. Înalt Prea Sfinția Sa a amintit de faptul că Sibiul a dat Aradului în trecut episcopi, iar Aradul a dat Sibiului mitropoliti, existînd astfel strînse legături între cele două eparhii.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit, spunînd apoi că nu se poate opri asupra tuturor lucrurilor îmbucurătoare și însemnate pe care le-a spus Prea Sfințitul Episcop Teoctist, a reținut afirmația că acesta ia putere de lucrare din credință și atașamentul clerului și credincioșilor față de Biserică și de păstorul lor. „Această strînsă unitate dintre păstor și credincioși este temelia Bisericii noastre pe aceste plaiuri”, a spus Înalt Prea Sfinția Sa. „Această colaborare este izvor de dezvoltare și progres pentru Biserică, precum și izvor de contribuție a ei la înălțarea Patriei”.

În continuare Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Ardealului l-a asigurat pe Prea Sfințitul Episcop Teoctist de colaborare frățească în toate problemele și i-a mulțumit pentru prilejul oferit de a trăi clipe atît de înălțătoare.

A urmat polihroniul după care, la ieșirea din Catedrală, credincioșii au înconjurat cu multă dragoste pe cei doi Ierarhi.

La reședința episcopală, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a oferit, în cinstea Mitropolitului Ardealului, o agapă la care au luat parte colaboratori de la Centrul eparhial, preoți parohiali și catedrali și membri ai Consiliului eparhial.

Cu acest prilej, dîndu-se expresie sentimentelor de adîncă satisfacție pentru întîlnirea de bun augur între cei doi Ierarhi, a luat cuvîntul Prot. Tr. Belascu vorbind despre îmbucurătoarele înnoiri constatate la Episcopia Aradului și drumul sănătos pe care merge ea astăzi, și-a arătat mulțumirea că vede consolidată reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române. Au mai vorbit dnii dr. A. Botiș, V. Șerb din partea membrilor mireni ai Consiliului eparhial și Părinții dr. P. Deheleanu de la parohia Arad și P. Sălăgeanu consilier eparhial.

Șirul cuvântărilor a fost încheiat de cei doi înalți Ierarhi care au dat glas bucuriei prilejuite de această întâlnire și au subliniat ajutorul de care lucrarea arhierescă din Transilvania se bucură din partea Prea Fericitului Patriarh Justinian și a On. Departament al Cultelor.

Intr-o caldă și frățească atmosferă, și-a luat apoi rămas bun Inalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae de la Prea Sfințitul Episcop Teoctist și de la cei prezenți, îndreptându-se spre Sibiu împreună cu părintele vicar Tr. Belascu și încheind astfel vizita la Arad care va rămâne neștearsă în amintirea preoților și credincioșilor din acest oraș.

VIZITA I. P. S. MITROPOLIT FIRMILIAN AL OLTENIEI

Dorind a-și îmbogăți experiența și a oferi bunilor credincioși ai catedralei Sfintei Episcopii neuitata bucurie de a revedea pe Inalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Firmilian al Olteniei, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a rugat pe Inalt Prea Sfinția Sa să viziteze Sfinta Episcopie și să binecuvânteze osteneala depusă de preoții și colaboratorii de la Centrul eparhial. Inaltul Arhipăstor al Olteniei a cucerit inimile credincioșilor arădeni și cu alte binecuvântate prilejuri, prin darul săvârșirii dumnezeieștilor slujbe, al blîndeței și mai cu seamă al cuvîntului de învățătură izvorît din bogata lucrare cărturărească a Inalt Prea Sfinției Sale și a rîvnei cu care așează pietrele de temelie ale istoriei Mitropoliei Olteniei. Insorita duminică din 16 iulie cînd Inalt Prea Sfinția Sa a poposit în reședința și catedrala eparhială de pe malul Mureșului, a însemnat o verigă de mare preț în viața noastră bisericească.

Duminică dimineața cei doi Ierarhi, fiind întîmpinați la catedrală de soborul de preoți și diaconi slujitori, au asistat la sf. liturghie spre marea bucurie duhovnicească a credincioșilor.

La sfîrșitul sfintei slujbe, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a adresat înaltului oaspe un călduros cuvînt arătînd bucuria prilejuită tuturor de prezența la Arad și participarea la această sf. liturghie a Inalt Prea Sfinției Sale „ceea ce este un semn de dragoste nu numai față de Ierarhul Eparhiei Aradului și față de această catedrală, ci și față de preoții și credincioșii ei buni pe care Inalt Prea Sfinția Sa i-a cunoscut și cu prilejul altor venituri la Arad cînd a slujit și jertfit, pe acest altar, precuratul Trup și Sînge al Domnului și a înălțat rugăciuni pentru credincioșii arădeni“.

Conturînd luminos, în cuvintele cele mai potrivite, chipul de Ierarh, împodobit cu alese însușiri ca teolog de înaltă gîndire și înflăcărat predicator, maestru neîntrecut al slovei bisericești și chivernisitor înțelept al Bisericii, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a arătat că Inalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian și-a înscris de mult, prin fapte mari și alese vrednicii, numele, în paginile

istoriei Bisericii noastre. „Rînduit să păstorească într-o parte frumoasă a țării, bogată în așezăminte bisericești și cu buni credincioși, Înalt Prea Sfinția Sa se bucură de a vedea cu ochii cum își îndeplinește rolul această tinăra Mitropolie a Bisericii noastre. Făcînd apoi o scurtă prezentare a eparhiei și a credincioșilor eparhiei arădene, și mărturisind că, împreună cu aceștia și cu întregul cler al eparhiei, va urma drumul arătat de Sfîntul Sinod în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian pentru slujirea Bisericii și a Patriei. În încheiere Prea Sfințitul Teoctist a adresat, în numele tuturor fiilor săi duhovnicești, o caldă urare de bun venit.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian, în cuvîntul de răspuns, a arătat că a venit la Arad chemat de dorința de a vedea pe Prea Sfințitul Episcop Teoctist „după ce a fost așezat ca păstor legal și îndreptățit în această latură a Patriei“, exprimîndu-și apoi adîncă mișcare a inimii față de numărul credincioșilor prezenți în catedrala frumos împodobită, față de impresionantele realizări din ultimii ani de la reședința episcopală și de la așezămintele mănăstirești eparhiale, pe care le socotește „o bogată roadă duhovnicească a lucrării Prea Sfințitului Episcop Teoctist bineplăcută Mintuitorului nostru Iisus Hristos“.

În continuare Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian a vorbit despre contribuția Sfintei noastre Biserici la apărarea și sălășluirea păcii în lume, la stingerea focarelor de neînțelegere și vărsare de sînge, înfăptuindu-se astfel idealul de pace trainică după care însetează întreaga omenire.

În încheiere Înalt Prea Sfinția Sa a îndemnat clerul și credincioșii să sprijinească munca de înaltă răspundere a episcopului lor pe care l-a cunoscut încă de cînd i-a fost elev la Seminarul teologic, și din colaborarea de mai tîrziu în cadrul Sfîntului Sinod, ca pe un suflet arzător, plin de rîvnă pentru Sfînta Biserică și de patriotism și sub a cărui îndrumare, legați de trunchiul neamului nostru vrednic, toți pot lucra cu folos, în staulul Bisericii Ortodoxe Române.

Mulțumind pentru cuvintele ce i-au fost adresate de Prea Sfințitul Episcop Teoctist și pentru caldă primire ce i s-a făcut, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian a spus că va duce și clerului și credincioșilor Înalt Prea Sfinției Sale bogatele impresii pe care le-a dobîndit cu prilejul acestei vizite frățești la Arad.

La ieșirea din sf. biserică cei doi Ierarhi au fost înconjurați cu multă dragoste de către credincioși.

După terminarea sf. slujbe a avut loc, la reședința episcopală, o recepție în cinstea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian, cu participarea persoanelor care-l însoțeau, a colaboratorilor de la Centrul eparhial ai Prea Sfințitului Episcop Teoctist, a preoților catedrali și parohiali, membri ai Consiliului eparhial, salariați, etc.

După masă Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian, condus de Prea Sfințitul Episcop Teoctist, a binevoit a vizita mănăstirea „Sf. Simion Stîlpcul” din Arad-Gai și colecția de obiecte bisericești organizată acolo, rămînînd plăcut impresionați de cele văzute, precum și biserica parohială din str. Eminescu restaurată și zugrăvită din nou în frescă.

La plecarea înspre Craiova Înalt Prea Sfinția Sa, luîndu-și rămas bun cu frățească dragoste de la Prea Sfințitul Episcop Teoctist și apoi de la salariații centrului eparhial, și-a exprimat încă o dată mulțumirile pentru buna primire ce i-a făcut.

Ierarhul, clerul și credincioșii din Arad își vor aminti cu adîncă emoție de acest praznic duhovnicesc al vizitei Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian al Olteniei.

BINECUVINTAREA LUCRARILOR DE LA BISERICA DIN PAROHIA TĂLAGI

Bucuria de a trăi în aceste vremuri de prosperitate, de părtășie la bunurile culturale a tuturor cetățenilor, de încredere în Conducătorii Patriei, caută diferite prilejuri de manifestare și-i face pe oameni să se apropie unii de alții. Pentru credincioșii ortodocși de la poalele udate de Crișul Alb ale Munților Zărandului un astfel de prilej a fost tîrnosirea bisericii din parohia Tălagi, protopopiatul Gurahonț.

Așezată într-un loc deosebit de pitoresc, cum sînt atîtea în frumoasa noastră Patrie, pe malul drept al rîului ce poartă pe valuri cîntecul căutătorilor de aur de la Gurabarza, biserica din Tălagi, prin pictura și reparațiile interioare și exterioare ce i s-au făcut de credincioși, oferă astăzi călătorilor pe linia Bradului, o priveliște care bucură ochiul și grăiește despre simțul ordinei și al frumosului care, pe zi ce trece, face din întreaga țară, prin vrednicia poporului nostru, un tărîm de vis.

Intr-un asemenea loc, sub un cer senin în zi de mai, credincioșii din Tălagi și din parohiile învecinate s-au întîlnit, scaldîndu-și în blînda lumină a soarelui zîmbitor, costumele multicolore ale tradițiilor locului, ca să se desfete de parfumul florilor și al ierbii, de sușotul discret al frunzișului crud și să facă Ierarhului lor o fiiască și caldă primire, pe măsura dragostei ce-i poartă, a frumuseții zilei și a plaiurilor cum și a bogatei lor inimi, iar apoi să ia parte la sfintele slujbe de tîrnosire a bisericii care-i aștepta ca o mireasă frumos gătită de nuntă.

*

Tîrnosirea bisericii din Tălagi fiind programată pentru ziua de duminică 28 mai, Prea Sfințitul Episcop a folosit drumul pe care-l avea de făcut, spre a poposi cu o zi mai înainte, în parohia

apropiată *Pleșcuța* unde avea de dat importante îndrumări în unele probleme gospodărești.

La biserica din *Pleșcuța*, Ierarhul a fost așteptat la ora vecherniei de simbătă, de credincioși în frunte cu protopopul locului Ic. Stavr. Ioan Nădăban, cu preotul paroh Ioan Dărău, de față fiind și preotul pensionar Constantin Fărcașiu din loc.

P. C. Protopop a întâmpinat pe Prea Sfinția Sa cu un inimos cuvânt în care a arătat atașamentul față de Biserică al credincioșilor, iar preotul paroh a făcut raportul de prezentare a parohiei sale.

Prea Sfințitul Episcop, prin învățăturile și îndemnurile date celor de față, a făcut să tresalte în inimile lor sentimentele dragostei față de Biserica strămoșească și față de neamul nostru, de Patria noastră mereu mai înfloritoare.

Sămînța aruncată de Prea Sfinția Sa în „ogorul deschis al sufletelor credincioșilor din parohia *Pleșcuța*“, după cuvîntul parohului, desigur că a prins rădăcini și va rodi bogat căci ogorul a fost cald și sămînța bine aleasă și sănătoasă.

*

Duminică dimineata la sosirea în gara Tălagi, într-o drezină împodobită cu flori, în fața ochilor Ierarhului s-a desfășurat minunata priveliște a credincioșilor îmbrăcați în costume colorate care smălțuiau, ca un covor înflorit, urcușul spre biserică.

În numele credincioșilor din parohie, Prea Sfințitul Episcop a fost salutat de credinciosul Fruja iar în acela al celor din protopopiat, de cîntărețul bisericesc Vesa Iacob din Sebiș, care a exprimat marea bucurie a tuturor de a-și primi Ierarhul între ei.

Răspunzînd, Prea Sfinția Sa a arătat că pentru posibilitatea unor întîlniri oferite de asemenea prilejuri trebuie să fim recunoscători Conducătorilor Patriei noastre și Prea Fericitului Patriarh Justinian care a știut să îndeplinească mersul vieții bisericești cu acela al înfloririi Patriei noastre sub luminatele îndrumări ale celor ce veghează la prosperitatea ei necontenită.

Conducătorii dragoste de către credincioși pînă la poarta sfîntului lăcaș, Prea Sfințitul Episcop, însoțit de Prea Cucernicii Prot. Petru Sălăgeanu consilier eparhial, Prot. Emil Borza, protopopul din Ineu, dl. Vichentie Șerb membru în Consiliul eparhial, a fost primit aici de către soborul de preoți și diaconi în frunte cu P. C. Ioan Nădăban protopopul locului.

Într-o avîntată cuvîntare P. C. Protopop, întîmpinîndu-și Ierarhul, a arătat că „pe aceste meleaguri se păstrează cu sfințenie comorile trecutului pe temelia căruia se clădesc, cu avînt tineresc, împlinirile nădejdelor de mai bine ale înaintașilor noștri“, raportînd în continuare că numai în acest protopopiat se află 11

biserici de lemn, monumente istorice, care grăiesc despre credința și măiestria strămoșilor noștri. „Clopotele acestora s-au unit cu tulnicile în vremurile de luptă ale lui Horia și Avram Iancu, din care au primit tărie românii de aici în 1918 spre a se alătura altor români la Alba Iulia în numele poporului...”. În răspuns, Prea Sfinția Sa, mulțumind pentru cuvintele de întâmpinare ce i-au fost adresate, a spus că a venit bucuros pe aceste frumoase meleaguri ale Patriei în care a fost rînduit în mod canonic și legal să păstorească pe creștinii ortodocși și că această bucurie părintească și duhovnicească au luminat-o și mai mult credincioșii, urmași ai luptătorilor pentru dreptatea națională și pentru libertate ale căror morminte străjuiesc nu departe la poalele biserii din Tebea și sub gorunul lui Horia.

Prea Sfințitul Episcop i-a chemat apoi pe toți cei de față să se roage împreună nu numai pentru sfințirea lucrărilor pe care le-au făcut la biserică, ci și pentru unitatea credinței, pentru continua înflorire a Patriei noastre și pentru pacea a toată lumea.

Impresionant de frumos și pitoresc a fost apoi serviciul divin al sfințirii exterioare a bisericii. Lumina de dimineață irizată printre frunzișul pomilor ce înconjoară grădina bisericii, parfumul ierbii cosite de curînd, cortegiul preoțesc ce înconjură pe Ierarh, bogăția coloristică a straielor credincioșilor, evlavia și reculegerea acestora sub cerul liber de mai în timp ce urmau cortegiul, dangățul duios al clopotelor, dulceața cîntărilor bisericești — toate au contribuit la crearea unei atmosfere deosebit de înălțătoare și de neuitat.

Tot așa de pătrunzătoare pentru credincioși au fost și sfintele slujbe ce au urmat pînă la sfîrșitul întregii rînduiei a sfintei liturghii, ascultate în duh de pioasă reculegere.

La timpul potrivit, preotul paroh Petru Bîr, a prezentat Prea Sfințitului Episcop raportul asupra parohiei, a sf. biserici și a lucrărilor importante ce i s-au făcut.

Răspunzînd însetatei așteptări a credincioșilor după cuvîntul arhieresc, Prea Sfințitul Episcop Teoctist, le-a vorbit învățîndu-i despre însemnătatea actului sfințitor pe care l-a săvîrșit între ei, luînd din harul păstrat și transmis de Biserică de la Sfinții Apostoli, prin episcopi, pînă în zilele noastre. Prea Sfinția Sa și-a mărturisit bucuria de a fi slujit și a se fi împărtășit cu Trupul și Sângele Domnului în mijlocul unor enoriași atît de însuflețiți pentru credință, pentru Biserică și pentru Patria noastră.

„Spre a cinsti această vrednicie a voastră, a continuat Prea Sfinția Sa, ne aflăm aici împreună cu colaboratorii noștri apropiați de la Centrul eparhial, cu membrii în consiliul eparhial, cu reprezentanți ai voștri în Adunarea Eparhială și ne bucurăm

împreună cu voi de frățietatea în care v-am găsit și în care ați izbutit să faceți lucrările care au prilejuit întâlnirea noastră de astăzi.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist a arătat credincioșilor că această credință și dragoste de Neam și de Patrie trebuie să fie între ei o trainică legătură a unității, căci numai prin unitate efortul nostru comun de a înălța Patria pe culmile spre care o conduc cei ce veghează la destinele ei, poate fi realizat și dus la izbândă. Unitatea trebuie să se simtă și să lucreze și în sinul Sfintei Biserici.

Dându-le și alte povești ziditoare de suflet, Prea Sfințitul Episcop a mai stat de vorbă cu credincioșii și la ieșirea din biserică când l-au înconjurat cu multă dragoste.

*

În drumul de înapoiere la reședința episcopală, Ierarhul s-a abătut la biserica monument istoric din parohia *Honțisor*. Stînd de vorbă aici cu preotul paroh Simion Mercea și cu credincioșii parohiei care l-au înconjurat, Prea Sfinția Sa le-a dat îndrumări pentru a întreprinde lucrări de restaurare a acestei biserici modeste care mai păstrează fragmente de interesantă pictură pe pînză și pe lemn cu sfinți și cu voievozi în costume românești, precum și mobilier cioplit, mărturie, ca și întreaga construcție a bisericii, despre arta meșterilor români de la mijlocul veacului al XVIII-lea de cînd datează biserica.

LA PORȚILE PASTORAȚIEI

Numele de „episcop” are și semnificația de supraveghetor, îndrumător și coordonator al vieții bisericești dintr-o eparhie. Prea Sfințitul Episcop Teoctist răspunzînd acestei chemări, poartă o permanentă grijă formării de noi cadre preoțești și completării cu preoți a parohiilor vacante spre a asigura asistența religioasă a credincioșilor.

În acest scop, aplicînd prevederile regulamentare, Sinodul Mitropolitan al Mitropoliei Banatului, alcătuit din Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului și Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului, a fixat sesiunea de examen de capacitate preoțească la Centrul eparhial din Arad, pe data de 31 mai. La examen s-au prezentat 18 candidați. Aceștia au fost supuși probelor scrise și orale din materiile prevăzute. La probele scrise Sinodul Mitropolitan a fixat subiecte cuprinzătoare, menite să ofere candidaților posibilitatea de a-și arăta cunoștințele în domenii diferite, largi și cu aplicare în actualitatea vieții bisericești. La probele orale candidații au fost examinați de cei doi înalți ierarhi, asistați, de Prea Cucernicii Părinți dr. Ioan Pe-

treuța, consilier administrativ al Sf. Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului, dr. Simion Șiclovan și dr. Petru Deheleanu preoți din orașul Arad, secretar al comisiei de examinare fiind P. C. Prot. Gh. Căvășdan, inspector eparhial.

Examinarea a constituit o verificare aprofundată a cunoștințelor teologice și de pastorație, în cursul căreia cei doi Ierarhi au avut prilejul să dea prețioase îndrumări celor examinați și să constate totodată buna lor pregătire și seriozitatea cu care au privit acest examen. De aceea toți candidații au fost declarați reușiți, unii obținând medii generale foarte îmbucurătoare.

Văzînd în aceasta un temei de nădejde pentru realizări pastorale care să contribuie la prosperitatea duhovnicească a credincioșilor, la buna organizare gospodărească a parohiilor, la slujirea Bisericii și la luminarea și însuflețirea credincioșilor în munca pentru înălțarea Patriei și pentru pacea în lume, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a felicitat pe candidați și le-a dat părintești povețe, îndemnîndu-i să se străduiască la o continuă creștere duhovnicească, la sporirea cunoștințelor cu tot ce este actual și de folos pentru credincioșii lor; să fie mereu prezenți în viața acestora, în viața poporului nostru spre a ajuta la realizarea înălțelor lui țeluri și idealuri.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a dat glas duioșiei izvorîte din înțîlnirea Înalt Prea Sfinției Sale cu foștii elevi de Seminar și studenți de Institut Teologic pe care acum îi vede gata de a semăna sămînta duhovnicească ajutați de cunoștințele pe care le-au primit în cursul anilor de studii. Mișcător a fost îndemnul Înalt Prea Sfinției Sale adresat candidaților reușiți la acest examen, de a răspunde apelului făcut de Ierarhul lor cu atîta părintească dragoste, de a-l simți mereu aproape și de a i se adresa cît mai des. „Să vă simțiți mereu ca în fața Episcopului vostru, în fața căruia să vă dați zilnic examenul pentru lucrarea voastră în parohie“, a spus Înalt Prea Sfinția Sa.

Atrăgîndu-le atenția că prin preot se mîntuiesc fiii Sfintei Biserici și prin ei ea se înalță, și că de aceea preoții trebuie să fie bine pregătiți și mereu la datorie, înalții Ierarhi și-au luat rămas bun, cu părintească dragoste, de la tinerii care în aceea zi le-au produs un simțămînt de mîngiere prin comportarea lor.

CONFERINȚELE DE ORIENTARE DIN LUNA MAI

Preoțimea din Eparhia Aradului a primit cu un sentiment de adîncă recunoștință față de Sfîntul Sinod, tema fixată spre studiu la cea de-a doua conferință de orientare din luna mai, temă care le-a dat prilejul să mediteze cu mult folos asupra personalității și activității Sfinților Apostoli Petru și Pavel, asupra

rolului lor în închegarea Sfintei Biserici, și a semnificației pe care o are astăzi aniversarea a 19 veacuri de la moartea lor martirică.

Subiectul a fost studiat la Centrul eparhial, înainte de a fi dezbătut de preoți la protopopiate, și sub îndrumarea Prea Sfințitului Episcop Teoctist, s-au fixat punctele esențiale care trebuiau să fie lămurite în cadrul conferințelor programate între 16 și 26 mai. La protopopiatele la care nu a putut participa Prea Sfințitul Episcop personal, discuțiile au fost conduse de delegații chiriarhali.

Din referatele ce s-au citit la cele zece protopopiate, de către preoți și din discuțiile purtate, s-a putut constata că aceștia cunosc bibliografia referitoare la această temă și implicațiile ei în viața actuală a Sfintei Biserici.

Preoțimea care a luat parte la discuții (au luat cuvântul un număr de 86 preoți în afară de referent și de delegații chiriarhali) a conturat personalitatea Sfinților Apostoli Petru și Pavel scoțind în relief osteneala lor comună pentru zidirea Sfintei Biserici și pentru unitatea ei arătând, pe temeuri biblice și istorice, că nici unul dintre ei nu s-a socotit și n-a fost socotit în timpurile apostolice și în veacurile imediat următoare, ca având înființate între ceilalți Sfinți Apostoli.

Un însemnat număr de preoți dintre aceia care au înțeles aceste adevăruri și care din anul 1948 activează cu tot zelul în cadrul Bisericii Ortodoxe, au ținut să folosească prilejul discuțiilor asupra acestei teme, spre a-și spune răspicat cuvântul.

În ceea ce privește cauzele dezbinării Bisericii, preoții au arătat că acestea n-au putut înlătura conștiința apartenenței preoților și credincioșilor transilvăneni la aceeași Biserică și la același popor, luându-și angajamentul de a-și da și pe viitor contribuția pentru păstrarea și consolidarea unității Bisericii Ortodoxe Române și pentru prosperitatea neamului.

Prea Sfințitul Părinte Episcop Teoctist a concretizat poziția Bisericii Ortodoxe Române în cuvântul de îndrumare rostit la conferințele pe care le-a prezidat, arătând că Ortodoxia a păstrat nealterată organizarea apostolică a vieții și a trăirii ei și că Biserica Ortodoxă Română, credincioasă acestei organizări, a ajuns astăzi la o deosebită strălucire care este garanția slavei ei și în viitor.

Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române este și un „act” de unitate națională, a arătat Prea Sfinția Sa. Biserica Ortodoxă Română serbează aniversarea a 1900 de ani de la martiriul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, cu toată vrednicia, ajutând strădaniile de apropiere între Bisericile creștine din vremea noastră.

Prea Sfinția Sa, prin lămuririle date în legătură cu tema și cu alte probleme discutate, a întreținut interesul viu al preoțimii,

căreia i-a mai dat și alte îndrumări teologice, pastorale, gospodărești și administrative, interesându-se de problemele specifice din protopopiate și de la parohii și ajutînd pe loc la rezolvarea lor prin sfaturile înțelepte date.

În partea a doua a conferințelor s-au discutat probleme de ordin administrativ-bisericesc, gospodărești și sociale, s-a făcut o trecere în revistă a evenimentelor de interes bisericesc și social din ultimele luni, s-au prezentat rapoarte de activitate ale preoților și recenzii ale unor cărți de folos și de interes general.

Astfel preoții s-au întors în parohiile și la credincioșii pe care-i păstoresc, îmbogățiți și întăriți duhovnicește pentru a-și continua cu și mai mult zel munca în slujba Sfintei Biserici Ortodoxe Române, a scumpei noastre Patrii Republica Socialistă România și a minunatului ei popor.

DUIMITRU BERCIOU: *La izvoarele istoriei*. O introducere în arheologia preistorică. Coperta și supracoperta de Eugen Pailade, București, Editura Științifică, 1967, pag. 301.

Sub acest titlu atât de sugestiv și de atractiv, autorul ne dă o carte de preistorie generală, care prezintă liniile mari și generale ale dezvoltării omenirii pe latură materială și spirituală în timpurile străvechi: „Prin prezentarea diferitelor culturi sau civilizații preistorice din Lumea Veche și Lumea Nouă, cred că am reușit să redau un tablou general al dezvoltării omenirii în aceste timpuri străvechi. În afară de cultura materială, am urmărit dezvoltarea gândirii, viața spirituală a diferitelor comunități sau popoare, așa cum s-a manifestat în artă, în rituri și ritualuri sau în mărturiile scripțite (pentru timpurile protoistorice)” (pag. 7).

Notăm, ca orientare, că termenii arheologie preistorică sau preistorie sînt sinonimi (vezi p. 20).

Întreaga strădanie a autorului, depusă în alcătuirea acestei cărți, are la bază convingerea că arheologia poate reconstitui trecutul îndepărtat al omenirii: „Bazindu-se pe datele oferite de etnografie, ca și pe primele mărturii scrise ale societăților zise civilizate, arheologia poate să reconstituie dezvoltarea gândirii umane manifestată în resturile vieții trecute, care trebuie studiate cu ajutorul unor metode care capătă un caracter din ce în ce mai riguros în cadrul revoluției științifice și tehnice contemporane” (p. 45).

După propria mărturisire a autorului, scopul cărții de față este următorul: „Lucrarea de față are un caracter general, avînd drept scop de a prezenta atât un istoric al cercetării științifice întreprinse pentru cunoașterea celor mai îndepărtate timpuri ale dezvoltării istorice: a omenirii, metodele folosite pentru aceasta, precum și o imagine cât mai actuală a principalelor rezultate obținute

de știința arheologică în diferitele părți ale lumii și în special în Europa și în țara noastră” (p. 5).

Trebuie să subliniem în mod deosebit faptul că autorul a reușit întru totul să-și îndeplinească scopul propus, dîndu-ne o prețioasă introducere în arheologia preistorică, pusă la punct cu ultimele noutăți în materie.

Cartea ne prezintă problemele fundamentale ale arheologiei, dînd o atenție deosebită antropogenezei cu cele patru stadii ale ei, unității și diversității culturii umane, condițiilor în care s-a desfășurat așa-numita „revoluție neolitică” în Orientul Apropiat și difuziunii noilor cuceriri ale omului în domeniul economic în celelalte țări ale Lumii Vechi.

Din cele de mai sus, rezultă că lucrarea d-lui Berciu prezintă un interes deosebit și pentru istoria religiilor. Ea cuprinde o seamă de urme evidente ale prezentei religiei în preistorie (a se vedea în acest sens p. 40, 44, 45, 85—86, 121 sq., 143 sq., 144 sq., 174 sq., 178 sq., 180, 181, 182, 208, 223, 224, 225, 241, 245, 248, 253, 255, 258, 270 sq.).

Aceasta se explică și prin faptul că autorul lucrează și pe baza elementului religios ca factor de cunoaștere a vieții umane în preistorie (vezi p. 46, 47, 48, 50, 53, 58, 61, 133, 194, 197, 213, 221, 226, 239, 243, 246, 249, 276).

Sînt menționate sau subliniate în cuprinsul cărții și vestigii din cuprinsul țării noastre, cum este cazul la p. 101, 188, 189, 190, 217, 218, 219, 251, 255, 273.

Autorul are, între altele, și meritul de a pune accent deosebit pe unitatea neamului omenesc. Astfel, la p. 32 vorbește despre „istoria întregii omeniri, solidară atât în începuturile ei, cît și în țelurile ei” (vezi și p. 43 sq.).

Același lucru îl face indirect autorul cînd se ridică împotriva rasismului prin următoarea subliniere: „Dezvoltarea omenirii în timpurile preistorice înfirmă atât teoriile purității rasiale, cît și mitul superiorității rasiale, fiecare din-

tre rase sau populații contribuind la formarea tezaurului comun al umanității sau la demonstrarea unității și diversității culturii umane în deosebitele părți ale globului" (p. 77 sq.).

De asemenea, merită să fie reținută sublinierea judicioasă a rolului mediului geografic în dezvoltarea omenirii: „Desigur că mediul geografic are o importanță deosebită și că viața popoarelor este legată cu mii de fire de pământul pe care trăiesc, aceste legături devenind din ce în ce mai felurite și intime în cursul istoriei, dar el nu exercită o influență determinantă în dezvoltarea istorică a societății respective" (p. 43).

La sfârșitul cărții (p. 283—289) se dă o bogată bibliografie în materie, o mulțime de planșe ce reprezintă cele mai valoroase și mai grăitoare vestigii din preistorie, precum și rezumate în limbile franceză, rusă și germană (p. 291—296).

Cartea d-lui Berciu marchează și subliniază nivelul la care a ajuns disciplina arheologiei preistorice în cadrul revoluției culturale înfăptuite în țara noastră după eliberare. Ea se adresează nu numai specialiștilor în materie, ci se citește cu interes și cu mult folos de către oricine ține să-și îmbogățească cultura generală și să cunoască trecutul îndepărtat al omenirii. Cît privește pe cei ce se ocupă cu istoria religiilor, contribuția savantului nostru nu le oferă numai cadrul larg al dezvoltării fenomenului religios în preistorie, ci și o seamă întreagă de urme evidente ale prezenței religiei în preistorie.

Pr. Prof. Corneliu Sîrbu

Prof. MARIO RUFFINI: *Gli inizi della vita monastica in Romania*, editura „Oikoumenikon”, Roma, 1967, 108 pag.

Cunoscutul prieten al Tării noastre, prof. Mario Ruffini de la Universitatea din Torino, a scos o nouă lucrare privitoare la trecutul românesc și anume despre începuturile vieții mănăstirești de la noi.

Lucrarea are 3 capitole, cel dintîi despre primele mănăstiri din Țara Românească (pag. 1—22), al doilea despre cele din Moldova, iar al treilea despre cultura monastică în România pînă la mijlocul sec. XVI. Scrisă într-un limbaj viu și fără subsol bibliografic, lucrarea

prof. M. Ruffini se sprijină totuși pe cele mai cunoscute studii și cercetări de la noi, în deosebi pe cele 2 volume ale lui P. P. Panaitescu (Manuscrisele slave și Cronicile slavo-române) și Em. Turdeanu (Manuscrisele slave din timpul lui Ștefan cel Mare și alte lucrări). În același timp, autorul citează și alte nume de cercetători români, care au adus contribuții noi la lămurirea problemelor legate de vechea noastră cultură feudală, cînd au înflorit și monumentele de ordin cultural descrise în studiul acesta.

Descriind legăturile cu sfîntul Munte (unde pe la 1400 românii erau în număr destul de important) și insistînd îndeosebi asupra personalității covârșitoare a Cuviosului Nicodim de la Tismana, autorul subliniază atît influența isihasmului asupra primelor mănăstiri muntene, cît și calitatea lor de fortărețe ale luptei ortodoxe împotriva catolicismului militant (pp. 11—12). Totodată se subliniază independența, respectiv autonomia primelor mănăstiri domnești unde, potrivit „samovlastiei” lor, nici vîlădica, nici voievodul nu puteau impune alegerea de stareț fără voia călugărilor. Se descrie procesul de dezvoltare a marilor mănăstiri Tismana, Cozia, Snagov, Prislop, Dealu, Bistrița, Govora și altele, fiecare din ele focare de cultură la timpul lor.

Neînsistînd prea mult asupra întrebării dacă primele mănăstiri ale Moldovei au fost influențate în începuturile lor de către cele din Țara Românească, autorul trece în revistă, rînd pe rînd, pe cele mai mari centre de viață monahală din răsăritul Carpaților: Neamtu (1390), Moldovița (1402), Humor (1415), Putna (1466), Voroneț (1488) etc. subliniind în deosebi farmecul unic al picturilor exterioare de la Humor, Moldovița, Voroneț, Sucevița și Arborea executate toate în sec. XVI, fiind, după părerea unui cercetător (Sorin Ulea) tot atîtea mijloace de rezistență națională-politică împotriva valului crescînd al influenței musulmane, cum par a indica și bogatele cicluri de desășurare războinică prin care se fac aluzii la căderea Constantinopolului, în realitate fiind vorba de imnul acatist, de arborele lui Iesse, calendarul creștin etc. (pp. 36—46).

Abordînd capitolul cel mai lung, cel despre cultura mănăstirească, autorul precizează că el se limitează numai

la cultura literară propriu-zisă și la reflexele ei în muzică și în miniaturistică, lăsând intenționat la o parte arhitectura, sculptura, pictura și broderia, în care călgării ar fi avut acces mai puțin sau de loc. Dintre manuscrise sînt luate în considerare și descrise (după P. P. Pănaiteșcu) numai cele datate sigur pînă la 1550. Va fi consultat autorul și materialul volumelor II și III ale aceluiași cercetător român, rămase în manuscris, încă needitate la Academie? Oricum, prof. Ruffini aduce un mare serviciu culturii românești prin faptul că prezintă publicului apusean cuprinsul atât de variat și valoarea artistic-culturală a acestor scrieri slavone, care pot fi puse cu cînte alături de multe din operele contemporane ale apusului. Astfel pe lîngă caracterul lor bisericesc, teologic sau ritual al celor mai multe, manuscrisele slave ieșite în majoritatea cazurilor din școlile de la Neamț și Putna (dar în același timp și din Bistrița olteană precum și din Ardealul aflat sub stăpînire străină, de care nu pomeneste autorul) tratează tot felul de probleme profane, de pildă istorice, juridice, filozofice, beletristice, muzicale etc.

Dintre zecile de manuscrise pe care le amintește autorul, unele se prezintă ca opere autentice, originale, iar altele sînt copii și ilustrații. Între cele dintîi amintim „Pripelele” scrise în medio-bulgară (în care, de altfel, au fost compuse și cele mai multe manuscrise la noi) de fostul logofăt al lui Mircea cel Bătrîn, Filos, călugărit sub numele de Filotei (mss. 101, 209, 277 etc.), apoi Tetraevangheliul copiat în 1404 de Nicodim de la Tismana împreună cu 2 scrisori trimise lui de către cunoscutul îndrumător al monahismului contemporan, Eftimie mitropolitul Tirnovei. Amintim apoi „Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava”, operă celebră și plină de ilustrații miniaturale, despre care se știe că a fost scrisă de învățatul dascăl și predicator adus de Alexandru cel Bun la Suceava, Grigorie Tamblac. Dintre miniaturi, cele mai frumoase sînt, firește, cele copiate și ilustrate de celebrul caligraf și artist de la Neamț, Gavril Uricovici, al cărui Tetraevangheliu aflat azi în biblioteca Bodleiană din Oxford este o capodoperă a genului, iar despre altele din lucrările lui au zis unii cercetători pe bună dreptate că par a sta la temelia picturii murale-monumentale

din bisericile moldoveneti de mai tirziu. (A se vedea cazul altui Gavril, de la Bălinești, care pe la finea sec. XV face, cel dintîi, picturi de proporții monumentale). Ce să mai zicem de copii de talia lui Teodor Mărișescu din timpul lui Ștefan cel Mare, de Spiridon din același timp și de Siluan de după 1500, care ne-au lăsat o serie întreagă de lucrări de toată frumusețea, unele din ele aflate pînă azi în biblioteci străine? Miscelanele pline cu opere de îndrumare duhovnicească din Sf. Părinți ai Bisericii, Lestvițe sau Scări ale paradisului, Minee, Proloage și tot felul de scrieri slavone — cele mai frumoase din tot ce a produs cultura slavonă — iată, pe scurt ce s-ar putea spune despre cele mai multe din manuscrisele slave de la noi. Letopisețele I și II de la Putna, cronicile lui Macarie, Eftimie și Azarie, deși sînt modeste însemnări de curte sau compilații pline de laude la adresa unor domni mai mult sau mai puțin vrednici, ilustrează, totuși, ca și în alte țări din acel timp modul de a se scrie istoria. Dar dacă un astfel de domn, cum a fost Alexandru Lăpușneanu a fost în stare să poată trimite frăției ortodoxe de la Lemberg cîntăreți iscușiți, iar primului țar rus Ivan cel Groaznic textul unor cărți de legi, înseamnă că ceea ce a fost numită pînă nu de mult „epoca întunecată” din istoria României, datorită cercetărilor noi se dovedește a fi fost dacă nu epocă de glorie ca la Florența și Paris, totuși vreme de frîmîntată lucrare culturală. Indicele laborios de la sfîrșitul Sintagmei lui Matei Vlasare (mss. 131), ciclul romanului religios „Varlaam și Ioasaf”, care circula atunci pentru prima oară și prin Europa, iar la noi ajungea să fie ilustrat și pe pereții picturilor mănăstirești de la Neamț și aiurea, dovedesc și ele că noi nu rămîneam cu nimic înapoia circulației bunurilor culturale ale epocii.

Aceasta este și concluzia cu care se încheie frumoasa lucrare a prof. Mario Ruffini, care face pe această cale cunoscută cultura veche românească nu numai în limba lui Dante, ci săvîrșește — dincolo de „ecumenismul” misiunii sale laudabile — o minunată apropiere sufletească între popoarele romîn și italian pentru care nu putem decît să-i mulțumim din toată inima.

Prot. T. Bodogae.

Prof. GHEORGHI STOIKOV: *Arhitecturni problemi na Boianskata jrkva*, Sofia, 1965, 150 pp.

Prezentăm în continuare conținutul rezumatului în limba rusă asupra acestei importante lucrări.

În editura Academiei Bulgare de științe, Secția pentru teoria și istoria urbanisticii și arhitecturii publică această monografie, care urmărește să lămuirească numeroasele probleme controversate în legătură cu acest, aproape unic în felul său, monument în arhitectura bulgară medievală. Monografia este bogat ilustrată prin 86 de reproduceri fotografice ale monumentului și detaliilor lui, ale pisanilor și inscripțiilor, ale planurilor geografice și arhitecturale generale și ale secțiilor de plan ale bisericii, ori ale detaliilor ei etc. Lucrarea este însoțită de rezumate în limba rusă și germană.

Cuprinsul monografiei, după o prefață și o introducere, este grupat în trei capitole — în care urmărește: I. *Lămurirea timpului de construcție a „bisericii de Răsărit“ a bisericii din Boian și asupra așezării ei în localitatea și fortăreața Boian* (date istorice despre localitatea și fortăreața Boian; cercetări și sondeaje în legătură cu așezarea; timpul când a fost construită „biserica de Răsărit“); II. *Arhitectura „bisericii de Răsărit“ a bisericii din Boian* (rezultatele sondajelor arhitectonice; fațada de apus a „bisericii de Răsărit“; problema înfățișării inițiale a „bisericii de Răsărit“; analiza construcției din punct de vedere arhitectonic; analiza ideologic-artistică); III. *Caracterul bisericii lui Caloian* (bisericile gropnițe cu două etaje; temeiurile care îndreptătesc caracterul mortuar al demisolului; ce reprezintă demisolul, biserica etajată și întreaga biserică din Boian) — și se termină cu concluzii asupra studiului. O listă a ilustrațiilor — cu indicația operelor din care au fost luate cele care nu sînt luate direct — încheie lucrarea.

Biserica din Boian — unul din cele mai bine păstrate monumente bulgare din evul mediu (veacurile al VII-lea—al XIV-lea). Ea se află la 8 km spre Sud de Sofia la poalele pantelor de Nord ale Vitoșei. Această biserică a devenit renumită între învățați și în medii mult mai largi datorită picturilor murale din anul 1259, asupra cărora există un mare număr de publicații¹⁾. În ultimele lucrări de acest fel, despre arhitectura bisericii se amintește abia în treacăt; însă cercetări speciale în această direcție nu există, în afară de relevul ei arhitectonic precis ridicat în anul 1954²⁾.

Biserica din Boian constă din trei părți, construite în diferite epoci (cum arată figurile 1—3 din Monografie). La început a fost construită, aproximativ în veacul al X-lea, o mică biserică cu cupole, în formă de cruce, cu bază pătrată; pentru prescurtare în Monografie această primă biserică este numită „biserica de Răsărit“ a bisericii din Boian. În continuare, în anul 1259 — după cum se pomeneste în inscripția murală³⁾ — sevastocratorul Caloian a adăugat la aceasta o biserică cu etaj, care constă dintr-un demisol — o încăpere masivă cu stîlpi semicilindrici — și dintr-un etaj deasupra demisolului ca biserică familială cu intrarea prin partea de sud, la care ducea o scară scundă de lemn. Mai târziu după trecere de aproape șase sute de ani (1845), în timpul stăpînirii turcești, la această dublă biserică s-a adăugat o construcție — care se unește printr-o largă deschizătură cu biserica familială de la etaj — pentru a deservi pe credincioșii din satul Boian. Această din urmă construcție adăugată nu reprezintă valoare arhitectonică, ci doar denaturează în chip deosebit înfățișarea inițială a bisericii.

*

¹⁾ Una din aceste lucrări este studiul lui A. Grabar, *Biserica din Boian*, Sofia, 1924, în limba franceză și bulgară.

²⁾ G. Stoikov, *Biserica din Boian*, editura Academiei bulgare de științe, Sofia, 1954 (în limbile: bulgară, rusă, franceză, germană și engleză).

³⁾ Ridicată din temelie și zidită această preacinstită biserică a Sfîntului în Hristos Ierarh Nicolae și a Sfîntului preamăritului în Hristos Mucenic Pantelimon cu mijloacele, crișile și marea dragoste a sevastocratorului Caloian, vărul țarului și nepoții sfîntului Ștefan regele Sirbilor. Zugrăvită în împărăția bulgară în timpul binecredinciosului, cucernicului și iubitului de Hristos țar Constantin Asan, în indictionul 7, în anul 6764 (1259)* (fig. 4).

La baza acestui studiu stau reevaluarea materialelor publicate anterior și cercetări generale în legătură cu istoria, cu construcția și cu arhitectura bisericii din Boian (fig. 2,7). În legătură cu aceasta a trebuit să fie lămurite din nou un șir de fapte în lumina datelor noilor cercetări și a izvoarelor, și să fie revăzute unele afirmații în legătură cu această biserică, deja stabilite în știință.

La începutul studiului se rezervă un loc însemnat stabilirii mai precise a timpului construirii. Datarea acceptată pînă în prezent se încadra între veacul al X-lea și al XII-lea, adică într-un interval de circa trei veacuri. A fost necesar să fie cercetată așezarea bisericii în raport cu însuși punctul locuit și cu fortăreața Boian (fig. 9,21).

Prin analiza arhitectonică au fost abordate unele cunoscute particularități ale arhitecturii bizantine, sub a cărei puternică influență se afla arta bulgară și rusă de zidire a bisericilor (fig. 62—64).

S-a reușit de asemenea să se stabilească faptul că, dacă pînă acum nu se puneau diferite probleme de arhitectură sau dacă acestea erau doar amintite fără a se căuta lămurirea lor pînă la sfîrșit, această stare se datora nu atît lipsei de materiale factice, cît mai ales studierii lor în chip unilateral. De aceea pentru autor s-a pus cu toată importanța ei problema despre metoda științifică de cercetare în general și în special în domeniul arhitecturii.

A fost, de asemenea, necesar, pentru a lămurii deplin problemele, de a cuprinde în cercetare întreaga epocă istorică și de a supune aprecierii omului vremii aceleia un șir de fapte, manifestări și evenimente, care și-au găsit ecou în arhitectura bisericii. În legarea dezvoltării sociale cu manifestările arhitecturale, autorul ajunge la concluzia cea mai corectă cu putință, care — lăsînd la o parte caracterul uneori ipotetic — ne apropie cel mai mult de adevăr: în această concluzie își găsesc reflectare fapte și procese reale, pe care altfel este greu să le percepi pe deplin la prima vedere.

O dată, cu aceasta autorul se oprește amănunțit la înfățișarea arhitectonică a bisericii, construită și finisată după principiile specifice artei arhitectonice. În dependența de măiestria artistică depusă, formele arhitectonice capătă

vitalitate, se impun și se schimbă în timpul dezvoltării lor.

În 1959 au fost făcute sondaje arhitectonice în latura de nord a „bisericii de Răsărit” a bisericii din Boian (fig. 8,28—36). Aceste sondaje au dat posibilitatea să se precizeze metoda de construcție a jumătății superioare a bisericii. Prin aceste sondaje s-a lămurit problema dacă sinuozitatea cornișei este inițială, și de asemenea care este legătura între cele două biserici: „biserica de Răsărit” și biserica lui Caloian (fig. 35, 37, 78). În 1963 au fost săpate puțuri de explorare într-o parcelă mai sus de satul Boian în direcția Apus și Răsărit (fig. 9). Au fost lămurite cu acest prilej — doar cu caracter ipotetic — locul și caracterul social al localității Boian, ca și locul și aspectul fortăreței Boian (fig. 21).

În acest fel problemele arhitectonice s-au concentrat într-un complicit complex de probleme din domeniul istoriei, arheologiei, urbanisticii, construcției și arhitecturii.

*

În Monografia sînt cercetate în special următoarele trei probleme: în primul rînd, datarea celei mai vechi „biserici de Răsărit” a bisericii din Boian și așezarea ei în localitatea și fortăreața Boian; în al doilea rînd, arhitectura acestei biserici și influența manifestată de ea la dezvoltarea arhitecturii bulgare; în al treilea rînd, caracterul bisericii lui Caloian.

Pe baza monedelor romane descoperite în satul Boian s-a tras concluzia că această localitate exista deja în vremea stăpînirii romane. Deși atît despre fortăreața Boian, ca și despre localitatea Boian se face amintire cu mult mai tirziu — în izvoarele bizantine. În anul 971 împăratul bizantin Ioan Temișke a supus partea de răsărit a Bulgariei. Atunci părțile de apus ale Bulgariei s-au separat sub forma unui stat independent bulgar sub sceptrul țarului Samuil. Pentru apărarea regiunii Sardice (Sofia de azi) a fost creat un sistem de întărituri în care intra și fortăreața Boian. Aceasta din urmă a jucat un important rol strategic, îndeosebi în timpul asedierii Sardice (Sofiei), în anul 976, de către împăratul bizantin Vasile al II-lea. Despre fortăreața Boian se aminteste din nou în timpul înrobirii bizantine (1018—1195), cînd, în anul 1040,

Petru Delean a ridicat o răscoală împotriva bizantinilor și voievodul Botco a apărut cu vitejie fortăreața⁴⁾.

Mărturii materiale despre existența fortăreței se găsesc la istoricii V. Grigorovici (1845)⁵⁾ și C. Irecec (1880)⁶⁾, care au văzut temelile și zidurile din mijlocul satului și ruinele de la „Momin vrîh” (Stinca fecioarei) aflată mai sus de sat (fig. 10). Din aceste sărace mărturii și date se poate cu destulă siguranță conchide că fortăreața Boian exista în a doua jumătate a veacului al X-lea. Cu toate acestea pe baza considerentelor de caracter general, Cr. Miliatsev admite că fortăreața se afla la „Momin vrîh”, iar la poalele pantei era așezată reședința de vară a cirmuitorilor bizantini ai Sardicei, care ar fi și construit mica „biseriță de Răsărit” a bisericii din Boian. El se întemeiază pe părerea general acceptată a specialiștilor în artă că picturile de pe pereții de apus din absida bisericii ar prezenta caracterele picturilor murale ale bisericilor bizantine din veacurile al XI-lea—al XII-lea, și de asemenea pe faptul că în aceste picturi se cuprind și inscripții grecești.

Autorul nu împărtășește părerea lui Cr. Miliatsev, întrucât „Momin vrîh” este o stîncă abruptă inexpugnabilă și are deasupra o suprafață mică pe care putea fi construit doar un turn de observație (fig. 10). În afară de aceasta există cazuri de pictură bisericească, executată mai târziu decît construcția, și totuși au de asemenea picturi cu inscripții slavone și grecești, în ciuda faptului incontestabil că monumentele sînt de origine bulgară (de exemplu biserica Petru și Pavel din orașul Tirnovo).

Puțurile de explorare săpate în diferite parcele în 1963 au descoperit cunoscutele date (au fost descoperite felul de zidire a peretelui, cărămizile turnurilor pe întinderea lui și conductele de pămînt și de piatră pentru aducerea

apei — fig. 15—20), care dau posibilitatea formulării următoarei ipoteze:

1. Vechiul sat Boian se afla mai sus de actualul sat și se împărțea în: partea de Răsărit pentru boieri, unde se află și vechea biserică; și partea de Apus pentru oamenii simpli (fig. 21, I și II);

2. Folosind relieful locului fortăreața constă din construcții ușoare — turnuri de apărare izolate unite între ele printr-un zid puțin înalt pentru apărarea luptătorilor de săgeți și lănci (fig. 21, k).

*

Se nasc însă întrebările: este cu puțință ca relațiile sociale feudale să fi fost deja consolidate în Bulgaria în evul mediu (veacul al X-lea)? Cînd puterea centrală slăbise îndeajuns și s-au ivit la boierii mărunti și mari năzuința de separare, existau, oare, feudali? Cînd religia constituia reazimul ideologic principal al sistemului feudal, era cu puțință ca o fortăreață ca Boian, cu o atît de mare importanță strategică, să rămînă fără biserică în decurs de aproape cinci-zeci de ani, adică în perioada din a doua jumătate a veacului al X-lea, pînă la anul 1018, înainte ca bizantinii să fi cucerit și statul bulgar apusean?

Slăbiciunea metodologică principală constă în faptul că cercetătorii se mențin la stabilirea formală a datei construcției (pornind doar de la caracterele picturii și a inscripțiilor grecești); că scot monumentul din mediul său istoric și că pierd din vedere particularitățile care condiționează apariția lui și care mai târziu au provocat reconstrucția lui. Pe cît se știe, pentru omul medieval orice loc întărit trebuia să aibă sfîntul său ocrotitor, în numele căruia se ridică o biserică. În această privință s-a ajuns uneori pînă la fanatism religios. În practică chiar noțiunea de biserică se identifică cu fortăreața. Astfel, de exemplu termenul „kastel” în

⁴⁾ În legătură cu aceasta istoricul bizantin Kekaymen a scris în opera sa (Cecumen, *Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus*, Ed. B. Washilewsky — V. Ierstadt, Petropoli, 1896, p. 32, 2—12) următoarele: „Boian — o puternică fortăreață bulgară. Cînd a plecat împăratul și Domnul Mihail la război împotriva bulgarilor și a pătruns în Triadița, el a cucerit cu asalt și Boian. Acolo erau bărbai bulgari vestiți și viteji, al căror conducător era așa-numitul Botco. Încercîndu-se în vitejia lor, ei au făcut o leșire și s-au luptat în afara fortăreței, întrucît se rușinau să stea înăuntru. După ce s-a încins lupta și bătălia a devenit crudă, acești vestiți bulgari au fost puși pe fugă. Iar cînd ei au vrut să pătrundă pe porțile fortăreței atunci împreună cu ei au năvălit și romeii și după ce aceștia au cucerit fortăreața, au săvîrșit tăiere mare”.

⁵⁾ V. Grigorovici, *Călătorie prin Turcia Europeană*, Moscova, 1877, p. 136.

⁶⁾ C. Irecec, *Călătorie prin Bulgaria*, Plovdiv, 1899, p. 71—72.

limba cehă și termenul „kašcios” în limba poloneză desemnează până astăzi biserica. Etimologic acești termeni provin din cuvântul latin: „castellum”.

Cu toate acestea ridicarea de biserici în fiecare fortăreață era dictată nu numai de necesitatea de a avea sfântul sasă ocrotitor. Fiecare boier feudal — mare sau mărunț — prin construirea bisericii devenea ctitorul ei și în felul acesta voia să sublinieze originea și esența teocratică a autorității lui, care, după cum se credea în vremea aceea, era dăruită de Dumnezeu. În general construirea de biserici în orice fortăreață era nu numai de dorit din cauza convingerilor religioase, ci era și o necesitate vitală pentru voievod, pentru oastea lui și pentru populația dimprejur.

Independent de acest caracter social obiectiv, care arată că fortăreața Boian în evul mediu nu putea să rămână nici pentru un moment fără biserică, există și câteva momente caracteristice de natură constructiv-architecturală. Construcția bisericilor pe pământurile bulgare în veacul al X-lea era caracterizată pe de o parte, de concepții arhitectonice originale din punct de vedere al creației, iar pe de altă parte, prin clădirea zidurilor în chip inegal (neordonat) din punctul de vedere al construcției. Exemplul tipic în această privință îl constituie biserica rotundă din orașul Preslav. Același caz se repetă și cu „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian. Aceasta se explică prin faptul că noua concepție creștină despre lume și viață trebuia înrădăcinată cu ajutorul unei puternice influențe emoționale a înfățișării picturale și în chip corespunzător și în arhitectură. Procedeele de construcție însuși avea doar o importanță secundară. În afară de aceasta la construirea bisericilor din vremea aceea se lasă o slabă luminare a spațiului interior pentru a crea în cei ce se închinau lui Dumnezeu o predispoziție mistică. Această stare se înfățișează și la „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian.

Din cele înfățișate mai înainte reiese că faptele și împrejurările istorice și constructiv-architecturale constituie un temelie serios pentru afirmația că „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian a fost construită nu mai târziu de a

două jumătăți a veacului al X-lea, și nu în timpul stăpînirii bizantine (veacul al XI-lea—al XII-lea), cum socoteau cercetătorii de până acum.

Din rezultatele sondajelor făcute în anul 1959 în latura de Nord a „bisericii de Răsărit” se vede că nu există legătură între clădirea de cărămidă a acestei biserici și clădirea de piatră a bisericii lui Caloian, pînă la înălțimea de 2,40 m. O asemenea legătură este înfăptuită mai sus doar între rîndurile clădite din piatră ale ambelor biserici (fig. 35—36). Exact același lucru se vede și la boltele nișelor de diferite dimensiuni care nu sînt așezate radial (fig. 25—28). Clădirea pietrei avea în general un aspect nearătos și pentru aceasta tencuirea ei este făcută cu largi aruncări (fig. 25). Cu toată probabilitatea actuala tencuială este făcută în vreme mult mai tîrzie. S-a descoperit de asemenea că principala cornișă a corpului bisericii și a tamburului cupolei sînt inițiale. Ușoara serpuire a cornișei este de asemenea inițială și nu a fost dictată de considerente de construcție, ci de considerente estetice (fig. 55).

Cum arăta fațada de Apus a „bisericii de Răsărit”, acoperită mai tîrziu (în anul 1259) de biserica lui Caloian? Ținînd seama de actuala deschizătură largă ($1,40 \times 2,20$ m) care unește cele două biserici, căpătată prin lărgirea intrării în „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian, ca și de faptul că la biserica lui Caloian sînt folosite ca material de construcție două ornamente de piatră ceea ce arată că ele constituie rama ușii alături de care în stînga și în dreapta se află picturi murale, care s-au păstrat, se face încercarea de răsturnare, măcar în chip ipotetic, a aspectului exterior al acestei fațade (fig. 24).

*

Unii cercetători socotesc că actualul aspect al „bisericii de Răsărit” al bisericii din Boian nu este cel inițial. Astfel, de exemplu, St. Mihailov socotește că, în veacul al XIII-lea, biserica a fost prefăcută în ruină și a fost restaurată mai tîrziu de sevastocratorul Caloian⁷⁾. Această părere nu este întemeiată. Cr. Milatev a publicat un text descoperit într-o carte veche de slujbă

⁷⁾ St. Mihailov, *Biserica din Boian — Important monument de artă bulgară medievală*, „Cercet. de Arheologie”, cartea II, 1960.

bisericească, în care se face amintire că biserica a fost acoperită din nou în anul 1633. Cu toate acestea în text nu se amintește concret în ce loc a fost făcut un nou acoperiș și dacă, o dată cu aceasta, a fost schimbat și felul de clădire (așezare a cărămizilor, ori a pietrelor). Dacă se compară textul acesta cu datele lui C. Irecec despre biserica din Boian, și cu datele despre cutremurele de pământ în locuri mai apropiate ori mai îndepărtate, se poate deduce că a fost acoperită doar biserica lui Caloian (1633)⁸), a cărei cupolă s-a prăbușit în timpul cutremurului din 1818. Cr. Mîlatev își oprește atenția la cele două inscripții făcute în 1822 în demisolul construcției adăugate (1845) și socotește că în ele este amintită o oarecare schimbare. Prin analiza efectuată s-a dovedit că această schimbare a angajat doar podeaua construcției adăugate (1845) (fig. 47—48, 50).

Pe de altă parte, în conformitate cu ipoteza lui G. Cojuharov⁹), biserica lui Caloian în timpul construcției consta din două etaje, care din punctul de vedere al concepției arhitectonice nu aveau nimic comun între ele; la început ar fi fost construit demisolul în chip de pridvor la „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian și abia cu mult mai târziu el a slujit de subconstrucție pentru biserica lui Caloian. Argumentația lui Cojuharov constă exclusiv din considerente constructiv-arhitectonice. Pereții bisericii de la etaj nu au fost zidiți în conformitate cu regulile de construcție, ci în virtutea necesității au continuat configurația clădirii de piatră a demisolului. Îndată ce demisolul a fost terminat, el a constituit o bază (subconstrucție) solidă și nu era nevoie să se aștepte vreme îndelungată pentru a ridica atunci biserica de la etaj. După părerea noastră nu ar fi existat primejdie din punctul de vedere al staticii nici în cazul cînd pereții s-ar fi sprijinit pe masivul demisol cu stilpi semicilindrici (fig. 51).

Din analiza constructiv-arhitectonică a planului de construcție a „bisericii de Răsărit” a bisericii din Boian reiese că în acea vreme îndepărtată constructorul ținea seama de cunoscutele reguli și normative, folosind măsurile

bizantine cu modulul de corelație 1:3 pentru brațul crucii în raport cu patratul subcupolei; sau 3:5 (secțiune ideală) în corelația patratului subcupolei față de lățimea interioară a clădirii; sau 5:8 (secțiune ideală) în corelația înălțimii brațului crucii față de înălțimea cupolei. Totuși la finisarea fațadei constructorul recurgea la corelația figurilor, și anume: soclul de cărămidă față de clădirea de piatră mai sus de el ca 1:1 și înălțimea față de lungimea fațadei ca 4:5 (fig. 53—54).

*

Dacă se cercetează din punct de vedere formal arhitectura exterioară a „bisericii de Răsărit” a bisericii din Boian, se observă că unele elemente și forme ale ei se întîlnesc în construcția de biserici și în alte locuri din ținuturi bulgărești și străine. În cazul nostru este cu mult mai important să lămurim dacă în aceste elemente și forme este așezat un conținut mult mai adînc din punct de vedere ideologic-artistic, conținut care să fie evidențiat în compoziția generală arhitectonică. Atunci se va vedea că fiecare formă arhitectonică vorbește în graiul său propriu, care reprezintă tocmai probleme de arhitectură. Acest lucru se evidențiază, la „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian, înainte de toate în compoziția fațadei din trei nișe (firide). Probabil este o încercare de a indica la evenimentul evanghelic de pe Golgota (fig. 60—61); apoi în ușoara sinuozitate (șerpuire) a cornișei, cu ajutorul căreia se face aluzie la cruce, întrucît după considerente arhitectonice nu era nevoie de ea (fig. 61,6—7,55).

Pe lângă această simbolică pur ideologică, autorul acestei Monografii vede un sens curat estetic în finisarea fațadei: arcurile în grupă de trei nișe înscrise în configurația unui triunghi isoscel, a cărui înălțime a indicat că în acest loc urmează să fie ridicată cornișa. Această ușoară ridicare a căpăt forma unei ușoare cotituri și nu forma rotundă bizantină sau forma paletei întredite din arhitectura rusă. În acest fel întreaga compoziție a fațadei „bisericii de Răsărit” a bisericii din Boian se dovedește unică în felul său în arhi-

⁸) Cr. Mîlatev, *Unele date și păreri noi asupra bisericii din Boian*, „Cercet. de Arheologie”, cartea II, 1963.

⁹) G. Cojuharov, *Despre istoria construirii bisericii din Boian*, „Cercet. de Arheologie”, cartea II, 1963.

itectura bulgară medievală (fig. 761). În această arhitectură se face simțită o anumită parte de primitivism sănătos care se manifestă, în chip principal, în forma moale și simplificată a șerpuii cornișei.

Influența arhitecturii „bisericii de Răsărit” a bisericii din Boian se face simțită nu numai în construcția bisericească din epoca medievală bulgară. Forma ușoarei sinuozități (șerpuii) a cornișei a devenit statornică, a intrat în tradițiile arhitectonice bulgare și s-a păstrat în decursul celor cinci veacuri de stăpînire turcească, pentru ca din nou să reapară sub felurite variante în construcția de biserici și de case de locuit în epoca Renașterii bulgare (veacul al XVIII-lea—al XIX-lea) (fig. 66—77).

*

Se pune întrebarea: ce reprezenta încăperea de la demisol cu stîlpii semicilindrici din biserica lui Caloian? În știință s-a statornicit părerea că această încăpere era desemnată pentru gropniță și pentru aceasta biserica lui Caloian se încadrează în tipul biserici — gropnițe cu două etaje. Autorul Monografiei nu împărtășește această părere, pentru următoarele motive:

1. În inscripția care se află între picturile murale ale încăperii demisolului, sevastocratorul Caloian nu amintește că aceasta îi va sluji drept gropniță, după cum de obicei făcea orice ctitor (fig. 4).

2. Amîndouă nișele boltite laterale nu constituie arcosoli (nișe funerare), cum sînt socotite de obicei, întrucît ele sînt largi și dimensiunile lor nu justifică loc de înmormîntare (fig. 78—2). Autorul socotește că ele au un caracter decorativ care constituie o slabă aluzie la brațele crucii, datorită cărui caracter se introduce o variație în monotonismul demisolului.

3. Intunecimea generală care domnește astăzi în încăperea de la demisol nu există în vremea aceea, ci lumina pătrundea din biserica cu cupole în formă de cruce și de aceea nu avea ferestre. Adaosul din 1845 a împiedicat lumina, iar înafară de aceasta, prin repararea acoperișului, deschizăturile ferestrelor au fost micșorate și pentru aceasta acum, prin tamburul cupolei trece mai puțină lumină prin deschizătura micșorată aproape cu o mie de centimetri pătrați (fig. 78,1).

Iată pentru ce autorul presupune că biserica din Boian reprezintă un complicat complex care constă din „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian, care se unește cu ajutorul unei largi deschizături cu încăperea demisolului, și împreună cu aceasta dînd naștere unui spațiu general al unei biserici accesibile tuturor, unică în felul ei prin plan și construcție. În favoarea acestei păreri vorbește și caracterul picturilor murale. La rîndul său etajul superior al bisericii lui Caloian a fost o biserică familială și totodată și loc de retragere în caz de primejdie. În favoarea acestei păreri vorbește mica scară de lemn din latura de sud.

*

Din această scurtă expunere istorico-arheologică, urbanistică și arhitectonică a problemelor de arhitectură pe care le pune „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian, devine clar că ea ocupă un important loc în istoria dezvoltării arhitecturii bulgare în evul mediu, manifestînd o influență asupra construcției de biserici de mai tîrziu, atunci cînd anumite elemente și forme au devenit o latură statornică în tradiția arhitectonică bulgară.

Pe baza acestora se poate afirma că „biserica de Răsărit” a bisericii din Boian reprezintă din punct de vedere științific și istorico-arhitectonic nu mai puțin interes, decît renumitele ei picturi murale.

Ion V. Paraschiv

DOUA GIUVAERE DE ARTĂ BISERICESCĂ.

Strălucite exemplare de artă reprezentativă, monumentele istorico-religioase din țara noastră — resfirate în munții falnici și în codrii seculari — reliefează în mod deosebit mișcarea artistică a vremii, contribuția Bisericii la programul artelor. Din ele se desprinde întreg tezaurul arhitectonic și artistic, armonia proporțiilor, uimitoarea bogăție a decorațiilor, aplicarea măiestrită a picturilor nu numai în interiorul monumentelor, ci și în exterior, subtila artă a sculpturii în piatră, legătura organică cu natura, toate acestea dovedind admirabilele creațiuni ale poporului român.

Trecind prin atâtea vicisitudini și oprimări naționale, poporul nostru a trebuit de nenumărate ori să-și refacă monumentele de artă bisericească distruse în cursul veacurilor. Dacă la început se observă în arta noastră bisericească înriuriri străine, mai târziu prin ivirea meșterilor români, s-a pus stavilă influențelor străine și s-a fixat cu temeinicie temelia picturii, sculpturii, gravurii și arhitecturii noastre bisericești.

Prin vechimea lor, prin varietatea și frumusețea stilurilor arhitectonice, prin picturile și sculpturile, care le împodobesc, multe din mănăstirile și bisericile noastre ctitorite de domni evlavioși: Curtea de Argeș, Trei Ierarhi, Sucevița, Voroneț, Arnota, Căldărușani, Vatra Moldoviței, Bistrița, Dragomirna, Neamțu, Govora, Cozia, Putna, sînt cu drept cuvînt comori de artă bisericească, care au intrat în tezaurul istoric și artistic al poporului.

Artă noastră religioasă a cunoscut o dezvoltare atît de însemnată în Moldova, pe timpul lui Ștefan cel Mare și în Muntenia în epoca lui Constantin Brâncoveanu, încît se poate vorbi de un stil arhitectural moldovenesc, precum și de un stil brâncovenesc. La pitorescul și măreția fermecătoare a bătăniei Moldove se adaugă peisajului artistic al atîtor monumente istorice și de artă feudală.

Dintre ctitoriile voievodale ale credinciosului domn Ștefan cel Mare, giuvaere de neprețuită valoare artistică sînt mănăstirile Putna și Voroneț. Sub semnătura lui N. Constantinescu a apărut în editura Meridiane, în anul 1965, un mic îndreptar intitulat: „*Mănăstirea Putna*”, în care autorul conturează profilul artistic al vechiului monument istoric, ce adăpostește neprețuite obiecte de artă, fiecare din ele amintind ceva din istoria zbuciumată a Moldovei.

Mănăstirea și satul Putna, așezate pe partea stîngă a pîrăului cu același nume, sînt străjuite de dealuri înalte și împădurite, care le închid într-o fortăreață naturală. Inceputurile mănăstirii Putna, prima dintre ctitoriile lui Ștefan cel Mare, ne conduc aproape cu 500 de ani în urmă. Zidirea bisericii a început la 10 iulie 1466, terminîndu-se în 1469. Cu un an mai târziu biserica a fost însoțită cu solemnitatea cuvenită unui locaș menit să devină necropolă voievodală. A participat și mitropolitul

Teoctist, cel care îl unse pe Ștefan ca domn al Moldovei în 1457, pe Cimpia Dreptății de lingă Suceava. După 12 ani s-au terminat toate lucrările mănăstirii fortificate, acest lucru consemnîndu-se în pisană de pe turnul de la intrare: „Binecinstitorul domn a toată țara Moldovei, marele Io Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod, a zidit și a făcut mănăstirea aceasta... în timpul arhimandritului Ioasaf, în anul 6989 (1481)”.

De-a lungul existenței sale, Putna a fost pusă la grele încercări de incendii, cutremure și năvăliri străine. Către mijlocul secolului al XVII-lea, mănăstirea se afla în ruină, fiind devastată de oștile lui Timuș Hmelnițki, ginearele lui Vasile Lupu în timpul luptelor pentru tronul Moldovei între Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan. În urma cutremurului din 1739 ajunge din nou în stare de ruină nu numai biserica, ci și turnurile de apărare. Lucrări de restaurare au avut loc între anii 1756—1760, pe timpul mitropolitului Iacob Putneanul.

Pe lingă ctitoria lui Ștefan cel Mare, în Putna se mai găsesc două monumente: *biserica de lemn de la Putna*, după toată probabilitatea ctitoria lui Dragoș Vodă, datînd din 1352 și *biserica din peșteră*, săpată în stîncă, mai veche decît ctitoria lui Ștefan cel Mare.

Biserica mănăstirii Putna cu care începe seria ctitoriilor marelui voievod, care vor duce la închegarea stilului moldovenesc în arhitectură, a fost împodobită cu pictură murală îndată după terminarea lucrărilor de construcție. În timpul numeroaselor refaceri, pictura din secolul al XV-lea a dispărut.

Intrarea în biserică se face printr-un portal de pe latura de sud a pridvorului, precum și latura opusă. Trecurile din pridvor în naos sînt împodobite cu portaluri din piatră sculptată. Zidurile din piatră brută sînt sprîjinite de 12 contraforturi cu coperine din piatră cioplită. Turla înaltă și proporționată în stil baroc este împodobită cu coloane răsucite și capiteli corințice. Decorația fațadelor a fost refăcută mereu.

Biserica mănăstirii Putna adăpostește mormintele ctitorului ei Ștefan cel Mare și ale membrilor familiei sale, morminte acoperite cu pietre funerare și înzestrate cu inscripții slavone: mor-

mîntul Mariei de Mangop, a doua soție a lui Ștefan cel Mare, mormîntul Mariei Voichița, ultima soție a marelui voievod, mormintele fiilor lui Ștefan cel Mare, Bogdan și Petru. În pronaos, în partea dreaptă se află mormîntul domnului Moldovei Bogdan cel Orb și al sorei sale, domnița Maria, fiica lui Ștefan cel Mare, iar în partea stîngă a pronaosului se află mormintele doamnei Maria, înfiia soție a lui Petru Rareș și apoi a lui Ștefăniță Vodă, domnul Moldovei.

În pridvorul bisericii se găsesc mormintele unor personalități bisericești, care au avut un rol însemnat în viața religioasă și socială a Moldovei: mitropolitul Teoctist al Moldovei, mitropolitul Iacob Putneanul, iară în exteriorul bisericii, la nordul altarului, se află mormîntul lui Teofan, episcop de Rădăuți.

În ansamblul mănăstiresc de la Putna, unica construcție din secolul al XV-lea păstrată în întregime este turnul tezaurului, pe fațada lui estică găsindu-se pisană originală cu data și ctitorul turnului și a zidului din jurul mănăstirii. Clădirile existente în curtea mănăstirii datează din secolul al XIX-lea.

Sculptura în piatră este reprezentată la Putna de elementele decorative care împodobesc biserica în interior și exterior și pietrele de mormînt cu lespezi sculptate, realizări desăvîrșite ale epocii.

Mănăstirea Putna e un giuvaer între monumentele noastre religioase nu numai prin elementele sale arhitecturale, ci și prin bogăția ei mare în odore decorative și obiecte de artă religioasă, care formează tezaurul artistic păstrat în muzeul mănăstirii, mărturie prețioasă a trecutului neamului. Întocmai ca și celebrele odore și obiecte de artă ale mănăstirii Sucevița, ctitoria Movileștilor, multe din obiectele de artă păstrate în muzeul mănăstirii Putna au fost admirate și în străinătate, fiind expuse la diverse expoziții internaționale, tezaurul artistic al Putnei — după opinia bizantinologilor — fiind considerat ca unul din cele mai bogate nu numai din România, dar și din lume. Toate acestea demonstrează în mod strălucit că mănăstirea Putna a fost un focar puternic de cultură feudală, un centru de caligrafie și împodobire a manuscriselor, în nordul Moldovei, așa

cum în „Tara de mijloc” era mănăstirea Neamț.

Lucrarea pe lingă inserarea a zece clișee în text, mai cuprinde 19 ilustrații, anexate la sfîrșit, care completează în mod fericit succinta expunere monografică.

În aceeași editură și în același an, Petru Comarnescu a publicat micul îndreptar, intitulat „Voroneț”.

Sintetizînd într-un chip deosebit realizările artistice din timpul domniilor lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, cu aspecte dintre cele mai semnificative din evoluția stilului moldovenesc în arhitectură și prezentînd o splendidă frescă în interior și în exterior, întocmai ca și biserica mănăstirii Sucevița, Voronețul trece ca unul din cele mai de seamă monumente feudale din nordul Moldovei, avînd un loc remarcabil și în istoria artei universale.

Biserica fostei mănăstiri a Voronețului a fost ridicată în decurs de numai cîteva luni de la 26 mai la 14 septembrie 1488, pe locul unde își avusese schitul de lemn sihastrul Daniil. Însușind pe voievod în războiul împotriva turcilor și cîștigînd bătălia, Ștefan cel Mare a ridicat acest locaș la poalele munților.

În timpul domniei lui Petru Rareș s-a rîspîndit obiceiul de a adăuga bisericilor pridvorul închis sau deschis și s-a introdus procedeul caracteristic moldovenesc de a acoperi întregul exterior al bisericii cu fresce viu colorate. Autorul remarcă că la Voroneț adăugarea pridvorului închis și zugrăvirea întregului exterior al bisericii ca și a pereților interiori din noul pridvor, s-a făcut din inițiativa mitropolitului Grigorie Roșca, începînd cu anul 1547, la un an după moartea lui Petru Rareș. Monumentul impresionează prin soliditatea zidurilor masive susținute de contraforturi. Ca și celelalte monumente în care se încheagă stilul arhitectural moldovenesc, Voronețul reprezintă și el o sinteză de elemente bizantine și gotice.

Stilul picturii murale în altar și naos zugrăvită în timpul domniei lui Ștefan cel Mare este sobru, concentrat, dar plin de măreție. Remarcabile sînt îndeosebi imaginea Pantocratorului și ciclul patimilor lui Iisus.

Strălucirea artistică și faima Voronețului se datoresc însă frescelor de pe pereții exteriori ai bisericii, care au

rezistat atâtea veacuri intemperiei, oglinzind evoluția stilului pictural moldovenesc în timpul domniei lui Petru Rareș. Îndeosebi se subliniază compoziția care atinge cea mai înaltă expresivitate: „Judecata de apoi”, capodopera meșterului principal al exteriorului „pristavul Marcu”, compoziție care ocupă tot peretele de vest.

În afară de sculptura ornamentală a ușilor și ferestrelor, Voronețul posedă și o serie de lespezi funerare ale unor morminte ce se găsesc în pronaos sau în pridvor, de o deosebită valoare artistică. Astfel de lespezi se găsesc pe mormintele schimnicului Daniil în pronaos și a mitropolitului Grigorie Roșca în pridvor. Treizeci și trei de ilustrații publicate în text și în afara textului, cuprinzând fațada bisericii, fresce interioare și exterioare, manuscrise și odore etc., evidențiază realizările artistice ale timpului.

Având în vedere valoarea artistică a Voronețului, monumentul este considerat astăzi ca un muzeu al arhitecturii și picturii din timpul lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș.

Ambele lucrări semnalate mai sus excelează prin conținutul ales, prin claritatea expunerii ca și prin o excepțională prezentare tehnică.

În lumina acestor considerente, se recomandă preoților și oricărui credincios dornic de a cunoaște avântul creator al geniului artistic românesc, valoarea artistică-istorică a monumentelor noastre religioase, vestigii vechi de arhitectură, sculptură și pictură și concomitent documente prețioase de istorie, în care se reflectă istoria poporului nostru, gândirea, simțirea și viața politică, socială, culturală și artistică a timpului.

Prot. dr. V. Vlăduceanu

CATEDRALA REÎNTREGIRII BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN TRANSILVANIA. ALBA-IULIA. Pliant, format 23×11 cm, 12 p., 1967.

Un pliant care reușește să evoce în cuvinte și imagini, cele mai de seamă momente din istoria bogată în fapte pline de semnificație a Albei Iulii. O istorie ce porcează din însăși actul zămislirii noastre, continuă neîntrerupt prin frământările unui mileniu și jumătate ca să ajungă în 1599 la cea dintâi unire a tuturor românilor, la cea de tot-

deauna din 1918 și la o alta, în 1948. Și tot aici, în urmă cu trei sute de ani de la ultimul eveniment, în 1648, s-a tipărit și s-a răspândit pe întreaga arie a românismului Noul Testament, monument de cultură pus în slujba unificării limbii. E în aceste fapte simbolul unirii în tot ce are esențial o trăire istorică a unui popor.

Urmasă legiuită a bisericii mitropolitane temeluită de Mihai Vodă Viteazul, grupind în jurul său astfel de monumente de seamă din trecut, Catedrala Reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, consfințește reîntregirea Bisericii noastre, titlatură ce i-a fost acordată în anul 1948 prin documentul sinodal de anulare a uniației, prin care s-au unit cu mare bucurie duhovnicească și cu aleasă dragoste părintească, la sînul cald al Bisericii Ortodoxe Române, toți frații siliți de vitregia vremurilor să se răzlețească de Ortodoxie (p. 2).

Pliantul pe care îl prezentăm, înfățișează catedrala cu toate frumusețile ei artistice și cu valorile frumusețelor ce le cuprinde. Expoziția Reîntregirii organizată în incinta catedralei, a sporit în vremea din urmă prin piese și machete ce închipuiesc așezămintele celei dintâi mitropolii a românilor transilvăneni dezgropate în anii 1964—1965 în urma săpăturilor făcute cu scopul delimitării temeliei ei, samavolnic dărmată, ridicându-se în 1714 din materialul rămas, biserica din cartierul „Maieri”.

Șaisprezece fotografii în negru și alb precum și în culori, dau imaginea construcțiilor de arhitectură bisericească, chipuri și momente mai importante legate de ele, pliantul fiind o realizare tehnică deosebită, dublată de concizia și frumusețea textului care le însoțește.

Înfăptuit prin grija conducerii Catedralei Reîntregirii și cu neîntrecută iscusință artistică a d-lui Alexandru Bădăuță, pliantul „Catedrala Reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, Alba Iulia”, se alătură cu cinstite serii de pliante privind monumentele de arhitectură și artă bisericească apărute în ultimii ani și oferă vizitatorilor o prețioasă orientare în trecut ce se leagă de acest așezămint, intrat în istoria vieții noastre religioase.

Prot. Ion B. Mureșianu

O C U M E N T A R

LONGIN I. OPRÎȘA : Biserici de lemn monumente istorice din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului	545
MIRCEA AVRAM : Primul traducător al lui „Robinson Crusoe” în limba română, preotul bănățean Petru Teodorovici	555

C R O N I C A B I S E R I C E A S C Ă

Cuvîntul Bisericii în Marele Sfat al Țării. Marea sărbătoare a Mitropoliei Ardealului. Instalarea noului episcop reformat din Oradea. Comemorarea sfîrșirii mănăstirii Curtea de Argeș. Schimbări în conducerea Bisericii Ortodoxe Grecești. A murit patriarhul Alexandriei. Ortodocșii și intercomuniunea. Întîlnirea dintre papă și patriarhul Constantinopolului. Nouă Biblie pentru ortodocșii americani. Catolicosul armenilor la Geneva. Arhiepiscopul de Canterbury a vizitat Franța. Bisericele și problemele internaționale. Cuvîntare a pastorului E. C. Blake privind pacea și războiul. A doua conferință „Pacem in terris”. Dreptatea economică internațională și pacea. Contribuție tot mai activă la cauza păcii. Conferință internațională în problema Vietnamului. „Pacea în Vietnam e și pacea noastră.” Atitudine creștină australiană potrivnică războiului. Creștinii canadieni și războiul din Vietnam. Consiliul britanic al Bisericilor și arma nucleară. Biserica a reconcilierii. Luteranii sud-africani și apartheidul. Impotriva discriminării rasiale în Rhodesia. Colocviu al teologilor din Africa occidentală. „Kirchentag”-ul de la Hannover. Aniversarea Bisericii Reformate din Ungaria. Cererea de revizuire a Martirologiului roman. Decesul profesorului Ion Lupeș. Renumele icoanelor pe sticlă. Războaiele și victimele lor.	558
---	-----

N O T E Ș I C O M E N T A R I I

Terminologie ecumenistă. „Causa finită” ? Rostul celor ce se văd. Modernism cu orice preț.	576
---	-----

V I A Ţ A B I S E R I C E A S C Ă Î N C U P R I N S U L M I T R O P O L I E I B A N A T U L U I

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

Popasuri duhovnicești. Întîlnirea Ierarhului cu elevii și profesorii Seminarului Teologic. Încheierea anului școlar. Preoți adormiți în Domnul. ...	582
---	-----

EPISCOPIA ARADULUI

Primirea la Arad a I. P. S. Mitropolit Nicolaș al Ardealului. Vizita I. P. S. Mitropolit/Firmilian al Olteniei. Binecuvîntarea lucrărilor de la biserica din parohia Tălagi. La porțile pastorației. Conferințele de orientare din una mai	583
---	-----

P R E Z E N T Ă R I B I B L I O G R A F I C E

D. Berciu : La izvoarele istoriei (Prof. Corneliu Sirbu). Prof. Mario Ruffini : Gli inizi della vita monastica in Romania (Prot. Teodor Bodogae). Prof. G. Stoikov : Arhitekturni problemi na Boianskata trkva (Ion V. Paraschiv). Două giuvaeruri de artă bisericească (Prof. dr. Victor Vlăduceanu). Catedrala Reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române (Ion B. Mureșianu)	597
---	-----

42419
